

Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
Національний центр судових експертиз при Міністерстві юстиції Республіки Молдова (Республіка Молдова)
Державна некомерційна організація «Національне бюро експертиз» Національної академії наук Республіки Вірменія (Республіка Вірменія)
Національний інститут криміналістичних експертиз Міністерства юстиції Румунії (Румунія)
Вища школа професійного навчання у Вроцлаві (Республіка Польща)
Академія прикладних наук імені професора Едварда Ліпінського в Кельце (Республіка Польща)
Академія прикладних наук «Collegium Balticum» (Республіка Польща)
Поморська вища школа у Старогарді Гданському (Республіка Польща)
Суспільна академія наук – філія в Кельце (Республіка Польща)
Юридичний факультет НАТ «Карагандинський університет імені академіка Є.А. Букетова» (Республіка Казахстан)
Приватна установа «Академія «Bolashaq»» (Республіка Казахстан)
Вища школа бізнесу та підприємництва при Міністерстві економічного розвитку та скорочення бідності Республіки Узбекистан (Республіка Узбекистан)
Академія ГУСПОЛ (Чеська Республіка)
Батумський навчальний університет навігації (Грузія)
Центральноукраїнський національний технічний університет
Запорізький національний університет
Донецький національний медичний університет
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
Донецький державний університет внутрішніх справ
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Полтавський державний аграрний університет
Державний університет «Житомирська політехніка»
Льотна академія Національного авіаційного університету
Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України
Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України
Державний науково-дослідний інститут випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки
Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ
Кафедра права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету імені М.С. Жуковського «ХАІ»
Кафедра економіки та фінансів економічного факультету Херсонського державного аграрно-економічного університету
Університет імені Альфреда Нобеля
Центральноукраїнський інститут розвитку людини Університету «Україна»
Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжнародна академія управління персоналом»
Київське міське клінічне бюро судово-медичної експертизи
Всеукраїнська громадська організація «Союз експертів України»
Громадська організація «Всеукраїнська Незалежна науково-дослідна експертна спілка»
Громадська організація «Всеукраїнська асоціація вибухотехніків»
Науково-дослідний інформаційно-аналітичний центр «Інновації, інвестиції, інтелект»

«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

**Збірник матеріалів
засідання № 6 постійно діючої Міжнародної
науково-практичної конференції**

**12 жовтня 2023 року
Кропивницький, 2023**

УДК 343.98+351.74](082+083.97)

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Центральноукраїнського національного технічного
університету (протокол № 2 від 30.10.2023 р.)*

Упорядник: **Олександр Коломоєць** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ, провідний фахівець з організації наукової роботи Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : збірник матеріалів засідання № 6 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 12 жовтня 2023 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2023. 365 с.

Збірник містить матеріали засідання № 6 однойменної науково-практичної конференції, у якій взяли участь практики, науковці, викладачі та здобувачі вищої освіти вищих навчальних закладів, наукових установ, інших державних органів України та зарубіжжя.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та в освітньому процесі спеціалізованих ЗВО.

Матеріали друкуються у авторській редакції, за точність викладеного матеріалу, достовірність наведених у публікації даних, географічних назв, власних імен, цитат та іншої інформації відповідальність несуть автори.

УДК 343.98+351.74](082+083.97)

© Кіровоградський НДЕКЦ МВС, 2023

© Автори, 2023

© ТОВ «Центрально-Українське видавництво» (верстка), 2023

State Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine
 National Center of Forensic Examinations under the Ministry of Justice of the Republic of Moldova (Moldova)
 State non-profit organization "National Bureau of Expertise" of the National Academy
 of Sciences of the Republic of Armenia (Armenia)
 National Institute of Forensic Examinations of the Ministry of Justice of Romania (Romania)
 Higher School of Vocational Training in Wroclaw (Poland)
 Academy of Applied Sciences named after Professor Edward Lipinski in Kielce (Poland)
 Academy of Applied Sciences "Collegium Balticum" (Poland)
 Pomeranian Higher School in Starogard Gdańsk (Poland)
 Public Academy of Sciences - branch in Kielce (Poland)
 Faculty of Law of National Academy of Sciences "Karaganda University named after Academician
 E.A. Buketov" (Republic of Kazakhstan)
 Private institution "Bolashaq Academy" (Republic of Kazakhstan)
 Higher School of Business and Entrepreneurship under the Ministry of Economic Development and Poverty
 Reduction of the Republic of Uzbekistan (Republic of Uzbekistan)
 HUSPOL Academy (Czech Republic)
 Batumi Navigation Teaching University (Georgia)
 Central Ukrainian National Technical University
 Zaporizhzhia National University
 Donetsk National Medical University
 Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovoroda
 Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko
 Donetsk State University of Internal Affairs
 Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
 Poltava State Agrarian University
 Zhytomyr Polytechnic State University
 Flight Academy of the National Aviation University
 National Scientific Center "Institute of Forensic Expertise named after Ex. Prof. M.S. Bocarius"
 Ukrainian Research Institute of Special Equipment and Forensic Examinations of the Security Service of
 Ukraine
 Odesa Research Institute of Forensic Expertise of the Ministry of Justice of Ukraine
 State Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment Testing and Certification
 Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs
 Department of Law of the Humanitarian and Legal Faculty of the National Aerospace University
 named after M.E. Zhukovsky "HAI"
 Department of Economics and Finance, Faculty of Economics, Kherson State Agrarian and Economic University
 Alfred Nobel University
 Central Ukrainian Institute of Human Development of the University "Ukraine"
 Kirovohrad Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education named after Vasyl Sukhomlynskyi
 Economic and Technological Institute named after Robert Elworthy
 Central Ukrainian Institute PJSC "University "International Academy of Personnel Management"
 Cherkasy State Business College
 Kyiv Clinical Bureau of Forensic Medical Examination
 All-Ukrainian public organization "Union of Experts of Ukraine"
 Public organization "All-Ukrainian Independent Scientific Research Expert Union"
 Public organization "All-Ukrainian Association of Explosive Technicians"
 Scientific research information and analytical center "Innovations, Investments, Intelligence"

**«TOPICAL ISSUES OF IMPROVING FORENSIC AND LAW
ENFORCEMENT ACTIVITIES»**

**Collection of materials
 of the meeting No. 6 of the ongoing International
 Scientific and Practical Conference
 October 12, 2023**

Kropyvnytskyi, 2023

UCC 343.98+351.74](082+083.97)

*Recommended for printing
by the Academic Council of the Central Ukrainian National Technical University
(protocol No. 2 dated October 30, 2023)*

Editor: **Oleksandr Kolomoiets**, PhD in Law, Associate professor, Associate professor of the Department of tactical and special training of faculty №2 of Donetsk State University of Internal Affairs, leading expert in organizing scientific work at the Kirovohrad Scientific and Research Expert-Criminalistic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

Topical Issues of Improving Forensic and Law Enforcement Activities: a collection of materials of meeting No. 6 of the ongoing International Scientific and Practical Conference (Kropyvnytskyi, October, 12, 2023). Kropyvnytskyi: «Central Ukrainian Publishing House», 2023. 365 p.

The collection contains the materials of meeting No. 6 of the scientific and practical conference, which was attended by practitioners, scientists, teachers and students of higher educational institutions, scientific institutions, other state bodies in Ukraine and abroad.

The conference materials can be used in research work and in the educational process of specialized higher education institutions.

The materials are represented in the author's edition, the authors are responsible for the accuracy of the material presented, the reliability of the data, geographical names, proper names, quotations and other information provided in the publication.

UCC 343.98+351.74](082+083.97)

© Kirovohrad scientific research forensic expert center of
the Ministry of internal affairs of Ukraine, 2023
© Authors, 2023
© «Central Ukrainian Publishing House» LLC
(typesetting), 2023

Зміст

Вітальне слово голови Оргкомітету Максима Бабія	12
Список установ, здобувачі вищої освіти та працівники яких взяли участь у конференції	13
Наукова Президія конференції	14
Організаційний комітет конференції	17
Конкурсна_(експертна) комісія конференції	19

Напрямок № 1 Теоретико-правове забезпечення правоохоронної діяльності

Білик Анастасія	Процесуальні форми примирення в цивільному судочинстві України	22
Боса Ірина	Акти, що регулюють діяльність адвокатури: міжнародно-правовий рівень	26
Головков Олександр	Контрольна діяльність дільничних офіцерів поліції у сфері дозвільної системи	30
Іваненко Григорій Іванова Світлана	Шахрайство в інтернеті: специфіка та особливості досудового розслідування	34
Катеринчук Катерина	Проблемні аспекти окремих положень проекту кримінального кодексу України	36
Носирова Зорина	Основні причини зменшення народжуваності в Україні під час російської агресії	38
Симоненко Аліна	Правомірність дій поліцейського під час зупинки транспортного засобу згідно з п.1 ч.1 ст.35 Закону України «Про Національну поліцію»	41
Сукмановська Лідія Нахвостач Аліна- Стефанія	Взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству в Україні	45
Овсянник Вікторія Хозлу Іван	Окремі проблемні питання реалізації адміністративно-юрисдикційних повноважень підрозділами поліції на воді	49
Шеру Нурдос	Політика протидії екстремістської злочинності у Республіці Казахстан	51

Напрямок № 2 Актуальні питання здійснення правоохоронної діяльності, забезпечення публічного порядку та безпеки в умовах дії воєнного стану

Андросова Юлія	Особливості роботи водної поліції в період введення правового режиму воєнного стану	58
----------------	---	----

Григор'єва Наталія	Стабілізаційні заходи Національної поліції на деокупованих територіях в умовах воєнного стану	61
Іваненко Софія	Окремі питання тактики проведення поверхневої перевірки та огляду	64
Кашатіна Тетяна	Актуальні питання реалізації порядку відбору біологічного матеріалу у поліцейських та його зберігання в умовах воєнного стану	69
Крижна Анастасія	Використання сучасних технологій під час розмінування територій України	71
Попович Єлизавета	Значення конституційно-правових норм у сфері забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану	74
Рубленко Альона Ясенюк Альона	Специфіка огляду місця події під час дії воєнного стану	78
Ткаченко Дар'я	Оперативно-розшукова діяльність у протидії злочинам корупційної спрямованості	81
Шевцов Олег	Забезпечення безпеки пішоходів шляхом застосування пасивних технічних засобів дорожньої та вуличної інфраструктури	84
Напрямок № 3 Захист конституційних прав та свобод людини і громадянина у судовій практиці та правоохоронній діяльності		
Гриценко Юлія	Право доступу до Інтернету: проблемні питання	88
Іванова Світлана	Презумпція невинуватості - конституційна гарантія захисту прав і свобод людини	91
Орлова Єлизавета	Забезпечення дотримання прав людини в превентивній діяльності поліції	93
Таран Владислав	Аналіз судової практики та діяльності правоохоронних органів щодо захисту конституційних прав людини і громадянина	98
Напрямок № 4. Проблеми здійснення проваджень у справах про адміністративні правопорушення		
Бондар Валерія Козачук Вікторія	Сутність і види превентивних поліцейських заходів	106
Голодишин Андріана	Проблемні аспекти притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності	103
Шишкарьова Олена	Класифікація видів оцінювання ефективності поліцейської діяльності	109

Напрямок № 5 Науково-педагогічний підхід у профілактиці правопорушень серед учнів та студентської молоді

Іванов Андрій	Секрети безконфліктного спілкування	112
Пуляк Ольга Кислиця Сергій	Нормативно-правове забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти України	115
Цяпкало Станіслав	Профілактична робота поліції, як фактор зміцнення публічної безпеки і порядку серед неповнолітніх	121

Напрямок № 6 Проблеми формування й удосконалення окремих криміналістичних методик та використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві

Żywucka-Kozłowska Elżbieta Malinowska Irena	Comprehensive forensic examination	125
Антонюк Поліна Кахнич Катерина Улещенко Ольга Ковальов Костянтин	Огляд комп'ютерних даних: криміналістичні рекомендації	128
	3DP в будівництві: аспекти застосування, матеріали та їх композиції, а також приклад використання у будівництві	132
Лапка Володимир- Андрій	Саморобні вибухові пристрої як об'єкт криміналістичного дослідження	136
Опарій Андрій	Експертне дослідження встановлення цілого за частинами	140
Павлова Наталя	Віртуальні сліди та їх значення у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства	144
Позаченюк Едуард	Сліди дактилоскопічного походження в контексті встановлення строку їх давності	147
Пчеліна Оксана Пчелін Віталій	Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи	151
Сапун Наталія Левінцова Тетяна	Основні аспекти щодо якості та безпечності зерна	156
Сегейченко Олена	Деякі питання визначення відповідності виконаних робіт з реконструкції котельних вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва	160

Хамула Дмитро	До проблеми осмислення і виявлення елементів порнографії у культурі та мистецтві: моменти «до» і «після»	163
Напрямок № 7 Удосконалення організації судово-експертної діяльності: проблеми теорії та практики		
Zywucka-Kozłowska Elżbieta	Identification of human remains recovered from mass graves	166
Діденко Тетяна	Сировина як об'єкт товарознавчої експертизи ...	169
Євтушенко Микола	Особливості дослідження замків з циліндровими механізмами, відчинених відмичками маніпуляційного типу	173
Зайчик Кристина Ковкіна Євгенія	Особливості призначення семантико-текстуальних експертиз у кримінальних провадженнях	177
Крєневич Юрій	Проблемні питання, які виникають у процесі призначення та проведення експертиз установа цілого за частинами, та шляхи їх вирішення	179
Лазаренко Алла Максименко Микола	Оцінювання висновків експертів: кримінологічний аспект	182
Пономаренко Вікторія	Щодо визначення ринкової вартості консервів непромислового виробництва	185
Семко Юлія.	Мовні форми вираження та ідентифікація категоричних суджень у лінгвістичній експертизі	188
Слесар Роман Харук Роман	Застосування субстанції багаторазового використання при дослідженні слідів протекторів шин транспортних засобів	192
Старенький Іван	Command Line Interface операційної системи Linux, як інструмент для проведення комп'ютерно-технічних експертиз	197
Суворова Емілія Карасьова Ольга	Можливості системи RapidNIT™ ID System для встановлення ДНК-профілів в умовах війни	199
Хомутенко Денис Гавриш Галина Анурова Оксана	Проблемні питання інформаційного забезпечення судової експертизи з визначення вартості майна на дату у минулому та можливі шляхи їх вирішення	202
Швиданенко Діна Бандурко Дмитро Зоц Максим	Права судових експертів при проведенні судово-економічних експертиз у межах господарського провадження	207
Шкуліпа Олександр	Експертне дослідження дій водія транспортного засобу під час дорожньо-транспортних пригод при проїзді світлофорних об'єктів	214

Напрям № 8 Сучасні проблеми нормативно-правового регулювання сфери техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення правосуддя

Каркоцький Іван	Щодо ролі процесуальної форми проведення експертизи в забезпеченні реалізації принципу об'єктивності та повноти дослідження в судово-експертній діяльності	218
Мороз Юрій	Призначення судових експертиз при розслідуванні злочинів, скоєних в умовах воєнного стану	223

Напрям № 9 Проблемні аспекти методології та методики судової експертизи

Bobrova Mariia	Dependence of superoxide dismutase activity on the Level of production of superoxidanone radical and Varietal resistance	226
Osikova Marina Bobrova Marina	Use of Identification methods of urine Analysis	228
Аракелов Артем Лепехіна Ірина	Визначення заробітної плати робітників-будівельників судовою будівельно-технічною експертизою	230
Горчинський Сергій Коваленко Віктор Кислиця Сергій	Деякі питання експериментального відстрілу газової, сигнальної та іншої зброї, переробленої для стрільби патронами калібру 9мм Р.А., які споряджені еластичними металевими снарядами (гумовими кулями)	233
Івчук Юлія	Особливості попереднього дослідження замаскованої холодної зброї	236
Коломоєць Олександр Беднарчук Микола Сербін Микола	Щодо дискусії стосовно переліку вирішуваних питань за видами економічної експертизи	239
Кралюк Марина Крупка Ярослав	Алгоритм вирішення експертної задачі в судових гірничо-технічних експертизах, пов'язаних з порушеннями правил техніки безпеки в гірничій промисловості	245
Ласунова Світлана	До проблеми суб'єктивної значущості стимулу в психологічних дослідженнях з використанням комп'ютерного поліграфа	249
Макаренко Наталія	Особливості проведення інженерно-екологічної експертизи при дослідженні істотності шкоди, заподіяної внаслідок незаконного порубу дерев	252
Недашківська Ольга	Аспекти впровадження алгоритму забезпечення перманентного оновлення й актуалізації стандартів і методик у галузі судової товарознавчої експертизи	258

Шаліяпін Михайло	Деякі аспекти, пов'язані із створенням та в подальшому використанні експертних методик при проведенні судових експертиз	261
------------------	---	-----

Напрямок № 10 Міжнародний досвід і перспективи розвитку судово-експертної діяльності

Александренко Олена Охріменко Світлана	Інноваційні інформаційні технології в криміналістиці та судовій експертизі: перспективи, напрями, проблеми використання	267
Яремчук Вікторія	Міжнародний криміналістичний досвід у розслідуванні воєнних кримінальних правопорушень	272

Напрямок № 11 Питання вдосконалення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації фахівців експертних установ та працівників поліції

Romanowska Liudmyla Hajdak Iryna	Ekspertyza Rozprawy Doktorskiej Kształcenia Osób Ubiegających Się O Nadanie Stopnia Doktora Filozofii: Problemy I Perspektywy Rozpatrzenia	274
Shokha Vadym Yachna Iryna Nikitchenko Anna	The Role Of Higher Education In Training Scientific Personnel: Implementation Of Foreign Experience In The Ukrainian Education System	278
Скрипка Ганна Скрипка Олександр	Аналіз інструментів відеозв'язку для організації синхронного онлайн навчання здобувачів освіти системи МВС	283
Фаріняк Роман	Окремі питання вдосконалення організації службової підготовки поліцейських	287
Цяпкало Станіслав	Підготовка працівників поліції до забезпечення проведення гуманітарного розмінування окупованих територій	292

Напрямок № 12 Економічна безпека та державне регулювання економіки

Горлачук Олексій	Економічна безпека держави в умовах глобальної трансформації економічних відносин	296
Олейніченко Денис	Розвиток управлінського обліку у державному секторі економіки як складова економічної безпеки	299
Пархоменко Аліна	Перспективи розвитку експортної діяльності України в системі міжнародної торгівлі	305
Шалімов Володимир	Принцип надійного фінансового управління в регламентах ЄС та напрями його врахування в принципах бюджетної системи України в контексті євроінтеграційних процесів	309

Напрям № 13 Сучасні проблеми та перспективи обліку, оподаткування, аналізу, аудиту, фінансів, менеджменту, інформаційної економіки

Дерев'янка Олена Євген Смирнов	Забезпечення успішності розвитку бізнесу на засадах концепції організаційної амбідекстрії ...	312
Лисенко Алла Акімов Сергій Чадай Юрій	Поняття та форми спеціалізації сільськогосподарського виробництва	315
Орлик Оксана Фефелов Олег Токманьова Заріна	Еволюція механізму оподаткування сільськогосподарських товаровиробників	319
Пугаченко Ольга Пильникова Яна Каява Давид	Завдання та джерела інформації при здійсненні внутрішнього контролю дебіторської заборгованості	324
Фоміна Тетяна Мусієнко Ольга Бубнов Богдан	Принципи організації та способи здійснення податкового контролю в Україні	328
Фоміна Тетяна Чумак Віталій Ткаченко Ольга	Внутрішній контроль нематеріальних активів ...	332
Шалімова Наталія	Умови відмови аудитором продовжувати виконання завдання з аудиту та проблеми виконання аудитором інформаційної функції ...	337

Напрям № 14 Медична допомога і медична послуга: проблеми і перспективи правового регулювання

Вайда Тарас	Порядок надання поліцейськими (рятувальниками) домедичної допомоги постраждалим особам при виявленні у них показань щодо проведення подальшої травматичної ампутації	339
Волошина Оксана	Особливості відповідальності за не надання медичної допомоги в умовах воєнного стану	343
Крученко Анастасія	Проблемні питання трансплантації органів в Україні під час воєнного стану	346

Напрям № 15 Проблемні питання діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

Магопець Олена Мельник Юлія Криворіг Тетяна Ткаченко Аліна	Трансформація елементів єдиного податку в умовах дії воєнного стану	349
Фоміна Тетяна Кузьменко Юлія Гаєвська Інна Хромов Анатолій	Напрямки удосконалення заходів безпеки у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану	354
	Податковий контроль в Україні у період дії воєнного стану	357
	Оформлення довідок на підставі копій оригіналів архівних документів з фонду користування або страхового фонду: вимоги законодавства та новели воєнного часу	361

Шановні колеги, учасники та гості конференції!



Від імені організаційного комітету нашої міжнародної науково-практичної конференції щиро вітаю вас з початком цього наукового заходу, який об'єднав високопрофесійних експертів та практиків з різних країн світу, що зібралися для обговорення та обміну ідеями щодо ключових аспектів сучасного розвитку правоохоронної та експертно-судової діяльності.

Наша конференція є унікальною можливістю не лише висловити свої думки та дослідження у важливій правозахисній та правозастосовній сферах, але й взяти участь у конструктивних діалогах, що сприятимуть розвитку та удосконаленню правових практик. Впевнений, що об'єднання різноманітного досвіду та перспектив дозволить нам здійснити свій позитивний внесок у подальше

функціонування судово-експертної та правоохоронної систем.

Сьогоднішнє засідання конференції проходить в тяжких умовах відкритого протистояння українського народу повномасштабній агресії московії на нашу державу, тому значна кількість наукових досліджень тою чи іншою мірою торкається цього актуального питання, розкриє важливі теми документування та розслідування військових злочинів, злочинів проти людяності та низки актуальних викликів, з якими стикаються правоохоронці та судові експерти у своїй діяльності. Ми сподіваємося, що ці обговорення приведуть до конкретних рішень та рекомендацій, які в подальшому сприятимуть поліпшенню діяльності правоохоронних органів нашої держави вцілому.

Традиційно, як голова Організаційного комітету, хочу подякувати всім, хто доклав зусиль до його організації та проведення – це, зокрема, члени наукової Президії, Оргкомітету та Експертної комісії. У результаті злагодженої та плідної роботи на даний час маємо досить вагомий, як на мою думку, результат – свої матеріали до Оргкомітету надіслали більш ніж 100 науковців, практиків та здобувачів вищої освіти з 40 установ з Польщі, України, Казахстану, Молдови та Узбекистану.

Окрему подяку хочу висловити керівництву всіх установ, які виступили співорганізаторами та науковими партнерами нашої конференції – ми цінимо ту допомогу, яку ви та ваші колективи надали нам!

Тож дякую всім за плідну роботу, налагодження зв'язків, співпрацю, бажаю плідних дискусій, нових наукових здобутків на благо процвітання наших країн, зміцнення дружби між нашими народами та встановлення миру на нашій землі!

Все буде Україна, Перемога буде за нами!
Слава Україні! Героям – слава!

Максим БАБІЙ,
директор Кіровоградського НДЕКЦ МВС

**Список установ
здобувачі вищої освіти та працівники яких взяли участь у
науковому заході**

1. Академія Державної пенітенціарної служби
2. Академія прикладних наук «Collegium Balticum» (Республіка Польща)
3. Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині (Республіка Польща)
4. Вища школа поліції у Щитно (Республіка Польща)
5. Волинський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
6. Державна архівна служба України
7. Державний науково-дослідний інститут випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки
8. Державний університет «Житомирська політехніка»
9. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
10. Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
11. Донецький державний університет внутрішніх справ
12. Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті
13. Житомирський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
14. Запорізький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
15. Інститут післядипломної освіти Національного університету харчових технологій
16. Київський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
17. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
18. Кіровоградський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
19. Луганський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
20. Львівський державний університет внутрішніх справ
21. Львівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
22. Національна академія внутрішніх справ
23. Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
24. Національний центр судової експертизи Міністерства юстиції Республіки Молдова (Республіка Молдова)
25. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

26. Одеський державний університет внутрішніх справ
27. Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України
28. Сумський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
29. Тернопільський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
30. Товариство з обмеженою відповідальністю «Науково-виробниче підприємство УкрСпецБудЕкспертиза»
31. Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
32. Харківський національний університет внутрішніх справ
33. Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ
34. Центральноросійський державний університет імені Володимира Винниченка
35. Центральноросійський національний технічний університет
36. Черкаський державний бізнес-коледж
37. Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
38. Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
39. Чернігівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

Наукова Президія конференції:

Голова Президії:

Сергій Кримчук – доктор філософії, директор Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Заступник голови Президії:

Ігор Малиш – перший заступник директора Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Члени Президії:

1. **Ігор Копотун** – доктор юридичних наук, професор, проректор з міжнародних зв'язків Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка);
2. **Гульнара Рисмагамбетова** – кандидатка юридичних наук, асоційована професорка, ректор Приватної установи «Академія «Bolashaq»» (Республіка Казахстан);
3. **Ольга Катарага** – докторка юридичних наук, директор Національного центру судових експертиз при Міністерстві юстиції Республіки Молдова (Республіка Молдова);
4. **Ботагоз Аманжолова** – кандидатка юридичних наук, асоційована професорка, професорка кафедри кримінального права, процесу та

криміналістики юридичного факультету НАТ «Карагандинський університет імені академіка Є.А. Букетова» (Республіка Казахстан);

5. **Олександр Ключев** – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»;

6. **Пармен Хведелідзе** - доктор наук з транспорту, професор, ректор Батумського навчального університету навігації (Грузія);

7. **Наталія Шалімова** – докторка економічних наук, професорка, декан економічного факультету Центральноукраїнського національного технічного університету;

8. **Євген Соболев** – доктор юридичних наук, професор, ректор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка;

9. **Рената Володарчик** – докторка юридичних наук, професорка, професорка юридичного факультету Академії прикладних наук «Collegium Balticum» (Республіка Польща);

10. **Сергій Вітвіцький** - доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, полковник поліції;

11. **Тетяна Коломоєць** – докторка юридичних наук, професорка, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужена юристка України, декан юридичного факультету Запорізького національного університету;

12. **Роман Заяць** – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, академік УАН, директор Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

13. **Юрій Бойчук** – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди;

14. **Сергій Холод** – доктор економічних наук, доцент, ректор Університету імені Альфреда Нобеля;

15. **Олександр Галич** - кандидат економічних наук, професор, перший проректор Полтавського державного аграрного університету, професор кафедри публічного управління та адміністрування;

16. **Генрик Федевич** – доктор соціологічних наук, професор, ректор Вищої школи професійної освіти у Вроцлаві (Республіка Польща);

17. **Ігор Стародубов** – кандидат юридичних наук, доктор філософії, атестований судовий експерт, оцінювач, патентний повірений, Президент ВГО «Союз експертів України», директор відокремленого структурного підрозділу державного підприємства «Інформаційні судові системи» «Центр судових експертиз та експертних досліджень» державної судової адміністрації, провідний науковий співробітник відділення-бюро національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»;

18. **Димитрій Грицишен** – доктор економічних наук, доктор наук з державного управління, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та інноваційного розвитку Державного університету «Житомирська політехніка»
19. **Валентина Пупишева** – директорка Центральноукраїнського інституту розвитку людини Університету «Україна»;
20. **Наталія Танклевська** – докторка економічних наук, професорка, завідувачка кафедри економіки та фінансів економічного факультету Херсонського державного аграрно-економічного університету;
21. **Марія Письменна** – докторка економічних наук, професорка, декан факультету авіаційного менеджменту Льотної академії Національного авіаційного університету;
22. **Пшемислав Рухлевський** – доктор соціологічних наук, професор, ректор Поморської вищої школи у Старогарді Гданському (Республіка Польща);
23. **Андрій Тристан** – доктор технічних наук, професор, заступник начальника з наукової роботи Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки;
24. **Наталія Філіпенко** – докторка юридичних наук, професорка, в.о. завідувачки кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»;
25. **Віталій Дмитрук** – кандидат філологічних наук, доцент, директор комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»;
26. **Міхал Буковські** – кандидат технічних наук, директор Інституту кримінальної служби Вищої школи поліції в Щитно (Республіка Польща);
27. **Юрій Чечіль** – доктор філософії в галузі права, директор Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБУ;
28. **Роман Колісніченко** – доктор політичних наук, доцент, директор Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»;
29. **Олімхон Алікорієв** – кандидат економічних наук, доцент, начальник відділу підготовки науково-педагогічних кадрів Вищої школи бізнесу та підприємництва при Міністерстві економічного розвитку та скорочення бідності Республіки Узбекистан (Республіка Узбекистан);
30. **Володимир Іванков** – кандидат економічних наук, судовий експерт, арбітражний керуючий, аудитор, директор Науково-дослідної судово-експертної установи;
31. **Олександр Михайленко** – кандидат медичних наук, лікар судово-медичний експерт-криміналіст вищої кваліфікаційної категорії, в.о. начальника Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи;
32. **Маргарита Журавльова** – кандидатка психологічних наук, заступниця директора Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України з експертної роботи;
33. **Валерій Фатєєв** – президент громадської організації «Всеукраїнська асоціація вибухотехніків».

Організаційний комітет:

Голова Оргкомітету:

Максим Бабій – директор Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Заступники голови Оргкомітету:

Андрій Одарченко – заступник директора Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Члени Оргкомітету:

1. **Елла Сімакова-Єфремян** – докторка юридичних наук, професорка, заслужена діячка науки і техніки України заступниця директора Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» з наукової роботи;

2. **Костянтин Ковальов** – кандидат юридичних наук, завідувач лабораторії навчальної та наукової роботи Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

3. **Єгор Назимко** – доктор юридичних наук, професор, перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, майор поліції;

4. **Патвакан Восканян** – кандидат хімічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора по науковій роботі Державної некомерційної організації «Національне бюро експертиз» Національної академії наук Республіки Вірменія (Республіка Вірменія);

5. **Артем Голубов** – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник директора філії «Центр професійного розвитку персоналу» АТ «Укрзалізниця»;

6. **Вікторія Гмиря** – кандидатка економічних наук, доцентка, провідний науковий співробітник науково-організаційного відділу Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки;

7. **Богдан Стецюк** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права та соціально-гуманітарних дисциплін, професор кафедри загальноправових дисциплін факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ;

8. **Акилбек Кабжанов** – кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри юридичних дисциплін Приватної установи «Академія «Volashaq»» (Республіка Казахстан);

9. **Тетяна Меліхова** – докторка економічних наук, професорка, завідувачка кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету;

10. **Іон Лопатенко** – завідувач лабораторії аналізу та планування Національного Центру Судових Експертиз при Міністерстві Юстиції Республіки Молдова (Республіка Молдова);

11. **Надія Армаш** – доктор юридичних наук, доцент, віце-президент з нормативно-правового напрямку та експертних досліджень ВГО «Союз експертів України»;

12. **Світлана Бережна** - докторка філософських наук, професорка, проректор з наукової, інноваційної і міжнародної діяльності Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

13. **Олена Кравченко** – кандидатка філологічних наук, начальниця відділу наукової та виховної роботи Центральноукраїнського інституту розвитку людини Університету «Україна»;

14. **Ірена Маліновська** – кандидатка юридичних наук, асоційована професорка, проректор з міжнародної діяльності Вищої школи професійної освіти у Вроцлаві (Республіка Польща);

15. **Вікторія Біла** – докторка юридичних наук, доцентка, головна наукова співробітниця (наукової установи) Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБУ;

16. **Тарас Вайда** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ;

17. **Вероніка Шкабаро** – кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри права, політології та міжнародних відносин Університету імені Альфреда Нобеля;

18. **Маріуш Міхальський** – доктор соціологічних наук, професор, професор Вищої школи економіки, права та медичних наук у м. Кельце імені проф. Едварда Ліпінського (Республіка Польща);

19. **Володимир Панченко** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

20. **Олена Бабкіна** – докторка медичних наук, професорка, лікар судово-медичний експерт вищої кваліфікаційної категорії, завідувачка організаційно-методичним відділом Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи, професорка кафедри патофізіології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця;

21. **Катерина Катеринчук** – докторка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри права та правоохоронної діяльності факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин Державного університету «Житомирська політехніка»;

22. **Валерія Бондар** – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Львівського державного університету внутрішніх справ;

23. **Віра Савченко** – кандидатка економічних наук, професорка, професорка кафедри економіки та фінансів економічного факультету Херсонського державного аграрно-економічного університету;

24. **Мацей Состек** – старший викладач кафедри криміналістики Інституту кримінальної служби Вищої школи поліції в Щитно (Республіка Польща);

25. **Олена Магопець** - кандидатка економічних наук, доцентка, завідувачка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету;

26. **Наталія Шевчук** – кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри бізнес-економіки та підприємництва Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

27. **Ельжбета Живуцька-Козловська** – кандидатка юридичних наук, асоційована професорка, доцентка кафедри кримінального процесу та виконавчого кримінального права Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині (Республіка Польща);

28. **Людмила Суховірска** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, декан медичного факультету № 2 Донецького національного медичного університету;

29. **Юрій Ярослав** – кандидат юридичних наук, доцент, судовий експерт, доцент кафедри транспортного права і логістики Національного транспортного університету;

30. **Антоніна Черемнова** – кандидатка юридичних наук, доцентка, вчена секретарка Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України;

31. **Олена Калашник** – кандидатка технічних наук, доцентка, доцентка кафедри підприємництва і права Полтавського державного аграрного університету;

32. **Юрій Приходько** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту №2 Національної академії внутрішніх справ, віце-президент громадської організації «Всеукраїнська асоціація вибухотехніків»;

33. **Світлана Єфіменко** – кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та безпечного освітнього середовища комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського».

Секретар Оргкомітету:

Олександр Коломоєць – кандидат юридичних наук, доцент, провідний фахівець з організації наукової роботи Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, т.в.о. завідувача кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Конкурсна (експертна) комісія:

Голова:

Сергій Петков – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та приватного права Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Заступник голови:

Руслан Степанюк – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ, провідний фахівець з організації наукової роботи відділу забезпечення діяльності центру Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Члени комісії:

1. **Олександр Герасименко** – доктор медичних наук, професор, судово-медичний експерт вищої кваліфікації, професор кафедри судової медицини Донецького національного медичного університету;

2. **Ардак Шакенов** – кандидат юридичних наук, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики юридичного факультету НАТ «Карагандинський університет імені академіка Є.А. Букетова» (Республіка Казахстан);

3. **Галина Гавриш** – кандидатка економічних наук, доцентка кафедри фінансів та бухгалтерського обліку Економіко-технологічного інституту імені Роберта Ельворті, податкова консультантка, судова експертка з правом проведення судово-економічної експертизи за спеціальностями 11.1, 11.2 та 11.3;

4. **Петро Петкович** – віце-директор з наукової роботи Національного Центру Судових Експертиз при Міністерстві Юстиції Республіки Молдова (Республіка Молдова);

5. **Катерина Трошкіна** – кандидатка юридичних наук, доцентка, старша викладачка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка;

6. **Януш Брик** – доктор юридичних наук, асоційований професор, професор Відділу безпеки Вищої банківської школи у Варшаві (Республіка Польща);

7. **Інна Зеленко** – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка;

8. **Олена Купфершмідтова** – Ph.D., асоційована професорка, доцентка кафедри іноземних мов в Академії поліції в Братиславі (Словацька Республіка);

9. **Клавдія Соловчук** – кандидатка технічних наук, судова експертка відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

10. **Сергій Назарук** – доктор філософії, начальник відділу забезпечення діяльності у сфері запобігання та протидії корупції Кіровоградської обласної прокуратури;

11. **Блажей Євартовський** – керівник відділу криміналістики та криміналістичної інформатики Інституту кримінальної служби Вищої школи поліції в Щитно (Республіка Польща);

12. **Олександр Нікітенко** – кандидат юридичних наук, директор департаменту надання адміністративних послуг Кропивницької міської ради;

13. **Ольга Пугаченко** - кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського

національного технічного університету;

14. **Марія Боброва** – кандидатка біологічних наук, доцентка, доцентка кафедри фізики, біології та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка;

15. **Леся Кононенко** – кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри економіки та фінансів економічного факультету Херсонського державного аграрно-економічного університету;

16. **Ганна Скрипка** – кандидатка педагогічних наук, завідувачка кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та безпечного освітнього середовища комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»;

17. **Олег Назаров** – кандидат психологічних наук, доцент, директор Київського міжнародного судово-експертного інституту психологічної експертизи і досліджень на поліграфі, заступник голови громадської організації «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка»;

18. **Роксолана Стецюк** – кандидатка філологічних наук, доцентка, завідувачка редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ;

19. **Анна Рибіцька** – кандидатка технічних наук, асоційована професорка, викладачка факультету безпеки Університету імені Павла Влодковича в Плоцьку (Республіка Польща);

20. **Наталія Максименко** – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка;

21. **Світлана Чернік** – кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка;

22. **Якуб Куфель** – доктор філософії, академічний викладач факультету безпеки Поморської вищої школи у Старогарді Гданському (Республіка Польща);

23. **Микола Беднарчук** – кандидат технічних наук, професор, завідувач сектора моніторингу та інформаційного забезпечення відділу забезпечення діяльності Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

24. **Анатолій Міняйло** – кандидат сільськогосподарських наук (екологія), доцент, судовий експерт Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України;

25. **Марина Кралюк** – кандидатка технічних наук, завідувачка лабораторії електротехнічних, пожежно-технічних та досліджень питань безпеки життєдіяльності Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України.

Секретар:

Альона Абдель Салам – завідувачка відділу забезпечення діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Напря́м № 1 Теоретико-правове забезпечення правоохоронної діяльності

Білик Анастасія

*здобувачка вищої освіти Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

*Науковий керівник: Денис Моїсеєнко - викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна*

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ ПРИМИРЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

З аналізу судової практики, ми можемо сказати, що в Україні розгляд і вирішення спору в судовому порядку, є надто довготривалим процесом, до того ще й затратним.

Тому, все більше науковців-цивілістів наголошують на актуалізації питання щодо примирення сторін спору, яке фактично забезпечує позасудовий захист прав, свобод й інтересів, а також якщо особа звернулась до суду за захистом своїх прав, слугує, по-перше: розвантаженню судів; по-друге, прискоренню вирішення спору.

Нині цивільним-процесуальним законодавством закріплено положення яке здійснює реалізацію досудового врегулювання спору; вирішення спору за участі судді; укладання та затвердження мирової угоди фактично встановлюється обов'язок для судів сприянню примиренню сторін.

Але, законодавчо не визначено, що можна вважати примирення у цивільному судочинстві й не визначає фактичних підстав процесуальних форм.

Тому, серед науковців досить багато думок стосовно вирішення процесуальної форми примирення.

Наприклад запропоновані досить цікаві підходи та типи примирної процедури в цивільному-процесуальному праві, які фактично застосовані після відкриття судом провадження по справі, а саме:

- 1) класична процедура укладання мирової угоди;
- 2) активне судове посередництво, інтегроване в юрисдикційну діяльність суду;
- 3) активність судового посередництва, диференційованого від юрисдикційної діяльності суду;
- 4) делеговане судове посередництво[1].

Всі вищевказані засоби примирення більшою мірою мають право на застосування і в Україні.

Натомість С.Я. Фурса вказує що: «українське законодавство передбачає можливість вирішення спору мирним шляхом, зокрема, через укладення мирової угоди у цивільному судочинстві»[2, с. 6].

А.Г. Гулик наполягає на тому, що ЦПК України «знає тільки одну примирну процедуру – урегулювання спору за участю судді», хоча і застерігає: «не зважаючи на нормативне закріплення лише цієї процедури, розмірковуючи про можливу систему примирних процедур, не можна нею обмежуватися»[3, с. 185].

З аналізу досліджень Є. В. Куницького, то його бачення стосовно примирення сторін у цивільному процесі, фактично може відбутись лише у чотирьох процесуальних формах:

- 1) мирова угода;
- 2) відмова від позову, заяви (скарги);
- 3) визнання позову, скарги;
- 4) відкликання заяви (скарги) або залишення позовної заяви без розгляду з ініціативи позивача[4, с. 20].

Такий підхід та бачення щодо примирення сторін можливий, але ми з такою думкою погоджуємось частково. Така позиція пояснюється тим, що фактично законодавцем не обмежується примирення лише однією процедурою.

З погляду розширення поглядів на процедуру примирення ми робимо акцент на тому, що ми виходимо з позиції обов'язкової наявності домовленості між сторонами задля гарантування забезпечення примирення між ними.

Наприклад Бичкова С. вказує, що: «при визнанні позову відповідач погоджується з вимогами позивача повністю або частково, внаслідок чого «йде на поступку» водночас позивач не вчиняє йому назустріч жодних дій».

Деякі з науковців притримуються думки, що мирова угода не може бути взагалі примирною процедурою, а лише виступає як процесуальний результат примирення фактичного процесу, який виражається в тривалості його характеру.

Дійсно, виходячи з аналізу вузького значення, мирова угода є : «домовленістю сторін цивільної справи, яка набуває ознак процесуального результату примирення тільки у разі її затвердження судом». Але, на нашу думку, мирову угоду варто розглядати в широкому розумінні, оцінюючи весь процес здійснення відповідної домовленості сторін цивільної справи. Хоча, більш прийнято визначати таку форму як «укладення та затвердження мирової угоди».

З вищенаведеного, ми дійшли розуміння що процесуальними формами примирення в цивільному судочинстві, які законодавчо закріплені є: «врегулювання спору за участю судді та укладення і затвердження мирової угоди».

Водночас слід наголосити на тому, що вказані вище форми примирення не є кінцевими, адже учасники (сторони) мають право скористатися однією з них та поєднати спочатку одну форму, а в випадку якщо не було знайдено консенсусу, то застосовується інша форма, але вже з певними, передбаченими законом обмеженнями.

Досить значної уваги варто приділити щодо врегулювання спору суддею, оскільки серед вчених відсутня одностайність. Наприклад, Лесько А.О. вказує: «що відповідна процедура є судовим розглядом справи, альтернативною

позовному провадженню судовою процедурою, самостійним видом провадження цивільного судочинства»[5]. В той час Берестова І. Е., Бичкова С. С., Білоусов Ю. В., не погоджуються з такою думкою та наголошують на тому, що: «що провадження щодо врегулювання спору за участю судді слід визнавати стадією цивільного судочинства»[6].

Цувіна Т. А. вважає, що: «існують спільні риси врегулювання спору за участю судді із медіацією і консиліацією, однак доходять висновку, що як такі ця процедура не може бути кваліфікована»[7, с. 198–199].

Фурса С. Я., Фурса Є. І. притримуються думки, що: «введенням законодавцем врегулювання спору за участю судді фактично запропоновано новий вид медіації», інші доводять, що указане врегулювання спору є самостійною процедурою примирення, яка відбувається в межах судового розгляду, при цьому відзначаючи, що не всі принципи цивільного судочинства реалізуються під час процедури врегулювання спору (зокрема, принципи гласності, змагальності сторін, фіксації процесу тощо)[8, с. 98].

Але є й такі, що концентрують увагу на специфіці процесуальних процедур, в межах судового розгляду, що включає в себе всі необхідні характерні риси примирної процедури, але має свою різницю.

Ми долучаємось, до думки того що є наявні деякі подібності врегулювання спору за участі судді із досудовою медіацією й консиліацією, але наполягаємо на самостійній процесуальній формі примирення, які здійснюється за правилами встановленими ЦПК України, за умови якщо розгляд буде за межами судового розгляду.

Врегулювання спору за участю судді є частиною цивільного судочинства, але не є його самостійною стадією. Воно призначається в межах відкритого провадження, але зупиняє його проведення.

Тому можна вести мову про призначення врегулювання спору за участю судді в процесі провадження у цивільній справі, проте про проведення цієї процедури – уже поза його межами.

Таким чином, не зважаючи на наявність нормативних приписів, які регламентують врегулювання спору за участю судді та укладення і затвердження мирової угоди, правове регулювання таких процесуальних форм потребує подальшого удосконалення задля запобігання правовій невизначеності, забезпечення належної практичної їх реалізації, гарантування ефективного захисту порушених, невизнаних і оскаржених прав, свобод та інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Куницький Є.В. Інститут примирення сторін у цивільному процесі України: дис. ... д-ра філософії: 081.Право. Київ, 2021. 177 арк.
2. Фурса С. Медіація в Україні: актуальні питання теорії і практики та необхідність законодавчої регламентації. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2014. № 1 (99). С. 5–8.

3. Гулик А. Г. Примирні процедури як одна з можливих форм оптимізації цивільного судочинства. Часопис Київського університету права. 2019. № 4. С. 184–188.
4. Ступак О. Найкращий спосіб вирішення спорів про поділ майна подружжя – укласти мирову угоду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/953411/> (дата звернення 21.09.2023).
5. Лесько А.О. Врегулювання спору за участю судді: проблеми і перспективи. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/169533> (дата звернення 21.09.2023).
6. Про медіацію: проект Закону України від 28.12.2019 № 2706. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67831 (дата звернення 21.09.2023).
7. Цувіна Т.А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 7 липня 2017 р.). Київ: ВД Дакор, 2017. С. 195–200.
8. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Врегулювання спору за участі судді – новий зміст медіації. Часопис Київського університету права. 2017. № 2. С. 97–101.

Ірина Боса

*аспірантка кафедри публічного управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

АКТИ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТУРИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ РІВЕНЬ

Головною метою адвокатури як інституції є забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини, що обумовлює його центральне місце у правозахисній системі громадянського суспільства в Україні. Результатом вже розробленої нормативно-правової бази, злагодженої роботи всіх інститутів держави, правозахисних інститутів громадянського суспільства може бути забезпечена ефективність функціонування правозахисної системи як гаранта охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина [1, с. 192].

У ст. 9 Конституції України від 28.06.1996 р. зазначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [2]. Це означає, що діяльність адвокатури в Україні регулюється нормами міжнародних договорів.

Основоположним актом, що закріплює права і свободи людини є Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. У зазначеному документі уперше на міжнародному рівні врегульовані основні засади діяльності адвокатури. Так, ст. 11 декларації закріплює, що «кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту» [3; 4, с. 28]. У документі закріплюється право на захист як основоположне право людини.

Деталізовані положення декларації були у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р., проголошуючи принципи правового захисту людини. У ч. 3 ст. 14 закріплено право особи на такі гарантії цілковитої рівності при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення: мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним нею самою захисником; бути судженою в її присутності і захищати себе особисто або за посередництвом обраного нею захисника; якщо вона не має захисника, бути повідомленою про це право і мати призначеного їй захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього в тому випадку, коли у неї немає достатньо коштів для оплати цього захисника» [5; 6, с. 240]. Отже, звертається увага на те, що особа має право на безоплатну правову допомогу при захисті своїх прав.

У 1990 році в Гавані (Куба) на VIII Конгресі ООН з запобігання злочинам і поведження з правопорушниками було прийнято «Основні принципи що стосуються ролі юристів», які покликані безпосередньо регулювати діяльність адвокатів. В зазначеному документі було наголошено: право на звернення особи до будь-якого юриста за допомогою і захистом її прав на усіх стадіях кримінального провадження; зобов'язання уряду забезпечити ефективні

процедури і гнучкі механізми ефективного і рівного доступу до юристів всіх осіб, що знаходяться на території держави і підпадають під її юрисдикцію, без дискримінації за будь-якими ознаками; забезпечення урядом надання юридичних послуг малозабезпеченим [7]. В цьому міжнародному акті звертається увага на те, що уряд повинен забезпечити дієвий механізм забезпечення осіб якісною правовою допомогою у разі потреби.

Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів (МАЮ), ухвалені на Конференції МАЮ 7 вересня 1990 р. у Нью-Йорку, регламентують: незалежність адвокатів під час ведення справ повинна гарантуватися, щоб забезпечити надання вільної, справедливої та конфіденційної юридичної допомоги [8; 9, с. 8]. Вони визначають вимоги щодо допуску до юридичної професії і юридичної освіти; правової просвіти населення; юридичного обслуговування незаможних; а також права і обов'язки юристів; принципи та завдання асоціацій юристів та дисциплінарного провадження. У стандартах зазначається, що незалежність юридичної професії є однією із вимог надання правничої допомоги і є однією із гарантій захисту прав людини.

Як зазначає Н. М. Бакаянова, міжнародні стандарти організації та діяльності адвокатури – це норми міжнародного права, які встановлюють вимоги до організації та здійснення адвокатської діяльності, що конкретизуються у системах національного законодавства різних держав [10, с. 227].

На регіональному (європейському) рівні одним із базових міжнародних договорів є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 року, яку Україна ратифікувала 11.09.1997 року [11]. Цей міжнародно-правовий документ передбачає низку прав і свобод людини, які безпосередньо стосуються адвокатури [12, с. 11]. Так, у ч. 3 ст. 6 передбачено, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя [11]. Таким чином, також підкреслюється можливість особи, не дивлячись на її матеріальне становище, отримати кваліфіковану правову допомогу.

Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейської спільноти закріплює, що особливістю професії є те, що «він одержує від клієнта відомості, які той не буде повідомляти іншій особі, а також іншу інформацію, яку йому належить зберігати в таємниці. Довіра до адвоката може виникнути лише за умови обов'язкового додержання ним принципу конфіденційності» [13]. Отже, можна бачити, що одним із обов'язків адвоката по відношенню до особи, яка потребує правової допомоги є дотримання конфіденційності.

І. В. Бондар звертає увагу на те, що Загальний кодекс правил для адвокатів Європейської спільноти є взірцем для розробок професійних кодексів поведінки багатьох країн, зокрема й для України [14, с. 149]. Так, стаття 4 Правил адвокатської етики, затверджених установчим З'їздом адвокатів України 09.06.2017 р., проголошує, що «під час здійснення адвокатами України

адвокатської діяльності в інших країнах, які входять до Європейського Союзу та/або Європейської спільноти, на них також поширюються вимоги Кодексу поведінки європейських адвокатів. «Порушення вимог Кодексу європейських адвокатів у такому випадку є дисциплінарним проступком» [15].

С. Ф. Сафулько наголошує, що коли говоримо про ці стандарти, які реалізовані в правових системах інших країн, то маємо визнати, що це досить умовна реальність, оскільки ми не маємо «світових стандартів адвокатури», так само, як і не існує «світової адвокатури». Є низка прийнятих на досить високому, однак не всесвітньому рівні актів, які можна віднести до тих, що формують ті самі «світові стандарти адвокатури, але це не є те, що прийнято «всім світом» [16, с. 116]. Але, ми не підтримуємо таку позицію, і вважаємо, що хоча багато міжнародних документів носять рекомендаційний характер, вони повинні стати основою для вітчизняного законодавства. Яке регламентує діяльність адвокатури.

Таким чином, на міжнародному та регіональному рівні на теперішній час розроблені загальні принципи і норми, що закріплюють стандарти організації та діяльності адвокатури. Вони формують міжнародно-правові засади щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, тому повинні стати базовими у національному законодавстві, яке регламентує діяльність адвокатури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аракелян М. Р. Правозахисна діяльність адвокатури: теоретико-правовий ракурс: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 386 с.
2. Конституція України: Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://cutt.ly/uwmkenR5> (дата звернення 11.09.2023).
3. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: <https://cutt.ly/pwmkePwG> (дата звернення 11.09.2023).
4. Можайкіна О. Міжнародно-правове регулювання адвокатської діяльності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 3. С. 26-34.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: <https://cutt.ly/Wwmke3OJ> (дата звернення 11.09.2023).
6. Жукорська Я. М. Міжнародно-правове регулювання діяльності адвокатури: загальні засади. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 1. Том 3. С. 238-241.
7. Основні положення про роль адвокатів: прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам від 01 серпня 1990 року. База даних «Законодавство України». URL: <https://cutt.ly/MwmkrzNf> (дата звернення 11.09.2023).
8. Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів (МАЮ), ухвалені на Конференції МАЮ 7 вересня 1990 р. у Нью-Йорку. URL: <https://cutt.ly/iwmkrM1H> (дата звернення 11.09.2023).

9. Бандурка С. С. Європейські стандарти адвокатської діяльності. *Європейські перспективи*. 2020. № 1. С. 5-11
10. Бакаянова Н. М. Міжнародні стандарти адвокатури: поняття, система, класифікація. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. С. 226-229.
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: <https://cutt.ly/twmkr5Bc> (дата звернення 11.09.2023).
12. Організація адвокатури та адвокатська діяльність : навч. посіб. для підгот. до комплекс. Іспиту. Т. Б. Вільчик, І. В. Назаров, О. М. Овчаренко та ін. Харків: Право, 2021. 448 с.
13. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства: ЄС; Кодекс, Міжнародний документ від 01.10.1988. URL: <https://cutt.ly/lwmktpJi> (дата звернення 11.09.2023).
14. Бондар І. В. Кодекс поведінки адвокатів: роль та вплив на професію. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 148-151.
15. Правила адвокатської етики, затверджені Установчим З'їздом адвокатів України 09 червня 2017 р. URL: <https://cutt.ly/LwmktnVa> (дата звернення 11.09.2023).
16. Бандурка С.С. Адвокатура України на сторожі закону: монографія. С.С. Бандурка. Харків: Майдан, 2021. 224 с.

Олександр Головков

кандидат юридичних наук, викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

КОНТРОЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІЛЬНИЧНИХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ ДОЗВІЛЬНОЇ СИСТЕМИ

Аналіз повноважень дільничних офіцерів поліції дає нам право стверджувати, що їх контрольно-наглядова діяльність реалізується в трьох випадках:

1. Упродовж реалізації адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі.

2. Упродовж реалізації заходів з контролю за дотриманням фізичними та юридичними особами порядку та правил зберігання й використання зброї, спеціальних засобів, вибухових речовин та матеріалів, боєприпасів, на які поширюється дозвільна система, а також безпосередньо огляду місця їх зберігання з метою перевірки дотримання правил поведження з ними та правил використання.

3. Упродовж здійснення контролю за виконанням підозрюваним, обвинуваченим, який перебуває під домашнім арештом, обов'язків, покладених на нього ухвалою судді, суду.

Що стосується контролю ДОП за дотриманням фізичними та юридичними особами порядку та правил зберігання і використання зброї, спеціальних засобів, вибухових речовин та матеріалів, боєприпасів, на які поширюється дозвільна система, а також безпосереднього огляду місць їх зберігання з метою перевірки дотримання правил поведження з ними та правил використання, то ця діяльність реалізується ним у тісній співпраці з підрозділами з контролю за обігом зброї, на які покладена безпосередня реалізація зазначених повноважень поліції.

Варто відзначити, що безпосередньо в положеннях Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції не роз'яснено засади реалізації вищеназваних повноважень. Окремі положення містяться в інших нормативно-правових актах. Так, в Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів зазначено, що:

- об'єкти дозвільної системи інспекторами дозвільної системи та дільничними офіцерами поліції обстежуються щокварталу, а об'єкти, де зберігається велика кількість зброї (20 чи більше одиниць), і базові склади вибухових матеріалів і речовин – щомісяця;
- перевірка порядку зберігання зброї громадянами проводиться

дільничними офіцерами поліції. Про результати перевірки складається рапорт, сканована копія якого вноситься в ЄРЗ, а паперова копія долучається до особової справи власника в паперовій формі [1].

Також, функціональні обов'язки зазначених суб'єктів у сфері дозвільної системи окреслено в Методичних рекомендаціях щодо організації діяльності підрозділів патрульної поліції та моніторингу відокремлених структурних підрозділів (відділів, відділень поліції) територіальних органів Національної поліції України, затверджених наказом Національної поліції України від 22.01.2016 №53 «Про запровадження нових форм і методів роботи територіальних підрозділів ГУНП у Київській, Львівській та Харківській областях».

Зокрема, старший дільничний (дільничний) офіцер поліції:

1. Здійснює контроль за дотриманням фізичними особами спеціальних правил і порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів до них у сфері забезпечення дозвільної системи.

2. У випадках, передбачених законом, здійснює провадження у справах про адміністративні правопорушення, приймає рішення про застосування адміністративних стягнень у разі виявлення порушень дозвільної системи [2].

У спеціалізованій літературі зазначено, що контроль дільничного офіцера поліції у вищезгаданій сфері здійснюється такими способами, як:

1. Систематичні перевірки фізичних осіб-власників зброї за місцем їх проживання.

2. Систематичні перевірки юридичних осіб об'єктів дозвільної системи за місцем їх дислокації.

3. Виявлення фактів порушення шляхом здійснення поліцейських заходів за наявності передбачених законом підстав:

- перевірки документів, що підтверджують відповідне право особи на зберігання, використання чи перевезення зброї та боєприпасів, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, дозволів, виданих службою дозвільної системи центрального органу Управління чи територіального органу Національної поліції;

- огляду одиниць зброї, боєприпасів до них, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони;

- огляду приміщень, де виготовляється, реалізується шляхом продажу, зберігається та використовується зброя, спеціальні засоби індивідуального захисту та активної оборони;

4. Проведення комплексних та цільових оперативно-профілактичних заходів із залученням інших підрозділів поліції;

5. Ведення спеціального обліку об'єктів дозвільної системи на адміністративній дільниці [3, с. 473-474].

Враховуючи існування в дільничного офіцера поліції контрольних повноважень стосовно фізичних та юридичних осіб у сфері дозвільної системи, вважаємо недоліком чинного законодавства відсутність вказівки про здійснення

обліку фізичних осіб-власників зброї. Раніше така інформація містилася в паспорті дільниці [4], на сьогодні в контрольно-наглядовій справі поліцейської дільниці міститься тільки інформація про розташування об'єктів дозвільної системи. З огляду на відсутність у ДОП такої інформації його контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами порядку та правил зберігання і використання зброї, спеціальних засобів, вибухових речовин та матеріалів, боєприпасів, на які поширюється дозвільна система, буде зводитися тільки до випадків надходження завдань на проведення таких перевірок від працівників підрозділів з контролю за обігом зброї при перереєстрації зброї та первинному оформленні дозволів. Саме тому вважаємо за необхідне розміщення в контрольно-наглядовій справі поліцейської дільниці відомостей щодо фізичних осіб-власників зброї.

Необхідно відзначити, що у випадку виявлення дільничним офіцером поліції на території обслуговування громадян, які зловживають спиртними напоями, вживають наркотичні засоби без призначення лікаря, інші одурманюючі засоби, хворіють на психічні захворювання, та в інших випадках, передбачених законодавством (наприклад, вчинення домашнього насильства), дільничний офіцер поліції зобов'язаний порушити питання перед підрозділами контролю за обігом зброї у сфері дозвільної системи про анулювання виданого дозволу. Проте, на сьогодні в жодному нормативно-правовому акті таких його повноважень не передбачено. Саме тому вважаємо за необхідне внести зміни до пункту 3 розділу II Інструкції:

- додати п. 15 такого змісту «порушувати питання щодо анулювання дозволів на придбання, зберігання і носіння зброї, основних частин зброї, пристроїв та боєприпасів, видані громадянам, які зловживають спиртними напоями, вживають наркотичні засоби без призначення лікаря, інші одурманюючі засоби, хворіють на психічні захворювання, та в інших випадках, передбачених законодавством».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів : наказ МВС України від 21 серпня 1998 року № 622. *Офіційний вісник України*. 1998. № 42. С. 107 (із змінами і доповненнями).

2. Методичні рекомендації щодо організації діяльності підрозділів патрульної поліції та моніторингу відокремлених структурних підрозділів (відділів, відділень поліції) територіальних органів Національної поліції України, затверджені наказом Національної поліції України «Про запровадження нових форм і методів роботи територіальних підрозділів ГУНП у Київській, Львівській та Харківській областях» від 22.01.2016 №53.

3. Матеріали підвищення кваліфікації дільничних офіцерів поліції / Національна поліція України, Координатор проектів в Україні ОБСЄ. К., 2017. 589 с.
4. Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20 жовтня 2003 року №1212. *Офіційний вісник України*. 2003. №47. Ст.2451.

Григорій Іваненко

*провідний фахівець з організації наукової роботи Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,
м. Суми, Україна*

Світлана Іванова

*заступниця завідувача відділу забезпечення діяльності
Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС
України, м. Суми, Україна*

**ШАХРАЙСТВО В ІНТЕРНЕТІ: СПЕЦИФІКА ТА ОСОБЛИВОСТІ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Прогрес діджиталізації щільно увійшов у всі сфери життя кожного громадянина нашої держави. Вже звичною стала реалізація соціальних потреб через мережу Інтернет - спілкування, навчання, купівля-продаж та інше. Саме задоволення людиною своїх базових потреб шляхом використання інтернет ресурсів є «благодатним ґрунтом» для діяльності «віртуальних» злодіїв.

На сьогодні інтернет шахрайство займає вагомий частку в масиві злочинів загально кримінальної спрямованості. Давайте з'ясуємо, що ж таке шахрайство в інтернеті та які особливості його кваліфікації й розслідування?

Згідно ст. 190 Кримінального процесуального кодексу України шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [1]. І, коли ми говоримо про інтернет шахрайство, ми акцентуємо увагу на основному складовому елементі цього злочину – віртуальності. Адже віртуальність, від самого початку розслідування злочинів даної категорії, є перешкодою у формуванні доказової бази, пошуку зачіпок, конкретних відомостей, тощо. Як говорить приказка: «Для того, щоб перемогти ворога, потрібно знати його в обличчя». А у випадку з інтернет шахраями доказова база, якою володіє слідчий, зазвичай зводиться до мінімуму – усного пояснення потерпілої сторони. Все це може додатково обтяжуватися девіантною складовою поведінки потерпілого, зумовленою соціально-економічними факторами ризику - безробіттям, низьким рівнем життя, обмеженістю відповідальної усвідомленості та іншим. Тож, маючи мінімум даних на початковій стадії розслідування, втрачається і оперативність при збиранні вкрай необхідної інформації, зокрема отримання тимчасового доступу до речей та документів інтернет провайдера з метою встановлення облікового запису (записів) злодія або тимчасового доступу до речей та документів оператора мобільного зв'язку з метою отримання роздруківок дзвінків та прив'язок до базових станцій, їх місцезнаходження та інше.

До того ж латентність даного виду злочину також можна віднести до каталізатору негативного прогресу. Досить хитка ймовірність повернути втрачені кошти чи майно, підштовхує потерпілого до так званого «пасивного опору» - замовчування, небажання вчасно звертатися до правоохоронних органів, схильність перекидати відповідальність на органи поліції які, мовляв,

«нічого ніколи не знайдуть». У свою чергу, ланцюгова реакція такої бездіяльності виявляється у пропорційному зростанні аналогічних злочинів. Такого роду поведінка допомагає злочинцю уникнути подальшого покарання, провокує його на вчинення нових протиправних діянь, при цьому опираючись лише на примітивний потяг корисливої наживи. Дивно, але ці ж спонукання, корисливість та бажання легкої наживи, знову і знову підштовхують і потенційних жертв на нові «пригоди».

Дослідивши негативну тенденцію зростання кількості інтернет шахрайств і замкнутість цього процесу, можна дійти висновку про відсутність належного регулятора, роль якого має виконувати держава.

На сьогоднішній день, державне втручання у припинення онлайн злочинів невпевнено межує між регулятором і провокатором. З одного боку створено механізм розслідування, встановлення істини, покарання, а з іншого - відсутній елемент відповідності сучасним вимогам. Реалії сьогодення вимагають від органів поліції максимально швидкого та якісного реагування на такого роду злочини, їх профілактику та протидію.

На мою думку, одним із методів подолання проблеми, що склалася, є введення інституту реєстру ІМЕІ-кодів і блокування пристрою, код якого не внесений до вказаного реєстру та використання паспортних даних при купівлі SIM карти.

Для прикладу, станом на 2013-й рік у близько 80 країнах світу була запроваджена обов'язкова реєстрація абонентів мобільного зв'язку за паспортами. У розвинутому світі контроль за допомогою реєстрації – абсолютно звична практика. Зокрема у Грузії для купівлі SIM-карти слід обов'язково завітати до салону компанії-постачальника мобільного зв'язку, де лише після надання паспортних даних можна придбати картку. Як правило, термін дії такої картки не перевищує півтора року. У Білорусі абоненти-іноземці також можуть купити SIM-картку тільки з пред'явленням паспорта і заповнивши спеціальну анкету. Після цього можна користуватися мережею за допомогою «гостьового» тарифу [2] .

Звісно, Конституцією України чітко закріплене право на приватність, на яке і спираються противники впровадження такого досвіду. Проте, я вважаю, що реальний стан контролю у сфері захисту приватної інформації від публічного доступу, не відповідає сучасним стандартам, впровадження яких допомогло б якісно зменшити онлайн злочинність, зокрема кримінал пов'язаний із шахрайством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України, Документ 2341-III, чинний, поточна редакція — Редакція від 18.10.2019, підстава - 140-IX URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page6> (дата звернення 11.09.2023).
2. SIM-картка за паспортом. Усі «за» і «проти» URL: <https://glavcom.ua/publications/sim-kartka-za-pasportom-usi-za-i-proti-430454.html> (дата звернення 11.09.2023).

Катерина Катеринчук

докторка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри права та правоохоронної діяльності факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин Державного університету «Житомирська політехніка», м. Житомир, Україна

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРОЄКТУ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Робота над Проектом Кримінального кодексу України (далі – Проект) продовжується. Члени Робочої групи систематично оновлюють та узгоджують положення Проекту та публікують його в мережі Інтернет для обговорення. Попередні версії Проекту також залишаються доступними для широкого загалу з метою порівняння. Так наприклад, у контрольному тексті Проекту станом на 30. 01. 2023 року надавалося визначення шкоди здоров'ю – викликане діянням особи порушення анатомічної цілості або функціональної придатності органу чи тканини тіла іншої людини, яке обмежує працездатність чи іншу життєдіяльність порівняно з тією, яка мала місце до посягання (п. 62 ч. 1 ст. 1.4.1. Значення термінів Кримінального кодексу (глосарій)) [1].

Щодо даного визначення, то виникали деякі зауваження та заперечення, а саме, логічно здійснити заміну понять «обмежує» на «понижує» або «знижує», бо тлумачні словники зазначають, що обмежувати – це «(установлювати певні межі чого-небудь), звужувати, локалізувати, лімітувати» [2]; «правило, настанова, що обмежує чий-небудь права, дії і т. ін.» [3]. Словосполучення «іншу життєдіяльність» мало занадто великий простір для тлумачення, що призвело б до дискусій та зловживань. Крім того, хто б визначав дану ознаку? «Орган тіла» (навіть в теперішній редакції Проекту, як одна з ознак тяжкої шкоди здоров'я в п. а ч. 3 ст. 1.4.3) зазначено у однині і це звужує зміст поняття, так як в організмі людини присутні і парні органи. Дані анкетування судово-медичних експертів засвідчують, що втрату одного з парних органів (очне яблуко, нирка тощо) можна вважати як одну з ознак тяжкого тілесного ушкодження – 72 % від загальної кількості опитаних респондентів.

Пропонуємо медичне визначення «шкода здоров'я» – порушення анатомічної цілості тканин, органів або їх функцій, що виникають від дії одного чи кількох факторів зовнішнього середовища – фізичних (механічних, термічних, барометричних, променистих тощо), хімічних та ін. Однак члени робочої групи у Проекті станом на 14.09.2023 року [4] з врахуванням рекомендацій лінгвістичної експертизи та окремих зауважень національних і зарубіжних експертів виключили дане визначення з переліку термінів, вжитих у Проекті, які будуть визначені в іншому законі, міжнародному договорі чи акті Європейського Союзу, що застосовуються відповідно до свого нормативного визначення, крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 1.4.1 та іншими статтями Проекту. Отже, маємо надію, що згодом термін «шкода здоров'я» буде визначено у інших нормативно-правових актах.

На даний час у статті 1.4.3 Проєкту визначаються розміри шкоди здоров'ю – істотна, значна та тяжка. Однак, до такого розподілу та ознак шкоди здоров'ю також є ряд зауважень та пропозицій: запропоновані назви розмірів шкоди здоров'ю – істотна та значна, відповідно до положень тлумачного словника *«істотна – який становить суть або стосується суті чого-небудь; дуже важливий, значний, вагомий [3].* Отже, ці назви розмірів шкоди здоров'ю є синонімічними, а тому потребують заміни, пропонуємо – шкода тяжка, середньої тяжкості та легка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проєкт Кримінального кодексу України станом на 30.01.2023 року.
URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-stanom-na-30-01-2023.pdf> (дата звернення: 01.10.2023).
2. uk.WorldwideDictionary.org. Всесвітній словник української мови.
URL: <https://uk.worldwidedictionary.org/%D0%BE%D0%B1%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B8%D1%82%D0%B8> (дата звернення: 01.10.2023).
3. Словник української мови: в 11 томах. Том 5. 1974. С. 536. URL: <http://sum.in.ua/s/obmezhennja> (дата звернення: 01.10.2023).

Зорина Носирова

студентка 2-го курсу групи П-9 Державного університету «Житомирська політехніка», м. Житомир, Україна

Наукова керівниця: Катерина Катеринчук – докторка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри права та правоохоронної діяльності факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин Державного університету «Житомирська політехніка», м. Житомир, Україна

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ЗМЕНШЕННЯ НАРОДЖУВАНOSTІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Низький рівень народжуваності, масово та систематично обговорюється міжнародною спільнотою та висвітлюється засобами масової інформації. «Ще до початку агресії російської федерації до України 24.02.2022 року рівень народжуваності в Україні був найнижчим в Європі, нині цей показник може стати найнижчим у світі» [1]. Причини цього явища мають історичне коріння. Зокрема, три голодомори 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 років, примусова колективізація, масові репресії 1930-х, 1950-х років, Чорнобильська катастрофа тощо. На сьогодні – це постійна загроза ракетних обстрілів, масові виїзди за кордон, як наслідок, зменшується кількість жінок, що прагнуть в цей важкий час народжувати дітей. Ще одна вагома причина – вагітні українські жінки змушені народжувати за кордоном.

«Масштабність російської агресії, жорстокість, підступність спонукатиме сім'ї переглядати свої дітородні плани, що може стосуватися не лише календаря народжень (відкладання в очікуванні нормалізації ситуації), але й відмови від народження дитини (ще однієї дитини). Той факт, що у повоєнні роки, як правило, спостерігається різке зростання дітородної активності, наводить журналістів на думку, що хвилювання стосовно спаду народжуваності є марними, адже після закінчення війни кількісні втрати народжень можуть бути повністю компенсовані» [1]. Тобто, беручи до уваги досвід попередніх війн, можна зазначити, що через певний час народжуваність знову стабілізується і, на мою думку, може наступити компенсаторний період у «відродженні» населення України.

«Спад дітородної активності очікується не так у 2023 р., як у наступному 2024 р., а якщо війна триватиме декілька років, то низький рівень народжуваності може спостерігатись й певний час після закінчення війни. Причому, як переконає історичний досвід, навіть спад помісячної кількості народжених може бути вражаючим. Так, першим місяцем Першої світової війни був серпень 1914 р., але зниження кількості народжених у Франції відбулося лише у травні 1915 р. (дев'ять місяців потому) і порівняно з попереднім місяцем, квітнем, кількість народжень скоротилася на 37%. А от довоєнного рівня народжуваності знову було досягнуто у грудні 1919 р., тоді як кінцем війни вважають листопад 1918 р.» [2]. Отже, якщо війна триватиме ще декілька років, то очікувати так званого бебі-буму не варто. Після закінчення війни багато сімей

не зможе повернутись на батьківщину через те, що їм не буде куди вертатись, а більшість буде просто чекати відбудування країни. Тому, як наслідок, найближчі 2-4 роки післявоєнного періоду різкого зростання народжуваності не буде.

Н. Собенко вважає, що «жорстокість і масштабність російського нападу, а тим більше його затяжний характер, матимуть наслідком велику кількість загиблих чоловіків і жінок серед військових й цивільних, а також велику кількість зниклих безвісті. Потужним фактором, здатним впливати на народжуваність, є міграція. У цій площині, важливим є навіть не те, скільки людей покинули країну, а скільки повернуться назад, особливо після остаточної перемоги. Вже зараз з кожним днем поступово збільшується зворотний потік. Утім, існує доволі висока ймовірність, що певна частина вимушених переселенців, які виїхали за кордон, можуть там залишитися на постійне місце проживання або продовжити пошуки безпечнішого для життя регіону» [3]. Вище зазначене вказує на те, що міграція може призвести до того, що люди не захочуть повертатись до власних домівок, у разі чого зменшиться кількість працездатного населення, і це відобразиться на економіці та майбутньому України.

«Війна руйнує сім'ї. В останні 15 років в Україні чотири із п'яти народжень мали місце в офіційно зареєстрованих шлюбах. Ще певна частка народжень відбувалася в консенсуальних шлюбах. Отож, шлюбний фактор для народжуваності у нашій країні залишається вагомим. Загибель чоловіка або дружини стає непереборною перепорою для реалізації планів народити дитину (ще одну дитину). Втім, територіальне роз'єднання подружжя / пари, або поранення когось із них чи тілесні ушкодження, також можуть перешкоджати реалізації дітородної функції. До цього необхідно додати, що багато реєстрацій шлюбів відкладається на повоєнний час» [1]. Багато пар з моменту російського вторгнення відклали створення повноцінних сімей з дітьми, адже ніхто не дає гарантій, щодо відсутності обстрілів нашої території, необхідності запасатись продуктами та водою, відсутності електропостачання тощо. Тому, задля своєї безпеки, безпеки майбутніх дітей, їхнього розвитку в мирній країні – сучасна молодь відкладає народження дитини.

«Зруйновані сім'ї, зруйновані долі, зруйноване житло... У департаменті житлової політики та благоустрою Міністерства розвитку громад та територій України повідомили, що станом на 1 червня 2022 р. 3,5 млн українських громадян мали пошкоджене або зруйноване житло; 116 тис. об'єктів, з них 12,3 тис. багатопверхових будинків, 104,1 тис. індивідуальних садиб» [4]. «Значна кількість приміщень потребує повної відбудови. Однак соціально-демографічні вибіркові обстеження у мирні та відносно благополучні часи засвідчили, що відсутність належних житлових умов посідає друге місце у рейтингу перепон для народження бажаної кількості дітей, і, чим більшу кількість дітей хотіли б мати респонденти, тим потужнішим цей чинник був і на нього частіше вказували» [1].

«Станом на 03.04.2023 від повномасштабної військової агресії РФ в Україні встановлено загибель 501 дитини і ще майже тисяча поранено, але це лише підтвержені та задокументовані випадки, насправді загиблих та поранених

дітей значно більше» [5]. «Цілком ймовірно, що деякі з подружніх пар, які втратили дитину під час війни, ухвалють рішення народити дитину (ще одну дитину), хоча до війни цього не планували. Більше того, усвідомлення слабкості, тендітності людського життя навіть у сім'ях, де діти залишилися живими, може спричинити прагнення народити ще одну дитину понад запланованої раніше кількості. Діти у цих сім'ях ніби заміщають загиблих дітей в інших сім'ях, котрі за різних обставин уже не можуть мати дітей» [6].

Отже, як висновок, агресія російської федерації – не єдина причина зменшення народжуваності в Україні. Падіння рівня народжуваності спостерігалось останні десять років, але, на мою думку, вторгнення з боку росії зробило дану ситуацію більш катастрофічною. Окуповані території, масові виїзди, відносини на відстані, розірвання шлюбів через війну, смерть чоловіка чи жінки, ракетні обстріли, постійна небезпека, стрес, втрата роботи – все це має неабиякий вплив на зменшення народжуваності в нашій країні. Люди не впевнені у своєму майбутньому, а значить – вони не можуть бути впевнені у майбутньому своїх дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аксьонова С. Ю. Компенсаційний приріст народжуваності в Україні: очікування, чинники, перепони. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. №6. С. 3-22.
2. Дані дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ. Суспільне. Новини. 03.04.2023 URL: <https://suspilne.media/434277-u-unisef-nazvali-kilkist-zagiblih-ditej-pid-cas-vijni-v-ukraini/> (дата звернення: 01.10.2023).
3. Собенко Н. За час війни в Україні зруйновано або пошкоджено 116 тисяч житлових будинків. Суспільне. Новини. 2022, червень. URL: <https://suspilne.media/251131-za-cas-vijni-v-ukraini-zrujnovano-abo-poskodzeno-116-tisac-zitlovih-budinkiv/> (дата звернення: 01.10.2023).
4. Чотирнадцяте загальнонаціональне опитування: Психологічні маркери війни (червень 2022). Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/chetyrnadcatyy_obschenacionalnyy_opros_psihologicheskie_markery_voyny_18-19_iyunya_2022.html (дата звернення: 01.10.2023).
5. Rodgers J. L., St. John C. A., Coleman K. Did fertility go up after the Oklahoma City bombing? An analysis of births in metropolitan counties in Oklahoma, 1990—1999. *Demography*. 2005. No 42(4). P. 675—692. URL: <http://link.springer.com/content/pdf/10.1353%2Fdem.2005.0034.pdf#page-1> (дата звернення: 01.10.2023).
6. Vandenbroucke G. Fertility and Wars: The Case of World War I in France. MPRA (Munich Personal RePEc Archive). No 46022. 2014. URL: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/46022/> (дата звернення: 01.10.2023).

Аліна Симоненко

курсантка 301/21-(П)-Б навчального взводу факультету №1 підготовки фахівців для органів досудового розслідування Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна, м. Кропивницький
Науковий керівник: Кислиця Сергій – викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна, м. Кропивницький

ПРАВОМІРНІСТЬ ДІЙ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІД ЧАС ЗУПИНКИ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ ЗГІДНО З П.1 Ч.1 СТ.35 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІЦІЮ УКРАЇНИ»

У сучасному світі, де мобільність та транспортна активність стали невід'ємною частиною нашого повсякденного життя, питання правомірності дій поліцейських під час зупинки транспортних засобів набуває особливого значення. Це стає ключовою складовою взаємодії правоохоронців із громадянами, а також визначає рівень взаєморозуміння та довіри в суспільстві. Завдяки швидкому технічному прогресу та збільшенню транспортного руху, ситуації з зупинкою транспортного засобу стають складнішими та більш динамічними. Це вимагає від поліцейських не лише високого професіоналізму, але й глибокого розуміння правових аспектів і прав громадян.

Під час несення служби поліцейський будь-якого підрозділу чітко і якісно повинен виконувати свої обов'язки та вказівки законодавця. Щодо першого все зрозуміло, є Конституція України, Закон України «Про Національну поліцію», Закон України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» та інші нормативно-правові акти, що регламентують їх діяльність.

Проте іноді недосконалість чинного законодавства та існування в ньому правових колізій призводить до ситуацій, коли навіть правомірне, здавалось би на перший погляд, застосування норм поліцейськими в подальшому не призводить до понесення винним юридичної відповідальності. Тому виявлення таких проблем та окреслення шляхів їх усунення є прерогативою наукової діяльності.

На сьогодні така правова проблема існує у нормах п.1 ч.1 ст.35 Закон України «Про Національну поліцію», відповідно до якої поліцейський може зупинити транспортний засіб у разі порушення водієм Правил дорожнього руху [1]. Критики правомірності такої зупинки стверджують, що оскільки факт порушення Правил дорожнього руху на момент зупинки не є доведеним то відповідно і сама зупинка є протизаконною. У даному випадку зупинку транспорту слід розцінювати як обмеження свободи громадянина, що у свою чергу може порушувати ст. 29 Конституції України, якою передбачено право людини на свободу пересування та особисту недоторканість, мати та вільно розпоряджатися своїм майном тощо.

У цьому контексті вказані вище критики опираються на норми ст. 62 Конституції України, згідно якої «... особа вважається невинуватою у вчиненні

злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду... [2].

З цих тверджень випливають наступні питання:

1) На скільки правомірні дії поліцейських щодо етичної складової під час зупинення транспортного засобу?

2) Чи правомірні дії поліцейського під час зупинення ТЗ, якщо вину особи ще не було доведено і вона не зобов'язана доводити свою невинуватість?

У першу чергу слід зазначити, що мається під усіма діями поліцейського. Згідно з ч.1 ст.29 ЗУ «Про НПУ» поліцейський захід - це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень [1]. Ця ж стаття зазначає що такий захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним, що розкрито у ч. 3,4,5 і 6, де надано трактування кожного наведеного елемента для дотримання вимог законодавства. Це у свою чергу надає достатньо підстав вважати, що право людини на свободу не порушується у законному порядку.

Ч. 1 ст. 35 Закону України «Про Національну поліцію» надає вичерпний перелік підстав такої зупинки, а частина 3 передбачає інформування поліцейським водія про конкретну зупинку транспортного засобу з детальним описом підстави зупинки, визначеної цією статтею. Але не надає обов'язку щодо негайного наведення поліцейським доказів зупинки водієві [1].

У практичній діяльності поліцейський зупиняє транспортний засіб за порушення ПДР, а потім водій починає суперечку, як на його думку, через відсутність доказів такого порушення і вважає це незаконними діями поліцейського та не бажає подальшого пред'явлення будь-яких документів. «Слід зазначити, що невиконання вимоги працівника поліції, яка входить до кола його повноважень, не може бути визнане правомірним, якщо особа, виходячи зі своєї оцінки ситуації, вважає таку вимогу безпідставною, і навіть якщо в подальшому виявиться, що ця вимога ґрунтувалася на неправильній оцінці ситуації поліцейським і не мала достатніх підстав», – саме так колегія Верховного Суду вирішила у постанові Касаційного кримінального суду Верховного суду від 20.10.2020 у справі №444/2115/17 [3]. Таким чином суд вважає виконання законної вимоги поліцейського є обов'язковою, навіть якщо в подальшому виявиться, що вимога не мала достатніх підстав.

Також посилаюсь на судову практику у постанові Касаційного адміністративного суду Верховного суду від 25.03.2019 у справі №127/19283/17 один з позивачів вважає, що підстав зупинки транспортного засобу не було, оскільки Правил дорожнього руху він не порушував, а отже пред'являти всі необхідні документи не мав наміру [4]. У свою чергу колегією суддів було наголошено, що порушення Правил дорожнього руху зафіксовано на нагрудну камеру поліцейського, що є достатнім доказом у справі. На думку позивача, він вважає за необхідне, щоб поліцейський спочатку довів його винуватість, а лише потім висував вимогу пред'явлення документів. Таким чином доводи позивача

не зазначені в законодавчих актах та не мають ніякої законної сили та не можуть бути задоволені судом

Таким чином суд визнає необхідність надання доказів водієві, але вже після пред'явлення ним всіх необхідних документів. Слід зазначити, що поліцейський спочатку наводить докази, а вже потім складає постанову про скоєння адміністративного правопорушення і притягнення водія до адміністративної відповідальності. Що у свою чергу показує спрямованість на європейську практику «спочатку постанова, а потім її оскарження» і дії поліцейського можна вважати правомірними, оскільки вимоги ст. 62 Конституції України не порушуються.

Отже можна зробити висновок, що на сьогодні існує правова колізія у нормах п.1. ч.1 ст. 35 «Зупинка транспортного засобу» Закону України «Про Національну поліцію» відповідно до якої працівник поліції «... може зупинити транспортні засоби у разі... .. якщо водій порушив Правила дорожнього руху», при цьому можна погодитись з тими дослідниками, які вважають, що ця норма не може бути застосована, оскільки на момент зупинки транспортного засобу факт адміністративного порушення не оформлено юридично.

Тому на сьогодні, після низки скасування постанов про адміністративне правопорушення в судовому порядку, ця норма фактично на практиці не застосовується, натомість для правомірності зупинки транспортного засобу поліцейські застосовують у таких випадках норми п.3 ч.1 ст. 35 «Зупинка транспортного засобу» Закону України «Про Національну поліцію» норми якої передбачають однією із підстав для зупинки транспортного засобу «... якщо є інформація, що свідчить про причетність водія або пасажирів транспортного засобу до вчинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення, або якщо є інформація, що свідчить про те, що транспортний засіб чи вантаж можуть бути об'єктом чи знаряддям учинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення» [1].

Крім того, ми не можемо повністю погодитися із думкою окремих науковців та практиків, які намагаються обґрунтувати неправомірність зупинки саме за цим пунктом нормами ст. 62 Конституції України, оскільки в даному випадку мова ведеться виключно про кримінальне переслідування та винесення рішення виключно судом – «... невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню...» та «... встановлено обвинувальним вироком суду» [2]. Зрозуміло, що винесення працівником поліції постанови по справі про адміністративне правопорушення у межах своєї компетенції, передбаченої ст. 222 Кодексу України про адміністративні правопорушення [5], не може підміняти собою судову інстанцію.

Виправити ситуацію можна шляхом внесення відповідних змін до норм п. 1 ч. 1 ст. 35 «Зупинка транспортного засобу» Закону України «Про Національну поліцію» виклавши його у такому вигляді:

1) якщо існує підозра, що водій порушив Правила дорожнього руху;

Дане питання залишається дискусійним і ми у своїй подальшій науковій діяльності йому приділимо належну увагу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію України: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 04.10.2023).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, №30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 04.10.2023).
3. Постанова від 20.10.2020 року №444/2115/17 // Касаційний кримінальний суд Верховного Суду // Колегія у складі: Бущенко А.П. (головуючий), Ємець О.П., Крет Г.Р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93014930> (дата звернення 07.10.2023).
4. Постанова від 25.09.2019 року № 127/19283/17 // Касаційний адміністративний суд Верховного суду // Колегія у складі: Соколов В.М. (головуючий), Єресько Л.О., Загороднюк А.Г. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84494023> (дата звернення 08.10.2023).
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. (зі змінами та доповненнями).

Лідія Сукмановська

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри адміністративного права та адміністративного процесу факультету № 3 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів, Україна

Аліна-Стефанія Нахвостач

здобувачка вищої освіти групи № 3 факультету № 1 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів, Україна

Вікторія Овсянник

здобувачка вищої освіти групи № 3 факультету № 2 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАХОДИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

Робота суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є спрямованою на попередження та боротьбу із насиллям та базується на ідеях: гарантування потерпілим громадянам безпеки та забезпечення основних прав та свобод людини і громадянина (права на життя, свободу, особисту недоторканість, на повагу до сімейного та приватного життя, на справедливе правосуддя, на правову допомогу та ін.); урахування непропорційного впливу насилля стосовно жінок та чоловіків, дорослих та дітей, забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків в ході реалізації заходів у напрямку попередження та протидії домашньому насиллю; сприйняття насилля суспільно-небезпечним явищем та нетерпимого ставлення до його проявів; неупередженого відношення та поваги до осіб, постраждалих від такого насильства, забезпечення їхніх прав, законних інтересів, безпеки суб'єктами в ході реалізації заходів у сфері, що розглядається; забезпечення конфіденційності відомостей щодо потерпілих осіб; добровільності в отриманні допомоги постраждалими особами, окрім дітей та недієздатних громадян; урахування особливих потреб потерпілих осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб і осіб похилого віку; ефективної взаємодії суб'єктів із об'єднаннями громадян, міжнародними організаціями, ЗМІ та іншими зацікавленими фізичними та юридичними особами.

Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, визначено: спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидію домашньому насильству; інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України [1].

Важливо зауважити, що правову основу такої взаємодії складає постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» (далі – Порядок) [2].

Завданнями у сфері протидії насильству є:

- ефективне виявлення та узгоджене реагування на факти вчинення насильства з урахуванням результатів оцінки ризиків, що загрожують постраждалій особі, своєчасне взаємне інформування суб'єктів та направлення постраждалої особи до служб підтримки постраждалих осіб. Взаємне інформування про факти насильства у випадках, передбачених Законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та цим Порядком, проводиться не пізніше однієї доби за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти з подальшим письмовим підтвердженням, а після запровадження Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі - шляхом внесення інформації до нього;

- дієва допомога і захист постраждалих осіб, забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної насильством, з урахуванням віку, стану здоров'я, статі, релігійних переконань, етнічного походження, спеціальних потреб таких осіб. Допомога постраждалим особам надається за місцем звернення і не повинна залежати від факту звернення таких осіб до правоохоронних органів чи суду, від їх участі у кримінальному, адміністративному або цивільному провадженні;

- належне розслідування фактів насильства, своєчасне та ефективне вжиття щодо кривдника спеціальних заходів у сфері протидії насильству та контроль за їх виконанням, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їх поведінки [2].

Взаємодія суб'єктів, здійснюючих заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насиллю повинна включати:

- взаємне інформування не пізніше 1 доби про випадки домашнього насилля, із дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом;

- реагування на факти сімейного насилля у відповідності до компетенції і з врахуванням оцінки ризиків для постраждалої особи;

- узгодження заходів з реагування на факти домашнього насилля і надання дієвої допомоги жертвам суб'єктами у межах їх компетенції;

- розробку і реалізацію програм для кривдників;

- розробку та виконання програм із запобігання і протидії домашньому насильству;

- реалізацію заходів у заданій сфері відповідно до компетенції суб'єкта;

- обмінювання досвідом між суб'єктами у заданій сфері, спільне вирішення проблем;

- організацію міжвідомчої підготовки фахівців-представників суб'єктів та ін.

Суб'єкти, які здійснюють заходи у напрямку попередження та боротьби із домашнім насиллям, можуть залучати до співробітництва, здійснення зазначених заходів та надання дієвої допомоги потерпілим особам об'єднання громадян, іноземні неурядові організації, інших осіб, а також здійснювати висвітлення таких заходів та роботи у ЗМІ [1].

Звертаючись до питання ефективності взаємодії між суб'єктами, що діють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, заслуговує увагу дослідження, проведене Г. Герасименком. Провівши опитування громадян, котрі звертались до правоохоронних структур з приводу вчинення домашнього насилля, науковцем було встановлено, що провідним питанням превенції у напрямку боротьби із домашнім насильством є розвиток міжсекторальної взаємодії різноманітних служб та надавачів соціальних послуг, залучених до підтримки постраждалих осіб. Здійснення інформування громадян стосовно можливостей отримання соціальних послуг, психологічної та інших видів допомоги, функціонування спеціалізованих кризових центрів повинно бути невід'ємною складовою в роботі правоохоронних структур, особливо уповноважених підрозділів органів НП. Прикро, однак кількість звернень постраждалих для отримання спеціалізованих послуг являється досить низьким: тільки половина опитаних науковцем респондентів, які контактували із поліцією, зверталася також і до центрів соціальних служб, надаючих фахові інформаційні, консультативні, реабілітаційні та інші послуги. Ще менше поширеними являються звернення громадян до психологів (кожен п'ятий респондент), а також громадських організацій, надаючих фахову підтримку постраждалим від домашнього насильства особам (кожен десятий респондент). Поодинокими громадянами були констатовані звернення на «гарячі» інформаційні ресурси, отримання інформації за допомогою інтернет-сайтів, соціальних мереж або за допомогою звернень до місцевих органів влади. Вивчення статистики звернень громадян до поліції не дає можливості провести оцінку ефективності роботи правоохоронців у напрямку запобігання та протидії домашньому насиллю, виділити проблемні моменти взаємодії із іншими суб'єктами та дослідити загальний рівень задоволення громадян результатами такої взаємодії. У міжнародній практиці із цією метою практикується застосування соціологічних опитувань як інструмента оцінювання рівня довіри населення до поліції та каналу «зворотнього зв'язку» із представниками місцевої громади. Важливим є й те, що значна частина респондентів також вважає, що правоохоронці не наділені достатнім рівнем емпатії та толерантного ставлення до постраждалих від домашнього насилля осіб [3, с. 56].

Розділяючи позицію науковця, вважаємо, що для підвищення рівня взаємодії суб'єктів, що діють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, необхідна розробка та широке впровадження спеціальних тренінгових програм для їх співробітників, постійне підвищення кваліфікації у заданому напрямку, що сприятиме покращенню рівня реагування на сімейне насильство, напрацювання основ етичного поведіння із особами, які пережили домашнє насильство, їх перенаправлення для отримання необхідної соціально-

психологічної, медичної, правової та іншої допомоги, а також поступового викорінення насильства у соціумі загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 02.10.2023).
2. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України № 658 від 22 серпня 2018 р. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.10.2023).
3. Герасименко Г.В. Проблеми реагування правоохоронних органів на домашнє насильство крізь призму громадської думки. *Демографія та соціальна економіка*, 2018, № 1 (32). С. 43-57.

Іван Хозлу

*викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПІДРОЗДІЛАМИ ПОЛІЦІЇ НА ВОДІ

Реалізація адміністративно-юрисдикційної діяльності підрозділів поліції на воді є одним із основних напрямків їх поліцейської діяльності. На сьогоднішній день адміністративно-юрисдикційні повноваження зазначених підрозділів ототожнюються суто із провадженнями у справах про адміністративні, що є одним із основних юрисдикційних проваджень.

На теперішній час в положеннях чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення міститься низка статей, які встановлюють відповідальність за адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням правил рибальства та охорони рибних запасів, що відносяться до сфери компетенції працівників підрозділів поліції на воді, серед яких:

- стаття 50 КУпАП «Порушення права державної власності на тваринний світ»;
- частина третя статті 85 КУпАП «Порушення правил використання об'єктів тваринного світу»;
- стаття 86-1 КУпАП «Експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисним обладнанням»;
- стаття 91-2 КУпАП «Перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів»;
- стаття 188-5 КУпАП «Невиконання законних розпоряджень чи приписів посадових осіб органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, радіаційної безпеки або охорону природних ресурсів» [1].

Проте, як свідчить аналіз процесуальної частини Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема п. 1 ч. 1 ст. 255 КУпАП, працівники Національної поліції не наділені повноваженнями на складання протоколів про адміністративні правопорушення за зазначеними статтями, натомість, відповідно до статті 255 КУпАП, таким правом наділені посадові особи органів рибохорони Державного агентства рибного господарства України.

Практична діяльність працівників підрозділів поліції на воді свідчить про те, що документування зазначених адміністративних правопорушень відбувається на водних об'єктах, що є територіально віддаленими від безпосереднього знаходження представників рибохорони, що ускладнює можливість документування зазначених правопорушень, оскільки в деяких випадках відстань між місцем вчинення правопорушення і територіальним знаходженням підрозділів рибохорони досягає сотень кілометрів.

Саме тому, вважаємо за доцільне наділити адміністративно-юрисдикційними повноваженнями щодо права складання протоколів за статтями пов'язаними з порушенням правил рибальства та охорони рибних запасів, передбачених статтею 50, частиною третьою статті 85, статтями 86-1, 91-2 і 188-5 КУпАП працівників Національної поліції України, котрі безпосередньо будуть реалізовуватись працівниками підрозділів поліції на воді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

Нурдос Шеру

студент 3 курсу юридичного факультету НАТ «Карагандинський університет імені академіка Є.А. Букетова» м. Караганда, Республіка Казахстан

*Наукові керівники: **Ботагоз Аманжолова** - кандидатка юридичних наук, асоційована професорка, професорка кафедри кримінального права, процесу та криміналістики юридичного факультету НАТ «Карагандинський університет імені академіка Є.А. Букетова» м. Караганда, Республіка Казахстан; **Айгуль Калгужінова** - магістр правознавства, старший викладач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики НАТ «Карагандинський університет імені академіка Є.А. Букетова» м. Караганда, Республіка Казахстан*

ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ ЕКСТРЕМІСТСЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН

Міжнародна спільнота, підкреслюючи, що «тероризм і екстремізм не можуть і не повинні асоціюватися ні з якою релігією, національністю чи цивілізацією» та наголошуючи на «важливості заохочення толерантності та міжрелігійного діалогу» закликає всі відповідні установи надавати підтримку державам, міжнародним, субрегіональним та регіональним організаціям з метою підтримки миру, безпеки та стабільності.

З метою виявлення тенденції правової політики протидії екстремістській злочинності в Республіці Казахстан нами було проаналізовано нормативні акти, прийняті на міжнародному (таблиця 1) та національному (таблиця 2) рівнях.

Таб. 1. Міжнародне антиекстремістське законодавство

Назва	Дата прийняття	Зміст	Використані терміни	Визначення
Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом	15 червня 2001 року, ратифіковано Законом Республіки Казахстан від 18 квітня 2002 року	21 стаття та Додаток	Екстремізм	Будь-яке діяння, спрямоване на насильницьке захоплення влади або насильницьке утримання влади, а також на насильницьку зміну конституційного ладу держави, а також насильницьке посягання на громадську безпеку, у тому числі організація з вищевказаних цілей незаконних збройних формувань або участь у них

Назва	Дата прийняття	Зміст	Використані терміни	Визначення
				та переслідувані у кримінальному порядку відповідно до національного законодавства Сторін.
Протокол про внесення змін до Шанхайської конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом, підписану 15 червня 2001 року у місті Шанхаї (КНР)	Ратифіковано Законом Республіки Казахстан від 7 квітня 2008 року.	-	-	-
План дій щодо запобігання насильницькому екстремізму	Доповідь Генерального секретаря ООН на сімдесятій сесії ООН від 24 грудня 2015 року	Умови та фактори, що сприяють насильницькому екстремізму Програма дій: рекомендації щодо запобігання насильницькому екстремізму Заклик до узгоджених дій	Насильницький екстремізм	-

Як можна відзначити, у документах ООН використовується термін «насильницький екстремізм». Шанхайська конвенція 2001 року розкриває зміст тероризму, сепаратизму, екстремізму, які мають єдину природу, при цьому у визначенні екстремізму акцентується увага на насильницький характер зазіхань. При цьому в Плані дій щодо запобігання насильницькому екстремізму зазначається, що визначення даного поняття «є прерогативою держав-членів і має відповідати їх зобов'язанням щодо міжнародного права, зокрема міжнародного права в галузі прав людини».

Водночас у Республіці Казахстан термін «violent extremism» не отримав широкої підтримки та застосування на законодавчому рівні.

Правові та організаційні основи протидії екстремізму з метою захисту прав і свобод людини і громадянина, основ конституційного ладу, забезпечення суверенітету Республіки Казахстан, цілісності, недоторканності та

невідчужуваності її території, національної безпеки визначено в Законі Республіки Казахстан від 18 лютого 2005 р.

Таб. 2. Антиекстремістське законодавство Республіки Казахстан

Назва	Дата прийняття	Зміст	Використані терміни	Визначення
Про протидію екстремізму	Закон Республіки Казахстан від 18 лютого 2005 року	Основні поняття, використовуються у Законі Законодавство Республіки Казахстан про протидію екстремізму: Заборона створення екстремістських організацій у Республіці Казахстан Основні завдання та принципи протидії екстремізму Основні напрямки протидії екстремізму Компетенція державних органів у галузі профілактики екстремізму Компетенція державних органів щодо виявлення та припинення екстремізму Порядок визнання екстремістської організації Облік екстремістських організацій, інформаційних матеріалів, визнаних екстремістськи-ми, та осіб, притягнутих до відповідальності за здійснення екстремізму Взаємодія державних органів Республіки Казахстан, які здійснюють протидію екстремізму Взаємодія державних органів Республіки Казахстан з органами іноземних держав та міжнародними організаціями в галузі профілактики, виявлення	Екстремізм	Організація та (або) вчинення: - фізичною та (або) юридичною особою, об'єднанням фізичних та (або) юридичних осіб дій від імені організацій, визнаних в установленому порядку екстремістськими; - фізичною та (або) юридичною особою, об'єднанням фізичних та (або) юридичних осіб дій, що мають такі екстремістські цілі: - насильницька зміна конституційного ладу, порушення суверенітету Республіки Казахстан, цілісності, недоторканності та невідчужуваності її території, підрив національної безпеки та обороноздатності держави, насильницьке захоплення влади або насильницьке утримання влади, створення, керівництво та участь у незаконному воєнізованому формуванні, організація збройного заколоту та участь у ньому, розпалювання

Назва	Дата прийняття	Зміст	Використані терміни	Визначення
		та припинення екстремізму Координація діяльності державних органів Недопущення ввезення, видання, виготовлення та (або) розповсюдження екстремістських матеріалів Недопущення здійснення екстремізму під час проведення мирних зборів, мітингів, пікетів та демонстрацій Недопущення фінансування екстремізму Відповідальність громадян Республіки Казахстан, іноземців та осіб без громадянства за здійснення екстремізму Відповідальність організацій за здійснення екстремізму		соціальної, станової ворожнечі (політичний екстремізм); - розпалювання расової, національної та родової ворожнечі, у тому числі пов'язаної з насильством або закликами до насильства (національний екстремізм); - розпалювання релігійної ворожнечі або ворожнечі, у тому числі пов'язаної з насильством або закликами до насильства, а також застосування будь-якої релігійної практики, що викликає загрозу безпеці, життю, здоров'ю, моральності або правам і свободам громадян (релігійний екстремізм).
Державна програма з протидії релігійно му екстремізму та тероризму у в Республіці Казахстан на 2013-2017 роки	Затверджено Наказом Президента Республіки Казахстан від 24 вересня 2013 року № 648	Аналіз поточної ситуації Цілі, завдання, цільові індикатори та показники результатів реалізації Програми Основні напрямки, шляхи досягнення поставленої мети Програми та відповідні заходи Етапи реалізації програми Необхідні ресурси	Релігійний екстремізм	-
Державна програма з протидії релігійно му екстремізму та	Затверджено постановою Уряду Республіки Казахстан від 15	Аналіз поточної ситуації Цілі, завдання, цільові індикатори та показники результатів реалізації Програми Основні напрямки, шляхи досягнення	Релігійний екстремізм	-

Назва	Дата прийняття	Зміст	Використані терміни	Визначення
тероризм у в Республіці Казахстан на 2018-2022 роки	березня 2018 року № 124	поставленої мети Програми та відповідні заходи Необхідні ресурси		

У нормативному визначенні екстремізму розмежовані три основні форми його прояву: політичний, національний та релігійний. Тим часом, як обґрунтовано зазначають А.А. Бієбаєва, Ф.С. Жаксибекова практично перераховані форми екстремізму розділені досить слабо, оскільки вони ніколи насправді не виступають у «чистому» вигляді [2].

Зазначимо також, що на сайті Комітету з правової статистики та спеціальних обліків Генеральної прокуратури Республіки Казахстан розміщено Список релігійної літератури та інформаційних матеріалів, визнаних екстремістськими та заборонених до ввезення, видання та розповсюдження на території Республіки Казахстан [3]. На сьогоднішній день даний список містить 996 матеріалів, в т.ч. у друкованому вигляді – 414, в електронному вигляді – 143, аудіоматеріали – 329, відеоматеріали – 110.

Відомості про вилучені екстремістські матеріали, представлені в таблиці 3, свідчать про тенденцію збільшення фактів та кількості вилучень екстремістських матеріалів.

Таб. 3. Відомості про вилучення екстремістських матеріалів

	2013	2014	2015	2016
Листівки	3	-	70	260
Книжки	20	178	278	201
Інші носії	2	96	27	66
Усього	25	274	375	527

Відповідно до п.39 ст.3 Кримінального кодексу Республіки Казахстан до екстремістських злочинів віднесено діяння, передбачені статтями 174, 179, 180, 181, 182, 184, 258, 259, 260, 267, 404 (частками другою та третьою).

Залежно від особливостей безпосереднього об'єкта та близькості конструкції об'єктивної сторони складів злочинів вважаємо за можливе класифікувати екстремістські злочини на наступні групи:

- екстремістські злочини, що посягають на мир і безпеку людства (ст. 174 КК «Порушення соціальної, національної, родової, расової, станової чи релігійної ворожнечі»);

- екстремістські злочини, що посягають на основи конституційного ладу та безпеку держави (ст.179 КК «Пропаганда чи публічні заклики до захоплення чи

утримання влади, так само як захоплення чи утримання влади чи насильницьке зміна конституційного ладу Республіки Казахстан»; ст.180 КК; ст.181 КК «Збройний заколот»; ст.182 КК «Створення, керівництво екстремістською групою або участь у її діяльності»; ст.184 КК «Диверсія»);

- екстремістські злочини, які посягають на громадську безпеку (ст. 258 КК «Фінансування терористичної чи екстремістської діяльності та інше допомога тероризму чи екстремізму»; ст.259 КК «Вербування чи підготовка чи озброєння осіб у цілях організації терористичної чи екстремістської; «Проходження терористичної або екстремістської підготовки»; ст.267 КК «Організація незаконного воєнізованого формування»);

- екстремістські злочини, які посягають на порядок управління (чч. 2, 3 ст.404 КК «Створення, керівництво та участь у діяльності незаконних громадських та інших об'єднань»; ст.405 КК «Організація та участь у діяльності громадського чи релігійного об'єднання чи іншої організації після рішення суду про заборону їх діяльності чи ліквідацію у зв'язку із здійсненням ними екстремізму чи тероризму»).

Аналіз даних офіційної статистики свідчить, що в Казахстані в період з 2015 р. до 2017 р. кількість зареєстрованих екстремістських злочинів збільшувалася, проте потім послідовно знижувалася. У 2015 році було виявлено 154 екстремістські злочини, у 2016 році – 240, у 2017 році – 279, у 2018 році – 220, у 2019 році – 127. При цьому, як можемо спостерігати, максимальна кількість екстремістських злочинів (279) було зареєстровано у 2017 році.

Яка ж ситуація у даній сфері склалася у 2023 році? Всього за скоєння екстремістських та терористичних злочинів засуджено 343 особи. Однак якщо включити тих, хто дотримується екстремістської ідеології, то їхня кількість становитиме 484 особи. Наразі є 2 зведення засуджених: за екстремістські, терористичні злочини та засуджені за статтями Кримінального кодексу Казахстану.

Складність оцінки стану аналізованого зрізу злочинності обумовлена кількома обставинами: відсутністю точного визначення понятійних кордонів, високим рівнем латентності екстремістської злочинності, віктимологічною ураженістю саме молодого населення країни, можливими та реальними соціальними наслідками.

Головними рисами сучасного молодіжного екстремізму є: організованість, що швидко розвивається, тісний взаємозв'язок ідей і цілей, згуртованість угруповань, формування в них ідеологічних статутів, різноманітність методів досягнення поставлених цілей, використання новітніх інформаційних технологій, соціальних мереж, посилення заходів конспірації.

Таким чином, удосконалення казахстанської системи протидії екстремізму та тероризму має бути спрямоване на реалізацію цілей:

- сформувані імунітет неприйняття радикальної ідеології;
- виявляти нульову толерантність до екстремістських злочинів;
- знизити кількість налаштованих на розпалювання релігійної ворожнечі або ворожнечі осіб;

- запобігати діяльності міжнародних терористичних та екстремістських груп, які сприяють радикалізації, вербуванні, мобілізації молоді до терористичних та екстремістських груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. План дій з попередження насильницького екстремізму (A/70/674) // ООН. 2015. 24 декабря. URL: <https://undocs.org/ru/A/70/674> (дата звернення: 21.09.2023).
2. Биебаева А.А., Жаксыбекова Ф.С. Правовые основы противодействия экстремизму в Республике Казахстан URL: http://www.rusnauka.com/41_PWSN_2014/Pravo/5_184321.doc.htm (дата обращения: 15.09.2023).
3. Официальный сайт Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Список религиозной литературы и информационных материалов, признанных экстремистскими и запрещенных к ввозу, изданию и распространению на территории Республики Казахстан URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat/press/article/details/17669?lang=ru> (дата обращения: 21.09.2023).

Напрямок № 2
Актуальні питання здійснення правоохоронної діяльності,
забезпечення публічного порядку та безпеки в умовах
дії воєнного стану

Юлія Андросова

*курсантка 2 курсу факультету №2 Донецького державного університету
внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна*

*Наукова керівниця: **Ольга Мердова** – кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна*

**ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВОДНОЇ ПОЛІЦІЇ В ПЕРІОД ВВЕДЕННЯ
ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ**

Після підриву Каховської ГЕС водна поліція має надзвичайно важливе завдання в забезпеченні безпеки та відновленні порядку на водних шляхах та прилеглих територіях. Робота водної поліції після подібних аварій або інцидентів стає надзвичайно актуальною. Після підриву греблі можуть виникнути ситуації, коли люди опиняються у небезпеці. Водна поліція відіграє важливу роль у проведенні рятувальних операцій, наданні першої медичної допомоги та евакуації постраждалих, а також відповідає за організацію безпеки на водних шляхах, проведення розслідувань щодо причин і наслідків інцидентів, вжиття заходів для відновлення нормального руху суден.

В Україні організаційно-правове становище поліції на воді регулюється законодавством та нормативними актами, зокрема:

Закон України "Про поліцію" визначає загальні принципи організації та діяльності поліції в Україні, що включає і поліцію на воді;

Закон України "Про внутрішні води" регулює використання та охорону внутрішніх водних об'єктів, включаючи поліцейську діяльність на воді;

Закон України "Про порти" встановлює правила функціонування та охорони портів, включаючи відповідальність поліції на воді за забезпечення безпеки портових територій;

Наказ МВС України "Про затвердження Положення про морську поліцію" визначає організаційну структуру, функції та повноваження морської поліції в Україні.

Згідно з цими нормативно-правовими актами, водна поліція в Україні має наступні особливості:

водна поліція входить до складу Міністерства внутрішніх справ України і підпорядковується центральному органу виконавчої влади з питань внутрішніх справ;

вона забезпечує безпеку на морських шляхах, портах та водних транспортних засобах, контролює дотримання морського законодавства, правил безпеки та охорони довкілля;

водна поліція здійснює патрулювання водних територій, розслідує правопорушення, затримує осіб, веде слідство та співпрацює з іншими правоохоронними органами;

вона має спеціалізовані підрозділи, такі як патрульні човни, дайверські групи, служби безпеки портів, для забезпечення виконання своїх функцій;

повноваження та обов'язки водної поліції визначаються законодавством України і пов'язані з контролем, запобіганням та припиненням правопорушень на воді, забезпеченням безпеки громадян та додержанням порядку на водних територіях.

Важливо відзначити, що конкретні деталі організаційно-правового становища морської поліції в Україні можуть бути змінені або доповнені новими нормативними актами чи регулятивами, які визначаються урядом або МВС України залежно від потреб та ситуації в країні.

Водна поліція, як будь-яка інша поліцейська служба, має свої особливості роботи в період введення правового режиму воєнного стану. Основна мета водної поліції під час воєнного стану полягає в забезпеченні безпеки і порядку на водних шляхах та водних об'єктах у рамках воєнного контексту. Ось деякі з особливостей роботи водної поліції в цей період:

воєнний режим і загострення конфлікту можуть призвести до збільшення загрози безпеці на водних шляхах. Водна поліція забезпечує підвищений рівень патрулювання та контролю за дотриманням правил плавання, особливо на стратегічно важливих маршрутах і портах;

водна поліція може брати участь у контролі за переміщенням військових кораблів, патрулюванні морських кордонів та запобіганні незаконним діям на морі, таким як контрабанда зброї або незаконний переміщення біженців;

водна поліція може залучатись до пошуково-рятувальних операцій у разі затонування суден, аварій або інших надзвичайних ситуацій на водних шляхах. Вони забезпечують безпеку під час евакуації та допомагають у розслідуванні причин і наслідків таких подій;

у період воєнного стану водна поліція може співпрацювати з військовими силами для забезпечення безпеки в районах водних об'єктів, зокрема патрулювання водних шляхів разом з військовими кораблями або здійснення спільних операцій;

водна поліція може брати участь у забезпеченні блокади ворожих портів або контролю за судноплавством для запобігання незаконному перепливу ворожих сил або терористичних груп.

Отже, у період воєнного стану роль водної поліції є особливо важливою. Водна поліція зазвичай відповідає за забезпечення безпеки на водних шляхах, контроль за виконанням морських і водних правил, реагування на надзвичайні ситуації на воді, розслідування морських інцидентів та боротьбу зі злочинністю в морському середовищі.

У період воєнного стану, коли збільшується загроза безпеці країни, роль водної поліції може включати такі функції:

- безпека морських шляхів;
- рятувальні операції;
- контроль за водними ресурсами;
- боротьба зі злочинністю;
- інформаційно-аналітична робота;

Водна поліція в період воєнного стану спрямовує свої зусилля на забезпечення безпеки на водних територіях та підтримку правопорядку. Їх завдання включають не тільки реагування на загрози та надзвичайні ситуації, але і запобігання можливим конфліктам та злочинності, які можуть виникнути в морському середовищі в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Управління авіації та поліції на воді. URL: <https://www.npu.gov.ua/pro-policiyu/struktura-nacionalnoyi-policiyi/upravlinnya-aviaciyi-ta-policiyi-na-vodi> (дата звернення: 23.09.2023).

Наталія Григор'єва

*курсантка 2 курсу факультету №2 Донецького державного університету
внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна*

*Наукова керівниця: Ольга Мердова – кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна*

СТАБІЛІЗАЦІЙНІ ЗАХОДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Починаючи з 24 лютого 2022 року розпочалася повномасштабна війна росії проти України, Указом Президента України №64/2022 [1] був введений воєнний стан. Зміни у повноваженнях, правах та обов'язках, компетенціях зазнали всі державні установи. Національна поліція України не є виключенням: до нормативно-правових актів, які регулюють її діяльність, внесене значну кількість змін, що регулюють функціонування цього правоохоронного органу та його компетенції в період дії воєнного стану у країні, а також наділення центрального виконавчого органу додатковими повноваженнями.

Повноваження Національної поліції України дещо розширилися під час воєнного стану на деокупованих та територіях найбільш наближених до зони бойових дій, яка обумовлена виконанням спеціальних службових завдань.

Відповідно до ч. 2, ст. 24 Закону України «Про Національну поліцію» - У разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, відповідно до законодавства України беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості [2].

Якщо розглядати термін «стабілізаційні заходи», він не визначений та не закріплений законодавчо, але активно використовується для визначення діяльності Національної поліції на деокупованих територіях. За словами міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Ірина Верещук зазначила що: «Стабілізаційні заходи відбуваються в межах чинного законодавства. Це обхід будинків представниками поліції, які верифікують людей. Перевіряють скільки людей тут є, чого вони потребують. Вона продовжила, що в ході стабілізаційних заходів безпідставних затримань не відбувається. Однак вони є, коли точно відомо, що той чи інший громадянин України співпрацював з окупантами» [3].

Виходячи з цього ми можемо визначити термін «стабілізаційні заходи» це певний реінтеграційний процес для деокупованої території правоохоронними органами, що передбачає насамперед розмінування небезпечної території, забезпечення правопорядку та повернення соціального захисту для громадян. Забезпечення правопорядку відбувається шляхом виявлення осіб, які

підозрюються у колаборанстві, є членами диверсійно-розвідувальних груп чи окупантами, перевдягненими у цивільний одяг. Перебування цих осіб на деокупованій території несе загрозу для цивільного населення [4].

Як зазначає Міністр внутрішніх справ України Ігор Клименко: «У звільнений від росіян населений пункт спершу завжди заходять ЗСУ, а одразу після них — підрозділи Національної поліції України, Національної гвардії та ДСНС. З цього моменту починається важка робота над відновленням життя на деокупованій території. Інший напрямок роботи МВС — забезпечення всіх місцевих мешканців деокупованих територій гуманітарною допомогою. Також мають відновити свою роботу державні органи влади. Проводяться і стабілізаційні заходи, в ході яких виявляють колаборантів» [5].

Підсумовуючи усе вище сказане можна виділити основні стабілізаційні заходи на деокупованих територіях Національною поліцією:

- підвищення кількості поліцейських на вулицях та громадських місцях, в результаті чого у зоні деокупації поліцейські зазвичай працюють в посиленому режимі з метою забезпечення безпеки та запобігання злочинів;
- підготовка системи сповіщення та реагування на випадки небезпеки, а також тренування та вправи, які проводять працівники поліції для підвищення своєї готовності до надання допомоги у разі надзвичайних ситуацій;
- розвідувальні оперативні заходи, що мають на меті унеможливлення терористичних або злочинних актів;
- виявлення диверсійних груп, колаборантів, військовослужбовців російської федерації які продовжують переховуватися на деокупованих територіях;
- заходи з контролю за транспортом, зокрема, встановлення контрольних пунктів патрулювання автошляхів;
- документування органами Національної поліції фактів скоєння адміністративних та кримінальних правопорушень в умовах дії правового режиму воєнного стану;
- заходи з моніторингу та контролювання соціальних медіа, з метою виявлення співпраці з окупантами, які можуть бути використані для провокації;
- розвідувальні та спеціальні заходи, які направлені на зниження кількості безпосередніх терористичних загроз;
- взаємодія з органами влади та громадськістю для забезпечення координації в діях управління кризових ситуацій і можливостей відповідальності на території;
- запроваджувати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлювати спеціальний режим світломаскування [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада

України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 23.09.2023).

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 23.09.2023).

3. Стабілізаційні заходи на звільнених територіях: Верешук пояснила що це й для чого. URL: [https://24tv.ua/stabilizatsiyni-zahodi-vereshuk-poyasnila-shho-tse-dlya-chogo_n2160267](https://24tv.ua/stabilizatsiyni-zahodi-vereshuk-poyasnila-shho-tse-й-dlya-chogo_n2160267) (дата звернення: 23.09.2023).

4. Маніпуляція: На жителів звільненої Харківщини чекають репресії. URL: <https://gwaramedia.com/deokupovana-balakliya-pomiluvati-ne-mozhna-stratiti-chastina-3/> (дата звернення: 23.09.2023).

5. Ми всіх знаємо – Ігор Клименко про колаборантів та роботу поліції на звільнених територіях. URL: <https://vikna.tv/video/ukrayina/yak-praczyuye-policziya-ukrayiny-na-deokupovanyh-terytoriyah/> (дата звернення: 23.09.2023).

6. Мердова О.М., Мердов С.П. Участь Національної поліції України у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. №4(81). Ч. 2. С. 200-205.

Софія Іваненко

курсантка 106 навчального взводу факультету №2 з підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

*Науковий керівник: **Олександр Коломоєць** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 з підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ПОВЕРХНЕВОЇ ПЕРЕВІРКИ ТА ОГЛЯДУ

Сьогодні, під час війни з рашиським окупантом, коли виклики безпеки стають все більш складними та мінливими, існує об'єктивна потреба в ефективних та високотехнологічних заходах безпеки, що момент набуває першочергового значення. І коли мова йде про тактику проведення поверхневої перевірки та огляду речей та автотранспорту, ми стикаємося із завданням збалансувати необхідність забезпечення безпеки з правами та гідністю кожного громадянина. Це завдання вимагає від науковців та практиків розуміння та удосконалення процесів забезпечення особистої безпеки працівників поліції а також врахування найвищих стандартів прав та свобод особистості.

Безперечно, під час застосування своїх повноважень працівниками поліції необхідно забезпечити дотримання законності та гарантувати права особи, при цьому працівники поліції зобов'язані застосувати увесь спектр владних повноважень відповідно до своїх обов'язків. Саме тому важливим вбачається дослідження проблеми виявлення наркотичних засобів у осіб, яких працівники поліції запідозрили у вчиненні кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів.

На сьогоднішні стає все більш актуальною проблема незаконного обігу наркотичних засобів. Згідно із невтішною статистикою, станом на 2019 рік (останні об'єктивні данні, які зроблені в до COVID-19 та довоєнний період), надані ESPAD-19 – міжнародного проекту «Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин», вживання наркотиків серед молоді (15-17 років) складало канабіс – 5,7%, екстазі – 1.0%, амфетаміни – 1,7%, кокаїн – 1,2%, а кількість померлих від отруєнь психоактивними речовинами склала 421 осіб. Також було зафіксовано 28 338 правопорушень, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів [1].

Ці данні засвідчують глобальність проблеми та змушують суб'єкти протидії розповсюдженню наркозлочинності у межах своєї компетенції посилювати протидію їй.

Як відомо наркоманія - стан, що характеризується патологічним потягом до вживання наркотичних речовин, що супроводжується психічними, а іноді і соматичними розладами.

Розглядаючи систему суб'єктів протидії наркоманії слід зазначити, що раніше для протидії наркозлочинності існував Департамент боротьби з наркозлочинністю але його ліквідували як окремий підрозділ в січні 2023 року. Станом на вересень 2023 року протидією наркозлочинності займається Департамент карного розшуку та стратегічних розслідувань, а також кіберполіція.

Боротьба з вуличною наркоманією є частиною комплексу заходів пов'язаних з боротьбою з незаконним обігом та розповсюдженням наркотичних засобів, і починає діяти вразі, коли заходи превенції не спрацювали. Звичайно, набагато краще попередити і нівелювати проблему ніж боротися з її наслідками проте діяльність поліції саме у справі зменшення обігу наркотичних речовин теж є результативними заходами у досліджуваній сфері.

Одним із способів виявлення наркотиків у особи та, як свідчить практика, найбільш поширеним, є застосування такого виду превентивного поліцейського заходу, як поверхнева перевірка. Згідно із ст. 34 Закону «Про Національну поліцію України» поверхнева перевірка як превентивний поліцейський захід є здійсненням візуального огляду особи, проведенням по поверхні вбрання особи рукою, спеціальним приладом або засобом, візуальним оглядом речі або транспортного засобу [2]. Відповідно пп.2 п.4 цієї ж статті, поліцейський «... може здійснювати поверхневу перевірку, якщо існує достатньо підстав вважати, що в транспортному засобі або у особи знаходиться річ, обіг якої заборонено чи обмежено» [2].

Особливостями проведення поверхневої перевірки особи є:

поверхнева перевірка речей або транспортного засобу здійснюється шляхом візуального огляду речі та/або транспортного засобу або візуального огляду салону та багажника транспортного засобу;

поліцейський при здійсненні поверхневої перевірки має право вимагати відкрити багажник, капот, двері салону тощо; під час поверхневої перевірки речей або транспортного засобу особа повинна самостійно показати поліцейському вміст особистих речей чи транспортного засобу;

поверхнева перевірка, обов'язково проводиться працівником поліції однієї статті з підозрюваною особою.

Під час здійснення поверхневої перевірки слід пам'ятати, що правопорушники здебільшого носять зброю потай у кишнях, що дозволяє їм зненацька застосувати зброю відносно працівника, здійснюючи непримітний маневр.

Як зазначають практичні працівники поліції, найбільш ефективніше здійснювати поверхневу перевірку методом «промацування», оскільки це дозволяє виявляти всі сторонні предмети, які можуть бути приховані в одязі або на тілі затриманого. Слід пам'ятати про небезпеку враження долоні колючими предметами (голка від шприца тощо).

На сьогоднішній, коли проблема наркозлочинності стала масштабною та популярною серед населення, існує безліч способів приховування заборонених

речовин, що ускладнює процес їх виявлення. Це поглиблює проблему боротьби з наркозлочинністю саме на низовому рівні.

Проблемою виявлення наркотиків під час поверхневої перевірки є те що, підозрювані ретельно їх приховують, наприклад, в спідню білизну де під час поверхневої перевірки важко виявити наркотичні засоби. Правопорушники для того, щоб правоохоронці не виявили нічого підозрілого, приховують наркотичні речовини шляхом проковтування їх, та введення в статеві органи. Звичайно ж під час поверхневої перевірки не можливо вивити об'єкти, приховані таким способами.

Одним із прикладів в практиці діяльності поліцейських з виявлення наркотичних засобів під час поверхневої перевірки відбувся в Ужгороді [4] під час патрулювання на вулиці Заньковецької, поліцейські помітили чоловіка з підозрілою поведінкою. Його реакція та явне занепокоєння спонукало правоохоронців провести поверхневу перевірку згідно статті 34 Закону України «Про Національну поліцію» [2]. При поверхневій перевірці у чоловіка виявили згорток із подрібненою речовиною рослинного походження, зовні схожою на наркотичну.

Згідно наведеної статті 34 пункту 2 поліцейський для здійснення поверхневої перевірки особи може зупиняти осіб та/або оглядати їх, якщо існує достатньо підстав вважати, що особа має при собі річ, обіг якої заборонено чи обмежено або яка становить загрозу життю чи здоров'ю такої особи або інших осіб.

На місце події викликали слідчо-оперативну групу для встановлення всіх обставин події. Виявлене вилучено для проведення експертизи. Попередня кваліфікація кримінального правопорушення — ст. 309 «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту» Кодексу України про адміністративні правопорушення [6].

Як було вже вище зазначено, що дії з виявлення та вилучення наркотичних засобів здійснюються найчастіше під час проведення поверхневої перевірки. Типовими місцями скоєння злочинів пов'язаних з наркотичними засобами та їх обігом є: громадські місця, автотранспорт, тощо. Місця для приховування наркотичних засобів — використовуються схованки в одязі, речах, автотранспортах тощо.

Під час поверхневої перевірки автотранспортного засобу існує умовне розподілення на три зони: передня частина, задня та салон. Наркотичні засоби можливо приховати будь-де, навіть у найменш доступних місцях, тому слід проводити перевірку дуже ретельно: між сидіннями, спинками крісел, зворотні місця педалей. Слід також приділити увагу на речі які лежать на видному місці, оскільки особа яка перевозить наркотики може розраховувати на те що працівники поліції будуть націлені шукати їх у схованках та не звернуть увагу на речі що лежить на виду.

Після огляду салону, оглядається передня частина автомобілю, потім задня. Доречно ще раз наголосити, що поверхневу перевірку слід проводити дуже ретельно, оскільки наркотичні засоби можуть бути сховані будь-де.

Вважаємо за необхідне окреслити деякі пропозиції щодо заходів попередження злочинів даної категорії та дій працівників поліції під час здійснення поверхневої перевірки, огляду речей та транспорту:

розроблення та внесення пропозицій щодо забезпечення реалізації державної політики у сфері протидії наркозлочинності, політичних та стратегічних цілей, принципів і напрямків її розвитку.

вдосконалення законодавства у сфері протидії наркозлочинності;

аналіз галузевих проблем щодо формування та реалізації державної політики у сфері протидії наркозлочинності, за його результатами розробляє пропозиції стосовно спрямування та координації діяльності Національної поліції України в цій сфері;

проведення наукових, аналітичних, кримінологічних, соціологічних досліджень стану протидії наркозлочинності;

систематичний аналіз діяльності Національної поліції України у сфері протидії наркозлочинності;

проведення структурними підрозділами апарату МВС, закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання та науково-дослідними установами, що належать до сфери управління МВС, аналітичних та наукових досліджень із актуальних проблем протидії наркозлочинності.

комплексний аналіз тенденцій та динаміки у сфері протидії наркозлочинності, вивчення суспільно-політичних, соціально-економічних, демографічних та інших факторів, що мають на неї суттєвий вплив, а також причини та умови їх виникнення;

запровадження профілактичних та реабілітаційних заходів, спрямованих на відмову від уживання нелегальних наркотиків та обмеження використання дозволених законом, широке інформування населення про шкоду від наркотичних речовин.

Розглянувши питання теоретичних та практичних проблем проведення поверхневої перевірки та огляду речей та транспорту, необхідно зробити висновок, що наркозлочинність прогресує та набуває більш ширшого масштабу і сьогодні існує низка проблем, які ускладнюють роботу правоохоронців з виявлення наркотичних засобів, адже при цьому важливо за будь яких обставин дотримуватися законності та гарантування прав особи не залежно від ситуації.

Важливість дотримання заходів безпеки при поверхневих перевірках та оглядах, враховуючи сучасні технічні новації та виклики, що виникають у цьому контексті, є беззаперечною, проте ми звертаємо увагу на необхідність постійного вдосконалення процесів та пристосування до сучасних реалій.

Звичайно, для успішного подолання проблеми потрібно задіювати увесь спектр можливих засобів в першу чергу на ключові детермінанти на всіх рівнях, на першопричину, тобто у нашому випадку протидіяти причинам виникнення і розповсюдження наркоманії, проте й ігнорувати або не надавати значення

розповсюджувачам наркотичних засобів або їх споживачів – а саме цих осіб насамперед виявляють працівники поліції на вулиці, теж не потрібно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2020 рік (за даними 2019 року). URL: <https://bit.ly/3yD3E9W> (дата доступу: 13.09.2023).
2. Наркоманія. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Наркоманія> (дата доступу 14.09.2023).
3. Про Національну поліцію: Закон України від 24.03.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата доступу 13.09.2023).
4. У процесі поверхневої перевірки в ужгородця знайшли наркотики. «Карпатський об'єктив» URL: <http://podiji.ko.net.ua/?p=97123> (дата доступу 13.09.2023).
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата доступу 13.09.2023)
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 02.06.1995 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата доступу 13.09.2023).
7. Портал МВС. Протидія наркозлочинності. <https://mvs.gov.ua/uk/activity/protidiya-narkozlocinnosti> (дата доступу 13.09.2023).

Тетяна Кашатіна

*курсантка 2 курсу факультету №2 Донецького державного університету
внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна*

*Наукова керівниця: Ольга Мердова – кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна*

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОРЯДКУ ВІДБОРУ
БІОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ТА ЙОГО
ЗБЕРІГАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на Україну 24 лютого 2022 року Міністерством внутрішніх справ України було введено Наказ «Про затвердження Порядку відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту та його зберігання» № 323 від 19.04.2023 (далі – Наказ), в якому йдеться про встановлення геномної інформації виключно в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, у разі необхідності розшуку осіб, зниклих безвісти, або ідентифікації невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини але разом з тим Наказ має бути вдосконалений.

Ознайомившись з Наказом на мою думку було виявлено ряд питань які потрібно було б доопрацювати.

Одним з таких питань є проблема термінологічного визначення «Уповноважених осіб», на яких покладається здійснення відбору біологічного матеріалу в чинному адміністративному законодавстві.

Уповноважена особа – довірена особа, яка діє за наданими їй повноваженнями. У пункті 8 цього Наказу перелічено керівників які уповноважені визначати тих самих осіб, але в Наказі чітко не прописано хто саме може бути уповноваженою особою. На мою думку роль уповноваженої особи в Національній поліції України повинна покладатися на інспекторів-криміналістів, адже вони володіють всіма необхідними навичками та техніками відбору біологічного матеріалу.

Ще одна проблема питання уповноважених осіб була знайдена в пункті 9 абзацу 3 Наказу, яка полягає в навчанні уповноважених осіб наданню методичної допомоги при здійсненні відбору біологічного матеріалу. Наказ вказує на те, що уповноважені особи повинні надавати методичну допомогу, але для цього вони повинні мати відповідні знання та навички, тому потрібно зробити правки в Наказі в яких буде чітко прописано де саме вони здобудуть ці знання.

В пункті 13, абзаці 2 Наказу чітко вказано про ведення журналу реєстрації відібраного біологічного матеріалу (далі – журнал реєстрації), але ніде не вказується про зберігання цього журналу. Отже, наступною правкою в Наказі може бути чітке визначення місця зберігання журналу реєстрації.

Наказом не прописане точне місце відбирання біологічного матеріалу, та на мою думку біологічний матеріал було б доречніше відбирати у відповідних установах, для Національної поліції України такою установою являється поліклініка Міністерства внутрішніх справ України. Також в пункті 14 Наказу вказано про умови зберігання відібраного біологічного матеріалу, але не вказано про точне місце його зберігання. Для вирішення цієї проблеми місцем зберігання може стати лабораторія судово-медичної експертизи, у якій наявні усі потрібні умови для зберігання відібраного біологічного матеріалу.

Також в Наказі вказано про те, що відбір біологічного матеріалу в разі введення правового режиму воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях проводиться в обов'язковому порядку для всіх поліцейських, але разом тим, в Наказі не вказано чи підлягають цьому відбору курсанти, адже вони також рахуються поліцейськими. Тож, ще однією правкою до Наказу повинно бути висвітлено це питання.

Отже, запровадження цього наказу на даний час є дійсно актуальним, але вимагає правок, які допомогли б упорядкувати відбір біологічного матеріалу, а саме:

- чітко визначити та прописати в Наказі поняття визначення «Уповноважена особа»;
- визначитись з місцем та формою здобуття навичок для надання методичної допомоги при здійсненні відбору біологічного матеріалу;
- чітко визначити та прописати місце зберігання журналу реєстрації;
- встановити точне місце відбирання та зберігання біологічного матеріалу, а саме у відповідних установах та лабораторіях;
- визначити перелік суб'єктів, відносно яких здійснюється відбір біологічного матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Порядку відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту та його зберігання : Наказ; МВС України від 19.04.2023 № 323 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0799-23> (дата звернення: 23.09.2023).

2. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0007554> (дата звернення: 23.09.2023).

Анастасія Крижна

*здобувачка вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

*Науковий керівник: **Юрій Приходько** – кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ,
м. Київ, Україна*

**ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС
РОЗМІНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ**

Унаслідок повномаштабного російського вторгнення на територію України, остання стала однією з найзамінованіших країн у світі. На сьогодні близько 172 тисячі квадратних кілометрів суходолу потрібно обстежити на наявність вибухонебезпечних предметів. Для порівняння: за площею це приблизно дві Чехії або пів Польщі. Уряд ставить за мету, щоб вже за десять років 80 відсотків цих територій були безпечними.

Збройні сили рф в період інтенсивних бойових дій практично щоденно завдавали понад 40-60 тис. артилерійських ракетних ударів по Україні. Частина тих боєприпасів не вибухнула. За різними оцінками не спрацьовують до 20 відсотків випущених боєприпасів [1]. Крім того, на складах рф найбільші у світі запаси протипіхотних мін – 26,5 млн шт., і навіть орієнтовне, по кількості, їх застосування на території України залишається невідомим.

Особливу небезпеку становлять протипіхотні міни, на яких у мирний час підриваються сотні людей серед мирного населення, серед яких багато дітей. Важливо мати на увазі, що на кожні 5 тисяч знешкоджених мін припадає один загиблий і двоє травмованих саперів [2]. Побічні наслідки збройного конфлікту є джерелом небезпеки виникнення та поширення надзвичайних ситуацій техногенного характеру внаслідок пожежі, вибуху, виявлених вибухонебезпечних предметів. За інформацією Державної служби з надзвичайних ситуацій (ДСНС), станом на початок вересня поточного року сапери ДСНС знешкодили вже близько 430 тисяч боєприпасів, якими російські окупанти забруднили нашу територію.

«Розмінування як діяльність за своєю суттю географічне. Воно полягає у визначенні місцеположення та просторої протяжності вибухонебезпечних об'єктів і аналізі їх близькості до вразливих громад та об'єктів», – наголосив директор Женевського міжнародного центру гуманітарного розмінування (GICHD) Стефано Тоскано [3]. Основним джерелом формування баз геопросторових даних є матеріали дистанційного зондування (ДЗЗ) – багатозональні і гіперспектральні знімки. Інноваційною платформою для збору даних ДЗЗ та окремим інструментом для розмінування стає застосування безпілотних літальних апаратів (БПЛА) [4]. Підходи до їх використання базуються на встановленні на них у ролі корисного навантаження міношукачів або на використанні багатоспектральної апаратури (зокрема ІЧ-датчиків та

гіперспектральних сенсорів). Роль технологій з використанням БПЛА розширюється від звичайного технічного обстеження місцевості до дослідження полів за допомогою різноманітних датчиків перед початком розмінування [5].

Гуманітарне розмінування в Україні здійснює зокрема, Державне підприємство «Укроборонсервіс», яке володіє широкою базою обладнання: броньовані машини з протимінним захистом «Дозор-М», броньовані машини з протимінної захистом «КОЗАК», машини швидкого реагування, оптичні системи позиціонування TRIMBLE 5600, мінні детектори.

Superdroid Robots «Mastiff» - роботизований комплекс для проведення розвідки та дистанційного розмінування. Цей робот має гусеничну рухома частину, яка дозволяє йому долати більшість перешкод, включаючи сходи. Також він оснащений камерою з 20-тикратним збільшенням, яка може повертатися на 360 градусів і нахилитися на - 15/+90 градусів. Багатовісний важіль дозволяє оператору відкривати двері, долати перешкоди, переміщати уламки, оглядати та знешкоджувати вибухонебезпечні предмети. «Рука» робота може підіймати вагу до 10 кг в повністю розігнутому положенні.

На службі в саперів, які щодня знаходять в лісах і полях мінометки, фугаси, розтяжки, працюють БПЛА. Камера дрона обладнана тепловізором, тож може розгледіти у високій траві небезпечні металеві боеприпаси. БПЛА з тепловізором розроблялися для пошукових та рятувальних операцій, приміром, при масштабних пожежах і задимленні.

Для розмінування, також, існує спеціальний сканер, який визначає магнітні аномалії і здатний виявляти будь-які підозрілі предмети на глибині до 3 метрів.

Для ручного розмінування використовують броньований КрАЗ-5322 з краном-маніпулятором. Він дозволяє легко вийняти важку ракету і помістити її у спеціальний контейнер. Далі її вже будуть знешкоджувати сапери піротехнічної служби. Також кран-маніпулятор можна застосовувати також для дистанційного розмінування за допомогою маніпулятора з відеокамерою, або для перевезення вибухонебезпечних предметів до полігону їх знищення.

На території України працює одна з найефективніших у світі машин для розмінування Armtac 400, використовуючи яку, сапери будуть краще захищені, адже машина має дистанційне керування на відстані до 800 м. Також керувати нею можна сидячи в броньованій та звукоізолюваній кабіні. Armtac 400 може зачищати понад 2400 м² території на годину, знешкоджуючи вибухонебезпечні залишки на глибині 55 см. Потужна конструкція захищає машину від протитанкових мін масою до 10 кг.

ДСНС, також, отримала механізовані комплекси розмінування DOK-ING MV-4 та MV-10. Відомо, що комплекси для механічного розмінування виготовлені у Хорватії. За день вони можуть проходити 4000 – 5000 м² території. DOK-ING MV-4 – це легкий роботизований засіб для розмінування. Корпус та конструкції можуть витримувати детонацію мін та інших боеприпасів. Комплекс має замінні інструменти, які дозволяють виконувати різний спектр завдань для підготовки території. За допомогою MV-4 проводять механічну підготовку ґрунту та розмінування, механічний огляд та очищення території.

Необхідно зазначити, що наявність знешкоджених наземних мін сповільнює процеси повернення біженців та переміщених осіб або взагалі унеможлиблює їх. Вони перешкоджають наданню допомоги та послуг, загрожують пораненням та вбивствам гуманітарних працівників. Та беззаперечно одне: чим більш підготовленими будуть фахівці, чим сучасніше обладнання для розмінування вони матимуть, тим швидше вдасться зробити всі території нашої країни безпечними для життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мірошниченко Б. Десятки років та мільярди доларів. Коли розмінують українські поля та міста? *Економічна правда*. 2023. URL. www.epravda.com.ua/publications/2023/03/7/697737.3 (дата звернення: 23.09.2023).
2. Горбулін В., Мосов С. Наслідки мінних війн: український зріз. *Оборонний вісник*. 2021. №11. С. 16-23.
3. MacDonald S. Fighting a Tech War against Land. *Офіційний сайт компанії ESRI*. 2015. URL. www.esri.com/about/newsroom/arcwatch/fighting-a-tech-war-against-land-mines (дата звернення: 23.09.2023).
4. Гуцул Т., Жежера І., Ткач В. Особливості класифікації та методів вибору БПЛА. *Технічні науки та технології*. 2022. №4(30). С.201–212. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5363-2022-4\(30\)-201-212](https://doi.org/10.25140/2411-5363-2022-4(30)-201-212)
5. Dorn A. W. Eliminating Hidden Killers: How Can Technology Help Humanitarian Demining?. *Stability:International Journal of Security and Development*. 2019. № 8. Pg 1-5. DOI: <https://doi.org/10.5334/sta.743>.

Єлизавета Попович

курсантка 202 навчального взводу факультету №1 Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

*Науковий керівник: **Артем Сахно** – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна*

ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному світі проблематика публічної безпеки є однією з найважливіших і нагальних для кожної держави. Умови воєнного стану вносять свої особливі виклики і вимагають особливого підходу до забезпечення безпеки громадян і функціонування держави. Тому, актуальність наукової тези "Значення конституційно-правових норм у сфері забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану" полягає у необхідності розуміння та аналізу ролі та значення конституційно-правових норм у контексті забезпечення публічної безпеки в умовах конфлікту та воєнних дій.

Дослідження цієї теми може мати велике значення для наукової спільноти, законодавців та державних органів, так як воно сприяє розумінню основних правових принципів, які гарантують безпеку та права громадян у складних умовах воєнного стану. Це дозволить визначити необхідність змін або доповнень в законодавстві для забезпечення ефективного функціонування системи безпеки [1].

В умовах змінюючогося світового порядку та нових викликів, що постають перед державами, наявні конституційно-правові норми мають адаптуватися та вдосконалюватися для ефективного реагування на поточні та майбутні загрози. Одним з напрямків розвитку може стати зміцнення гарантій прав і свобод громадян у період воєнного стану. Забезпечення прав громадян є основною метою конституційно-правових норм, тому варто вдосконалювати механізми захисту та забезпечення цих прав у надзвичайних умовах. Наприклад, розробка спеціальних гарантійних механізмів, які забезпечуватимуть додержання конституційних норм навіть в умовах обмежень, може стати одним зі шляхів розвитку.

Крім того, необхідно вдосконалювати механізми взаємодії між різними суб'єктами правових відносин у період воєнного стану. Особлива увага повинна приділятися координації дій між військовими, правоохоронними та цивільними структурами з метою забезпечення ефективної публічної безпеки. Розробка механізмів спільної дії та обміну інформацією між цими структурами може значно покращити реагування на загрози та мінімізувати можливі наслідки воєнного стану.

Один з головних принципів - принцип законності. Він передбачає, що заходи, що приймаються державними органами в рамках їх повноважень, повинні бути відповідними закону та конституційним нормам. Кожен громадянин має право на можливість захисту своїх прав та свобод, які можуть бути обмежені в період воєнного стану [2].

Ще одним важливим принципом є пропорційність заходів безпеки. Це означає, що заходи, що приймаються для забезпечення безпеки, мають бути обмежені та не повинні перевищувати міру необхідності. Надмірність заходів може призвести до порушення прав та свобод громадян.

Нормативно-правова база, що регулює введення та функціонування воєнного стану, включає в себе Конституцію країни, закони та підзаконні нормативно-правові акти. Ці документи визначають процедуру введення і припинення воєнного стану, зазначають повноваження державних органів у цей період, а також обмеження прав і свобод громадян [3].

У період воєнного стану державні органи отримують певні обов'язки та повноваження для забезпечення безпеки країни. Наприклад, вони можуть приймати рішення про обмеження руху, проведення обшуків, арешти та інші заходи для протидії загрозам безпеці. Державні органи також зобов'язані розробити та здійснювати плани цивільної оборони, організувати мобілізацію та забезпечити належний рівень безпеки для громадян [4].

Конституційні норми надають правову основу для гарантування життєво важливих прав і свобод громадян навіть у період воєнного стану. Наприклад, право на життя є найвищим правом, яке гарантується конституцією, і жодні обставини, включаючи воєнний стан, не можуть призводити до безпідставного позбавлення цього права. Конституційні норми також гарантують право на особисту безпеку, свободу думки, віросповідання, асоціацій та інші основні права, які залишаються недоторканими навіть у складних умовах конфлікту [5].

Важливо зазначити, що виконання конституційних гарантій у період воєнного стану може бути обмеженим з метою забезпечення безпеки держави та громадян. Однак, ці обмеження повинні бути відповідними, обґрунтованими і тимчасовими, а також не повинні порушувати сутність та існування цих прав. Конституційні норми служать як засади для регулювання використання силових засобів, контролю за діяльністю правоохоронних органів та забезпечення прозорості та відповідальності [6].

Ще один з аспектів який слід розглянути це перспективи розвитку конституційно-правових норм у сфері публічної безпеки в умовах воєнного стану. Вони мають велике значення для забезпечення ефективного функціонування системи безпеки та захисту прав громадян. З урахуванням сучасних викликів, які можуть виникати у контексті воєнного стану, необхідно постійно аналізувати та оновлювати законодавство, щоб воно відповідало потребам і вимогам сучасного світу.

Також можна додати розробку і впровадження механізмів гнучкого реагування на нові загрози та виклики. Це може передбачати створення спеціалізованих державних органів, які будуть відповідати за аналіз,

прогнозування та реагування на надзвичайні ситуації в умовах воєнного стану. Також важливо розробляти механізми координації та співпраці між різними суб'єктами правових відносин з метою ефективного виконання завдань у сфері публічної безпеки.

Слід звернути увагу на необхідність забезпечення ефективного захисту прав громадян та функціонування держави в надзвичайних умовах. Відповідні конституційно-правові норми повинні передбачати механізми тимчасового обмеження деяких прав та свобод громадян у період воєнного стану, але з урахуванням пропорційності та необхідності. Важливо, щоб такі обмеження були тимчасовими та відповідали основним принципам правової держави.

Отже, конституційно-правові норми, які регулюють сферу забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану, володіють великим значенням і грають критичну роль у збереженні прав і свобод громадян, забезпеченні ефективної роботи державних органів та встановленні необхідних механізмів контролю за владою.

Перш за все, конституційно-правові норми визначають основні принципи, на яких ґрунтується функціонування держави в умовах воєнного стану. Ці принципи передбачають забезпечення життя, здоров'я і безпеки громадян, збереження територіальної цілісності та суверенітету країни. Конституційні норми встановлюють правові гарантії для захисту цих цінностей та визначають обов'язки державних органів щодо їх забезпечення.

По-друге, конституційно-правові норми у сфері забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану регулюють повноваження владних органів та встановлюють процедури прийняття рішень. Вони визначають повноваження Президента, парламенту, уряду та інших державних структур у період воєнного стану, включаючи право на введення обмежень щодо прав і свобод громадян. Однак, такі обмеження повинні бути справедливими, необхідними та пропорційними.

Держава має зобов'язання гарантувати права і свободи цих осіб, зокрема, захист їх життя і здоров'я, а також забезпечення соціальних та матеріальних гарантій. Конституційно-правові норми встановлюють процедури ведення воєнних дій, механізми контролю за діяльністю збройних сил, а також правила стосовно застосування воєнної сили та збройного примусу.

Значення конституційно-правових норм у сфері забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану полягає також у підтримці стабільності та легітимності влади. Ці норми визначають правовий порядок і процедури для прийняття рішень і забезпечення безпеки в країні, що сприяє зміцненню довіри громадян до владних структур.

У підсумку, значення конституційно-правових норм у сфері забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану полягає в забезпеченні захисту прав і свобод громадян, регулюванні діяльності владних структур, забезпеченні справедливості та пропорційності обмежень, захисті правового статусу осіб, залучених до забезпечення безпеки, а також в підтримці стабільності та легітимності влади. Вони створюють правову основу для ефективного

управління кризовими ситуаціями, забезпечують контроль за діями державних органів та гарантують захист прав громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення: 03.10.2023).

2. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри./ Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваїте, 2021. 528 с. (дата звернення: 03.10.2023).

3. Погорілко В.Ф. Конституційне право України: підручник / В.Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. 2-ге вид., переробл. та доопр. К.: Прав. єдність: Алерта, 2010. 432 с.

4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 03.10.2023).

5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 03.10.2023).

Альона Рубленко

старша судова експертка сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

Альона Ясенюк

старша судова експертка сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

**СПЕЦИФІКА ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС ДІЇ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Будь-який злочин – це питання доказів, а під час збройного конфлікту докази набувають ще більшої цінності через складні обставини діянь, характер порушення, їх масштабність та жорстокість. Україна, на жаль, зіткнулася по відношенню до себе з проявами збройної агресії з боку іншої держави. Якщо в державі виникають нові виклики для регулювання суспільних відносин, правова система має адекватно реагувати на ці виклики. У зв'язку з чим вітчизняна правова система, юридична наука та правоохоронні органи зустрілися з новими викликами, зумовленими сучасними реаліями, з якими раніше не доводилося мати справу. Протягом усього часу збройна агресія супроводжується вчиненням воєнних злочинів проти українського народу, складність розслідування яких, полягає в тому, що наша держава знаходиться в стані війни.

Під час підготовки, а саме організації та планування розслідування порушення законів та звичаїв війни (воєнних злочинів) слідчим необхідно вирішити низку організаційних питань. Особливо слід враховувати, що в зонах ведення бойових дій суттєво обмежена дієвість традиційних, передусім, техніко – і тактико – криміналістичних засобів опрацювання слідів злочинної діяльності агресора. Складність розслідування воєнних злочинів зумовлена певними факторами, серед яких труднощі, пов'язані з небезпекою учасників розслідування, що проводять слідчі (розшукові) дії у зоні загрози обстрілів. Окрім цього, небезпека існує під час проведення будь-яких дій на деокупованих територіях, де можуть бути нерозірвані снаряди, міни тощо. Складність також полягає у тому, що до розслідування потрібно залучати велику кількість різних фахівців, з різних напрямів роботи, які володіють спеціальними знаннями [2].

Якщо конкретизувати, то оглядом місця події під час розслідування воєнних злочинів можуть бути: воронки від ракет, снарядів; окремі будівлі, зі слідами влучання боєприпасів; будівлі, що зазнали пожежі внаслідок воєнних дій; ділянки місцевості на якій знаходяться нерозірвані боєприпаси, міни, ракети (їх частини), вогнепальна зброя; місця поховання людей, можливо масових; трупи та частини тіла на місці їх виявлення, тощо. Зважаючи на різноманіття об'єктів, що підлягають огляду, слідчому необхідно залучати велику кількість спеціалістів. Залежно від об'єктів огляду, крім спеціаліста - криміналіста, який

залучається майже завжди, можуть бути залучені вузькопрофільні спеціалісти: вибухотехніки, балісти, судово-медичні експерти, пожежники або працівники ДСНС для огляду місця пожежі, кінологи зі службовими собаками, спеціалісти для відібрання зразків ДНК та інше.

Суттєве значення під час огляду місця події має відео-, та фотофіксація. Наразі для цього актуально застосовувати безпілотні літальні апарати (квадрокоптери). Особливість проведення оглядів місць масових руйнувань внаслідок ракетно-бомбових та артилерійських ударів, масових вбивств та поховань, пожеж тощо, за допомогою безпілотних літальних апаратів, полягає у безпечному та дистанційному оцінюванні наслідків, які були спричинені під час вибуху або пожежі, інших протиправних дій, з подальшою фіксацією місця виявлення та вилучення речових доказів. Враховуючи специфіку таких місць подій, застосування квадрокоптерів для аерофотозйомки та відеозйомки у небезпечних або важкодоступних місцях, на великих площах території, стає сучасним технічним засобом фіксації слідової інформації, здатним безпечно для членів слідчої групи виконувати традиційні види фотозйомки, що застосовуються при огляді місця події. Відзняті матеріали аерофотозйомки та відеозйомки можуть бути використані під час складання план-схеми місця події, особливо у той час, якщо потрібно негайно завершити огляд у зв'язку з можливістю обстрілів та опинитись у небезпечній зоні.

Окрім цього, важливим чинником під час огляду місця події, для фіксування воєнних злочинів, мають виявлені спеціалістами на місці події предмети та зброя, що вказують на заборонені міжнародним правом методи ведення війни. З місця події спеціалістами вилучаються: зброя, боєприпаси; військове спорядження; якщо є змога, всі предмети або їх частини, на яких є сліди пороху, кіптяви; з епіцентру вибуху збираються зразки ґрунту та інше. Від кількості та якості вилучених під час огляду місця події об'єктів залежить повнота отримання інформації для розслідування, оскільки вони у подальшому стають об'єктами експертних досліджень. Виходячи з цього, виникає актуальність певних видів дослідження та призначення певного кола експертиз, результати яких необхідні для подальшого розслідування воєнних злочинів [1, с. 27].

Одним з найпоширеніших видів досліджень, наразі є експертиза вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху, яка призначається з метою отримання відомостей щодо марки, конструкції, стану й інших фактичних даних про вибухові пристрої, вибухові речовини, бойові припаси, засоби підриву, а також встановлення групової належності та єдиного джерела походження вибухових пристроїв у непошкодженому вигляді або за фрагментами (осколками). Основними завданнями експертизи є: визначення приналежності об'єкта до вибухових пристроїв чи боєприпасів та до якої класифікаційної групи він належить; визначення факту вибуху вибухового пристрою на місці події, виду вибуху, його потужності; визначення здатності пристрою викликати вибух та можливості здійснення вибуху цього пристрою у конкретних умовах тощо.

Окрім вибухотехнічних досліджень, актуальною також є експертиза зброї та слідів і обставин її використання, об'єктами дослідження яких є: вогнепальна зброя та боєприпаси; гранатомети, ракетно-реактивна та ствольна артилерійська зброя, а також сліди зброї та її застосування, ситуаційні обставини пострілу. Основними завданнями експертизи вогнепальної зброї та бойових припасів є: встановлення належності об'єктів до вогнепальної зброї або до боєприпасів; визначення виду, калібру, моделі, стану зброї, боєприпасів до неї та придатності їх до стрільби; приналежності об'єктів до частин вогнепальної зброї та інше.

Слід зазначити, що окрім вищевказаних напрямів, також під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану, актуальними залишаються ще такі види експертиз: молекулярно-генетична, інженерно-технічна, а саме такі її види: інженерно-транспортна (автотехнічна, залізнично-транспортна), дорожньо-технічна, будівельно-технічна, оціночно-будівельна, пожежно-технічна; товарознавча: машин, обладнання, сировини та споживчих товарів; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння; військова; судово-медична тощо.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновки про те, що проведення якісного, невідкладного огляду місця події, документування кожного факту воєнного та тяжкого злочину в умовах воєнного часу, супроводжується великою кількістю труднощів та небезпеки. Використання спеціальних знань у формі залучення спеціалістів з різних сфер знань сприяє отриманню повної та об'єктивної доказової інформації та неминучому притягненню винних та всіх причетних до відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бідняк Г. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні : навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651- VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 03.10.2023).

Дар'я Ткаченко

здобувачка першого(бакалаврського) рівня вищої освіти факультету №3 підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна
Науковий керівник: Олександр Коломоєць – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 з підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОТИДІІ ЗЛОЧИНАМ КОРУПЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Оперативно-розшукова діяльність в сфері протидії злочинам корупційної спрямованості є невід'ємною складовою боротьби держави з цим негативним явищем. У рамках цієї теми вивчається спеціальний комплекс заходів, спрямованих на виявлення, припинення та розслідування корупційних діянь, а також на виявлення і притягнення до відповідальності осіб, які зловживають своєю владою або посадою для особистої вигоди.

Як відомо, корупція - це незаконне використання влади, посади або ресурсів з метою особистої вигоди, надання хабаря, вимагання плати за послуги, або будь-яка інша діяльність, яка порушує закон та призводить до руйнування довіри в суспільстві і шкодить його інституціям. Це широко поширене явище, яке негативно впливає на всі сфери життя суспільства, від економіки до політики.

Небезпечність корупції полягає в тому, що вона:

знижує ефективність управління, призводить до того, що чиновники не виконують свої обов'язки в інтересах суспільства, а в інтересах окремих осіб чи груп. Це може призвести до неефективного використання державних коштів, зриву важливих проектів і погіршення якості послуг;

знижує довіру до влади. Коли громадяни спостерігають факти корупційних проявів, що окремі чиновники використовують свою владу для власної вигоди, вони перестають вірити в справедливість і законність. Це може призвести до соціальної напруженості і політичної нестабільності;

погіршення економічного розвитку. Корупція може призвести до відтоку інвестицій, зниження продуктивності праці і зростання нерівності. Це може негативно вплинути на економічний розвиток країни.

Актуальність протидії корупції полягає в тому, що вона є глобальною проблемою, яка не обходить жодну країну світу. За даними Transparency International, Україна в 2022 році посіла 116 місце із 180 країн в Індексі сприйняття корупції, що означає, що корупція в країні є широко поширеною і серйозною проблемою.

Отже боротьба з корупцією є важливим завданням для будь-якої країни, яка прагне до економічного розвитку і соціальної справедливості. Для цього необхідно впроваджувати правові, економічні та соціальні заходи, спрямовані на зменшення ризиків корупції.

Ось деякі з заходів, які можуть бути ефективними для боротьби з корупцією:

запровадження прозорості та підзвітності в державну діяльність. Це означає, що громадяни повинні мати доступ до інформації про те, як витрачаються державні кошти і як приймаються державні рішення;

вдосконалення правових норм і їх ефективне виконання. Закони, що стосуються боротьби з корупцією, повинні бути чіткими і справедливими, а їх виконання має бути неупередженим;

створення ефективних антикорупційних органів. Ці органи повинні мати достатні ресурси і повноваження для розслідування і притягнення до відповідальності за корупційні злочини;

пропаганда антикорупційних цінностей. Необхідно формувати в суспільстві розуміння того, що корупція є злочином, який завдає шкоди всім.

Оперативно-розшукова діяльність є одним із основних напрямів боротьби з корупцією. Це пов'язано з тим, що корупція є складним злочином, який часто маскується під законні правовідносини. Для її виявлення та розкриття необхідно використовувати спеціальні методи і засоби, які дозволяють отримати інформацію, недоступну в рамках звичайного розслідування.

Оперативно-розшукова діяльність дозволяє:

виявити осіб, які готуються або вчиняють корупційні злочини. Це можливо завдяки проведенню оперативно-розшукових заходів, таких як оперативно-розшукове спостереження, оперативно-розшукова перевірка, оперативно-розшукові заходи, пов'язані з негласною фіксацією інформації.

зібрати інформацію про обставини вчинення корупційних злочинів. Це можливо завдяки проведенню оперативно-розшукових заходів, таких як прослуховування телефонних розмов, відеозйомка, таємне спостереження за особами, які підозрюються у вчиненні корупційних злочинів.

забезпечити затримання осіб, які вчинили корупційні злочини. Це можливо завдяки проведенню оперативно-розшукових заходів, таких як оперативно-розшукове затримання.

зібрати докази, необхідні для притягнення осіб до кримінальної відповідальності за корупційні злочини.

Оперативно-розшукова діяльність є важливим інструментом у протидії корупції. Однак, для її ефективного використання необхідно вдосконалити нормативно-правову базу, підвищити рівень професійної підготовки працівників оперативно-розшукових органів та забезпечити матеріально-технічну базу суб'єктів боротьби з корупцією.

Вважаємо за необхідне навести деякі з заходів, які можуть бути впроваджені для підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності у протидії корупції:

вдосконалення нормативно-правової бази, яка регулює проведення оперативно-розшукової діяльності у протидії корупції. Це необхідно для забезпечення законності та ефективності використання оперативно-розшукових заходів;

підвищення рівня професійної підготовки працівників оперативно-розшукових органів. Це необхідно для того, щоб працівники оперативно-розшукових органів могли ефективно використовувати спеціальні методи і засоби для виявлення та розкриття корупційних злочинів;

забезпечення матеріально-технічної бази оперативно-розшукових органів. Це необхідно для того, щоб працівники оперативно-розшукових органів мали доступ до сучасних технічних засобів, які дозволяють ефективно проводити оперативно-розшукові заходи.

Оперативно-розшукова діяльність у протидії злочинам корупційної спрямованості відіграє критично важливу роль у забезпеченні правопорядку та чесності в суспільстві. Шляхом вивчення цієї теми стає очевидним, що боротьба з корупцією вимагає спеціалізованих зусиль та ефективної координації дій від правоохоронних органів.

Висновок полягає в тому, що оперативно-розшукова діяльність є невід'ємною складовою стратегії боротьби з корупцією і важливим інструментом в забезпеченні справедливого та рівноправного існування суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельник М.І. Корупція - корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії: монографія. К.: Юридична думка, 2014. 400 с.

2. Форум «Українська правда» URL: https://lb.ua/news/2023/01/31/544297_ukraina_pidnyalasya_reytingu_indeks.html (дата звернення: 21.09.2023).

3. Основи оперативно-розшукової діяльності: навчальний посібник. За загальною редакцією В.В. Аброськіна. URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Posibnik_Osnovi_ORD-2020.pdf (дата звернення: 21.09.2023).

Олег Шевцов

*курсант 2-го курсу факультету №2 Донецького державного університету
внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна*

*Науковий керівник: **Сергій Олексієнко** – викладач кафедри тактико-
спеціальної підготовки факультету №2 Донецького державного університету
внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПІШОХОДІВ ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ ПАСИВНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ДОРОЖНЬОЇ ТА ВУЛИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

У сучасному населеному пункті, де швидкість життя та руху надто часто супроводжується турбулентністю і непередбачуваністю, безпека пішоходів стає критичним аспектом публічної інфраструктури. Забезпечення безпеки пішоходів є питанням загальнодержавного масштабу та відзначається низкою викликів, серед яких особливе місце займає взаємодія водія транспортного засобу та пішохода з дорожньою та вуличною інфраструктурою.

Українська держава та суспільство в цілому сьогодні виборюють свою незалежність у протистоянні з рашистами, втрачаючи найкращих захисників та захисниць, проте на дорогах нашої держави йде інша, «непомітна» війна, в якій наша нація щороку втрачає певний процент найбільш активного та працездатного населення в ДТП, супутньо пов'язаного зі значними матеріальними збитками. Саме тому є актуальним дослідження всіх аспектів забезпечення безпеки учасників дорожнього руху. Одним із них, на нашу думку, є розробка та впровадження технологічних рішень, спрямованих на покращення безпеки пішоходів.

Як відомо, безпека дорожнього руху — це комплекс та система правил, заходів і засобів, що забезпечують умови безпечного дорожнього руху, які спрямовані на захист і збереження життя і здоров'я активним та пасивним учасникам дорожнього руху, а також захист і збереження довкілля та майна [1], де активними учасниками є водії, пасивними – пасажирки та пішоходи. Технічними засобами підвищення безпеки дорожнього руху в межах населених пунктів та за їх межами є правильна побудова дорожньої та вуличної інфраструктури.

Зокрема, на в'їздах в населені пункти з траси, а також на перехрестях і дорогах самих населених пунктів практикують спорудження елементів для зниження швидкості руху транспорту. При в'їзді в населений пункт можливо запроєктувати спеціальний вигин дорожнього полотна, який примушуватиме водіїв для успішного проходження цього вигину знижувати швидкість до безпечної або до дозволеної. На міських немагістральних вулицях використовують доступні для міста засоби зниження швидкості: шикани, штучні дорожні нерівності (підвищені пішохідні переходи, підвищені перехрестя, «берлінські подушки», «лежачі поліцейські») [1].

Зокрема, вперше в Україні прийом спорудження підвищеного перехрестя було застосовано у Львові на вулиці Садовій. Також у Львові практикують споруджувати шикани — вперше цей прийом було застосовано в 2011 році на вул. Ужгородській, пізніше шикани з'явилися на інших вулицях (вул. Корейській, тощо).

На вулицях Шкільній та Корейській в 2016 році з'явилися різновиди берлінських подушок. Класичні берлінські подушки вперше в Україні з'явилися у Львові на вулиці Голубця [1].



Мал.1 Підвищене перехрестя,
м. Львів

Шикана, як один з заходів заспокоєння дорожнього руху, входить до категорії горизонтальних перешкод, що застосовуються для зниження швидкості дорожнього руху. Водії мають знизити швидкість, щоб безпечно змінити напрямок руху [2].

Односмугові шикани - конструкції, що перекривають одну смугу руху повністю. Таким чином, водії мусять поступитись зустрічному руху у місці звуження.



Двосмугові шикани - конструкції, що викривляють смуги залишаючи їх розділеними розміткою або центральним островком.

Статистика застосування шикан показує зниження середньої швидкості руху і сили зіткнення у випадку ДТП, кількості смертей і травм під час ДТП, зниження кількості ДТП в

цілому. [2]

Берлінська подушка (англ. *speed cushion*) – засіб зниження швидкості руху легкових авто. Складається з декількох штучних нерівностей, що розташовані поперед проїжджої частини з проміжками між ними. Ширина цих елементів є такою, що приватні авто змушені пригальмовувати і виїжджати на підвищення однією стороною. В той же час, спецтехніка та автобуси, що мають більш широку колісну базу просто пропускають цю нерівність між колесами, що не впливає на



їх рух. Також таку штучну нерівність без зупинки можуть об'їжджати двоколісні транспортні засоби.

Для підвищення безпеки пішоходів під час перетину проїжджої частини, крім встановлення світлофорів для регулювання руху, застосовують практику зменшення відстані, яку пішохід має подолати для

переходу через проїжджу частину дороги. Для цього облаштовують розширення тротуарів на перехрестях або в місцях переходів (часом їх також називають антикишеннями) – таким чином, пішохід має подолати лише смугу для руху авто, а смуга для паркування в місці переходу перетворюється у тротуар.

Слід підкреслити, що забезпечення та покращення безпеки на дорогах є світовою проблемою, що поступово стає головним пріоритетом для кожного суспільства. Незважаючи на поліпшення дорожньої безпеки, приблизно 1,25 мільйона людей гинуть щороку внаслідок аварій на дорогах, відповідно до Загального інформаційного звіту Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я за 2015 рік. Цілі Стійкого Розвитку, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН, передбачають зменшення смертності та травмувань у аваріях на дорогах на 50 % до 2020 р. [1].

Аналіз наявних технічних рішень та їхній вплив на безпеку пішоходів свідчить про значущий потенціал таких заходів. Застосування пасивних технічних засобів, зазначених у доповіді та таких як пішохідні переходи з підсвіткою, розширення тротуарів, облаштування зон відпочинку на відстані від дороги та інші інфраструктурні рішення, може суттєво покращити безпеку для пішоходів.

Ці заходи сприяють зменшенню аварійності та тяжкості травматичних наслідків для пішоходів, забезпечуючи їм більше простору та комфорту під час пересування по населеному пункту.



*Розширення тротуару в місці переходу
(Канада)*

Однак, для досягнення більшого ефекту необхідно не лише впровадження нових технічних рішень, а й збереження та посилення системи контролю за їхнім функціонуванням, при цьому важливим чинником є спільна відповідальність громади, владних структур та дослідницької галузі у забезпеченні сталої та ефективної системи безпеки для пішоходів.

Загалом, впровадження пасивних технічних засобів в дорожньо-вуличну інфраструктуру є стратегічним напрямком роботи з покращення безпеки пішоходів та інших учасників дорожнього руху. Додаткові дослідження та вдосконалення цих рішень дозволять подолати сучасні виклики та створити міське середовище, яке буде відкритим та безпечним для всіх учасників дорожнього руху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Штучна дорожня нерівність. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://is.gd/fVPkHN> (дата доступу: 28.10.2023).
2. Шикана. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://is.gd/2IDPaG> (дата доступу: 28.10.2023).

Напря́м № 3

Захист конституційних прав та свобод людини і громадянина у судовій практиці та правоохоронній діяльності

Юлія Гриценко

студентка 1 курсу групи ПУА-8 та 2 курсу групи П-9 Державного університету «Житомирська політехніка», м. Житомир Україна
Наукова керівниця: Катерина Катеринчук – докторка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри права та правоохоронної діяльності факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин

Державного університету «Житомирська політехніка», м. Житомир Україна

ПРАВО ДОСТУПУ ДО ІНТЕРНЕТУ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Серед прав четвертого покоління в умовах сьогодення виокремлюється можливість доступу до Інтернету. Тобто, кожен має право як використання, так і обміну інформації та реалізації своїх прав (до прикладу, через соціальні мережі виражати свої погляди, ділитися думками, якщо останні не суперечать правам іншої людини) на просторах Інтернету. З одного боку, хоч право такого роду є важливим, торкається багатьох сфер суспільного життя, закріплено нормативно-правовими актами як національного, так і міжнародного значення, але з іншого боку, тривають дискусії про необхідність визнання цього права як такого, що входить в загальний перелік прав людини.

XXI століття ілюструє те, що доступом до ширококутного зв'язку може похизуватися не один десяток країн. На підставі досліджень зарубіжної компанії Cable.co.uk, перші позиції за швидкістю Інтернету утримують Джерсі, Ліхтенштейн, Макао (особливий адміністративний район КНР), Україна ж посідає 101 сходинку [1]. Незважаючи на процеси урбанізації такий результат може бути спричинений тим, що сільські місцевості мають не такий швидкісний доступ до простору мереж. Зокрема в 2020 році зафіксовано, що щонайменше 17 тис. населених пунктів (загальна кількість – близько 28 тис.) не охоплені оптичними мережами жодного оператора [2]. Разом з тим, дослідження попередньо згаданої британської компанії також має результати з категорії середньої вартості доступу до Інтернету, де Україна посідає 6 місце з-поміж усіх інших країн з усіх куточків світу.

У наш час неодмінність доступу до Інтернету є обґрунтованою на теренах держав, тобто на національному рівні. До прикладу, вже в нульових роках в Естонії попередньо згадане право ввійшло до низки гарантованих загальнодоступних телекомунікаційних послуг для своїх громадян. Більше того, у 2011 році Греція стала однією з тих країн, що поклала на себе відповідальність зі спрощення доступу до інформації, що передається електронно, про що власне свідчить стаття 5А її Конституції [3].

На міжнародному рівні резолюція A/HRC/20/L.13, прийнята Радою ООН з прав людини у 2012 році, наголосила на необхідності з боку держав сприяти

вільному доступу до широкопasmового зв'язку. У 2014 році вперше чергова резолюція деталізує питання документа дворічної давності. В майбутніх резолюціях 2016(A/HRC/32/L.20), 2018 (A/HRC/38/L.10/Rev.1) років питання доступу до Інтернету знову підіймалося [3].

З вищевказаним правом відомим є рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) «Ченгіз та інші проти Туреччини», де право на доступ до Інтернету переплітається водночас із правом на свободу слова та свободу інформації. У ході дослідження справи було виявлено, що Інтернет відіграє передове значення відносно донесення певної інформації до громадян. Центральна увага приділялася You Tube та викладеній в ньому інформації. Було чітко вказано, що такий популярний відеохостинг вважається платформою, що спрямований на поширення різного плану новин, політичної інформації, що не передається традиційними ЗМІ та ін. Було неправильним рішенням з точки зору Кримінального суду Анкари накладати наказ про блокування всього веб-сайту, оскільки це було явне втручання державного органу в право на свободу вираження поглядів [4]. В Україні ст. 34 Конституції України наголошує на свободі думки і слова, на вільному висловленні переконань, водночас ст. 15 наголошує на недопустимості цензури [5]. Крім цього, до нормативно-правових актів, приписи яких закріплюють заборону цензури у якості гарантії від втручання у професійну діяльність журналістів та ЗМІ, інформаційних агентств, доцільно віднести й інші Закони України: ст. 24 «Про інформацію» та ст. 2 «Про інформаційні агентства» тощо [6, с. 65].

Можна підсумувати, що право на доступ до Інтернету набуває все більшого значення та вважається невід'ємним, через що і гарантується на національному та міжнародному рівнях. На прикладі розглянутого рішення ЄСПЛ бачимо, що така можливість має бути забезпечена державою і відповідальність за її порушення повинна бути передбачена в положеннях відповідних законів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cable.co.uk. Worldwide broadband speed league 2023. URL: <https://www.cable.co.uk/broadband/speed/worldwide-speed-league/> (дата звернення 07.10.2023).
2. Понад 5,5 млн мільйонів українців не можуть отримати якісний фіксований Інтернет. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/07/30/7261199/> (дата звернення 07.10.2023).
3. Дворовий М. Г. Чи будемо ми говорити про право на Інтернет в Україні? Детектор медіа. URL: <https://detector.media/infospace/article/172446/2019-11-15-chy-budemo-my-govoryty-pro-pravo-na-internet-v-ukraini/> (дата звернення 07.10.2023).
4. Рішення Європейського суду з прав людини від 12. 12. 2015 у справі «Ченгіз та інші проти Туреччини» (Case of Cengiz v. Turkey). URL :

<https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/cengiz-v-turkey/> (дата звернення 07.10.2023).

5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 07.10.2023).

6. Петришина М. О., Правник С. О. Право на доступ до інтернету та його конституційно-правове регулювання у зарубіжних країнах та в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 62–66.

Світлана Іванова

*заступниця завідувача відділу забезпечення діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,
м. Суми, Україна*

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ - КОНСТИТУЦІЙНА ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Презумпція невинуватості визнається однією з основоположних засад кримінального провадження в правовій державі. Водночас вона є важливим елементом права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка є частиною національного законодавства в силу статті 9 Конституції України – як міжнародний договір, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України [5, с. 39].

Принцип презумпції невинуватості в кримінальному праві є гарантією забезпечення і захисту прав і свобод людини, що знаходить своє відображення у частині 2 статті 2 Кримінального кодексу України: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки їй вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [3].

Зміст принципу невинуватості закріплюється не тільки в кримінально-правових, а й в кримінально-процесуальних нормах (стаття 17 Кримінального процесуального кодексу України), що й дозволяє визначити даний принцип як міжгалузевий [4].

Формула презумпції невинуватості – це об'єктивне правове положення, констатація і вимога закону, звернена до всіх державних і громадських формувань, службових осіб, громадян, до загальної суспільної думки: підозрюваний чи обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення вважається невинуватим допоки той, хто вважає його винним на суб'єктивному рівні – слідчий, прокурор, потерпілий (у випадках, коли обвинувачення набуло приватного характеру) не доведе у встановленому Кримінальним процесуальним кодексом порядку його вину перед судом належними, допустимими і достовірними доказами. Лише якщо суд погодиться з ними і на їх основі ухвалить обвинувальний вирок щодо обвинуваченого, цей вирок набере законної сили, тільки з цього часу обвинувачений вважається винним у вчиненні кримінального правопорушення.

Визнання особи винною у вчиненні злочину це прерогатива суду, який відповідно до статті 124 Конституції України є носієм судової влади, що здійснює правосуддя в умовах законності, незалежності, гласності та змагальності [1].

Вирок суду є єдиним процесуальним документом, що встановлює вину обвинуваченого (підсудного). Під обвинувальним вироком суду слід розуміти вирок, що набрав законної сили. Така необхідність обумовлює наявність у чинному кримінальному процесуальному законодавстві процедур з

перегляду судових рішень в апеляційному і касаційному порядку. Процесуальний порядок, що передує набранню вироком суду законної сили, є надійною гарантією справедливості правосуддя і визнання винуватими тільки осіб, що дійсно вчинили злочин. Дані статті закріплюють правові положення, що впливають із цієї формули і є гарантіями від безпідставної та необґрунтованої підозри та обвинувачення. До них, зокрема, відносять положення, відповідно до якого ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом.

Разом з тим, звільнення обвинуваченого від обов'язку доказувати свою невинуватість не позбавляє його права брати участь у доказуванні в кримінальному провадженні. Він вправі збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази, давати показання, заявляти клопотання тощо. При цьому оскільки підозрюваний, обвинувачений зацікавлений у тому, щоб довести свою невинуватість, меншу винуватість чи взагалі уникнути покарання, закон не передбачає для нього відповідальності за дачу завідомо неправдивого показання (якщо таке показання не поєднане з обвинуваченням невинуватого у вчиненні злочину) і не розцінює цей факт як обставину, що обтяжує покарання. Доводячи свою невинуватість чи меншу винуватість, підозрюваний, обвинувачений здійснює в такий спосіб своє право на захист. Тому доказування є його правом, але не є його юридичним обов'язком.

Отже, принцип презумпції невинуватості є фундаментальною гарантією кримінального процесу, яка забезпечує особу від несправедливого покарання. Він діє на всіх стадіях кримінального процесу і сприяє повному, безсторонньому, об'єктивному дослідженню всіх обставин справи, що є життєво важливим для обґрунтованого і справедливого винесення судового рішення. А порушення даного принципу, веде до порушення законності і прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення 10.10.2023).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Ратифіковано Законом України від 17.07.1997р. № 475/97-ВР. Дата оновлення 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 10.10.2023).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001р. № 2341-III. Дата оновлення 05.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 10.10.2023).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012р. № 4651-VI. Дата оновлення 24.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 10.10.2023).

5. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи / Т. Фулей // Слово Національної школи суддів України. 2012. № 1. С. 39-53.

Єлизавета Орлова

курсантка 206 навчального взводу факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

*Науковий керівник: **Артем Сахно** – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРЕВЕНТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Відповідно до нових спеціальних засад правоохоронних органів в Українській державі затверджуються нові спеціальні засади діяльності, які становлять основні умови взаємовідносин особи та держави. У зв'язку з цим діяльність Національної поліції має базуватися на організації системи, процесуальних і правових нормах, , які прямо чи опосередковано спрямовані на забезпечення дотримання прав і свобод людини. Правову основу взаємодії поліції та суспільства на засадах партнерства утворюють такі джерела: Конституція України від 28.06.1996 (Стаття 36. Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей) [1], Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 (Стаття 11. Взаємодія з населенням на засадах партнерства; Стаття 88. Взаємодія між керівниками територіальних органів поліції та представниками органів місцевого самоврядування) [2], Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22.06.2000 [3], Наказ МВС України від 28.07.2017 №650 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції» [4], Наказ МВС України від 19.12.2017 №1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» [5].

Існує декілька ланок, які допомагають поліції здійснювати ефективно забезпечення прав людини у поліцейській діяльності і перше з чого можна почати – це «community policing» (взаємодія поліції та громади) – стратегія, яка заохочує співробітництво на засадах партнерства поліції та місцевих громад, та існує з початку 80-х років у Сполучених Штатах. Громадська поліція зазвичай визначається як філософія правоохоронних органів, яка дозволяє офіцерам постійно працювати в тому самому районі, щоб створити більш міцний зв'язок з громадянами, які живуть і працюють у цьому районі. Це дозволяє співробітникам поліції взаємодіяти з місцевими жителями та запобігати злочинам, а не реагувати на інциденти після їх виникнення. У своїй простій формі охорона громадського

порядку створює партнерство між правоохоронними органами та мешканцями. Чим активніше правоохоронні органи взаємодіють із жителями, яких вони поклялися захищати, тим більше мешканців можуть допомогти правоохоронним органам у досягненні їхніх цілей.

Ця техніка дуже ефективно працює для забезпечення охорони спільного безпечного простору, можна перерахувати велику кількість плюсів у цьому процесі, але виділимо такі, як підвищений рівень довіри між дільничними офіцерами поліції та мешканцями, більш точна інформація від мешканців про злочинну діяльність у їхньому співтоваристві, жителі прихильніше ставляться до свого місцевого відділення поліції, підвищене розуміння потреб громадян та їх очікувань від поліції. Розробка цієї структури поліцейської діяльності в громаді представляла поліцейську діяльність організації з можливістю внести свій внесок у розвиток та впровадження цього в громаді.

Патрульні машини лише один спосіб надання послуг поліції для місцевого населення, з метою підвищення ефективності патрулювання. Департамент патрульної поліції може доповнити також автомобільні патрулі з пішим, велосипедним, кінними патрулями, як додавання «міні-станцій», щоб наблизити поліцію до громади. Регулярні громадські зустрічі і форуми дозволяють поліції та членам громади можливість висловити проблеми та знайти способи їх рішення.

«Custody record» - система електронної фіксації всіх дій, що відбуваються із затриманими особами, яка врегульована наказом «Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» від 10 червня 2022 року.

Основними завданнями та призначенням ІІ «Custody Records» є: 1) запобігання незаконному затриманню осіб, удосконалення системи їх захисту від катувань і належного поведження, а також підвищення стандартів захисту прав поліцейських від можливих неправдивих звинувачень у неправомірних діях; 2) об'єднання інформації про затриманих осіб з моменту їх фактичного затримання, перебування в територіальних (у тому числі міжрегіональних) органах Національної поліції України, їх територіальних (відокремлених) підрозділах поліції, та звільнення або поміщення до спеціальних установ інших органів державної влади в єдиному інформаційному просторі з використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та комунікаційного обладнання; 3) здійснення опитування затриманої особи та поліцейського, який здійснив затримання, щодо обставин та підстав затримання, а також фіксації всіх дій із затриманою особою під час її перебування в органі (підрозділі) поліції; 4) забезпечення оперативного реагування та прийняття управлінських рішень посадовими особами органів (підрозділів) поліції в разі неналежного поведження із затриманими; 5) запровадження автоматизованого формування витягу з електронної картки затримання за формою, наведеною у додатку до цієї Інструкції [6].

На виконання заходів, у НПУ взято участь у опрацюванні проекту акта про розроблення автоматизованого обміну інформацією між центрами з надання

безоплатної вторинної правової допомоги та суб'єктами інформування про осіб, затриманих за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, зокрема з урахуванням впровадження інформаційної підсистеми «Custody Records» 1 липня 2022 року Національною поліцією України спільно з Директоратом правосуддя та кримінальної юстиції Міністерства юстиції України, Координаційним центром з надання правової допомоги проведено робочу зустріч, під час якої обговорено питання щодо запровадження автоматизованого обміну інформацією між центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги та суб'єктами інформування про осіб, затриманих за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, зокрема з урахуванням впровадження інформаційної підсистеми «Custody Records».

На сьогодні Координаційним центром з надання правової допомоги підготовлено пропозиції до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» від 28 грудня 2011 р. № 1363. Цей Порядок встановлює загальні вимоги та механізм інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу, застосування адміністративного затримання чи адміністративного арешту або обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відповідно органами (посадовими особами), уповноваженими здійснювати адміністративне затримання, органами досудового розслідування, слідчими, дізнавачами, прокурорами, службовими особами, відповідальними за перебування затриманих, іншими уповноваженими службовими особами, а також особами, затриманими за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, затриманими на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу, особами, до яких застосовано адміністративне затримання, адміністративний арешт або обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, близькими родичами та членами їх сімей, перелік яких визначено Кримінальним процесуальним кодексом України), Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, його представниками чи регіональними представництвами [7].

Проект «Безпечний будинок» **передбачає обладнання багатоквартирних будинків для захисту майна від злочинних посягань та безпечного проживання мешканців.** Роль правоохоронців у цій роботі – координація та комунікація з місцевою владою, участь у створенні як персональної системи охорони кожного будинку, так і загальної в населеному пункті. Поліцейські мають доступ до відео з камери та за потреби можуть використати відеоінформацію для розкриття злочину та можуть встановити всі обставини події та причетних осіб. Співробітники поліції сподіваються працювати в цьому напрямку й надалі, адже лише спільними зусиллями можна знизити рівень злочинності на прибудинковій території та усьому місті.

Відтепер поліцейські спільно з представниками місцевої влади та працівниками комунальних служб обстежуватимуть багатоповерхівки та прибудинкові території та консультуватимуть мешканців, як захистити свої домівки від зловмисників. Найчастіше такі крадіжки вчиняються шляхом злому циліндра замка вхідних дверей, вибирання ключів, вибивання вікон та вільного доступу до безнаглядного майна біля під'їзду будинку. Крім того, на жаль, з кожним днем злочинці стають все більш мобільними, хитрими і рідше залишають слід на місці злочину. До речі, «Безпечний дім» – це лише перша ланка великої багаторівневої сервісно-профілактичної програми. Крім того, в планах впровадження «Безпечних вулиць», «Безпечних вулиць» і з часом «Безпечного міста». Однак правоохоронці наголошують, що успіх цих програм залежить насамперед від зацікавленості та активної участі громади.

Підсумовуючи зазначимо, що правоохоронним органам держави належить важлива роль у захисті прав і свобод людини. При вживанні поліцейських заходів важливо розуміти, що права людини закріплені у нормативно-правових актах, які чітко визначають можливі варіанти поведінки поліції. Права людини стають нормою, гарантованою відповідними механізмами безпеки та процедурами захисту. Можливості правоохоронних органів можна розподіляти у межах морального і культурного рівня, поліцейські можуть самостійно вирішувати питання про застосування поліцейських заходів лише у встановленому правовому полі. Тому актуальні вимоги до співробітників поліції є такі, що йому необхідно бути з відповідним рівнем освіти, добре обізнаним з нормативно-правовими актами країни та іншими нормативними документами, а також міжнародних правових актів, що стосуються діяльності правоохоронних органів, забезпечує права і свободи українського народу і громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 07.10.2023).
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19> (дата звернення 07.10.2023).
3. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 № 1835-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1835-14> (дата звернення 07.10.2023).
4. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад : Наказ; МВС України від 28.07.2017 № 650 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1041-17> (дата звернення 07.10.2023).
5. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ; МВС України від 19.12.2017 №

1044 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0686-18> (дата звернення 07.10.2023).

6. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: Наказ; МВС України від 24.05.2022 № 311 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0629-22> (дата звернення 07.10.2023).

7. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 28.12.2011 № 1363 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1363-2011-%D0%BF> (дата звернення 07.10.2023).

Владислав Таран

*завідувач сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності
відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних
досліджень та оціночної діяльності Черкаського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Черкаси, Україна*

**АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ ЩОДО ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І
ГРОМАДЯНИНА**

Аналіз юридичної літератури призвів до висновку, що у сучасному суспільстві захист конституційних прав і свобод людини і громадянина в судовій практиці та правоохоронній діяльності є ключовим аспектом злагодженої роботи правової системи. Тому, важливим є дослідження порядку та особливостей захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина у судовій практиці та правоохоронній діяльності.

Захист конституційних прав та свобод людини і громадянина є найважливішим аспектом у правовій державі. На сучасному етапі розвитку Української держави особливо актуальним стає дослідження порядку захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, оскільки воно визначає майбутнє правової системи та спільноти в цілому.

Дослідження порядку захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина у судовій практиці та правоохоронній діяльності знайшли своє відображення у працях відомих вітчизняних правознавців, серед яких – Кравчук С. Й., Петрів І. М., Тицька Я. О., Федоренко В. Л., Швець Д. В., Юхимюк О. М. та інші.

У сучасній правовій державі все гостріше відчувається проблема щодо належного рівня законності і правопорядку у сфері гарантування та дотримання прав і свобод людини та громадянина. Держава може визнаватися правовою лише тоді, коли в ній поважаються, забезпечуються, гарантуються і захищаються права людини і громадянина. З метою підвищення ролі прав та свобод людини і громадянина в Україні як правовій державі у ст. 8 Конституції України гарантується право на звернення до суду для захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України [1].

Способами захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина є судовий захист, включаючи міжнародний захист, захист правоохоронними органами, Президентом України, Верховною Радою України, місцевими державними адміністраціями, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, адвокатурою та іншими правоохоронними органами України.

Особлива роль в механізмі організаційно-правових гарантій приділяється судовому захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до ст. 55 Конституції України судовий захист прав і свобод людини і громадянина здійснюється системою судів загальної юрисдикції України [1].

Здійснення захисту судовими органами прав і свобод людини можна розглядати як норму, реалізація якої обумовлена наявністю наступних імперативних вимог: надання доступу до правосуддя, заборона відмови в правосудді, обов'язок держави забезпечити ефективність права доступу до правосуддя, утвердження системи юридичної допомоги для реалізації цього права, спрощення процедури доступу до суду, надання допомоги адвоката, можливість оскарження судових рішень та ін.

Так, відповідно до ч. 3 статті 17 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» та статті 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» на національному рівні захист конституційних прав та свобод людини і громадянина здійснюють: місцеві суди, апеляційні суди, Верховний Суд та Конституційний Суд України [2; 3].

Розглянувши аналітичні дані про розгляд справ місцевими та апеляційними судами у період з 2020 по 2022 роки можна зробити наступні висновки.

За даними судової статистики упродовж 2021 року до місцевих та апеляційних судів надійшло на розгляд майже 4 250,6 тис. справ і матеріалів, що в цілому на 15,6 відсотків більше ніж попереднього 2020 року, в свою чергу упродовж 2022 року – 2 791,8 тис. справ і матеріалів, що на 34,3 відсотків менше ніж попереднього 2021 року. Таким чином, порівняно з попереднім звітним періодом кількість справ і матеріалів, що перебували на розгляді в місцевих та апеляційних судах змінилася у сторону зниження, що пов'язано із повномасштабною військовою агресією зі сторони російської федерації [9].

Крім цього, дослідивши аналітику роботи Верховного Суду можна визначити, що в період за 2022-2023 роки на розгляді перебувало найбільше справ щодо захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина за такими категоріями [8]:

- цивільні справи (у спорах, що виникають із правочинів, зокрема договорів; у спорах, що виникають із земельних відносин; у спорах про недоговірні зобов'язання);
- господарські справи (щодо укладення, зміни, розірвання, виконання договорів (правочинів) та визнання їх недійсними; щодо корпоративних відносин; про банкрутство);
- адміністративні справи (реалізації публічної політики у сферах праці, зайнятості населення та соціального захисту громадян та публічної житлової політики; що виникають з відносин публічної служби; щодо примусового виконання рішень інших органів).

Таким чином, на основі вищевикладеного звернемося до аналізу судової практики захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина з вище вказаних категорій справи.

Так, статтею 41 Конституції України передбачено, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Відображення цієї норми міститься у постанові Верховного Суду від 12 квітня 2023 року у справі № 201/5856/17 [5].

Так, позивач звернувся із позовом до Акціонерного товариства комерційний банк «Приватбанк», треті особи Національний банк України і Фонд гарантування вкладів фізичних осіб про стягнення грошових коштів і моральної шкоди за договорами депозитних вкладів та карткових рахунків. У своїй постанові суд встановив, що продаж всього пакету акцій ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК» державі в особі Міністерства фінансів України здійснено за 1 грн, після виконання заходів, передбачених ст. 41-1 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», що включали в себе і придбання акцій додаткової емісії банку за кошти пов'язаних осіб. Тобто майно позивача (акції банку, до яких входили і акції додаткової емісії, придбані за кошти позивача) було відчужено Державі за 1 грн, будь-яка сума позивачу за акції не сплачувалась. Тому є правильними висновки суду першої інстанції про наявність конфіскації, оскільки за належне їй майно, відчужене Державі, позивач кошти не отримав. Що є тотожним визначенню конфіскації за ст. 59 КК України, порушенням ст. 41 Конституції України, за якою право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

Одним із суттєвих соціально-економічних прав неповнолітніх є їх право на житло. У статті 47 Конституції України проголошено, що кожен має право на житло. Згідно із нормами СК України захист житлових та майнових прав дітей покладається на батьків. Право володіти і користуватися майном людина набуває з народження, проте права розпоряджатися майном людина набуває з настанням повноліття, тобто з 18 років. Держава гарантує не тільки свободу його придбання, але й можливість стабільного користування цим житлом, його недоторканість, а також недопущення примусового позбавлення житла.

Окремо слід розглянути судову практику про захист права на свободу та особисту недоторканність, що передбачене статтею 29 Конституції України. Так, 7 червня 2019 року Шевченківський районний суд м. Києва ухвалив вирок у кримінальному провадженні за ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 152 КК України у справі №761/16746/18 [6]. Суть справи полягла в тому, що чоловік, вдаючи працівника кафе, запросив потерпілу на співбесіду, де згвалтував її із заподіянням легких тілесних ушкоджень. За результатами розгляду обвинуваченого було визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 152 КК України, та призначити йому покарання у виді позбавлення волі на строк 6 (шість) років.

Крім цього, захист права на оскарження в суді рішень відображається у постанові Великої Палати Верховного Суду 08.02.2022 у справі № 1227/8971/2012. Суд зазначив, що строк на апеляційне оскарження може бути поновлено в разі пропуску такого через дії (бездіяльність) суду першої інстанції, оскільки, якщо недотримання строків апеляційного оскарження було зумовлене діями (бездіяльністю) суду першої інстанції, зокрема, особа не була належним чином повідомлена про час і місце судового засідання або їй не була своєчасно надіслана копія рішення, то ці обставини можуть бути підставою для поновлення строку на апеляційне оскарження за заявою особи, яка оскаржує судові рішення [4].

Надалі, слід зазначити особливості та відображення захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина у правоохоронній діяльності. Так, захист здійснюється наступними правоохоронними органами: Національною поліцією України, Прокуратурою України, Службою безпеки України тощо.

Аналіз чинного законодавства дозволяє виокремити основні напрями діяльності правоохоронних органів щодо забезпечення прав та свобод людини [7, с. 123]:

- охорона прав, свобод та законних інтересів людини, що задекларовані в Конституції України;

- захист людини, її життя, здоров'я, прав, свобод та законних інтересів незалежно від віку, статі, національності, расової належності тощо;

- забезпечення умов для реалізації людиною своїх прав, свобод та законних інтересів; – недопущення у своїй діяльності незаконних обмежень та порушень прав, свобод людини.

Доцільно зазначити, що функції Національної поліції України щодо забезпечення прав і свобод людини в контексті національної безпеки реалізуються в конкретних формах їх діяльності. Ці форми визначаються сукупністю однорідних конкретних дій працівників Національної поліції України, які пов'язані зі створенням оптимальних умов для вільної реалізації прав і свобод людини, а також спрямовані на попередження та усунення негативних факторів, що ускладнюють їх реалізацію. Це, зокрема, організаційна, юридична та адміністративна форми діяльності Національної поліції України, які тісно пов'язані і взаємодіють одна з одною, незважаючи на різний зміст [10, с.251].

Таким чином, Україна, як держава, що прокладає свій шлях до розвитку на основі демократії та правової держави, стикається з численними викликами у сфері захисту конституційних прав та свобод громадян. Тому, судова практика та правоохоронна діяльність виявляються ключовими інструментами для досягнення цієї мети. Захист конституційних прав та свобод є постійним процесом, що вимагає не лише удосконалення законодавства, але й активної участі суспільства у формуванні судової практики та контролі за діяльністю правоохоронних органів. Тільки в комплексі цих заходів може бути досягнута повноцінна та ефективна система захисту конституційних прав та свобод громадян в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення 06.10.2023).

2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення 06.10. 2023).

3. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення 06.10. 2023).

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду 08.02.2022 у справі №1227/8971/2012. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103133045> (дата звернення 06.10. 2023).
5. Постанова Верховного Суду від 12.04.2023 у справі № 201/5856/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/> (дата звернення 06.10. 2023).
6. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 07.06.2019 справи №761/16746/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/> (дата звернення 06.10. 2023).
7. Аналітичні огляди щодо стану здійснення правосуддя. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення 06.10. 2023).
8. Судова практика і статистика. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/> (дата звернення 06.10. 2023).
9. Тицька Я. О. Роль правоохоронних органів у забезпеченні прав людини: теоретико-правовий аспект Держава та регіони. Сер. Право. Запоріжжя: Гельветика. 2021. № 2 (72). С. 120-125.
10. Циганенко А. А. Захист прав і свобод людини і громадянина органами національної поліції як елемент національної безпеки. Порівняльно-аналітичне право. № 1. 2019. С.249-252.

Напрямок № 4

Проблеми здійснення проваджень у справах про адміністративні правопорушення

Андріана Голодишин

курсантка 2-го курсу факультету №3 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів, Україна

Наукова керівниця: Валерія Бондар - кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри адміністративного права і адміністративного процесу факультету №3 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ м. Львів, Україна

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

На сучасному етапі розвитку адміністративного законодавства досить актуальною темою є адміністративна відповідальність неповнолітніх як особливої групи спеціальних суб'єктів адміністративних правопорушень. З кожним роком збільшується кількість сімей, не здатних належним чином забезпечити утримання і виховання дітей, що призвело до того, що діти втрачають моральні цінності, наслідком чого є небачене зростання протиправних вчинків, що скоюються неповнолітніми [1, с. 135].

Адміністративна відповідальність неповнолітніх – це особлива форма державного реагування на адміністративні правопорушення, що вчиняються особою, яка не досягла вісімнадцятирічного віку та виражається у застосуванні до такої особи конкретних адміністративних покарань [2, с. 71]. Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення однією з основних вимог притягнення особи до адміністративної відповідальності є вік. Стаття 12 КУпАП визначає, що адміністративній відповідальності підлягає особа, котра на момент вчинення адміністративного правопорушення досягла шістнадцятирічного віку [3]. Законодавець, імовірно, вважає, що до моменту досягнення цього віку, особа не здатна усвідомлювати свої дії та повною мірою нести за них відповідальність, що призводить до безкарності неповнолітніх у віці від 14 до 16 років, а також збільшення вчинення адміністративних правопорушень такими особами.

Відповідно до статті 24-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення до неповнолітніх застосовуються такі заходи впливу: зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого, попередження, догана або сувора догана, передача неповнолітнього батькам або особам, що їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання [3].

Проте, в сучасних умовах окремі заходи впливу до неповнолітніх є недосконалими, малоефективними та застарілими. КУпАП закріплює перелік таких заходів, однак не визначає поняття і мету їх застосування. Щодо

зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого, то незрозуміло, чи вимога публічності є обов'язковою, що собою представляє інша форма вибачення, чи можуть під час вибачення бути присутні свідки [4, с.25]. Також слід враховувати, що не у всіх випадках при застосуванні такого заходу можна домогтися розкаяння неповнолітнього, що становить неефективність заходу покарання.

Щодо таких заходів як догана і сувора догана, то вони є притаманними для службових і трудових відносин. І було б логічно припустити, що таке покарання мало б сенс, якби накладалось адміністрацією відповідного навчального закладу за порушення навчальної дисципліни [5, с. 99].

Сумнівною є і дієвість такого заходу як передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, що їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання. Незрозуміло як змінить ситуацію застосування такого заходу впливу, оскільки батьки відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» і так є зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці [6].

Тож є необхідним внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення стосовно заходів впливу, які застосовуються до неповнолітніх за вчинення ними адміністративних правопорушень. Система заходів впливу повинна бути спрямованою саме на неповнолітню особу, здатність впливати на її поведінку, виховання нульової толерантності до порушення закону, примус до зміни антисоціальної позиції. Можливо більш ефективними заходами буде постановлення особи на облік в органи Національної поліції з обов'язковим відвідуванням лекцій і тренінгів щодо необхідності законслухняної поведінки та робота з психологом відповідно до встановленої кількості годин [8]. Необхідно також включити норму, яка б передбачала покарання неповнолітнього у разі ухилення від адміністративної відповідальності чи при вчиненні правопорушення повторно [2, с. 73]. Завдяки внесенню відповідних змін до законодавства України буде забезпечено ефективне застосування заходів впливу, що допоможе досягнути зменшення кількості вчинених правопорушень неповнолітніми та підвищить рівень правосвідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Носова Т. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх. Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез міжн. наук. Конф., 2009 р. ст.135. URL: <http://surl.li/odagi> (дата звернення: 12.09.2023).
2. Чапля І. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх. Правова система України в умовах європейської інтеграції: V міжн. студентська конференція, 12 травня 2021р., ст.71-73. URL: <http://surl.li/odbtt> (дата звернення: 12.09.2023).

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 02.06.1995 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 13.09.2023).

4. ТріпакЮ.Р., КраковськаА.Є., Адміністративна відповідальність неповнолітніх. Вісник наукового товариства ДонНУ ім. В. Стуса. 2019 Том1, ст.25. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/6668> (дата звернення: 13.09.2023).

5. Іващенко І.В. Адмін.відповідальність як засіб ювенальної превенції. Правова держава. 2018, ст.99 URL: <http://surl.li/odbcp> (дата звернення: 12.09.2023).

6. Про охорону дитинства: Закон України від 05.10.2023 №3265-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 12.09.2023).

Валерія Бондар

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри адміністративного права та адміністративного процесу факультет №3 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів, Україна

Вікторія Козачук

курсантка 2-го курсу факультету №3 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів, Україна

СУТНІСТЬ І ВИДИ ПРЕВЕНТИВНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ

Відповідно до статті 2 Закону України «Про Національну поліцію» поліція виступає в протидії злочинності, охорони прав і свобод людини, підтримання публічної безпеки і порядку, надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. [1]. Застосування законів про заходи що здійснюються на засадах законності, потрібності, пропорційності, ефективності, дотримання прав і свобод людини. Превентивні поліцейські заходи передбачають у встановлених законом випадках застосування обмежень певних прав і свобод до людей та організацій, у чому виявляється їхній примусовий характер, хоча правопорушення є відсутніми. Отже, ці заходи мають чітку профілактичну спрямованість і орієнтацію на захист інтересів публічної безпеки і порядку, на недопущення вчинення правопорушень [2, с. 109]. Превентивні заходи мають попереджувальний характер, у діяльності поліції вони застосовуються переважно з метою попередження і недопущення вчинення громадянами правопорушень.

У ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що поліцейський захід – це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень . 2. Поліцейський захід застосовується виключно для виконання повноважень поліції. Обраний поліцейський захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним. 3. Обраний поліцейський захід є законним, якщо він визначений законом. Поліцейському заборонено застосовувати будь-які інші заходи, ніж визначені законами України. 4. Обраний поліцейський захід є необхідним, якщо для виконання повноважень поліції неможливо застосувати інший захід або його застосування буде неефективним, а також якщо такий захід заподіє найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам. 5. Застосований поліцейський захід є пропорційним, якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не перевищує блага, для захисту якого він застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди. 6. Обраний поліцейський захід є ефективним, якщо його застосування забезпечує виконання повноважень поліції.

7. Поліцейський захід припиняється, якщо досягнуто мети його застосування, якщо неможливість досягнення мети заходу є очевидною або якщо немає необхідності у подальшому застосуванні такого заходу [3]. Превентивні поліцейські заходи використовуються для попередження та профілактики правопорушень, а також для забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Застосуванням превентивних поліцейських заходів у низці випадків забезпечується виявлення правопорушень, завдяки чому також здійснюється профілактичний вплив. Превентивні поліцейські заходи не містять у собі елементу покарання особи, до якої вони застосовуються, до того ж їх використання часто зовсім не пов'язане з протиправною поведінкою конкретних осіб. Превентивні поліцейські заходи, не маючи карального характеру, не потребують установлення вини порушника як обов'язкової умови застосування, а також інших обов'язкових ознак протиправного діяння. Застосовуючи превентивні поліцейські заходи, поліцейські створюють необхідні умови для неухильного додержання законів, виявлення і припинення різних правопорушень, відвертають можливі посягання на інтереси суспільства та держави, які охороняються правом. Підставами для застосування превентивних поліцейських заходів можуть бути реальне припущення про намір особи вчинити правопорушення (поверхнева перевірка, зупинення транспортного заходу), виникнення обставин, що загрожують публічній безпеці та порядку (вимога залишити місце й обмеження доступу на певну територію, обмеження пересування особи чи транспортного засобу або фактичного володіння річчю), тощо [4].

Перелік превентивних поліцейських заходів надається у ст. 31 Закону України «Про Національну поліцію». Превентивні поліцейські заходи такі: 1) перевірка документів особи (ст. 32); 2) опитування особи (ст. 33); 3) поверхнева перевірка і огляд (ст. 34); 4) зупинення транспортного засобу (ст. 35); 5) вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території (ст. 36); 6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю (ст. 37); 7) проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 38); 8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ (ст. 39); 9) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису (ст. 40); 10) перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб; 11) поліцейське піклування (ст. 41) [5].

Застосування превентивних заходів поліцією не є самоціллю, воно доповнює проведення виховних, інформаційних та роз'яснювальних заходів і здійснюється на засадах законності, необхідності, пропорційності, ефективності та дотримання прав і свобод людини. Превентивні поліцейські заходи передбачають у встановлених законом випадках застосування обмежень певних прав і свобод до людей та організацій, і в цьому проявляється їх примусовий характер, хоча правопорушення при цьому відсутні [3].

В основі успішної діяльності Національної поліції лежить превентивна діяльність, тобто діяльність, спрямована на запобігання правопорушенням. Бо легше запобігти, ніж усунути негативні наслідки протиправної дії. Ефективне провадження відповідної діяльності позитивно відображається на ситуації в державі, а також в стані національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Національну поліцію України: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 04.10.2023).
2. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навч. посіб.; за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків : ХНУВС, 2017. 242 с.
3. Дулгер В.В. Лекція на тему «Превентивні поліцейські заходи». URL: <http://surl.li/odbkt> (дата звернення: 12.09.2023).

Олена Шишкарьова

*викладачка кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна*

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На сьогоднішній день оцінювання ефективності діяльності поліції є необхідним інструментом системи управління. Система оцінки дозволяє визначати пріоритети, сформулювати актуальні завдання та напрямки корекції поліцейської діяльності, в кінцевому підсумку, забезпечувати ефективність роботи поліції. Тривалий час в нашій країні існувала так звана «палочна» система оцінювання ефективності діяльності підрозділів міліції (нині - поліції), яка довела свою неадекватність. Після реформування зазначеного правоохоронного органу і створення замість нього Національної поліції України одночасно було проголошено нові підходи щодо оцінювання ефективності поліцейської діяльності, у тому числі було запроваджено нові його різновиди.

Досліджуючи теоретичні засади оцінювання ефективності поліцейської діяльності, доцільно зупинитися на його видах. Виділяючи різні види будь якого процесу, як правило вони класифікуються за певними критеріями.

Під критеріями будемо розуміти певні ознаки істинності, на основі яких здійснюється оцінка, пізнання, управління, оптимізація тощо [1, с. 293]. Отже, класифікація видів оцінювання ефективності поліцейської діяльності визначається нами як процес їх групування за ознаками спорідненості та відмінності.

В спеціалізованій літературі зазначається, що оцінювання державно-управлінської діяльності, як і оцінювання будь-чого, є процесом, тому може бути розглянуте з позиції таких критеріїв, як суб'єкти (тобто ті, хто проводить оцінювання), об'єкти (хто чи що оцінюється), показники і методи (як проводиться оцінювання), масштаб (де проходить оцінювання, чого стосується), термін (коли відбувається, наскільки тривалим є оцінювання), цілеспрямованість і значення оцінювання (з якою метою воно здійснюється) [2]. Окремі із зазначених підстав для класифікації видів можуть бути застосовані і для виділення видів оцінювання ефективності поліцейської діяльності.

Так, наприклад, в залежності від суб'єкта, який здійснює оцінювання ефективності поліцейської діяльності можна виокремити:

- відомче оцінювання, тобто оцінювання, яке здійснюється керівництвом Національної поліції України чи спеціально визначеними ним органами і підрозділами;
- громадське (незалежне) оцінювання, тобто оцінювання, яке здійснюється представниками громадськості, у тому числі незалежними соціологічними службами.

В.Г. Залужний у своєму дисертаційному дослідженні також виділяє наведені нами різновиди оцінювання щодо діяльності поліцейських і визначає їх таким чином: «а) громадське оцінювання – організаційно оформлена діяльність громадян України щодо оцінювання за різними критеріями результатів діяльності поліцейських; б) відомче оцінювання – передбачений нормами чинного законодавства порядок визначення ефективності та результативності діяльності поліцейських вищестоящими органами управління (зокрема, КМУ та МВС України) та посадовими особами органів поліції (керівником поліції, керівником територіальних органів поліції, прямим керівником, безпосереднім керівником)» [3, с. 14].

Проте, зустрічається позиція відповідно до якої зазначені зміст вищенаведених різновидів визначають як внутрішнє та зовнішнє оцінювання. Внутрішнім вважають оцінювання, якщо воно виконується власними силами державних органів влади. Причому треба розрізняти оцінювання, що проводиться вищим органом державної влади (внутрішньосистемне), та оцінювання, що проводиться незалежним державним органом (надсистемне). У деяких випадках, коли коло суб'єктів оцінювання звужене тільки до учасників програми чи політики, такий процес оцінювання називається самооцінюванням. Зовнішнім є оцінювання із залученням незалежних експертів, комерційних консультантів, громадян, ЗМІ, клієнтів, державних комісій з розслідувань, аудиторських установ, аналітичних центрів [4].

В залежності від масштабу оцінювання ефективності поліцейської діяльності можна видалити:

- загальнодержавне оцінювання, тобто таке, при якому оцінювання підлягає поліцейська діяльність на всій території України;
- територіальне оцінювання, яке здійснюється на певній території, чи щодо певних територіальних підрозділів.

Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день зазначені різновиди закріплено у Порядку проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції [5] щодо оцінювання, яке здійснюється незалежними соціологічними службами, проте, на нашу думку, воно може бути характерним і для відомчого оцінювання ефективності поліцейської діяльності.

В залежності від змісту оцінювання ефективності поліцейської діяльності можна видалити:

- загальне оцінювання, при якому оцінюється ефективність діяльності органів (підрозділів) поліції за всіма напрямками роботи;
- спеціальне оцінювання, при якому оцінюється ефективність діяльності органів (підрозділів) поліції, яка охоплює один або декілька напрямів роботи, або діяльності спеціально визначених підрозділів;
- персональне оцінювання, при якому оцінюється ефективність поліцейської діяльності конкретного (-них) працівників поліції.

Л. Лисакова пише: «За критерієм наміру проведення багато дослідників, у тому числі К. Вайс, виокремлюють підсумкове і формувальне (або формативне) оцінювання. На основі цих підходів, на нашу думку, доцільно здійснити розподіл

оцінювання державно-управлінської діяльності на попереднє, поточне (їх можна поєднати в клас формувального оцінювання) та підсумкове» [2]. Навряд чи можна погодитися із такою позицією, адже такий розподіл більш властивий видам контролю. Дивним видається «попереднє оцінювання ефективності діяльності», оскільки як можна провести оцінювання того, чого ще не відбулося.

Підсумовуючи зазначимо, що класифікація видів оцінювання ефективності поліцейської діяльності носить суто теоретичний характер і дозволяє більш глибоко з'ясувати її зміст та юридичну природу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сурмін, Ю.П. Майстерня вченого : підруч. для науковця. К. : Навч.-метод. центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. 302 с.
2. Лисакова Л. Класифікація видів оцінювання державно-управлінської діяльності. [http://w.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02\(2\)/Lysakova.pdf](http://w.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02(2)/Lysakova.pdf) (дата звернення: 03.02.2020).
3. Залужний В.Г. Оцінювання службової діяльності поліцейського в Україні: теорія, правове регулювання, практика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2019. 24 с.
4. Приходченко, Л. Л. Роль контролю, моніторингу та оцінки у розробці та реалізації програм та проектів регіонального розвитку в контексті адаптації до євростандартів. URL : www.nbuv.gov.ua/e-journals. (дата звернення: 07.02.2020)
5. Про затвердження Порядку проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції: постанова Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2018 року № 58. *Офіційний вісник України*. 2018. № 16. Ст. 552.

Напрям № 5
Науково-педагогічний підхід у профілактиці правопорушень серед
учнів та студентської молоді

Андрій Іванов

*судовий експерт відділу вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень
Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС
України, м. Суми, Україна*

СЕКРЕТИ БЕЗКОНФЛІКТНОГО СПІЛКУВАННЯ

Конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення) – це зіткнення протилежних інтересів (цілей, позицій, думок, поглядів та ін.) на ґрунті суперництва; це відсутність взаєморозуміння з різних питань, пов'язана з гострими емоційними переживаннями [1, с. 318].

Конфлікти відбуваються у нашому житті практично щоденно. Конфлікт – це можливість розширити свій світогляд шляхом прийняття думки інших, а також можливість покращити власні комунікативні навички. Результат вирішення конфлікту залежить від нашого бажання та вміння співпрацювати, чути один одного та разом шукати правильні шляхи його розв'язання. Доречно навести такий вислів: «Конфлікт – це норма життя. Якщо вам здається, що у вашому житті немає конфліктів, перевірте, чи є у вас пульс...». Ця, трохи смішна і одночасно правдива фраза, належить Чарльзу Ліксону, американському психологові і адвокату з тридцятирічним стажем. Думаю, що пульс ви вже перевірили і переконалися, що він є. Значить, і конфлікти є. Оскільки конфлікти – природне явище, породжене унікальністю та неповторністю. Конфліктна ситуація спонукає людей до вирішення важливих проблем, до розуміння, до пошуку шляхів задоволення своїх бажань з урахуванням інтересів іншої людини. А згода є наслідком вдалого подолання конфлікту, коли немає переможців і переможених, ображених і незадоволених.

Правила поведінки під час конфлікту здаються дуже простими, знайомими з дитинства, але на практиці ми часто нехтуємо ними. Давайте зупинимося на цих «правилах» детальніше.

По-перше, в конфлікті важлива емпатія, як прагнення і здатність найбільш повно зрозуміти і відчувати іншу людину. Емпатія сприяє збалансованості міжособистісних стосунків. Розвинена емпатія – це ключовий фактор успіху в багатьох видах діяльності [1, с. 493] Доречно навести вислів американського письменника та журналіста Даніеля Г. Пінка, який сказав: «Емпатія означає взутись у взуття іншого, відчувати його серцем, подивитися його очима». Ми повинні завжди пам'ятати, що диму не буває без вогню. Кожна людська думка і емоція має своє підґрунтя, і вкрай важливо її усвідомити і відчувати, щоб підібрати важливі саме для цієї людини слова, щоб переконати її, без тиску і образ. Кожна людина інтуїтивно відчуває, як ми до неї ставимося і сприймаємо. Навіть усмішка не замаскує зневаги чи іронії. Замість того, щоб вчитися приховувати

своє справжнє ставлення до людини за маскою бездоганної ввічливості, слід виховувати в собі щире повагу до кожного. Всякий конфлікт — життєвий урок, який спонукає нас до саморозвитку, до кращого усвідомлення причин своєї поведінки і причин тих чи інших реакцій людей.

По-друге, слід вчитися володіти собою, справлятися з хвилями гніву, які наринали на вас. Одна з психологічних практик — практика «заземлення» негативних емоцій. Вона полягає у візуалізації гніву (це може бути, наприклад, вогненний стовп, іскриста куля, що палає, або щось подібне) і уявному напрямку його до землі. От тільки, під час конфлікту важко зосередитися на емоціях і зануритися повністю у свою уяву.

Легше скористатися методом йогівського дихання (на час замовкнути, зробити кілька повільних, глибоких вдихів-видихів), при цьому потрібно прагнути піднятися над ситуацією, спробувати поглянути на себе та опонента збоку, представити своє викривлене гнівом обличчя і відразу ж нагадати собі, що не емоція повинна керувати нами, а ми емоцією. Ще один психологічний метод оволодіння собою — метод представлення друга в смішному вигляді (наприклад, в одязі клоуна). Звичайно ж, прийом може спрацювати, але насмішка над людиною, навіть подумки, це не дуже гідний вчинок.

По-третє, в психології існує поняття «неконфліктної поведінки», або ж асертивності, що передбачає не тільки наявність поваги до себе та опонента, але і чесність (відмова від різного роду маніпуляцій, хитрощів), визнання того, що кожна думка має право бути (навіть якщо воно здається нам неправильною, безглуздою, невігідною для нас). Кожна людина має право на свою позицію (навіть якщо ця позиція неприйнятна для нас, і ми чітко усвідомлюємо, що друг глибоко помиляється). Якщо ми з самого початку налаштовані на співпрацю, а не на відстоювання своїх інтересів будь-якою ціною, то можна сподіватися на конструктивне розв'язання конфлікту.

По-четверте, використовуємо прийом «Я — висловлювання»: замість того, щоб «тикати», вказувати на прорахунки друга, намагаємося окреслити свої потреби, вказати на причини своєї поведінки. Важко не погодитися, що між висловлюваннями «Ти постійно перебиваєш мене! Скільки можна! Дай мені сказати, а то забуду!» і «Мені вкрай важко говорити, коли мене перебивають. Я не можу зосередитися на своїх думках, а ще починаю нервувати» — величезна різниця. Відверто озвучити свої думки та відчуття — це велика сміливість, адже ми відкриваємося іншій людині. Але це потрібно робити, тому ми даємо можливість опоненту краще розібратися в ситуації, краще зрозуміти наші потреби, ми не лукавимо, а отже, викликаємо повагу і довіру до себе.

До того ж слід позбутися звички виправдовуватися і вперто стояти на своєму. Іноді буває дуже важко відверто зізнатися в тому, що аргументи опонента вагоміші наших, але це необхідно навчитися робити. З часом почнемо розуміти, що визнавати помилки та змінювати свої переконання — це зовсім не соромно, соромно бути впертим тільки заради іміджу.

А ще існує досить цікава техніка, яка дозволяє не допустити розвитку конфлікту. Вона має назву «психологічне айкідо». Це прийом реакції на критику,

яка складається з трьох етапів: згоди з аргументами співрозмовника, посилення їх і звернення до співрозмовника з пропозицією і питанням щодо вирішення конфліктного питання. Так, людина, яка звинувачує вас в чомусь, чекає вашої реакції, виправдань, невдоволення, агресії, а замість цього може бути зовсім спантеличеною вашою згодою з претензією, визнанням конфлікту і спробою його залагодити.

Підводячи висновок викладеному, ще раз акцентуємо увагу на тому, що наше життя неможливо уявити без конфліктів, вони спонукають нас до розвитку, вдосконалення, рефлексії. Але ці цілком позитивні речі відбуваються з нами лише за умов гідної та зваженої поведінки під час конфлікту. Вдало вирішений конфлікт — це неабияке вміння, яке людина набуває з досвідом, звичайно, якщо вона не соромиться визнавати своїх помилок, цікавитися методами самовладання і вчитися позитивно сприймати світ навколо, і з повагою ставитися до інших, не схожих на себе людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Трофімов Ю.Л., Рибалка В.В., Гончарук В.А. та ін. Психологія: підручник. Київ: Либідь. 1999. 558 с.
2. Урбанович А.А. Психология управления: Учебное пособие. Минск: Харвест. 2005. 640 с.

Ольга Пуляк

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри тактико-спеціальної підготовки Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

Сергій Кислиця

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У період військових дій, а також довгий час після їх завершення, освітні установи в Україні будуть працювати, враховуючи нові вимоги до створення безпечного освітнього середовища. В сучасних реаліях в Україні, дотримання вимог безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в закладах освіти та створення безпечного освітнього простору закладу освіти є спільним завданням МОН та МВС.

Низка законодавчих актів регламентує умови створення безпечного середовища в закладах освіти та співпрацю різних міністерств в цьому напрямку. Зокрема, Концепція безпеки закладів освіти [6] на 2023-2025 роки, яка схвалена Кабінетом Міністрів України в квітні 2023 року, зазначає, що «забезпечення в установленому порядку охорони закладів освіти із залученням поліції охорони, встановлення у закладах освіти комплексу тривожної сигналізації з підключенням до пунктів централізованого спостереження та реагування, встановлення стаціонарних металодетекторів, облаштування необхідних огорож та здійснення інших інфраструктурних заходів щодо організації безпеки закладів освіти», «посилення поліцейської присутності у закладах освіти з наданням ефективних поліцейських послуг щодо недопущення вчинення правопорушень учасниками освітнього процесу та стосовно них.» [6]

Також в Україні запроваджено обов'язкове підвищення рівня професійної підготовки, обізнаності та готовності до роботи вчителів, науково-педагогічних працівників та інших співробітників освітніх установ з питань безпеки, основних психологічних втручань, принципів психологічної самопомоги, а також знання прав, свобод та обов'язків громадянина, а виконавцями визначено МОН та Національну поліцію [2].

Документом [6] виконавцям доручено здійснити: зміцнення присутності поліції в освітніх установах з метою надання ефективних поліцейських послуг для запобігання правопорушень серед учасників освітнього процесу; впровадження системи раннього виявлення та евакуації учасників освітнього процесу у випадку атаки, загрози нападу на освітню установу або іншої потенційної небезпеки.

Згідно з Декларацією про безпеку шкіл, Національна поліція України та Міністерство освіти і науки вже розробили спільний наказ. Цей наказ, зокрема, включає процедуру дій освітян щодо раннього виявлення та евакуації у випадку атаки або загрози нападу на заклад, а також впровадження «паспорту безпеки» для освітнього закладу[4].

«Паспорт безпеки закладу освіти – накопичувальний довідково-інформаційний документ, в якому зазначається інформація про заклад освіти, актуальний стан забезпечення безпеки в закладі освіти, можливі негативні явища в його освітньому середовищі, фактори, що їх обумовлюють чи можуть обумовити їх виникнення». [5]

Цей документ включає: реалізацію алгоритму реагування на небезпечні ситуації, виявлення вибухонебезпечних та інших підозрілих об'єктів у приміщенні освітнього закладу; перетворення психологічної служби освітньої системи та психологічного супроводу з урахуванням впливу військової агресії на учасників освітнього процесу; вдосконалення законодавчої бази у сфері громадської безпеки з метою збільшення ефективності запобігання та недопущення правопорушень у освітніх установах.

Концепція передбачає проведення спільних дій для розвитку навичок безпеки учасників освітнього процесу. Це включає організацію систематичного навчання діям у надзвичайних ситуаціях; перегляд та оновлення освітніх програм з питань безпеки життєдіяльності, цивільного захисту, домедичної допомоги, прав, свобод та обов'язків громадянина. В освітній процес будуть включені програми, спрямовані на формування у студентів правової поведінки, запобігання конфліктам та правопорушенням, набуття навичок безпечної поведінки в Інтернеті. Також передбачено обов'язкове підвищення кваліфікації вчителів та інших працівників освітнього закладу з питань безпеки, базових психологічних втручань, основ психологічної самопомоги та прав, свобод та обов'язків громадянина.

Згідно з Концепцією, обласні державні (військові) адміністрації, за участю органів місцевого самоврядування, мають придбати шкільні автобуси. Також передбачено залучення до співпраці підприємства, що працюють у транспортному секторі, для організації перевезення учнів та вчителів до школи та в зворотному напрямку.

Наказом МОН та МВС [4] затверджено рекомендації щодо організації та підтримки роботи класів безпеки, де учні навчатимуться основ безпечної життєдіяльності. При створенні класів безпеки пропонується використовувати зональний підхід до організації навчального простору, забезпечуючи зручне та логічне розміщення таких зон:

- зона для перегляду відеоуроків та презентацій;
- зона пожежної безпеки;
- зона безпеки життєдіяльності;
- зона для надання першої медичної допомоги;
- зона для психологічного релаксу;
- ігрова зона.

Оснащення класів має відповідати рекомендаціям Примірного переліку обладнання для облаштування класів безпеки у закладах освіти та вимогам Санітарного регламенту. Технічне та методичне забезпечення може здійснюватися засновниками та/або керівниками закладів освіти, територіальними підрозділами Державної служби з надзвичайних ситуацій України, Національної поліції України, закладами охорони здоров'я, підрозділами Збройних сил України, а також Товариством Червоного Хреста України.

Також рекомендовано використовувати наступне технічне обладнання: стенди з обпаленими предметами, магнітні та маркерні дошки, мобільні симулятори пожежної безпеки, різноманітні вогнегасники, протигази та інше.

Щодо методичного забезпечення безпекових занять, то можна використовувати різноманітну наочну агітацію, таку як: буклети, листівки, плакати; аудіо- та відеоролики, презентації; мультфільми; тематичні розмальовки; матеріали для творчих завдань (пластилін, ліпкове тісто) та інше.



Рис. 1. Клас безпеки [6]

Освітній процес в класах безпеки здійснюється в відповідності до типових освітніх програм, також і при реалізації наскрізних змістових ліній (екологічна безпека, громадянська відповідальність, здоров'я і безпека) та викладанні предметів соціальної і здоров'язбережувальної галузі, у тому числі «Трудове навчання та технології», «Захист України», «Здоров'я, безпека та добробут» та

інших. Для проведення спільних занять і заходів рекомендується залучати Територіальні органи Державної служби з надзвичайних ситуацій, Національної поліції України, медичних працівників, представників територіальної оборони та інших підрозділів Збройних Сил України.

У 2023 році МВС ініціювало Експериментальний проєкт «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі» [5]. Метою цього проєкту є запобігання, раннє виявлення, припинення та усунення можливих негативних явищ у закладі освіти шляхом запровадження та організації діяльності спеціаліста із безпеки в освітньому середовищі. Затверджено порядок реалізації експерименту, він триватиме до 31.05.2024, а його учасниками є МОН, Мінінфраструктури, Мінсоцполітики, Національна поліція, ДСНС та органи місцевого самоврядування Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Закарпатської, Запорізької, Житомирської, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької та Чернігівської областей [5].

«Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі – це працівник органу місцевого самоврядування, визначений відповідною комісією за результатами відбору, який пройшов спеціальне навчання (профільну підготовку строком до чотирьох тижнів на базі закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання)» [5]. Один або кілька освітніх закладів (але не більше чотирьох), де навчається до 1500 учнів, можуть бути призначені для спеціаліста. Йому доручаються функціональні обов'язки, спрямовані на запобігання та усунення негативних явищ безпосередньо в приміщенні освітнього закладу, на прилеглих територіях та/або по дорозі до (із) школи.

Ці явища можуть включати:

- булінг (цькування), жорстоке поводження з учнем,
- дискримінацію учня за будь-якою ознакою, приниження його честі та гідності;
- вживання учнем алкогольних напоїв, тютюнових виробів, інших психоактивних речовин, наявність у нього залежності від таких речовин чи іншого виду залежності;
- суїцидальна, девіантна, віктимна поведінка учня, вчинення ним правопорушення;
- втягнення учнів в протиправну діяльність, залучення їх до деструктивних молодіжних груп;
- неконтрольоване перебування сторонніх осіб, потрапляння предметів, виробів та речовин, вилучених з обігу (зброя, наркотичні засоби, психотропні речовини тощо), на територію або в приміщення закладу освіти;
- недостатнє розуміння педагогами та учнями прав і найкращих інтересів дитини, алгоритму дій при їх порушеннях;
- недостатнє розуміння учасниками освітнього процесу щодо дій при загрозі або виникненні надзвичайних ситуацій;

наближеності закладу освіти до району, де застосовуються заходи по формуванню національної безпеки та оборони, району ведення бойових дій; незадовільний рівень дотримання пожежної безпеки в закладі та безпеки дорожнього руху біля закладу освіти;

підвищення рівня криміногенної ситуації в районі розташування закладу освіти (насамперед збільшення кількості кримінальних правопорушень, потерпілими від яких є діти, тощо);

контакти учнів з особами, інформацію про яких внесено до Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи [5].

Спеціаліст проводить продуктивну роботу з учасниками взаємодії відповідно до їхньої компетенції - місцевими органами влади, територіальними відділеннями Національної поліції та ДСНС, керівництвом та іншими працівниками освітніх установ, органами батьківського самоврядування та громадськими об'єднаннями.

Він також збирає та вносить до «паспорту безпеки освітнього закладу» інформацію про: стан пожежної та техногенної безпеки в освітньому закладі; негативні явища в освітньому середовищі та/або причини і умови їх появи в рамках взаємодії з відповідним суб'єктом, з метою прийняття ним заходів реагування відповідно до законодавства; виявлення ознак порушення закону.

Забезпечення виконання виконавцями, в тому числі педагогами та поліцейськими, завдань та заходів, передбачених Концепцією безпеки закладів освіти, реалізацією експерименту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі», наказу «Про затвердження Порядку раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти» та інших законодавчих актів, допоможе убезпечити учасників освітнього процесу від непередбачуваних подій, спричинених війною, та надасть можливість безперешкодної реалізації права на освіту та належні, безпечні і здорові умови навчання та викладання й сприятиме профілактиці правопорушень серед здобувачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпека закладу освіти: нові стратегічні напрями та інновації. Журнал «На Урок» URL: <https://naurok.com.ua/post/bezpeka-zakladu-osviti-novi-strategichni-napryami-ta-innovaci> (дата звернення: 12.09.2023).
2. Гриневич Л. Освіта в часи кризи: приклади закордонного досвіду, які варто переосмислити для України. Нова українська школа URL: <https://nus.org.ua/view/osvita-v-chasy-kryzy-prykklady-zakordonnogo-dosvidu-yaki-varto-pereosmyslyty-dlya-ukrayiny/> (дата звернення: 12.09.2023).
3. Правила безпеки під час війни. Інформація для підлітків. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/18761/file/teenagers-safety-war-rules.pdf> (дата звернення: 12.09.2023).
4. Про затвердження Порядку раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти.

Спільний наказ МВС та МОН №685/1013 від 18.08.2023. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE40639?an=1> (дата звернення: 12.09.2023).

5. Про реалізацію експериментального проекту “Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі”. Постанова Кабінету міністрів України від 15 серпня 2023 р. № 867. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.09.2023).

6. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти. Розпорядження Кабінету міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 301-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.09.2023).

Станіслав Цяпкало

*курсант 2-го курсу факультету № 2 Донецького державного університету
внутрішніх справ м. Кропивницький, Україна*

*Науковий керівник: **Артем Сахно** – кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна*

**ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА ПОЛІЦІЇ, ЯК ФАКТОР ЗМІЦНЕННЯ
ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ**

Потреба в профілактичній роботі лиш росте в останні роки, особливо це стосується підлітків які надалі стануть основною діючою силою в суспільстві та які формуватимуть його подібно до себе. Профілактична робота поліції є одним з основним факторів які спрямованні на зменшення злочинності серед підлітків, цим зміцнюючи публічну безпеку та порядок серед неповнолітніх. Підтримуючи думку Поволоцької С. Г. визначимо, що з себе представляє ювенальна превенція України та які основні напрямки її діяльності.

Місія проведення профілактичної роботи з неповнолітніми серед підрозділів національної поліції України покладена на ювенальну поліцію. Основні зусилля ювенальної превенції спрямовані на профілактику правопорушень у підлітковому середовищі шляхом проведення відповідних оперативно-профілактичних відпрацювань, - розповідає заступник начальника Ізмаїльського відділу поліції підполковник поліції Геннадій Петровський [1].

Відповідно до наказу Голови Національної поліції від 17 липня 2017 року у складі Департаменту превентивної діяльності створено Управління ювенальної превенції. Основними завданнями підрозділів ювенальної превенції Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, називає: профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики; участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення; вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поведженню з дітьми; вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб та інші.

Щоб охарактеризувати профілактичну роботу поліції, визначимо загальну профілактичну роботу як: заходів, спрямованих на виявлення причин та умов, які призводять до скоєння правопорушень, їх усунення в межах своєї

компетенції, проведення профілактично-роз'яснювальної роботи серед громадян.

Завдання, які виконує підрозділ превентивної діяльності при здійсненні індивідуально-профілактичної роботи:

- усунення факторів, які негативно впливають на особу і можуть призвести до формування в неї антисоціальної спрямованості та протиправної поведінки;
- зміни в особі антисоціальних поглядів, звичок, інтересів, що може попередити вчинення особою не тільки адміністративних проступків, але й кримінальних правопорушень;
- застосування невідкладних заходів з попередження підготовлюваних правопорушень та припинення спроб їх вчинення.

До заходів індивідуальної профілактики відносяться:

- роз'яснення особі наслідки її суспільної небезпечної поведінки;
- усне попередження про неприпустимість протиправних і антигромадських дій;
- соціальна реабілітація;
- офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки;
- взяття на профілактичний облік;
- адміністративний нагляд;

Індивідуальна профілактична робота включає у себе ряд послідовних, взаємопов'язаних стадій:

- виявлення осіб, від яких можливо очікувати вчинення правопорушень;
- спостереження за такими особами;
- здійснення на них профілактичного впливу[2].

Щодо профілактичних заходів, всі неповнолітні які потребують їх проведення

Профілактичний облік дітей – це комплекс заходів із взяття на облік, наповнення та підтримання в актуальному стані баз даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС, стосовно дітей, щодо яких здійснюється профілактична робота.

З метою здійснення заходів індивідуальної профілактики щодо дитини поліцейський підрозділу ювенальної превенції (далі - підрозділу ЮП) заводить обліково-профілактичну справу (далі – ОПС) та вносить відомості про взяття на профілактичний облік до відповідної інформаційної підсистеми, що входить до єдиної інформаційної системи МВС, дітей, щодо яких поліцейські ЮП здійснюють профілактичну роботу, яка включає: проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід з дитиною за місцем проживання, навчання або роботи не рідше одного разу на місяць; проведення ознайомлювальних, попереджувальних бесід з батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення; складання плану заходів з індивідуальної профілактики на основі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини тощо. Загальний порядок профілактичного обліку дітей підрозділами ювенальної

превенції Національної поліції України регламентовано Інструкцією з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. Процес профілактичного обліку дитини підрозділами ювенальної превенції можна поділити на три етапи: 1) взяття на профілактичний облік дитини та заведення обліково-профілактичної справи; 2) профілактичний облік дитини (застосування до дитини заходів індивідуальної профілактики) та ведення обліково-профілактичної справи; 3) зняття (зміну) з профілактичного обліку дитини та закриття обліково-профілактичної справи. Під час першого етапу профілактичного обліку дитини за наявності підстав для взяття дитини на профілактичний облік поліцейський підрозділу ЮП у триденний строк виносить постанову про взяття на профілактичний облік дитини та заведення обліково-профілактичної справи, яку затверджує начальник територіального (відокремленого) підрозділу ГУНП. ОПС реєструється в журналі реєстрації обліково-профілактичних справ дітей, взятих на профілактичний облік, який ведеться в електронній формі[3].

Законодавством України передбаченні заходи впливу передбаченні наступними стягненнями:

- 1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;
- 2) попередження;
- 3) догана або сувора догана;
- 4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання [4].

Підсумовуючи зазначимо, що основою профілактичних робіт поліцейських є проведення бесід з неповнолітніми, в крайньому випадку можуть бути застосовані адміністративні стягнення передбаченні статтею 24-1 КУпАП. Проаналізувавши профілактичну роботу поліції, були розроблені наступні пропозиції з її вдосконалення:

1. Внесення змін до планів профілактичних бесід з урахуванням не лише психічного стану неповнолітнього, а й економічної й між особистої ситуації в родині неповнолітнього, стосунки в родині мають найбільший вплив на емоційне здоров'я особи.

2. Застосування максимально м'якого та не нав'язливого підходу в проведенні профілактичних робіт як найефективнішого.

Хочемо зазначити, що дана тема є надзвичайно актуальною та потребує подальших наукових досліджень, які ми продовжимо у своїх наступних публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ювенальна превенція контролює правопорушення у підлітковому середовищі. Народна думка : веб-сайт. URL: <http://surl.li/iqaii> (дата звернення: 12.09.2023).

2. Ігнатов С. Конспект лекції з дисципліни превентивна (профілактична) поліцейська діяльність. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2019. 33 с.

3. Юшкевич О. Г. Особливості профілактичного обліку неповнолітніх. Проблеми сучасної поліцейстики. Харків, 2021. С. 215-218.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24): Кодекс України; Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-Х // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10> (дата звернення: 12.09.2023).

Напрям № 6
Проблеми формування й удосконалення окремих
криміналістичних методик та використання спеціальних знань у
кримінальному судочинстві

Elżbieta Żywucka-Kozłowska

*assoc. prof. Department of Criminal Procedure and Executive Criminal Law Faculty
of Law and Administration University of Warmia and Mazury in Olsztyn;
Republic of Poland*

Irena Malinowska

*PhD, Doctor of Social Sciences, Rector's Representative for International
Cooperation University of Vocational Training Wrocław, Poland*

COMPREHENSIVE FORENSIC EXAMINATION

Modern science requires a multi-faceted exploratory approach. It is included in social, medical, but also in forensic disciplines. The limited scope of the presentation does not allow for a broader discussion of individual research methods in forensic branch, which are well known to practitioners, so we limit ourselves to raising the essence of comprehensive expertise. In forensic science, it is possible to combine many methods into one goal, and the classic is the g individual identification. It is obvious that each of these methods can be used individually. The pooling of expert experience must have a fixed order, defined by the category of durability of the footprint. There is no lack of references to this kind of combined expertise in the literature. [1]. On the other hand, the problem of subjectivism in forensic research is raised, which is undoubtedly not a desirable phenomenon [2].

Anna Koziczak emphasises “the subjective nature of identification methods, manifested, among other things, by the fact that the conclusions of experts issuing opinions are not based on probability, but are based on the knowledge and experience of a particular expert. These conclusions (especially categorical conclusions) do not reflect objective reality, but only represent the so-called psychological probability, i.e. the degree of expert’s subjective belief about the origin of the samples examined from the same source” [3.] In turn, Władysław Wojtyczka is of the opinion that “in the practice of forensic research, every touch trace is a potential source of relevant information, on the basis of which categorically or with high probability one can to identify his donor. Therefore, forensic experts, usually at the request of the investigator, try to use all available methods to achieve this goal» [4].

These two views, dealing de facto with the use of more than one research method, are in some opposition, which is not difficult to notice. This order of choice of methods is extremely important in investigative proceedings. To this day, there is no complete consensus as to whether to first secure a fingerprint or a genetic trace from a fingerprint. Comprehensive forensic expertise should be the result of cooperation between experts in different fields of forensic science and not only, because as practice

shows, forensic experts occupy a special place here. Forensic genetics is a field of medicine, just like serology or analysis of human body secretions.

Without these studies, it is difficult to imagine modern forensic medicine and forensic science. Is there therefore a comprehensive expertise in this regard? In theory as much as possible, in practice it is definitely not primarily because each of the experts conducts his own research, which serves the same purpose, but with different methods, different tools. It is also impossible not to point out the said subjectivity, which is based, as has already been pointed out above, on subjectivism and not on objectivism. While it is possible to perform analyses using complex measuring instruments, identifying substances, etc., the reading of the results belongs to the human being.

The assessment will therefore be subjective. Nor can we forget about the limits of standards. Even if we accept these standards as correct, certain and real, no one but the man has set them. It's a kind of agreement in science, determining what's normal and what's not. Therefore, if the quantifiers of the standards were to be changed, the assessment would be quite different from what one would expect from today's standards. A classic example in this respect is the psychological and psychiatric assessment of the degree of mental impairment, albeit not forensic. Formerly there were three degrees, not counting mental heaviness, today there are four [5].

In dactyloscopy, there are seven features of convergent minutes (why not 10 or 12), and this is a purely forensic method. In our opinion, comprehensive expertise requires, first of all, consideration of the order of exploration and the usefulness of the method in a particular scope. In homicide cases, the first thing to do is to test for biological evidence, and these, as you know, come in different forms. In the second order, fingerprints, thermoscopic traces are secured. (sometimes it succeeds), traseological and other.

The ideal comprehensive expertise in criminal cases includes only a joint examination of medical and forensic scientists – from the securing of the trace to the results of its examination. In our opinion, this is the basis for the correctness of the tendering process. It is also important to use increasingly new research methods with the lowest possible measurement error, i.e. those that use high-tech equipment. The accuracy of measurement becomes the basis for inference. Interpretation is still the responsibility of the expert, but is more limited, which reduces the scope for subjective assessment [6]. Valuable comments in this regard were made by Anna Koziczak, who emphasizes measurement as the basis for forensic identification [7].

Each measurement has a certain value, which is important in the practice of law enforcement agencies and the justice system. However, there are limits to what research can do. Today we have reached this boundary, marked on the one hand by objective measurement and on the other by subjective assessment.

REFERENCES:

1. Kartasińska E., Identyfikacja osobnicza na przykładzie opinii kompleksowej z zakresu badań daktyloskopijnych i genetycznych, Warszawa 2016, (<https://docplayer.pl/49491433-Identyfikacja-osobnicza-na-przykladzie-opinii-kompleksowej-z-zakresu-badan-daktyloskopijnych-i-genetycznych.html>)

2. Moszczyński J., Subiektywizm w badaniach kryminalistycznych. Przyczyny i zakres stosowania subiektywnych ocen w wybranych metodach identyfikacji człowieka, Wyd. UWM, Olsztyn 2011
3. Koziczak, A. Ekspertyza kompleksowa jako wsparcie dla tradycyjnych metod identyfikacji kryminalistycznej [[ekspertyza kompleksowa - Google Scholar](#)] dostęp 28 września 2023.
4. Wojtyczka, W. (1999). Współpraca interdyscyplinarna w kryminalistycznych badaniach identyfikacyjnych. Zeszyty Naukowe KSW, 44(6 s. 1272), 147; s. 152.
5. Żywucka-Kozłowska, E. (2018). Upośledzenie umysłowe w perspektywie prawa karnego. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Wydział Prawa i Administracji.
6. E. Murphy, The New Forensics: Criminal Justice, False Certainty, and the Second Generation of Scientific Evidence, California Law Review, vol. 95 nr 3/2007, s. 721- 797.
7. Koziczak, A. (2015). Pomiar jako podstawa identyfikacji kryminalistycznej. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2015.

Поліна Антонюк

кандидатка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

Катерина Кахнич

судова експертка сектору почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Тернопіль, Україна

Ольга Улещенко

заступниця завідувача відділу забезпечення діяльності центру Київського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Київ, Україна

ОГЛЯД КОМП'ЮТЕРНИХ ДАНИХ: КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Відповідно до ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних. Огляд комп'ютерних даних проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі). З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів [1, ст. 237].

Зважаючи на специфічну природу комп'ютерних даних - будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою [2, ст. 1], - необхідно розуміти, що безпосередній огляд самих комп'ютерних даних не представляється можливим. А ознайомлення зі змістом частини інформації, яка представлена у вигляді комп'ютерних даних, можливо лише через пізнання їх відображення (на моніторі комп'ютерного пристрою чи через роздрукований паперовий документ) [3, с. 35].

Для того, щоб слідчому, прокурору забезпечити відображення інформації, яку містять комп'ютерні дані, у протоколі, вони повинні самі ознайомитися з нею, іншими словами, сприйняти її за допомогою органів сприйняття, як і інші об'єкти матеріального середовища, які можуть сприйматися ними в ході огляду – місцевість, приміщення, речі, документи [4, с. 119]. З огляду на природу інформації, зафіксованої у цифровій формі, безпосереднє сприйняття людиною такої інформації фізично неможливо без відповідних технічних засобів.

Проведений аналіз норм КПК України демонструє, що законодавець підтверджує неможливість безпосереднього огляду комп'ютерних даних, визначаючи, що огляд комп'ютерних даних здійснюється «шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту». Таким чином відбувається підміна понять: комп'ютерні дані в результаті «огляду» перетворюються в інформацію, яку містять комп'ютерні дані, а отже перестають ними бути [3, с. 35].

Ми наполягаємо, що комп'ютерні дані не можуть бути об'єктом огляду як слідчої (розшукової) дії, порядок проведення якої передбачений ст. 237 КПК України. Під час дослідження матеріального середовища з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, на нашу переконливу думку, можна вести мову лише про *збирання* комп'ютерних даних. А пізнання й сприйняття їх змісту (а не змісту інформації, яку вони містять) повинні відбуватися в ході проведення експертизи спеціально уповноваженим суб'єктом – судовим експертом. Висновок експерта, складений по результатах проведення такої експертизи, міститиме фактичні дані, які відповідно до КПК України, виступатимуть доказами, а висновок експерта – процесуальним джерелом доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України). Фактичні дані, викладені у висновку експерта, стануть придатними для однакового сприйняття всіма учасниками кримінального провадження [3, с. 36].

Разом з тим, враховуючи наявний порядок збирання доказів, визначений КПК України [1, ст. 93], органи досудового розслідування вимушені працювати в межах діючих кримінальних процесуальних норм, що гарантуватиме збирання належних і допустимих доказів.

Враховуючи окреслені реалії, вважаємо вкрай доцільним дотримуватися певних криміналістичних рекомендацій при огляді комп'ютерних даних в процесі доказування у кримінальному провадженні.

1. Необхідно чітко відмежовувати самі *комп'ютерні дані* (будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою) від *комп'ютерної системи* (будь-який пристрій або групу взаємно поєднаних або пов'язаних пристроїв, один чи більш з яких, відповідно до певної програми, виконує автоматичну обробку даних) [2, ст. 1]. Іншими словами, розділяти як об'єкти огляду технічний носій інформації від самої інформації, зафіксованої в електронній формі. Таке розуміння різної природи фактичних даних про обставини кримінального правопорушення дозволить забезпечити відповідний порядок збирання доказів.

2. Здійснюючи огляд комп'ютерних даних, необхідно не обмежуватися лише відображенням у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту, як зазначає законодавець, а, власне, *збирати* комп'ютерні дані на технічний носій інформації, виготовляючи їх копію. В подальшому технічний носій інформації з копією комп'ютерних даних долучати до протоколу огляду комп'ютерних даних як обов'язковий додаток,

дотримуючись вимог щодо його оформлення, визначених у ст. 105 КПК України. При цьому таку вимогу до оформлення додатків, як упакування з метою надійного збереження [1, ст. 105, ч. 3], необхідно розуміти не лише в аспекті забезпечення неможливості доступу до технічного носія інформації сторонніх осіб (з метою внесення змін в їх зміст), а також в аспекті забезпечення збереження виготовленої копії комп'ютерних даних і самого технічного носія для подальшого експертного дослідження. Тобто упакування такого додатку до протоколу повинно враховувати дві складові: матеріал упакування та технологію упакування.

3. Обов'язково залучати до огляду та виготовлення копії комп'ютерних даних спеціаліста. Адже, як зазначено в ст. 99 КПК України, лише копії комп'ютерних даних, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа [1, ст. 99]. При цьому, хоча законодавець на вказав кваліфікацію фахівця, якого необхідно залучити як спеціаліста для виготовлення копії комп'ютерних даних, не слід ставитися до такого учасника формально [5, с. 42-43]. Вважаємо, що спеціаліст, залучений слідчим, прокурором до виготовлення копії комп'ютерних даних, повинен бути фахівцем в галузі комп'ютерних технологій. Саме за допомогою такого спеціаліста слідчий, прокурор буде здатний виготовити копію не лише інформації, зафіксованій в електронній формі (частини комп'ютерних даних), а і програми, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою. Тобто залучення спеціаліста відповідної кваліфікації забезпечить збирання повних і об'єктивних фактичних даних, пов'язаних з подією правопорушення.

Таким чином, до тих пір, поки законодавцем не буде проведена комплексна законотворча робота по забезпеченості процесуальної спроможності використання як доказів у кримінальному провадженні інформації, що існує в електронній формі (комп'ютерних даних), в тому числі щодо залучення спеціальних знань до виявлення, збирання та дослідження таких доказів [3, с. 36-37; 4, с. 121], - лише дотримання запропонованих нами рекомендацій гарантуватиме органам досудового розслідування збирання належних і допустимих доказів під час огляду комп'ютерних даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.09.2023).
2. Конвенція про кіберзлочинність (Конвенцію ратифіковано із застереженнями і заявами Законом N 2824-IV (2824-15) від 07.09.2005, ВВР, 2006, N 5-6, ст.71) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 15.09.2023).
3. Антонюк П., Кахнич К. Комп'ютерні дані як об'єкт огляду в кримінальному провадженні: проблемні аспекти. Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : збірник

матеріалів засідання № 3 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 23 вересня 2022 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2022. С. 34-37.

4. Гуцалюк М.В. Антонюк П.Є. Проблемні аспекти процесуальної спроможності використання електронної (цифрової) інформації як доказів в кримінальному провадженні. Інформація і право. № 2(41)/2022. С.116-122.

5. Гуцалюк М.В., Антонюк П.Є. Щодо сутності електронної (цифрової) інформації як джерела доказів в кримінальному провадженні. Криміналістичний вісник. 2020. № 1(32). С. 37-49. DOI: 10.37025/1992-4437/2020-33-1-37

Костянтин Ковальов

*судовий експерт Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України, Одеса, Україна*

3DP У БУДІВНИЦТВІ. АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ, МАТЕРІАЛИ ТА ЇХ КОМПОЗИЦІЇ, А ТАКОЖ ПРИКЛАД ВИКОРИСТАННЯ

Для будівництва малоповерхових будинків досить перспективною вважається технологія 3D-друку. Технологія, методологія та організація були розроблені в різних областях, використовуючи різні матеріали, наприклад, техніка, автомобілебудування, медицина, дизайн [1].

Ця технологія дозволяє використовувати перероблений будівельний матеріал і таким чином економити 30-60% будівельних матеріалів. Крім того, значно скорочуються терміни будівництва (до 70%).

На сьогоднішній день основними недоліками є: громіздкість і незручність використання машин для 3D-друку будівель, проблема з армуванням, труднощі при багатопверховому будівництві, технічні проблеми на горбистій місцевості, труднощі з друком горизонтальних елементів (підлоги та даху), оздоблення. працювати.

Загальний аналіз

У 1986 році американський вчений Чарльз Халл розробив першу комерційну машину для 3D-друку (3DP). Експериментальне застосування 3DP у будівельній галузі почалося наприкінці 1990-х років із використанням звичайного бетону в поєднанні з 3DP.

Використання 3DP включає декілька аспектів: технічний (матеріали, обладнання, процеси та технології друку) та не технічний (економічний, екологічний, нормативний тощо) [2].

Основні аспекти використання 3DP

Матеріали для 3D-друку та їх властивості представляють значний дослідницький інтерес.

Будівельні матеріали, надруковані на 3D-принтері, повинні мати виняткову швидкість друку. Це включає в себе можливість перекачування, екструзування, можливість збирання.

Нещодавно 3DP було розроблено як спробу втілити цифрове виробництво на практиці, забезпечуючи прямий перехід від проектування/моделювання будівель (BIM) до виробництва 3DP-друку. Технічна частина переходу від BIM до друку вже значною мірою автоматизована.

Матеріали

В даний час більшість матеріалів, які використовуються для 3DP в будівництві, це бетон, гіпс, сталь і полімерні матеріали. А також нові матеріали, такі як стійкі композити на основі цементу, стійкі цементні суміші та різноманітні композити. А також можливість комбінування різних матеріалів, наприклад, сталі і декількох видів бетону, в тому числі полімербетону [3].

Дослідники з NTU Singapore використовували перероблене скло замість піску для 3D-друку бетону.

Бетони та нанодобавки

Заміна основи в цементних в'язучих на силікатну. Це покращить якість використовуваного матеріалу: нагрівання при більш низькій температурі при виготовленні, більш висока міцність на стиск, відсутність розбухання при нагріванні.

Заміна звичайної арматури на базальтову. Такі фітинги легші, радіопрозорі та стійкі до корозії порівняно зі звичайними. Ударостійкі характеристики такої арматури збільшуються в 4,5 рази, а довговічність в 5 разів.

Різноманітні наноструктурні добавки до бетону:

Наприклад, 0,1% Kemerit в загальній масі цементу такої добавки підвищить міцність конструкцій на 25%.

Бетонна та дисперсна арматура

Розробка перспективних бетонних сумішей, здатних витримувати дію зовнішніх навантажень, є важливою науковою проблемою сучасного будівництва.

Розробляються і впроваджуються різні види дисперсного армування. Ці розробки включають методи математичного планування та експериментальні тестування. Збільшення міцності на стиск на 35% було отримано у армованих волокнами бетонах, виготовлених з використанням комбінації сталі та базальтового волокна з об'ємною концентрацією 2% сталевих волокон та 2% базальтового волокна.

Максимальна міцність на вигин збільшилася на 79%, гранична деформація при осьовому стиску зменшилася на 52%, гранична деформація при осьовому розтягу зменшилася на 39%, модуль пружності збільшився на 33%. Подібні результати були отримані і для інших комбінацій дисперсного армування. Проведені дослідження дозволили визначити найбільш ефективні поєднання волокон різних видів волокон між собою та їх оптимальну об'ємну концентрацію.

Економічні аспекти та тенденції

Безсумнівно, попит на масове будівництво в будівництві породить потребу в 3DP, з'являться нові економічніші технологічні рішення.

3DP має величезний дизайнерський потенціал і може використовуватися для будівництва будівель складної форми або в особливих умовах. У майбутньому, з популяризацією цієї технології, добудувати свої будинки зможуть і приватні споживачі. 3DP також має великий потенціал розвитку в області індивідуального дизайну інтер'єру.

Деякі відомі на сьогодні умови впровадження 3DP: Перша умова - час. Для отримання кращої якості поверхні потрібно більше часу, що збільшує витрати часу. Друга умова – вартість оптимізації. Будь-який процес оптимізації збільшить вартість через додаткові проектні роботи, і структура може стати невиправдано складною. [4,5].

3D-друку у житловому будівництві

В останні роки 3D-друк у житловому будівництві став основною технікою будівництва. Компанія Ison позиціонує себе як головного гравця в цій сфері. Невдовзі після оприлюднення планів надрукувати імітацію марсіанської бази спільно з NASA та Vjarke Ingels Group компанія завершила будівництво тривимірних будинків у Східному Остіні.

Щоб створити перший поверх, компанія Ison використала свій 3D-принтер Vulcan, який пошарово видавлює запатентовану суміш, схожу на цемент, із насадки. Щоправда, верхній поверх збудували будівельники з дерева. Це контрастує з експериментальним будинком Kamp C, який був повністю надрукований на 3D в Європі.

Компанія також оприлюднила своє бачення майбутнього 3D-друкованого житла у співпраці з Lake Flato Architects та армією США, яка стане одним із найбільших замовників 3D-друкованих конструкцій. Наприклад, казарми.



Мал. 1: Проект складатиметься з трьох казарм, кожна з яких матиме понад 5700 квадратних футів (приблизно 530 квадратних метрів). [6]

У сучасних умовах військового стану в Україні виникла необхідність у швидкобудуємих будівлях та спорудах для військових.

Отже, щоб визначити, чи може 3DP зменшити витрати на проектування, будівництва та експлуатації, необхідно оцінити фінансові показники будівельного продукту протягом усього його життєвого циклу. Для оцінки вартості життєвого циклу 3DP у сировині, системах друку, оптимізації процесу необхідно проводити подальші емпіричні дослідження, це надасть можливість визначити та вибрати ефективні та економічні технології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 5-ті Міжнародні конгреси з технологій 3d-друку (аддитивного виробництва) та цифрової індустрії 21. Тези доповідей. URL: 3dprintturkey.org/assets/uploads/AbstractE-Book.pdf.

2. Ngo T. D., Kashani A., Imbalzano G., Nguyen K. T. Q., and Hui D. Адитивне виробництво (3D-друк): огляд матеріалів, методів, застосування та проблем. Композити, Part B: Engineering. 2018. Вип. 143. Арк. 172-196.
3. Kazemian A., Yuan X., Cochran E., and Khoshnevis B. Будівництво та будівельні матеріали. 2017. Вип. 145. Арк.. 639-647.
4. Ning, X., Liu, T., Wu, C. & Wang, C. 3D-друк у будівництві: поточний стан, перешкоди реалізації та план розвитку. Досягнення в цивільному будівництві, 2021. URL: [hindawi.com/journals/ace/2021/6665333/](https://www.hindawi.com/journals/ace/2021/6665333/).

Володимир-Андрій Лапка

*здобувач вищої освіти магістра навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

*Науковий керівник: **Юрій Приходько** – кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ,
м. Київ, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИКОНАННЯ РОБІТ З РОЗМІНУВАННЯ МІСЦЕВОСТІ ВІД ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРЕДМЕТІВ

Тема організації виконання робіт з розмінування місцевості від вибухонебезпечних предметів є дуже актуальною і важливою в сучасному світі.

В Україні продовжується війна, яка залишає за собою численні міни та інші вибухонебезпечні предмети. Розмінування місцевості стає важливим завданням для забезпечення безпеки і життя мирного населення, дозволяє відновити повоєнну інфраструктуру та створити безпечні умови для розвитку та відновлення економіки. Тому, організація виконання робіт з розмінування місцевості від вибухонебезпечних предметів є надзвичайно актуальною та важливою темою, яка впливає на безпеку, гуманітарну ситуацію та розвиток держави.

На загальнодержавному рівні велика площа замінованих територій обмежує можливості пересування по них та використання в активному господарському обробітку або як просторового базису. Переважна частина замінованих територій – ареали поширення родючих чорноземних ґрунтів. За оцінкою Українського клубу аграрного бізнесу, у звільнених областях заміновано біля 2 млн. га полів. Кожен рік простою цих земель коштуватиме економіці країни до 800 млн. доларів США. У тимчасовій окупації перебувають 6 млн. га, які після звільнення теж потребуватимуть перевірки.

Розмінування не гарантує фермерам повернення до роботи на цих землях. Поверхню ще потрібно вирівняти та рекультивувати, тобто відновити родючість ґрунту. Це суттєво послаблює стан продовольчої безпеки всередині країни та частку виробництва і продажу її агропродукції на світових ринках.

Особливу небезпеку становлять протипіхотні міни, на яких у мирний час підриваються тисячі мирних громадян, серед яких багато дітей. Важливо мати на увазі, що на кожні 5 тис. знешкоджених мін припадає один загиблий і двоє травмованих саперів. Побічні наслідки збройного конфлікту є джерелом небезпеки виникнення та поширення надзвичайних ситуацій техногенного характеру внаслідок пожежі, вибуху (ймовірності вибуху) виявлених вибухонебезпечних предметів (застарілих боєприпасів), наявності у навколишньому середовищі шкідливих (забруднюючих) і радіоактивних речовин понад гранично допустимої концентрації [1, с. 147].

Суцільне розмінування місцевості проводиться з метою очищення території від мін, снарядів, ракет, авіабомб та інших невибухнувших

боєприпасів. Підрозділи, що призначені для виконання суцільного розмінування повинні мати на озброєнні: 1. Засоби розвідки (міношукачі, бомбошукачі, щупи, кішки, мінні трали і комплекти розмінування); 2. Засоби знешкодження, видалення, транспортування і знищення мін і невибухнувших боєприпасів; 3. Засоби для позначення виявлених боєприпасів і пророблення проходів (віхи, прапорці, вказівні знаки, тощо).

Командиру підрозділу, призначеного для розвідки місцевості вказуються: район, який підлягає розвідці і його особливості, задачі і порядок проведення розвідки; способи виконання завдання; порядок підготовки і використання засобів необхідних для виконання завдання; порядок позначення, видалення і знищення знайдених мін і невибухнувших боєприпасів; строки і порядок складання звітних документів, а також особливості дотримання заходів безпеки.

Завдання особовому складу командир підрозділу ставить на місцевості або на об'єкті під час проведення рекогносцировки. Під час постановки завдань вказуються: границі ділянок, які підлягають розвідці, і шляхи підходів до них; вихідне положення перед початком розвідки, способи, порядок і строки ведення розвідки; порядок позначення, видалення і знищення мін і невибухнувших боєприпасів, які виявлені під час розвідки; місце складу інженерних боєприпасів; місце відпочинку і прийому їжі особовим складом; сигнали початку та закінчення виконання задач і перерв між виконанням задач; місце медичного пункту; заходи безпеки. Розвідка починається з пророблення головних і допоміжних проходів на призначеній ділянці місцевості.

Головні проходи шириною 6-8 м пророблюються через кожні 800-1000 м, максимально використовуючи на місцевості існуючі шляхи, вони ж являються вихідними рубежами (положеннями з яких підрозділи починають розвідку, а потім і розмінування місцевості). Допоміжні проходи шириною 3-4 м пророблюються паралельно і перпендикулярно головним проходам на відстані 150-180 м один від одного; в подальшому вони використовуються як шляхи руху саперів-розвідників і являються границями ділянок розмінування [2, с. 364].

На теперішній час на складах та арсеналах РФ знаходиться величезна кількість боєприпасів, які вичерпали граничні терміни їх зберігання і підлягають утилізації, становлять велику небезпеку і потребують ліквідації в найкоротші терміни. Для знищення звичайних боєприпасів використовується багато різних способів, вибір яких залежить, в значній мірі, від кількості боєприпасів, що підлягають знищенню, та придатних до конкретних умов технологічних рішень. При цьому технологія, що застосовується, повинна бути економічною, адаптованою для знищення більшості видів боєприпасів, вимагати мінімальних витрат енергії для незворотного руйнування боєприпасів та їх вибухових речовин (ВР). Знищення боєприпасів прямим підривом та спалюванням (випалюванням ВР) залишаються, як і раніше, широко розповсюдженою практикою при масштабній утилізації звичайних боєприпасів, що підлягають ліквідації. У той же час, спосіб спалювання є малопродуктивним, енергоємним та потребує спеціальних заходів захисту внаслідок можливості ініціювання теплового вибуху зарядів боєприпасів, що знищуються. Перевагами способу

знищення боєприпасів підривом є здатність ефективно знищувати великі партії боєприпасів без залучення спеціального обладнання та відносна, у порівнянні із спалюванням, екологічність.

Недоліками зазначених способів є їх обмежена продуктивність, значна питома вага витрат ВР в тротиловому еквіваленті для підривних зарядів, складність організації та проведення технологічних операцій, відсутність можливості одночасного знищення різних видів боєприпасів. Метою роботи є підвищення ефективності процесу знищення боєприпасів підривом шляхом збільшення продуктивності та зниження вартості вибухових робіт при ліквідації звичайних боєприпасів за рахунок можливості одночасного знищення різних видів боєприпасів та використання ВР боєприпасів, що знищуються, для зменшення кількості додаткових накладних підривних зарядів. Запропонований спосіб комплексного знищення боєприпасів комбінованим підривом, що полягає в укладанні призначених для знищення боєприпасів у закладку, розміщенні її в підривній ямі на підривному майданчику, встановленні поверх закладки додаткових накладних підривних зарядів та їх підриві. При цьому закладка складається з різних видів боєприпасів, одні з яких визначаються як пасивні, а інші використовуються як активні боєприпаси, що розміщуються у закладці поверх пасивних боєприпасів і вибухають першими, а їх бойові заряди застосовуються для одночасного знищення усіх боєприпасів у закладці як основна маса вибухової речовини в умовах її ініціювання вибухом додаткових накладних підривних зарядів, кількість яких для цього розраховується як різниця між нормованою масою вибухової речовини для їх виготовлення та масою вибухової речовини активних боєприпасів, які знищуються [3, с. 4].

Розмінування є важливим завданням в умовах гуманітарних криз та конфліктів, і воно допомагає захистити життя та безпеку мирного населення. Вибухонебезпечні предмети, включаючи міни та нерозірвані боєприпаси, залишаються загрозою для громадської безпеки та відновлення післяконфліктних територій. Питання розмінування має міжнародний вимір і співпраця між країнами та міжнародними організаціями є важливою для ефективного вирішення цієї проблеми. Розмінування також сприяє відновленню та розвитку післяконфліктних територій, допомагаючи створити безпечні умови для населення та економічного розвитку.

Отже, тема розмінування залишається надзвичайно важливою з точки зору гуманітарної безпеки та стабільності в країні. Досягнення успіхів у цій галузі вимагає спільних зусиль національних та міжнародних організацій для забезпечення безпеки та благополуччя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беспалько Р. Сучасні підходи до оцінювання черговості гуманітарного розмінування територій. 2023. С. 146-156. URL: <http://tst.stu.cn.ua/article/view/278960/273600> (дата звернення: 15.09.2023).
2. Малюк В.М. Засоби та способи виконання завдань саперними підрозділами при суцільному розмінуванні місцевості. 2022. С. 364-367. URL:

<https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2022/02/TENDENCIES-OF-DEVELOPMENT-SCIENCE-AND-PRACTICE.pdf#page=365> (дата звернення: 15.09.2023).

3. Андронов В.А. Комплексне знищення боєприпасів комбінованим підривом. Problems of Emergency Situations. 2022. С. 4-5. URL: http://pesconf.nuczu.edu.ua/images/2022/_PES2022_FINISH190522.pdf. (дата звернення: 15.09.2023).

Опарій Андрій

старший судовий експерт сектору трасологічних досліджень та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Харків, Україна

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ЦІЛОГО ЗА ЧАСТИНАМИ

При розслідуванні кримінальних справ, нерідко виникає необхідність в криміналістичному дослідженні окремих частин будь-яких предметів, що являють собою речові докази.

До орієнтовного переліку питань, що вирішуються під час проведення експертного дослідження із встановлення належності частин одному цілому, відносять: чи становили знайдені частини єдине ціле (чи є осколки скла частинами розсіювача фар даного автомобіля, чи відколота дана тріска від певного поліна та інше)?; яким способом відокремлено від предмета його частину?; до якого виду належить предмет, частина якого вилучена з місця події? з'ясування цих питань зазвичай дає можливість встановити: чи не становили об'єкти раніше одне ціле, тобто чи було у них одне загальне джерело походження, а в кінцевому підсумку приналежність досліджуваного об'єкта певній особі, приміщенню та інше, що в кінцевому результаті може зіграти велике значення в розслідуванні злочину.

У процесі експертного дослідження встановлення цілого за частинами можливо встановити: спосіб розділення об'єктів, вид «цілого», чи мають частини предмета (уламки, шматки, осколки тощо) спільну лінію розділення, тобто чи становили вони раніше одне ціле, комплекс ідентифікаційних ознак, які діляться на дві групи, ознаки які виникли до розділення об'єкту та які виникли у момент розділення об'єкту.

Характерна особливість - це відсутність слідоутворюючого об'єкта у вигляді просторової конфігурації тіла, ознаки якого відобразилися би у слідах. Пошкодження об'єктів відбувається або шляхом розчленування, або шляхом відділення. **Розчленування** - процес поділу цілого на частини і формування слідів, особливості якого визначаються дією внутрішніх сил. Внутрішні сили молекулярного зчеплення кожного твердого тіла зберігають його цілісність. Вони чинять опір дії зовнішньої сили, наприклад, тиску руки на скло. Зовнішня сила викликає зсув частинок тіла відносно один одного і зміна відстані між ними, проте напрямок зміщення та інші особливості, що визначають форму і будову площини розчленування (тобто слідів розчленування), залежать вже від внутрішніх сил, що чинять опір роз'єднання частинок. Від них залежить і межа міцності, за яким слід відчленування. Розчленування може відбуватися, коли точка прикладання зовнішньої сили знаходиться на певній відстані від місця, де виникає лінія розчленування (розрив дверного ланцюжка під дією розтягування), і в тому місці, де з'являється зазначена лінія (розлом скла автомобільної фари в місці удару). Загальна - на ознаки площини розчленування безпосередньо

впливають не об'єкт і сила, яка викликала розчленування, а внутрішні сили, які визначаються, зокрема, особливостями будови і розміщення волокон та інших частинок цілого. **Відділення** - відчленування від одного об'єкта його частини іншим об'єктом, що поринають в товщу першого, при цьому механізм формування ознак (на кожній площині розчленування) носить вже інший характер. В особливості рельєфу кожної площині відображаються не властивості протилежної площині розділеного об'єкта, а ознаки об'єкта, що викликав відділення (наприклад лезо стамески) та механізм самого процесу впливу цього інструменту (зміна напрямку руху стамески). Сліди відділення формуються в процесі безперервного чергування тиску і ковзання утворюючого об'єкта. Ознаки сліду - на неповному – тиску (статичний), на стінках - ковзання. Сліди на площинах відділення формуються під безпосереднім впливом і можуть бути використані з метою ідентифікації [1].

Встановлення цілого за частинами, це спосіб ідентифікації об'єкта, розділеного на частини у зв'язку з подією злочину. Для проведення трасологічної експертизи із встановлення належності частин одному цілому надаються всі знайдені частини, які, можливо раніше склали одне ціле.

Об'єктами дослідження можуть бути, наприклад, уламки скла розсіювача, знайдені на місці автомобільної аварії, що знаходилися у фарі автомобіля, частини паперу тощо. У процесі ідентифікації беруть участь об'єкти двох видів. Об'єкт, тотожність якого встановлюється (що ототожнюється), та об'єкти, за допомогою яких встановлюється тотожність (що ототожнюють).

Об'єктом, що ототожнюється під час встановлення цілого за частинами, є ціле, що існувало до розчленування (поділу) його на частини, тобто єдиний предмет, а ідентифікуючими об'єктами виступають частини цього об'єкту. Для ідентифікації використовують ознаки, що виникли одночасно в результаті дії однієї й тієї ж причини на частини цілого.

Розрізняють три види «цілого»: **1. Однорідні (монолітні)** предмети (наприклад, клинок ножа, скло фари). **2. Складені предмети**, що складаються із з'єднаних між собою деталей (наприклад, пістолет, замок, велосипед). Кожна з деталей, що утворює складений предмет, у свою чергу є однорідним цілим. Деталі складеного предмета характеризуються комплектністю. Призначені для виконання визначених функцій, вони утворюють єдність. Промислові вироби характеризуються відносно високою сталістю складових деталей. Отже, для встановлення належності деталі складному предмету – стандартному виробу, насамперед, потрібно вирішити питання про те, чи входить він у комплект деталей зазначеного предмета. Визначення комплектності деталей об'єкта індивідуального виготовлення є складнішим, оскільки процес виготовлення такого об'єкта чітко не регламентується. Для деталей складеного предмета, що перебувають у русі, характерна припрацьовуваність, а також можливий вплив зовнішніх факторів (іржавіння, забруднення тощо). **3. Комплектне ціле** – це сукупність однорідних або складених предметів, що об'єднані спільним використанням або збереженням (пара взуття, коробка сірників, пачка цигарок, ніж і ножни, футляр і окуляри тощо) [2].

Які б питання не були поставлені перед судовим експертом при проведенні судово-трасологічної експертизи, експерт зобов'язаний проводити дослідження за загальною схемою, описаною в нормативних документах.

Порядок проведення експертного дослідження встановлення цілого за частинами, як і при інших трасологічних ідентифікаційних експертизах загалом однаковий, різниться тільки за обсягом дослідження.

На стадії роздільного дослідження судовим експертом проводиться: окреме самостійне дослідження кожного об'єкту; встановлюється вид встановлення цілого за частинами (наявність або відсутність спільної лінії розділення, або встановлення належності деталі складеному цілому); встановлення механізму розділення (розчленування) об'єкту; визначення групової належності, якщо об'єкт монолітний вивчають матеріал його частини, при цьому звертають увагу на однозначність матеріалу (склу має відповідати скло, деревині сосни – деревина сосна, а не інший вид деревини). Після встановлення однозначності та порівнюваності виявляються ідентифікаційні ознаки об'єктів:

1) Ознаки що виникли до розділення об'єкта внаслідок різних видів впливу (механічного, термічного, хімічного, біологічного) до таких ознак належать: форма, розміри, колір предмета; структура поверхні (шорсткість, наявність і структура рельєфних малюнків), її забарвлення, наявність малюнків, написів, маркувальних позначень; наявність і особливості слідів від інструмента, що використовувався для виготовлення предмета тощо.

2) Ознаки що утворилися у результаті його розділення. На поверхнях (гранях), що з'явилися у результаті розділення, утворюється рельєф, особливості якого можуть розглядатися як ідентифікаційні ознаки. У результаті вивчення індивідуальних ознак виділяють найбільш суттєві з них, для того щоб індивідуалізувати об'єкт. Саме з метою індивідуалізації проводять аналіз ознак, що дає змогу під час порівняння зробити висновок про те, чи складали вони раніше одне ціле.

При вивченні ознак варто враховувати і можливі зміни властивостей об'єктів, що досліджуються, у часі – як до розділення або відділення, так і після них. Всебічний аналіз ознак – особливостей, їх форми, розмірів, механізму слідоутворення, взаємозв'язків і сполучень – сприяє встановленню характерних властивостей об'єктів, що підлягають ідентифікації. На стадії роздільного дослідження кожного об'єкта під час встановлення цілого за частинами здійснюється визначення індивідуальної сукупності ознак, їх причинного зв'язку і взаємозалежності.

У подальшому, на стадії оцінки результатів проведеного дослідження та формулювання висновків, судовим експертом здійснюються комплексна оцінка результатів проведеного експертного дослідження, наукове обґрунтування походження встановлених ознак та формулювання висновків.

Формулювання остаточних висновків виконується по суті поставлених перед експертом питань. Крім того, оцінюються виявлені при порівняльному дослідженні збіги та розбіжності ознак, встановлюється сталість, суттєвість та

повторювальність співпадаючих ознак. Якщо мають місце ознаки відмінності, то необхідно вказати, чим вони викликані. Якщо відмінності визнаються несуттєвими і можуть бути пояснені частковими змінами сліду, об'єкту дослідження або різним механізмом слідоутворення, то експерт переходить до оцінки співпадаючих ознак.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Маркусь В.О. Криміналістика. Навчальний посібник. К.: Кондор, 2007. 558 с.
2. Методика встановлення цілого за частинами експертна спеціальність 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами». К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2014. Реєстраційний код № 4.2.35 в реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України.

Наталя Павлова

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ВІРТУАЛЬНІ СЛІДИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ШАХРАЙСТВА

Через поширеність електронних правочинів, які укладаються в інформаційно-телекомунікаційних системах чи за допомогою обміну електронними документами та листами, останнім часом зросла роль віртуальних слідів, які залишаються внаслідок вчинення шахрайських дій.

Такі сліди складають 42 % всіх випадків шахрайств і можуть бути виявлені під час вивчення комп'ютерного обладнання, робочих записів програмістів, протоколів роботи антивірусних програм, програмного забезпечення тощо та мають своє відображення в інформаційній мережі, або на технічному носіїві.

Не дивлячись на те, що у криміналістиці ще до недавнього часу прийнято було виділяти матеріальні та ідеальні сліди злочину, слід зауважити, що віртуальні сліди не належать до тієї чи іншої з перелічених груп, а утворюють нову групу слідів.

Натомість, деякі вчені віртуальні (комп'ютерні) сліди вважають особливим різновидом матеріальних слідів злочинів, з чим ми не можемо погодитися.

Так, хоча основою механізму утворення електронних слідів і слугує електромагнітна взаємодія двох і більше матеріальних об'єктів, кожен з яких є сукупністю електронного цифрового пристрою і системи управління ним, [1, с. 172], натомість, слід, який утворюється внаслідок такої взаємодії, не має властивостей, характерних для матеріальних об'єктів. Йдеться про розмір, геометричну форму, та інші подібні ознаки, що притаманні матеріальному об'єкту.

Внаслідок такої взаємодії починає своє існування певне штучне нематеріальне середовище, утворене комп'ютерними системами, у якому циркулюють або зберігаються комп'ютерні дані. Віртуальність такого простору (середовища) обумовлює й особливості слідів, пов'язаних з використанням засобів комп'ютерної техніки [2, с. 39]. Зокрема, зміни на будь-якому рівні, що відбуваються в результаті відповідного впливу (за допомогою технічних пристроїв; програмних засобів) відразу ж призводять до змін на інших рівнях. При цьому на слідосприймаючому об'єкті відображається не форма слідоутворюючого об'єкта, а їх властивості, що не мають зовнішньої матеріальної форми [3, с. 53].

У більш вживаному варіанті віртуальні сліди виступають як комп'ютерна інформація на матеріальних носіях комп'ютерної техніки (програмне забезпечення, за допомогою якого здійснюється сканування, декодування, запис і зберігання необхідних даних, підробка документів і інші супутні злочини,

продукти застосування вказаних спеціальних програм, повідомлення телекомунікаційних сервісів (SMS, EMS, MMS), персональні дані абонента і тому подібне) [4, с. 222].

Як показав аналіз судово-слідчої практики, при вчиненні кримінальних правопорушень шляхом шахрайства віртуальні сліди можуть залишатися:

- у пам'яті комп'ютеру;
- на електронних носіях інформації (**картці пам'яті Flash, накопичувачі SSD, накопичувачі USB, CD,DVD дисках тощо**);
- у пам'яті телефону;
- у пам'яті сім-картки;
- в історії голосових повідомлень та відеодзвінках (відеододаткиSkype, Zoom тощо);
- на відеореєстраторах;
- на веб-камерах;
- в цифрових фотокамерах та диктофонах;
- на веб-сайтах;
- на *сервері оператора мобільного зв'язку*;
- на сервері інтернет-провайдера;
- в даних трафіку (обсяг інформації, що передається через комп'ютерну мережу за певний проміжок часу);
- пам'яті банкомату (терміналу);
- в історії платіжних переказів через банківську систему тощо.

Сліди неправомірного доступу до інформації також містяться в журналах операційних систем і окремих програмних продуктів, які створюють резервні копії файлів і файли-звіти, зберігають інформацію про останні проведені операції, транзакції та виконані програми, а також містять іншу інформацію, що має значення для розслідування злочину [1, с. 172].

Важливе значення у провадженнях щодо шахрайства має інформація з численних електронних реєстрів, в яких відображаються дії юридичного характеру: Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Державний реєстр правочинів, Спадковий реєстр, Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, реєстри виданих ліцензій, реєстр дозвільних документів тощо [5].

Натомість, самі носії, на яких міститься електронна інформація (комп'ютерні блоки, флеш-накопичувачі, диски, мобільні телефони, планшети, банкомати, пластикові картки) мають матеріальний характер. Такі технічні засоби можуть бути предметом злочинного посягання, засобом вчинення шахрайства, а також можуть зберігати на собі сліди від пальців рук, мікрочастинки (наприклад на клавіатурі), сліди нашарування певної речовини (порошку, фарби, слідів біологічного походження) тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авдеєва Г. К., Стороженко С. В. Електронні сліди: поняття та види. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1(77). С. 169-176.

2. Яременко О.І. Сучасне право розуміння відносин в інформаційній сфері та методологія їх систематизації. *Інформація і право*. № 3(22)/2017. С. 30-42.

3. Романенко Т. В. Особливості слідової картини шахрайств, що вчиняються в мережі Інтернет. *Молодий вчений*. № 1 (28). Частина 2. 2016. С. 51-54.

4. Басай В. Д., Томин С. В. Дослідження віртуальних слідів – перспективний напрямок криміналістичного слідознавства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. – С. 220-223.

5. Чередник К.О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого організованими злочинними угрупованнями: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. ПрАТ «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ. 2019. 270 с.

Едуард Позаченюк

головний судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

**СЛІДИ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ
ВСТАНОВЛЕННЯ СТРОКУ ЇХ ДАВНОСТІ**

Судова дактилоскопічна експертиза на протязі півтора століття від свого першого практичного застосування в судочинстві до наших часів проходить невпинний розвиток. Дактилоскопічна експертиза залишається одним з найпоширеніших видів досліджень, оскільки відбитки пальців рук – невід’ємна частина місця події у багатьох видах злочинів. Вилучені на місці події сліди рук являються вагомим доказом та дозволяють зв’язати людину з будь-яким місцем або об’єктом. Самі прості методи виявлення слідів на місці події, які застосовувались на початку її заснування, вдосконалювались, з’являлись нові методи, які дозволяли виявляти сліди на все більш різних видах об’єктів, із застосуванням досягнень технічного і наукового прогресу.

Дактилоскопія ґрунтується на трьох важливих особливостях шкірних узорів – їх індивідуальності, незмінності і відновлюваності. Зауважимо, що сліди дактилоскопічного походження виступають джерелом цінної криміналістичної інформації, у тому числі про особу, яка їх залишила, про ймовірний час та особливості слідоутворення [1, с. 325]. Розробка нових методів пошуку, фіксації, вилучення та дослідження слідів рук триває від самого початку застосування інформації дактилоскопічного походження в слідчій практиці до теперішнього часу. Одне з напрямлень такої діяльності пов’язане з таким досить цінним для слідчої практики поняттям, як визначення строку давності виявлених на об’єктах дослідження слідів рук. Відповідь на питання, скільки часу пройшло з моменту залишення сліду руки до його виявлення, дає криміналісту на місці події чи експерту в лабораторних умовах можливість вибору оптимального методу виявлення латентних (невидимих) слідів або підсилення контрасту слабковидимих слідів тощо. Відповідь на це ж запитання для слідчого дасть можливість встановити час вчинення неочевидного злочину, або встановлення факту залишення слідів у конкретний період часу, що свідчить про їх (сліди) «відношення» до події. Неодноразові випадки, коли підозрюваний стверджує, що перебував на місці злочину раніше до його скоєння. Особливо актуально питання встановлення строку давності виявлених на об’єктах дослідження слідів рук при фактах реального перебування особи на місці події раніше. Як приклад, монтажні робітники, ремонтники, знайомі чи родичі, які бували на місці події раніше на місяць, тощо.

В актуальній Методиці дактилоскопічних досліджень, яка була прийнята в цьому році, чітко визначено, що запитання щодо визначення давнини залишення слідів папілярних узорів і встановлення причин невиявлення слідової інформації в межах проведення дактилоскопічних досліджень не вирішуються

[2, с. 10]. Тобто слідчому згідно положень Методики на поставлене запитання щодо строків давності виявлених слідів судовим експертом буде надано негативну відповідь.

Спроби визначити «строк давності» потожирових слідів у світі починаються з 60-х років ХХ століття. Дослідження пішли за декількома шляхами. Умовно спробуємо їх розділити за типом впливу на потожирову речовину сліду як неактивні та активні. В свою чергу неактивні дослідження можна розділити на засновані на експерименті та на візуальному дослідженні самого сліду, а активні дослідження засновані на реакції складників потожирової речовини сліду на різні реагенти.

Першу групу розглядати почнемо з визначення давності слідів рук, заснованому на моделюванні процесів старіння в реконструйованих умовах середовища. У поширеному підручнику [3, с. 219] автори розглядають максимальні строки давності слідів, які виявляються дактилоскопічними порошками, та висувують ідею про можливість обережного, з імовірністю, припущення при огляді місця події, виходячи з того, як виявлялися сліди, щодо їх строку давності. Також автори, розглядаючи випадки вилучення слідів, які слідчому необхідно було б діагностувати за строком давності, в межах проведення судової експертизи розглядають варіант проведення експертного експерименту, в ході якого залишити сліди декількох осіб на ідентичних об'єктах (або тому самому) та через певні періоди часу отримувати експериментально виявлені. Порівнявши їх з виявленими під час огляду місця події, робити висновок про строк їх давності. Таке дослідження, засноване на реконструкції умов утворення та зберігання сліду, на практиці можливе лише у випадках, коли від передбачуваного часу утворення сліду минув не надто довгий період часу (адже не доцільно проводити експертне дослідження протягом року й більше). Зазначені дослідження дуже трудомісткі, тому більш доцільно застосовувати їх тільки тоді, коли результати дійсно мають вирішальне значення для провадження, а стан об'єкта (наявність морфологічних ознак старіння сліду, кількість і стан речовини сліду) дозволить здійснити такого роду дослідження.

Морфологічне дослідження, яке може проводитись для встановлення давності слідів рук, виражено в тому, що зовнішні прояви старіння сліду руки людини зумовлені зміною складу потожирової речовини: випаровуванням летючих компонентів, висиханням, бактеріальним розкладанням. Основне значення у зовнішніх проявах давності сліду має висихання сліду, що проявляється в трьох стадіях: поява матовості, втрата липкості і звуження папілярних ліній.

При встановленні відносної давності сліду руки із папілярним узором слід звертати увагу на такі ознаки:

ступінь забрудненості (запиленості) слідів, що визначається міжпапілярними смугами;

висоту та ширину папілярних гребенів (з часом зменшуються);

чіткість і контрастність папілярних ліній (з часом зменшуються, спостерігаються уривчастість і поїдання країв);

дрібні деталі (у старих слідах немає).

Такі ознаки можуть бути виявлені візуально без спеціальних досліджень. Морфологічні ознаки старіння (матовість, звуження або уривчастість папілярних ліній) дають можливість диференціювати сліди рук лише як «свіжі» чи «старі», не уточнюючи період із моменту утворення слідів. Однак робити висновок про те, що слід є «свіжим» або порівняно «старим» тільки на цій підставі, без знання умов утворення та зберігання сліду, можна лише з певною ймовірністю.

Друга група досліджень, заснована на реакції складників потожирової речовини сліду на різні реагенти, була апробована ще минулого віку.

Методика проведення експертизи із встановлення давнини утворення слідів папілярних узорів за ліпідним складом потожирової речовини (ліпіди (жири) складають основну частину сухого залишку потожирової речовини) відноситься до медико-біологічних досліджень потожирової речовини. Методичний підхід у встановленні давнини утворення слідів потожирової речовини полягає у встановленні методом тонкошарової хроматографії кінетики зміни змісту тригліцеридів у складі потожирової речовини, залишених у тих же умовах і тією ж людиною (експериментальні сліди), що і досліджувані сліди (основні об'єкти дослідження), протягом перших 5-6 місяців зберігання (до повного гідролізу тригліцеридів). Відповідно до зазначеної методики у підрозділах Експертної служби МВС України було організовано проведення досліджень з встановлення кількості ліпідів в потожировій речовині експериментально залишених слідів рук давністю 1, 3 та 6 місяців. Отриманими результатами було підтверджено дані, зазначені у монографії Т.Ф. Моїсеєвої [4, с. 158-182], проте цей метод не знайшов застосування на практиці.

Діагностика давнини слідів рук методом термовакуумного напилення розроблялася за результатами експериментів однієї із частин дисертаційного дослідження [5], виконаного у Київському НДІСЕ Міністерства юстиції України. Експерименти проводилися із двома групами слідів: свіжими (2-3 години) та давнішими (1,5 місяця). Свіжі сліди були більш контрастнішими (роздільна здатність була вищою), ніж чим аналогічні параметри давніших слідів. У цьому випадку було розроблено методичний підхід для діагностики відносної давнини утворення сліду, проте у практиці він не знайшов свого розповсюдження.

В кінці зазначимо, що існує обґрунтована необхідність у проведенні дослідження «строків давності» потожирових слідів рук, зумовлена слідчими запитами щодо необхідності вирішення цих питань, що буде сприяти повному і всебічному розслідуванню злочинів, дасть слідчому можливість розширити доказову базу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павлова Н., Сальникова М. Проблемні питання відібрання дактилоскопічних зразків: криміналістичний та кримінальнопроцесуальний аспекти: Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 414 с.

2. Методика дактилоскопічних досліджень. [Кузнецов В. А., Кушніренко Н. В., Щавелєв А. В., Димитрова Ю. В.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2023. 53 с. Реєстраційний код 4.6.15.
3. Разумов Э.А., Молибога Н.П. Осмотр места происшествия. К.: РИО МВД Украины, 1994. 672 с., с ил.
4. Моисеева Т.Ф. Комплексное криминалистическое исследование потожировых следов человека. москва, 2000. 224 с.
5. Ярослав Ю.Ю. Теоретические и методические основы выявления и фиксации латентных следов папиллярных узоров в советской криминалистике. Дис. на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук, Львов. 1981. 233 с.

Оксана Пчеліна

докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна

Віталій Пчелін

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна

**ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ РЕЗОНАНСНИХ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ
НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ**

Обставини, що підлягають з'ясуванню, є, по-перше, невід'ємним елементом окремої криміналістичної методики, в тому числі методики розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, по-друге, передумовою досягнення мети кримінального процесуального пізнання та вирішення завдань кримінального провадження.

Під час здійснення досудового розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи підлягають з'ясуванню наступні групи обставин.

1. Обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення, представлені відомостями про час, місце, тривалість, періодичність вчинення протиправного діяння; способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування, в тому числі протидії розслідуванню; наслідки протиправного діяння; засоби та знаряддя, що використовувалися для досягнення кримінального протиправного задуму; обстановку й інші умови вчинення правопорушення.

У кримінальних провадженнях про зґвалтування та сексуальне насильство під час досудового розслідування варто з'ясовувати, коли, де й які дії сексуального характеру вчинялися; чи були дії сексуального характеру пов'язані з проникненням в тіло потерпілої особи; чи використовувалося насильство по відношенню до жертви та в чому воно виражалось; чи вчинялися дії сексуального характеру за наявності чи відсутності добровільної згоди потерпілої особи; які знаряддя використовувалися для вчинення дій сексуального характеру; чи вчинялися такі дії по відношенню до жертви неодноразово; чи вказана кримінальна протиправна діяльність була багатоепізодною; чи протиправні діяння мають груповий характер; до яких наслідків призвели дії злочинця; тощо.

Як приклад, у кримінальному провадженні № 12020250170000284 органом досудового розслідування було встановлено, що ОСОБА_7 20.09.2020 близько

19 години, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись за приміщенням продуктового магазину по АДРЕСА_2, діючи у співучасті з неповнолітнім ОСОБА_6, при раптовому умислі на вчинення дій сексуального характеру відносно ОСОБА_13, реалізуючи свій злочинний намір спрямований на згвалтування потерпілої, під час того як ОСОБА_6 застосовуючи фізичне насильство до потерпілої, використовуючи фізичну перевагу над потерпілою, утримуючи руками, повалив її на землю, та долаючи активний опір, застосував до неї фізичне насильство, яке виразилося у притисканні її тіла до землі та триманні за руки, зняв з потерпілої нижню білизну, а ОСОБА_7 в цей час вчинив дії сексуального характеру, пов'язані з анальним проникненням у тіло останньої з використанням своїх геніталій, без добровільної згоди ОСОБА_13, таким чином згвалтував останню [1]. Наступний приклад демонструє, як по відношенню до однієї жертви протягом певного періоду часу вчинялися дії сексуального характеру, які пов'язані та не пов'язані з проникненням в тіло іншої особи. А саме: на початку літа 2021 року, в ранковий час, більш точний день та час судом не встановлені, ОСОБА_6, знаходячись в будинку АДРЕСА_1, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, посягаючи на охоронювані законом суспільні відносини, що забезпечують статеву недоторканість і нормальний фізичний, психічний та соціальний розвиток неповнолітньої доньки ОСОБА_11, з сексуальних мотивів, з метою задоволення статевої пристрасті, всупереч волі ОСОБА_11, використовуючи фізичну та психологічну перевагу над потерпілою, погрожуючи останній застосуванням фізичного насильства, вчинив щодо неї дії сексуального характеру, пов'язані з оральним проникненням в її тіло з використанням геніталій, без добровільної згоди ОСОБА_11. Наприкінці літа 2021 року, більш точний день та час судом не встановлені, ОСОБА_6, діючи повторно, використовуючи фізичну та психологічну перевагу над потерпілою, погрожуючи останній застосуванням фізичного насильства, вчинив щодо неї дії сексуального характеру, пов'язані з вагінальним проникненням в її тіло з використанням пальців рук, без добровільної згоди ОСОБА_11. 01 червня 2022 року, у вечірній час, більш точний час в суді не встановлено, ОСОБА_6, знаходячись в будинку АДРЕСА_1, будучи особою, яка раніше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 152 КК України, з сексуальних мотивів, з метою задоволення статевої пристрасті, маючи умисел, спрямований на вчинення насильницьких дій сексуального характеру, з метою подолання опору ОСОБА_11, заподіяв останній один удар в ділянку голови, чим спричинив фізичний біль, після чого насильно утримуючи руки ОСОБА_11 на його геніталіях, вчинив дії сексуального характеру, не пов'язані із проникненням в її тіло, без добровільної згоди останньої [2].

Під час досудового розслідування домагання дитини для сексуальних цілей поряд із часом і місцем учинення кримінального правопорушення потрібно з'ясувати способи налагодження довірливих стосунків з дитиною, зокрема, чи використовувалися інформаційно-телекомунікаційні системи або технології. Крім того, потрібно встановити, що з боку особи злочинця вживалися дії,

спрямовані на те, щоб зустріч із дитиною відбулася. Прикладом таких дій може бути придбання квитків на транспорт, пересилання грошей дитині задля того, щоб вона прибула у домовлене місце, резервування кімнати в готелі (якщо мова йде про фізичну зустріч), створення персональної віртуальної кімнати на базі платформ Skype, ZOOM тощо зі спрямуванням відповідного посилання на електронну пошту/месенджери дитини, аудіо-, відео- дзвінки у соціальних мережах, направлення аудіо-, фото-, відеоповідомлень (у випадку проведення зустрічі із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій), тощо [3, с. 78]. Також слід з'ясувати наслідки такого домагання – по відношенню до дитини були вчинені дії сексуального характеру або розпусні дії або її втягнуто у виготовлення дитячої порнографії. Приміром, у період з 31.08.2021 по 11.09.2021 ОСОБА_7 за допомогою месенджера «Telegram», який знаходився на телефоні «Redmi», що належить останньому, пропонував зустріч неповнолітній ОСОБА_4 з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій. Після отримання згоди, ОСОБА_7 запрошував у гості неповнолітню ОСОБА_4 за адресою свого проживання. Після пропозиції зустрічі, перебуваючи за вищезазначеною адресою, повнолітній ОСОБА_7, який достовірно знав, що ОСОБА_9 не досягла шістнадцятирічного віку, вчиняв щодо неповнолітньої особи розпусні дії та дії сексуального характеру, пов'язані з вагінальним та оральним проникненням, з використанням геніталій [4].

2. Обставини, що характеризують особу правопорушника, представлені як загальними (соціально-демографічними) даними, так і відомостями, що вказують на її причетність і роль у вчиненні кримінального правопорушення, винуватість і морально-психологічні риси. Особливу увагу слід приділити наявності ознак, які вказують на те, що особа є суб'єктом кримінального правопорушення (загальним чи спеціальним). Крім того, варто встановити, чи вчинялося кримінальне правопорушення в співучасті, вид і форму співучасті, ознаки організованості кримінальної протиправної діяльності, наявність розподілу функцій між учасниками угруповання та тривалість їх протиправної діяльності. Також важливо встановити соціальний статус особи правопорушника, наявність і характер її взаємовідносин із потерпілою особою, наявність кримінального досвіду та корупційних зв'язків, відомостей, що характеризують правопорушника за місцем проживання, роботи та/чи навчання, дані про стан здоров'я особи на момент учинення кримінального правопорушення та під час досудового розслідування, тощо.

У кримінальних провадженнях про зґвалтування, сексуальне насильство та домагання дитини для сексуальних цілей, крім установлення вищезгаданих обставин, особливу увагу потрібно приділяти наявності умислу на вчинення дій сексуального характеру. При цьому залежно від конкретного складу кримінального правопорушення таке бажання може бути спрямоване на задоволення сексуальної пристрасті шляхом учинення дій сексуального характеру, пов'язаних та/чи не пов'язаних із проникненням в тіло жертви. У питанні вини, мотиву й мети підозрюваного на вчинення кримінального

правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості взагалі та щодо дітей зокрема необхідно з'ясувати такі обставини: яке було психічне ставлення особи до вчиненого нею кримінального правопорушення; коли і у зв'язку із чим у неї виник намір на вчинення кримінального правопорушення; чи був відомий правопорушнику вік потерпілої дитини; які мотиви вчинення кримінального правопорушення; якщо настали особливо тяжкі наслідки, то яка була форма провини підозрюваного (обвинуваченого) щодо їх настання; ступінь здійснення задуманого (замах, повне досягнення запланованого результату, одержання побічного результату) [5, с. 291].

У випадку розслідування домагання дитини для сексуальних цілей слід встановлювати мету такого кримінально караного діяння, яка має подвійний характер: складається з найближчої та кінцевої. Якщо перша – це домогтися зустрічі з дитиною, то друга – вчинення щодо неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій за ч. 1 ст. 156-1 КК чи втягнення неповнолітньої особи у виготовлення дитячої порнографії за ч. 2 ст. 156-1 КК. Тому слід з'ясувати, в чому саме полягала мета особи правопорушника: домогтися зустрічі незалежно від того, чи буде ця зустріч відбуватись у фізичному світі, чи за допомогою інформаційно- телекомунікаційних систем або технологій; задоволення власної сексуальної пристрасті та/або досягнення сексуального збудження незалежно від проникнення в тіло дитини (прикладом такої мети може бути, зокрема, бажання згвалтувати, здійснити сексуальне насильство щодо потерпілої особи тощо); вчинення розпусних дій у формі фізичного та/чи інтелектуального розбещення; схиляння неповнолітнього до виготовлення дитячої порнографії (зображення у будь-який спосіб дитини (чи особи, яка виглядає як дитина) у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі; зображення у будь-який спосіб дитини (чи особи, яка виглядає як дитина) задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці; будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях) [3, с. 79]. Окремо варто зазначити, що під час розслідування окреслених правопорушень, учинених по відношенню до малолітнього/неповнолітнього, обов'язково потрібно з'ясовувати, чи усвідомлювала особа правопорушника вік потерпілої особи. Також важливо з'ясувати інформацію про наявність в особи злочинця порушення статевого потягу та якого саме. Необхідно зауважити, що знання про наявність в особи парафілії (відхилення сексуальної переваги) на кваліфікацію не впливає, проте допомагає встановити переваги у віці потерпілої дитини, що стає об'єктом статевого потягу правопорушника, визначити типовий для нього спосіб вчинення кримінального правопорушення, з'ясувати його криміналістичний портрет [5, с. 284].

3. Обставини, що характеризують особу потерпілого, представлені відомостями про біографічні дані особи, її соціальний статус, професійну діяльність, стан здоров'я та рівень розвитку, наявність конфліктів з певними особами й їх суть, політичну та/чи громадянську позицію, матеріальне становище, тощо. При цьому перелік і зміст указаних відомостей деталізується залежно від конкретного виду вчиненого кримінального правопорушення. У кримінальних провадженнях про згвалтування та сексуальне насильство

додатково слід з'ясувати такі відомості про особу потерпілого: наявність ознак девіантної поведінки, емоційно-психологічний, психічний і фізичний стан, наявність ознак безпорадного стану, факт знайомства з особою правопорушника та характер їх взаємовідносин, наявність чи відсутність добровільної згоди на вчинення по відношенню до себе дій сексуального характеру, тощо. У випадку, коли потерпілою особою у кримінальних провадженнях про досліджувані кримінальні правопорушення є малолітній/неповнолітній, потрібно з'ясувати обставини про її стан здоров'я та загальний розвиток, умови життя та виховання.

4. Інші обставини представлені обставинами, які: впливають на прийняття процесуальних рішень і вибір засобів доказування; пом'якшують та/чи обтяжують покарання; виключають кримінальну відповідальність; визначають вид і розмір завданої кримінальним правопорушенням шкоди; т. п. Особлива увага повинна приділятися встановленню, які фізичні чи моральні страждання завданні потерпілій особі, до яких наслідків указані страждання призвели. Крім того, пережиті потерпілим страждання можуть призвести до психічних розладів як реакцію на тяжкий стрес та розлади адаптації.

Отже, з метою забезпечення всебічності досудового розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, враховуючи специфіку механізму їх учинення, кримінально-правової характеристики та змісту предмета доказування в кримінальному провадженні, під час розслідування названих протиправних діянь підлягають з'ясуванню наступні групи обставин: 1) обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення; 2) обставини, що характеризують особу правопорушника; 3) обставини, що характеризують особу потерпілого; 4) інші обставини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вирок Черкаського районного суду Черкаської області. Справа № 696/1233/20 від 27.12.2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108137246> (дата звернення: 10.10.2023).

2. Вирок Куликівського районного суду Чернігівської області від 27.02.2023. Справа № 737/278/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109388663> (дата звернення: 10.10.2023).

3. Куковинець Д.О. Захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства в Інтернеті в умовах пандемії COVID-19: до питання домагання дитини для сексуальних цілей. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. Вип. 42. С. 74–83. DOI: 10.31359/2079-6242-2021-42-74.

4. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 25.11.2021. Справа № 404/8366/21. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101356825> (дата звернення: 10.10.2023).

5. Нікітіна-Дудікова Г.Ю. Теоретичні та практичні основи криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2022. 713 с.

Наталія Санун

завідувачка лабораторії товарознавчих досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

Тетяна Левінцова

старша судова експертка лабораторії товарознавчих досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЩОДО ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕЧНОСТІ ЗЕРНА

Однією із провідних галузей аграрного сектору України є зернова галузь. Від ефективності її функціонування залежить розвиток більшості галузей агропромислового комплексу, вартість основних видів продовольства для населення країни та її експортні можливості. Рівень розвитку та стан зернового виробництва, стабільне й ефективне функціонування ринку зернових культур, їх якісний потенціал можна вважати основними показниками забезпечення продовольчої та національної безпеки країни. Україна посідає друге місце серед найбільших експортерів зернових культур у світі.

Гарантування продовольчої безпеки є стратегічним пріоритетом держави, що потребує реалізації вискоєфективної національної економічної політики. Сучасний кризовий стан національної економіки зумовлює поглиблення соціально-економічних проблем, що, своєю чергою, призводять до погіршення продовольчого забезпечення населення.

В Україні розроблено проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки на період до 2030 року». Стратегія продовольчої безпеки, як складова національної безпеки держави [1], спрямована була на визначення пріоритетів у сфері продовольчої безпеки, формування напрямів і способів їх досягнення, а також створення умов для продовольчої незалежності України. Реалізація Стратегії дозволила б підвищити якість життя людей та стимулювати агровиробництво, що призвело б до збільшення експорту сільськогосподарських та продовольчих товарів і забезпечило б надходження валютних коштів та зростання ВВП. В результаті, майже нічого із запланованого не було зроблено.

Незважаючи на це Україна продовжує впроваджувати національну систему контролю за якістю та безпечністю харчових продуктів, яка буде еквівалентна системі Європейського Союзу, що базується на важливому принципі забезпечення контролю «від лану до столу».

Результатом цього напряму євроінтеграції до російської агресії було зростання обсягів торгівлі між Україною та ЄС аграрної та харчової продукції, кількості підприємств, які мають дозвіл на експорт продукції до ЄС, а також підвищення рівня якості українських харчових продуктів.

Уніфікованих світових товарних класифікацій на сільськогосподарську продукцію, зокрема зернову, не існує, як і загальних стандартів. У різних країнах світу існують різні показники, норми на якість зерна та системи стандартизації

якості сировини (на сьогоднішній день чинні міжнародні специфікації ISO 7970:2021 Wheat (*Triticum aestivum* L.) — Specification (Пшеница (*Triticum aestivum* L.) — Спецификация) і ISO 11051:1994 Durum wheat (*Triticum durum* Desf.) — Specification (Пшеница твердая (*Triticum durum* Desf.) — Спецификация) та стандарт CODEX STAN 199-1995 General standard for contaminants and toxins in food and feed CXS 193-1995 (Общий стандарт на загрязнители и токсины в пищевых продуктах и кормах CXS 193-1995) на різновиди пшениці – м'яка і тверда). Наприклад, у країнах Європейського Союзу чинні власні регламенти (містять норми права, носять обов'язковий характер, мають пряму дію на всій території ЄС, тобто є актом уніфікації законодавства держав-членів і має в державах-членах силу закону), директиви (носять обов'язковий характер, містять "модельні" норми права та потребують трансформації в національне законодавство держав-членів, тобто вибір же форм і методів такої трансформації залишається за самими державами-членами) та технічні умови на сільськогосподарську продукцію, які ґрунтуються на біохімічних показниках якості та допустимому рівні домішок, за якими всі зернові партії поділяють на дві групи - продовольче та фуражне зерно. При цьому, будь-яка партія зерна з відхиленням хоча б за одним показником автоматично вважається фуражним зерном.

Загальні положення щодо визначення якості та контролю якості зернової продукції прописані в Законі України «Про зерно та ринок зерна в Україні», а також визначені терміни та критерії щодо класифікації зерна. Згідно зі ст. 21 якість зерна та продуктів його переробки, що виробляються в Україні або ввозяться на митну територію України, має відповідати нормативно-правовим актам. Якість експортного зерна та продуктів його переробки може відповідати вимогам, що зафіксовані сторонами в експортному контракті [2].

В Україні стандарти прикріплені до кожного окремого виду зерна зі своїм списком вимог, тобто для всіх видів зерна вимоги не об'єднані в загальний список.

Якість зерна залежить від правильної технології вирощування та режиму його зберігання (будь-які відхилення від стандартів знижують показники якості, що призводить до його здешевлення). Спосіб зберігання зернових культур залежить від їх фізичних і фізіологічних властивостей.

Основною вимогою до безпеки агропродукції є відсутність карантинних організмів (насіння амброзії і спор грибкових захворювань), а також карантинних шкідників (довгоносики, борошноїди, хрущаки і т.п.).

Законодавство ЄС чітко відмежовує питання якості та безпеки харчових продуктів і сировини, в тому числі зерна. Вимоги щодо безпечності зерна, призначеного до споживання в ЄС можна розділити на три основні групи: вимоги щодо залишків пестицидів та інших речовин; вимоги щодо генетично модифікованих зернових; вимоги щодо органічно вирощеної продукції.

Основною гарантією безпеки продуктів харчування та кормів в Україні та країнах Євросоюзу є контроль залишкової кількості пестицидів, мікотоксинів радіонуклідів і токсичних речовин у зерновій продукції. Безпечність зернових культур контролюють шляхом визначення максимально допустимих рівнів показників безпечності.

Норми певних забруднюючих речовин в Україні містяться в Державних санітарних правилах і нормах «Максимально допустимі рівні окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах», затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 13.05.2013 №368, а для країн Євросоюзу – в Регламенті Комісії (ЄС) №1881/2006 від 19.12.2006 setting maximum levels for certain contaminants in foodstuffs (Text with EEA relevance) (установлюючий максимальні рівні вмісту певних забруднюючих речовин у харчових продуктах (текст, що стосується ЄАЕ)). Для зернових культур найбільш поширеними небезпечними чинниками є пестициди та мікотоксини.

Залишкову кількість пестицидів у продукції в Україні визначають відповідно до Регламенту Комісії (ЄС) № 396/2005. Крім того, ЄС встановив правила використання пестицидів, які зазначені у Директиві №2009/128/ЄС про стале використання пестицидів. Контроль за пестицидами має здійснюватися шляхом тестування партій зерна в акредитованих державних лабораторіях згідно з ДСТУ ISO/IEC17025 Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій (EN ISO/IEC 17025:2017, IDT; ISO/IEC 17025:2017, IDT). В разі відправлення зерна для подальшого перероблення за кордон рекомендується тестувати продукцію в міжнародних акредитованих лабораторіях, представлених в Україні (SGS, Cotecna та інші).

При цьому вимоги щодо максимально допустимих рівнів залишків пестицидів у зернових культурах слід регулярно перевіряти, використовуючи Європейську базу даних пестицидів, яка часто оновлюється.

Максимально допустимі норми мікотоксинів у зернових продуктах здебільше відповідають європейським показникам. Вимоги Регламентів ЄС встановлюють максимальні рівні таких забруднювачів зерна як мікотоксини (грибкові токсини) та важкі метали.

Залишкові кількості радіонуклідів в Україні встановлені в ГН 6.6.1.1-130-2006 «Державні гігієнічні нормативи «Допустимі рівні вмісту радіонуклідів ^{137}Cs та ^{90}Sr у продуктах харчування та питній воді», а для країн Євросоюзу – в Регламенті Комісії (ЄС) №737/90 від 22.03.1990.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз максимально допустимих рівнів радіонуклідів в зернових культурах

Показник	Максимально допустимий рівень, Бк/кг		
	ГН 6.6.1.1.-130-2006	CODEX STAN 193-1995,	Регламент Комісії (ЄС) №737/90
Стронцій (^{90}Sr)	20,0	100	Не регламентується
Цезій (^{137}Cs)	50,0	1000	600
Цезій ($^{134-137}\text{Cs}$)	Не регламентується	1000	600
Плутоній ($^{238,239,240}\text{Pu}$) Америцій (^{241}Am)	Не регламентується	1	Не регламентується
Рутеній (^{106}Ru) Йод ($^{129,131}\text{I}$)	Не регламентується	100	Не регламентується

Показник	Максимально допустимий рівень, Бк/кг		
	ГН 6.6.1.1.-130-2006	CODEX STAN 193-1995,	Регламент Комісії (ЄС) №737/90
Уран (²³⁵ U)			
Сульфур (³⁵ S)	Не регламентується	1000	Не регламентується
Кобальт (⁶⁰ Co)			
Рутеній (¹⁰³ Ru)			
Цезій (¹³⁴ Cs)			
Церій (¹⁴⁴ Ce)			
Іридій (¹⁹² Ir)			
Гідроген (³ H)	Не регламентується	10000	Не регламентується
Карбон (¹⁴ C)			
Технецій (⁹⁹ Tc)			

Джерело: систематизовано автором за [3;4,5]

В Україні максимально допустимі рівні радіонуклідів регламентуються більш жорстко, ніж в ЄС. Так допустимий рівень вмісту цезія (¹³⁷Cs) становить 50,0 Бк/кг, тоді як в ЄС - 600 Бк/кг, а допустимий рівень вмісту стронція (⁹⁰Sr) нормами ЄС взагалі не регламентується, а в Україні – 20,0 Бк/кг (дивись таблицю 1).

На основі проведеного аналізу визначено, що найефективніший спосіб поліпшення якості та безпечності зерна – гармонізувати повною мірою вітчизняні вимоги щодо якості та безпечності зерна з міжнародними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 №2469-VIII. Редакція від 31.03.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
2. Про зерно та ринок зерна в Україні : Закон України від 04.07.2002 №37-IV. Редакція від 16.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-15#Text>.
3. ГН 6.6.1.1-130-2006 «Державні гігієнічні нормативи «Допустимі рівні вмісту радіонуклідів ¹³⁷Cs та ⁹⁰Sr у продуктах харчування та питній воді», затверджені наказом МОЗ України від 03.05.2006 №256. Редакція від 15.07.2008. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0845-06#Text>.
4. Codex Stan 193–1995 General standard for contaminants and toxins in food and feed CXS 193-1995. URL : https://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius/sh-proxy/en/?lnk=1&url=https%253A%252F%252Fworkspace.fao.org%252Fsites%252Fcodex%252Fstandards%252FCXS%252B193-1995%252FCXS_193e.pdf.
5. Регламент Комісії (ЄС) №737/90 dsl 22/03/1990 on the conditions governing imports of agricultural products originating in third countries following the accident at the Chernobyl nuclear power-station (про умови, що регулюють імпорт сільськогосподарської продукції, що походить із третіх країн після аварії на Чорнобильській атомній електростанції).

Олена Сегейченко

*старша судова експертка лабораторії будівельно-технічних, оціночно-будівельних, дорожньо-будівельних досліджень, дослідження проектно-документації та вартості будівельних робіт Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України
м. Одеса, Україна*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ ВИКОНАНИХ РОБІТ З РЕКОНСТРУКЦІЇ КОТЕЛЬНИХ ВИМОГАМ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА

Актуальність теми зумовлена тим, що під час проведення будівельно-технічних експертизи на вирішення експерту часто ставляться питання відповідності виконаних будівельних робіт вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва.

Законодавство України у сфері нормування у будівництві у відповідності до статі 3. Закону України «Про будівельні норми» [1] складається з цього Закону, законів України "Про основи містобудування", "Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності" та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини в цій сфері.

Поняття реконструкція визначено п. 3.21 ДБН А.2.2-3-2014 [2] а саме: перебудова введеного в експлуатацію в установленому порядку об'єкта будівництва, що передбачає зміну його геометричних розмірів та/або функціонального призначення, внаслідок чого відбувається зміна основних техніко-економічних показників (загальна площа, потужність тощо), забезпечується удосконалення виробництва, підвищення його техніко-економічного рівня, доступність для маломобільних груп населення Реконструкція передбачає повне або часткове збереження елементів несучих і огорожувальних конструкцій та призупинення на час виконання робіт експлуатації об'єкта в цілому або його частин (за умови їх автономності).

Опалення приміщень за допомогою дров, вугілля, торф'яних брикетів – найбільш універсальний, недорогий та доступний спосіб. Більше того, він можливий навіть у випадках, коли поблизу немає ніяких комунікаційних благ – газопроводу, електрики і т.д. У нашій країні твердопаливні котли продовжують користуватися попитом, а в Західній Європі вони найчастіше займають лідируючі позиції. В даний час існують три види твердопаливних котлів, що розрізняються способом горіння це традиційні твердопаливні котли, котли тривалого горіння та піролізні котли.

У традиційному твердопаливному котлі використовується класичний принцип згорання твердого палива, а саме тепло, що виділяється під час горіння, передається теплоносію, який рухається по системі трубопроводів, обігрівуючи приміщення. При цьому паливо спалюється за типом пічки. Над полум'ям розташований теплообмінник, який приймає частину тепла - приблизно 80%. Решта тепла йде в димохід через те, що інтенсивне горіння важко регулювати.

Твердопаливні котли тривалого горіння мають досить просту конструкцію. Вони представляють собою два з'єднаних між собою циліндра різних розмірів. Більш маленький занурений всередину великого. Вільний простір, що утворюється між ними, заповнює вода. Нагріваючись, вона передає тепло маленькому циліндру, тим самим забезпечує його роботу. У середині маленького котла кладеться топка, а повітря для горіння надходить через решітку. Це є перевагою твердопаливних котлів тривалого горіння перед іншими теплогенераторами.

Піролізні котли також часто називають газогенераторами. Основна відмінність від інших котлів опалення – здатність згорання деревного газу, який виділяється з дров при високих показниках температури. Такий котел має дуже високий ККД і можливість автоматично регулювати потужність в інтервалі від 30 до 100%.

Відповідно до п. 24.2 ДБН В.2.5-77:2014 [3] у проекті реконструкції котельні проєктант надає показники до і після її реконструкції та очікуваний економічний ефект після її реконструкції.

Однак іноді підрядна організація самостійно без узгодження із проєктантом встановлює інше котельне обладнання яке може бути і однакове за потужністю, але із відмінними від тих що передбачені у проєкті технічними характеристиками.

Наприклад передбачалася реконструкція котельні навчального закладу загальною площею 1800 кв.м., проєктантом розроблено робочий проєкт із заміною двох старих чавунних твердопаливних котлів $Q=100$ кВт, на два сучасних піролізних твердопаливних котла потужністю 98 кВт ЕкоProfit -98і.

У проєкті розробник зазначив опалювальну площу та надав показники котельні як до її реконструкції так і після із зазначенням очікуваного економічного ефекту після її реконструкції.

По факту підрядною організацією замість піролізних було встановлено традиційні сталеві твердопаливних котли «Еталон» КСТО-98 потужністю 98 кВт.

Незважаючи на однакову потужність 98 кВт, за всіма іншими технічними традиційні твердопаливні котли значно уступають піролізним.



Фото 1 встановлені котли «Еталон» КСТО-98.

Продолжение: Таблица 1.

Название показателя	Модель котла / Значение показателя			
	КСТО-30(A*)	КСТО-40(A*)	КСТО-50(A*)	КСТО-98(A*)
1. Номинальная тепловая мощность (предельное отклонение ±7%), кВт	30	40	50	98
2. Рабочее давление воды, МПа:				
- в системе отопления	0,2	0,2	0,2	0,2
- в системе горячего водоснабжения	0,2	0,2	0,2	0,2
3. Масса не более, кг	310	185	290	560
4. КПД не менее, %	80(90*)		86(90*)	
5. Разрежение за котлом не более, Па	25	25	25	25
6. Продолжительность рабочего цикла не менее, час	8(12*)			
7. Температура продуктов сгорания на выходе из котла, °С	120-140			
8. Габаритные размеры, мм:				
- длина (глубина)	(1100*)	(1200*)	(1080*)	(1150*)
- ширина	(650*)	(650*)	(1030*)	(900*)
- высота	(1500*)	(1500*)	(1800*)	(1800*)
9. Размеры корпуса котла, не более, мм:				
- длина (глубина)	(550*)	(700*)	(820*)	(1050*)
- ширина	(520*)	(520*)	(850*)	(800*)
- высота	(1420*)	(1420*)	(1750*)	(1800*)
10. Объем воды в котле, л	110	155	230	295
11. Максимальная температура воды на выходе из котла не более, °С	95			
12. Диаметр дымоходного патрубка не менее, мм	130	160	160	160
13. Отплавиваемая площадь, м²	300	400	500	700
14. Объем загружаемого топлива, л	127	240	300	360

Фото 2 Таблица 1 паспорта котла «Эталон» КСТО-98.

Як видно із технічних характеристик наведених у паспорті котла «Эталон» КСТО-98 його опалювальна площа становить 700 кв.м., а двох відповідно 1400 кв.м., що на 400 кв.м. менш за необхідну опалювальну площу 1800 кв.м.

Реконструкція котелень повинна бути спрямована на підвищення її енергоефективності.

В нашому випадку замість підвищення енергоефективності котельні, її енергоефективність не тільки зменшилась, а навіть стала гіршою ніж та, що була до проведення будівельних робіт.

Тому заміна котлів під час реконструкції котельні повинна бути не тільки погоджена із проектною організацією, но і не приводити до зменшення енергоефективності цієї котельні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про будівельні норми: Закон України № 1704-VI від 05.11.2009 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-17#Text> (дата звернення: 15.09.2023).
2. ДБН А.2.2-3-2014. Склад та зміст проектної документації на будівництво, чинні з 01.10.2014, Київ: Мінрегіонбуд України наказ № 163 від 04.06.2014, URL: <http://online.budstandart.com/ua/catalog/document.html?iddoc=58105и> (дата звернення: 15.09.2023).
3. ДБН В.2.5-77:2014. Котельні, чинні з 01.01.2015, Київ: Мінрегіонбуд України наказ № 252 від 15.09.2014, чинні з 01.07.2018 зі зміною №1, URL: <http://online.budstandart.com/ua/catalog/document.html?iddoc=59086> (дата звернення: 15.09.2023).

Дмитро Хамула

кандидат культурології, судовий експерт лабораторії психологічних, мистецтвознавчих та інших видів досліджень Одеського науково-дослідного Інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ОСМИСЛЕННЯ І ВІЯВЛЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ПОРНОГРАФІЇ У КУЛЬТУРІ ТА МИСТЕЦТВІ: МОМЕНТИ «ДО» І «ПІСЛЯ»

Відокремлення мистецтва від не мистецтва є однією із проблем епохи посмодерну. У певний момент своєї генези мистецтво звільнилося від ритуалу, проте повного звільнення до кінця так і не відбулося. Художники з тією чи іншою періодичністю і сьогодні, часом навмисно, згадують ритуал, міф. Це відбувається інтуїтивно, іноді навмисно з метою претендувати на «безсмертя» своїх творінь.

Важливою категорією ровитку людини у вимірі буття, яка тісно повязана із мистецтвом є поняття духовності. Із усіх тлумачень найбільш точним воно є Ігнатія Брянчанінова, який у ХІХ ст. визначив, що всі ми, люди, живемо певним духовним життям, і кожна людина має свій вектор духовного розвитку [3]. Іншими словами, ми повинні і цілком справедливо, погодитися з тим, що духовний не той, хто читає розумні книжки, пише геніальні опери і регулярно відвідує храм, а найчастіше саме таку людину і назвуть духовно розвиненою. А той інший, наприклад, наркоман, що він не духовний зовсім? Зазвичай скажуть ні. І це є помилкою. Наведемо приклад. Колись автор цих рядків чув «сповідь» наркомана за словами якого, він подорожував такими прекрасними світами, і в таких місцях побував у своїх зануреннях, про які звичайна людина не може і мріяти. А ось явлене буття, на яке ми постійно намагаємося спертися, для нього лише марення. І він має рацію, звичайно зі свого боку, оскільки нам його досвід не доступний. І навіть той, хто йдучи цим шляхом зрештою опиняється на соціальному дні, цілком, безмірно і безмежно також духовний. Різниця між першим персонажем і другим лише в тому, як і визначав Брянчанінов, полягає лише в одному, – саме у напрямі вектора духовного устремління та його індивідуальної генези.

«Життя безглузде і пусте» – говорить одеський професор, доктор археології А.О. Добролюбський. Цікаво, що вони обидва, молодий наркоман і шановний у науковому світі професор, дійшли одного й того ж висновку, але йшли зовсім різними шляхами. Висновок цей універсальний, що чудово проілюстрував Паоло Соррентіно у фільмі «Велика краса» життєвою позицією головного героя фільму письменника Джепа Гамбарделли [6]. Для чого воно нам потрібне? А ось навіщо. Від цього поняття та визначення його, саме як якогось поля, яке тотально пов'язане з усією людською природою, тягнеться прямий шлях до поняття культури.

Найважливіше, що культура, так само, як і духовний вектор генези

людської природи, – це завжди продукт людської свідомості та людського генія, а також будь-якої діяльності. Тобто, культура – це вся сукупність усього, що зробила людина. Мистецтво є лише складовою усієї культури. Відповідно, якщо будь-яке те, що робила в незапам'ятні часи людина, називається областю культури, тоді чому ми не маємо права називати, все те, що створює людина нині з неодмінною претензією на звання своїх створінь витворами мистецтва, власне таким, мистецтвом? У наші дні саме так і відбувається. Причому обрисована тенденція простежується вже з початку ХХ ст., коли будь-який артефакт залежно від певного контексту міг бути помислений, як витвір мистецтва [4; 2; 7]. Причому, чим незвичніше, провокаційніше, – тим краще. Тому не дивно, що багато й того, що ми могли б визначити, як щось непристойне, своїми творцями подано саме, як мистецтво. Наприклад, творчість трансавангрдного художника О. Ройтбурда з його численними та відвертими порнографічними сюжетами яскрава тому ілюстрація [1].

Те, що ми називаємо порнографією, так чи інакше, було складовою культури, іноді кажуть симулякром культури, у різні часи, а надто тепер. У проблемі відокремлення порнографії від еротики це питання стоїть гостро, оскільки багато культурних і звичних для нас кодів, які увійшли до нашої свідомості разом з культурно-релігійним, наприклад, контекстом, при його умовному знятті можуть здатися нам вже не цілком прийнятними і навіть почасти навіть «вульгарними».

Нині роль дудожника, як взірця моральності сильно похитнулася. Будь-який сучасний художник, як це показав П. Сорентіно у фільмі «Велика краса», живе «вібраціями, часто екстрасенсорними, поезію яких неможливо передати за допомогою примітивних слів». Вигадана концептуальна художниця Талія Концепт у розмові з головним героєм фільму письменником та журналістом Д. Гамбарделлою додає «я художник, мені ні чорта не треба пояснювати» [6]. Це типовий портрет сучасного митця.

Чисте мистецтво відрізняється від вульгарізованого продукту завжди тим, що мистецтво завжди запрошує глядача, читача та слухача до активного діалогу. Крім того, і саме мистецтво завжди веде діалог з часом, іноді використовуючи історико-художні цитати. Мистецтво завжди говорить про вічне. Мистецтво завжди тією чи іншою мірою загадкове, воно манить прихованими смислами, недомовленістю. Саме ця недомовленість породжує в нас почуття бажання вступити в діалог із витвором мистецтва. Цей даілог може відбуватися через століття. У творах мистецтва, в яких є елементи еротики завжди є недосказаність, завжди є те, що приховано, але може збуджувати нашу уяву, завставляти думати, при цьому не порушуючи спокій сексуальних бажань. І тут художник зовсім не винен, якщо глядач породжує у своїй уяві виключно вульгарні варіанти продовження дій і подій, прямо не показаних у творі мистецтва. Витвори мистецтва завжди підносять глядачеві момент «ДО», який ми домислюємо, дораховуємо, як би по умовчання. Це так, як у фресці Джотто «Поцілунок Іуди», де сам акт поцілунку не зображений, він ще не стався, проте митцем показана

мить, що передує цьому поцілунку. У порнографії ж немає нічого подібного. Там всі моменти «ДО» абсолютно нецікаві споживачеві, він жадібно прокручує ролик до своїх «солодких» моментів, оскільки він точно знає, що вони там є. А у мистецтві нічого подібного ми не знаходимо. У широкому значенні мистецтво хіба що ходить і говорить багато про що завжди «навколо». Таким чином можна визначити, що різницею між мистецтвом і порнографією є те, що мистецтво як таке ніколи не споживається утилітарно [5], на противагу порнографії, яка існує лише з однією ціллю – спричинити певні фізіологічні стимули та реакції сексуального характеру. Ми вже писали про тенденцію щодо фізіологічності в сучасному мистецтві, яка у західноєвропейській культурі себе почала проявляти досить рано, ще з часів Ренесансу на прикладі творчості М. Грюневальда [7]. Ця тенденція, яка нині доволі сильно проявлена у сучасному мистецтві накладає на експерта особливу відповідальність, оскільки вона сильно ускладнює процес відділення мистецтва від не мистецтва.

Мистецтво ніби грає в гру Шредінгера, порнографія ж ніколи не приймає умов цієї гри, оскільки для неї в першу чергу важлива сама фіксація того, чого жадає інфернальний початок в людині. Мистецтво своєю чергою, як би інший, верхній шар вод океану. Він завжди стикається з глибинними шарами, але вкрай рідко в них проникає безпосередньо. Ось цей самий край «форми» пласта, межує з шарами, в яких ніби перебуває порнографія, і є тонкий шар, що відповідає поняттю еротичному в мистецтві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Александр Ройтбурд / Энциклопедия визуальных искусств WiksArt. URL : <https://www.wikiart.org/ru/roytburd-aleksandr-anatolevich>. (Дата звернення 18.09.2023).
2. Журавльова М.О., Хамула Д.В. До питання визначення продукції як порнографічної: у комплексі або без використання спеціальних знань // Криміналістика і судова експертиза. Вип. 68. К.: КНДІСЕ, 2023. С. 688-697.
3. Игнатий (Брянчанинов). Письма о подвижнической жизни (555 писем) / Святитель Игнатий (Брянчанинов). Изд. 3-е. Минск, 2004. 608 с.
4. Искусство с 1900 года. Модернизм, антимодернизм, постмодернизм / Хэл Фостер и др. 2015. 816 с.
5. Канарский А.С. Диалектика эстетического процесса. К. 2008. 379 с.
6. Миру – Рим. Фильми Паоло Соррентино. Великая красота. URL : <https://old.kinoart.ru/archive/2015/07/miru-rim-filmy-paolo-sorrentino> (дата звернення 18.09.2023).
7. Хамула Д.В. До проблеми походження фізіологічності у сучасному мистецтві / Зб. мат. Міжнар. наук.-пр. конф. «Актуальні питання судової експертизи та криміналістики з нагоди ювілеїв видатних вчених: 95-річчя від дня народження Л.Ю. Ароцкера Ароцкерівські читання та 105-річчя від дня народження М.В. Салтевського», Харків, 19 травня 2023 року. Харків, 2023. С. 306-308.

Напрям № 7
Удосконалення організації судово-експертній діяльності:
проблеми теорії та практики

Elżbieta Żywucka-Kozłowska

*assoc. prof. Department of Criminal Procedure and Executive Criminal Law Faculty
of Law and Administration University of Warmia and Mazury in Olsztyn;
Republic of Poland*

Human remains are the subject of not only identification proceedings, but also evidence in a murder case. Exploring such research material requires special caution, especially if it is extracted from mass graves after many years. Such cases are known to science and practice, for example the opening of the graves of murdered Polish officers in Katyn, or concentration prisoners of German death camps. In the 20th century, mass graves of war victims were opened in Bosnia and Herzegovina. The literature on the subject states that "by the end of 2008, i.e. within 13 years after the end of the war, over 20,000 victims were exhumed in Bosnia and Herzegovina"[1. p.229].

Not all of the remains could be identified, primarily because there was no comparative material for genetic testing, and this in turn was the result of the lack of reports of a specific person missing during the war. The basic research method in the perspective of individual identification was the genetic method, thanks to which it was possible to determine the identity of civilian victims of the war. It should be emphasized here that the genetic method (although the material for research is secured) is not always effective for the reason given above. In the case of victims of communism, including Polish soldiers murdered in Katyn, Miednoje (and other places), establishing identity was based mainly on anthropological research and material culture objects found on the bodies [2.p.130].

It is impossible not to notice the usefulness of forensic archeology in this respect, because, as Adam Górecki writes, "forensic archeology is a scientific discipline whose task is to support prosecutorial and court proceedings. The methodology of archaeological research is used during investigations and investigations in connection with the commission or suspicion of a crime. Such situations can be considered the basic purpose of the existence of such a discipline"[3.p.24].

In cases of war crimes, especially in cases where a long time has passed since they were committed, this area of human cognition brings positive results. It should also be emphasized that it is not detached from modern research methods, in particular from genetic tests, which, as is widely known, are the most accurate. Representatives of Polish science and practice have experience in this area, an example of which is determining the identity of the remains of Polish soldiers who fought against the occupier during World War II. After many years, they regained their names and surnames, and their remains were buried with due respect [4.p.165].

Identification of nn remains is always difficult, if not very difficult. It is impossible to ignore all possible identification methods of modern forensics and

forensic medicine, although not all of them are useful. In fact, in most cases, bone material and teeth are examined. Sometimes it is possible to establish the identity based on the characteristics of the teeth or the use of masticatory prosthetics. The condition for success in such cases is access to the dental (vital) documentation of the person being typed. However, this is not always possible. The literature on the subject emphasizes that "The identification process can be carried out if two conditions are met: firstly, identification involves the analysis and comparison of pre- and post-mortem data, which means that it will only be possible with access to both data. . Secondly: dental records must be reliable and reflect the actual condition of the teeth. Dental documentation is of great importance, both during diagnosis and patient therapy, and increasingly constitutes an important element of evidence in court and identification proceedings" [5.p.91].

Research on the skull skeleton is very promising, allowing us to determine age, sex and race. Such data is obtained in every case, even of an incomplete skeleton, but it is only a group identification, and this, as we know, only indicates species affiliation. Although the superprojection method requires (to the full extent) examination of the jaw, it is possible, at least theoretically, to establish the identity if one has a real-life photograph of the missing person. Such cases are described in the literature [6.p.28].

The most difficult task for a medic, archaeologist or forensic scientist is the multitude of remains in a mass grave. Some are arranged in anatomical order, others are mixed, especially when the remains have been in the grave for many years and the burial had little to do with proper respect. There were such graves in Bosnia and Herzegovina, in Poland (civilian victims of the war, especially Poles, Jews and Roma), and in today's Russian Federation (graves of murdered Polish soldiers). The bodies were thrown into the pits, then the area was backfilled and leveled.

It seems reasonable that human anatomy and pathomorphology may help to some extent in identifying remains recovered from such mass graves. In the light of the experience of forensic medicine, as well as its other fields (pathophysiology, osteology, dermatology, radiology), the possibilities of determining the identity of NN remains can be significantly increased. Bone scars, relatively well-preserved hair (which is not uncommon), and nails are important. The latter, until recently underestimated from an identification perspective, turned out to be an important material [7; 8].

Bone scars are another distinctive sign that is important for establishing identity. I described such a case many years ago. Although it did not concern remains from a mass grave, but corpses of unknown identity, the identity of the deceased was definitely established [9.].

Impantoscopic examination may be equally helpful. This method is relatively rarely used in practice, because such cases are really rare. However, the Polish literature on the subject emphasizes its usefulness and postulates an individual marking of the implant [10; 11]. When starting the process of identifying LV remains from mass graves, the usefulness of individual research methods should be assessed. Objects of material culture found in the grave are also important, although in fact, in the 21st century, they are only material supplementing knowledge about those buried in mass

graves.

REFERENCES:

1. Klonowski, E.E., Sołtyszewski, I. (2009). Proces ekshumacji i identyfikacji ofiar wojny na terenie bośni i Hercegowiny w latach 1992-1995. Arch. Med. Sąd. Krym., 2009, LIX, 225-231
2. Ritz-Timme S., Cattaneo C., Collins M.J., Waite R., Schütz H., Kaatsch H., Borrman H., Age estimation. The state of the art in relation to the specific demands of forensic practise, „International Journal of Legal Medicine” 2000, nr 3 (113).
3. Górecki, A. (2017). Metody wykorzystywane przez polskich kryminalistyków i archeologów przy eksploracji mogił–różnice i zbieżności. Acta Universitatis Lodzianis. Folia Archaeologica, (32), 23-46.
4. Szwagrzyk, K., Szleszkowski, Ł., Ossowski, A., Thannhäuser, A., Bykowska, M., Kuś, M. (2013). Badania historyczne i medyczne w procesie identyfikacji ofiar komunizmu. Aparat Represji Pol Lud, 11, 163-178.
5. Lorkiewicz-Muszyńska, D., Ciomek, M., Glapiński, M., Gołabek, M., Lehmann-Kalata, A., Cugier, A. Badania odontologiczne w identyfikacji osobniczej zwłok i szczątków ludzkich. Nauki Przyrodnicze i Medyczne: Najnowsze doniesienia dotyczące nauk medycznych i biotechnologicznych, , Lublin 2018.
6. Młodziejowski B., Badania sądowo-lekarskie szczątków kostnych : (osteologia sądowo-lekarska); Palestra 1993, 37/9-10(429-430), s.21-30
7. Żywucka – Kozłowska E. , Anatomia kryminalistyczna. Wybrane zagadnienia morfologii, patomorfologii, fizjologii, tanatologii i toksykologii; Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2021, stron 202; ISBN 978- 83- 8100- 286-8
8. Żywucka – Kozłowska E., Paznokcie człowieka w perspektywie badań kryminalistycznych; PTK, Warszawa 2020; ISBN 978-83-926115-8-5
9. Żywucka E., Identyfikacja NN zwłok (problematyka kryminalistyczna), niepublikowana dysertacja doktorska , Uniwersytet Jagielloński , Kraków 1997.
10. Kaliszczyk M. ,Problem wykorzystania biomateriałów w kryminalistycznej identyfikacji zwłok, Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii 2001, nr 4.
11. Kaliszczyk M., Przydatność implantoskopii w kryminalistycznej identyfikacji zwłok. Przegląd Policyjny 2002, nr 2.

Тетяна Діденко

завідувачка відділу товарознавчих та гемологічних досліджень Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Чернігів, Україна

СИРОВИНА ЯК ОБ'ЄКТ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Сировина є одним з найважливіших елементів будь-якого технологічного процесу, а її якість, доступність і вартість значною мірою визначають основні якісні та кількісні показники промислового виробництва. Сировиною називають речовини природного і синтетичного походження, що використовуються у виробництві промислової продукції [2].

Сировина це природні, антропогенні або техногенні речовини та матеріали безпосередньо з яких виробляється продукція. В процесі виробництва сировина є основою готової продукції та напівфабрикатів.

Сировина є об'єктом товарознавчої експертизи.

Виділяють дві основні групи сировини: промислова і сільськогосподарська. До промислової сировини належать корисні копалини та енергоносії, які головним чином використовуються у галузі важкої індустрії. Сільськогосподарська сировина виготовляється у галузях сільського господарства і споживається в основному у галузі легкої і харчової промисловості, до неї відносяться зернові, молочні продукти, м'ясо, лікарські рослини, тощо.

Промислова сировина в свою чергу поділяється на:

- мінеральну (руди, вугілля, нафта, природні гази, солі тощо), яку видобувають з надр землі;
- штучну (синтетичні смоли, пластмаси, синтетичний каучук тощо).

За виробничим призначенням сировину поділяють на основну і допоміжну. В деяких галузях промисловості сировина поділяється на первинну (в металургії - руди, в паперовій промисловості - целюлоза) і вторинну (брухт, макулатура).

Сільськогосподарську сировину поділяють на:

- тваринного походження (м'ясо, риба, молоко, вовна, шкіра тощо);
- рослинного походження (зернові культури, бавовна, льон, картопля, цукрові буряки тощо).

Сировину класифікують за такими ознаками як: походження, агрегатний стан, важливість у технологічному процесі тощо.

I. За походженням. За цією ознакою сировину поділяють на первинну, штучну і вторинну.

1. Первинною сировиною прийнято вважати речовини природного походження, які не зазнавали перероблення. Її поділяють на мінеральну, рослинну й тваринну:

1) до мінеральної сировини відносять корисні копалини, природні мінеральні утворення, які видобувають у надрах Землі чи на її поверхні.

В свою чергу, в залежності від мети використання мінеральну сировину поділяють на паливо-енергетичну, рудну, хімічну, будівельну та коштовне

каміння, гідромінеральну.

- *паливо-енергетична сировина* - це вугілля, нафта, торф, природний газ, горючі сланці, уран та ін. Вона є не лише джерелом теплової енергії, а й сировиною для хімічної, металургійної та інших галузей промисловості.

- *рудна сировина* - це залізні, мідні, хромові, манганові, молібденові, нікелеві та інші руди. Промислові руди містять один або кілька металів. Вміст металів у цих рудах різний, але економічно вигідний для вилучення з них металів на даному етапі розвитку технології.

- *хімічна сировина* - це мінерали з малим вмістом металів. Тому її часто називають мінералохімічною сировиною. Це калійні солі, сірка, апатити, фосфорити тощо.

- *до будівельної сировини* належать граніт, вапняк, пісок, глина тощо. Із цієї сировини виготовляють продукцію необхідну для будівельного виробництва.

- *коштовне каміння* (алмаз, бурштин, кришталевий кварц, аметист тощо) в основному є сировиною для ювелірної промисловості.

- *гідромінеральна сировина* - це підземні мінеральні й прісні води та розсоли.

2) *рослинною сировиною* називають наземну та підземну частини рослин (листя, стовбур, гілля, квіти, насіння, плоди, коріння тощо). До рослинної сировини належать льон, коноплі, цукрові буряки, бавовна, деревина, зерно тощо. З них виробляють продукти харчування та продукцію промислового й побутового призначення.

3) *тваринною сировиною* називають вовну, шкіру, шовк, молоко, хутро тощо. Переробляючи сировину тваринного походження, отримують продукти харчування та продукцію побутового й промислового призначення.

Рослинна й тваринна сировина на відміну від мінеральної потребує швидкого перероблення, оскільки із часом її склад і якість змінюються. Для збереження рослинної та тваринної сировини на довший час її висушують, заморожують, консервують, стерилізують, зберігають в атмосфері захисних газів тощо.

Сировина рослинного й тваринного походження відновлюється людською працею, у той час як мінеральна - ні. Сировина мінерального походження має певні райони покладів і обмежену кількість. Сировина рослинного й тваринного походження залежить від природних умов.

2. Штучною сировиною називають продукцію чи напівпродукцію, виготовлену на іншому підприємстві або на складових цього чи інших підприємств.

3. Вторинною сировиною називають промислові та споживчі відходи й побічну продукцію. Це матеріали і вироби, що їх після первісного повного використання (зношування) можна вживати у виробництві повторно як сировину.

1) *промисловими відходами* називають залишки сировини та напівпродукції, що утворилися в процесі виготовлення основної продукції, які частково або повністю втратили свої властивості та не відповідають встановленим стандартам. Промислові відходи після перероблення, а іноді і без

нього можуть бути використані у виробництві або споживанні.

2) *споживчими відходами* називають вироби та речовини, які в процесі користування ними втратили свої властивості. Наприклад, вироби з металів (праска, каструля тощо) втратили придатність до використання й стали металобрухтом; вироби з паперу (книжки, газети, часописи тощо) внаслідок застарілої інформації та пошкодження стали макулатурою; бавовняні та вовняні вироби - ганчір'ям.

3) *побічною продукцією* називають таку продукцію, яка утворилася поряд з основною в процесі перероблення сировини, але не була метою виробництва. Побічну продукцію часто використовують як готову продукцію або вона є сировиною для виготовлення іншої. Наприклад, у процесі виробництва чавуну (основна продукція) отримують шлак (побічна продукція), який є сировиною для виготовлення будівельних матеріалів (шлакоцементу, шлаковати тощо).

Вторинна сировина повністю або частково замінює первинну сировину при виготовленні продукції. Це економічно й екологічно вигідно: продукція стає дешевшою й менше забруднюється докільля. Використання вторинної сировини замість первинної є важливим елементом сучасних ресурсозберігаючих і маловідходних технологій. При їх застосуванні досягають економії енергії, природних, трудових і фінансових ресурсів, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

II. За агрегатним станом. За цією ознакою сировину поділяють на тверду, рідинну й газову.

1. Тверда сировина це металеві руди, вугілля, пісок, льон, зерно; корисні копалини (у тому числі вугілля та горючі сланці), які є сировиною для виробництва металів, кислот, лугів, солей, добрив, органічних речовин та інших хімічних продуктів.

2. Рідинна - нафта, вода, соляні розсоли, молоко;

3. Газова - повітря, природні та промислові гази.

III. За важливістю в технологічному процесі. За цією ознакою сировину поділяють на основну й допоміжну.

1. Основна сировина - така, на основі якої вироблена продукція. Наприклад, залізна руда є основою для отримання чавуну, цукрові буряки - для отримання цукру, тканини - для пошиття одягу.

2. Допоміжна сировина – та яка є допоміжною при досягненні певних властивостей продукції або забезпеченні технологічного процесу її отримання. *Наприклад*, зерно – основна сировина для випікання хліба, а дріжджі – допоміжна, що забезпечує технологічний процес.

Зі зростаючим світовим попитом і технологіями що стрімко розвиваються, зростає розвиток промисловості, де розробляється і використовується сировина. Для підвищення ефективності виробництва, зниження собівартості продукції сировина повинна бути якісною, а її використання економічно–раціональне.

Якість сировини - це сукупність його технологічних, фізичних і хімічних властивостей, що забезпечують високий рівень технологічного процесу і якості продукції, що випускається. Вид і якість сировини зумовлюють режим роботи і продуктивність обладнання, характер технології, впливають на якість і собівартість продукції, що випускається [3]. Якість сировини впливає на

характер технологічного процесу, режим роботи і продуктивність обладнання, на якість і собівартість готової продукції.

Для оцінки якості продукції використовується система показників, які групуються на узагальнюючі, комплексні та одиничні.

Узагальнюючі показники характеризують загальний рівень якості продукції: обсяг і частку прогресивних видів виробів у загальному випуску, сортність (марочність), економічний ефект і додаткові витрати, пов'язані з поліпшенням якості.

Комплексні показники характеризують кілька властивостей виробів, включаючи витрати, що пов'язані з розробкою, виробництвом і експлуатацією.

Одиничні показники якості характеризують одну з властивостей продукції (товарів) і класифікуються за такими групами:

Розроблено багато методів визначення якості продукції та її рівня. Згідно з ДСТУ 2925-94 [1] передбачені такі методи оцінки рівня якості продукції: диференційний, вимірвальний, експертний, органолептичний, комплексний, соціологічний.

Диференційний метод визначення рівня якості продукції полягає у знаходженні окремих одиничних показників її якості.

За допомогою *вимірвального чи інструментального* методів визначають геометричні розміри виробів, їх масу, час напрацювання на відмову в роботі тощо.

Експертний метод використовується у разі неможливості у результаті значної складності чи економічної недоцільності здійснення інструментального методу.

В *органолептичному методі* вимірювання використовують органи чуттів людини (експертів).

Комплексний метод полягає у визначенні рівня якості продукції за допомогою декількох показників якості продукції.

Соціологічний метод вимірювання полягає у використанні масових опитувань споживачів чи користувачів продукції та оброблення їх результатів експертами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ДСТУ 2925-94 Якість продукції. Оцінювання якості. Терміни та визначення. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=91090 (дата звернення: 05.10.2023).

2. Системи технологій промисловості. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / [уклад. В. О. Мартиненко]. Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». - Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – 173 с. URL: <http://surl.li/odcqi> (дата звернення: 08.10.2023).

3. Якість сировини. Вплив якості сировини і матеріалів на якість продукції. URL: <http://um.co.ua/4/4-19/4-190701.html> (дата звернення: 05.10.2023).

Микола Євтушенко

старший судовий експерт відділу трасологічних досліджень лабораторії криміналістичних видів досліджень Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України, м. Дніпро, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАМКІВ З ЦИЛІНДРОВИМИ МЕХАНІЗМАМИ, ВІДЧИНЕНИХ ВІДМИЧКАМИ МАНІПУЛЯЦІЙНОГО ТИПУ

Аналізуючи сучасну експертну практику, була встановлена тенденція до збільшення фактів несанкціонованого (кримінального) відкриття циліндрових штифтових замків, без їх пошкодження (зламу), при вчиненні майнових злочинів, пов'язаних з проникненням у житло, так званих «квартирних крадіжок». Не в останню чергу, даному факту сприяє велика кількість виготовлених промисловим способом (переважно виробництва КНР) різноманітних пристосувань та пристроїв для відмикання вказаних замків (відмичок), які можна вільно придбати через мережу «Інтернет», а також велика кількість відеоматеріалів по їх застосуванню.

Проте, попри широке розповсюдження даних пристроїв, вільний та необмежений доступ до них, наявна криміналістична література досить фрагментарно висвітлює особливості окремих видів відмичок в аспекті можливості ідентифікаційного дослідження залишених ними слідів. Тож метою даного матеріалу є висвітлення можливостей криміналістичного дослідження однорядних циліндрових штифтових замків, відчинених за допомогою відмичок маніпуляційного типу, з висвітленням наступних аспектів проблеми: конструктивних особливостей та принципу дії відмичок вказаного виду у контексті вирішення діагностичних та ідентифікаційних питань; систематизація слідів маніпуляційних відмичок, що залишаються на деталях замку; проблемних моментів у дослідженні замків, що піддавались дії відмичок.

Перш за все, слід відзначити, що маніпуляційні відмички – загальна категорія, яка визначає набір, що складається з інструментів (компонентів) трьох основних груп (рис. 1): «Z» чи «Г» подібних пластин (воротків) – для натягу та провороту циліндру (1); прямолінійних плоских пластин з виступом (виступами) на краях – для маніпуляції зі штифтами (2); екстракторів з робочими частинами різної конфігурації – для видалення з шпарини для ключа сторонніх предметів, у тому числі відламаних частин ключів чи відмичок (3).

Принцип відмикання замків за допомогою відмичок вказаного типу, полягає у здійсненні наступного комплексу послідовних дій (маніпуляцій):

1) введення у ключову шпарину воротка та часткового його провороту (до упору) – призводить до обмеження вільного руху штифтів у каналах за рахунок їх стиснення краями циліндру та корпусу, нівелюючи тиск пружин на штифти та створюючи похибку у центрі каналів циліндру та корпусу циліндрового механізму;

2) почергового утоплення (так би мовити «вивішування») за допомогою маніпулятора кожного робочого штифта у стан «розблокування циліндру»;

3) провороту розблокованого циліндру механізму замку продовженням руху воротка на один оборот;

4) повтор всіх вищезазначених маніпуляцій (поворотів циліндру) до повного переміщення ригелю замку у стан «відчинено» – кількість повторів залежить від того, на скільки обертів ключа було зачинено замок.

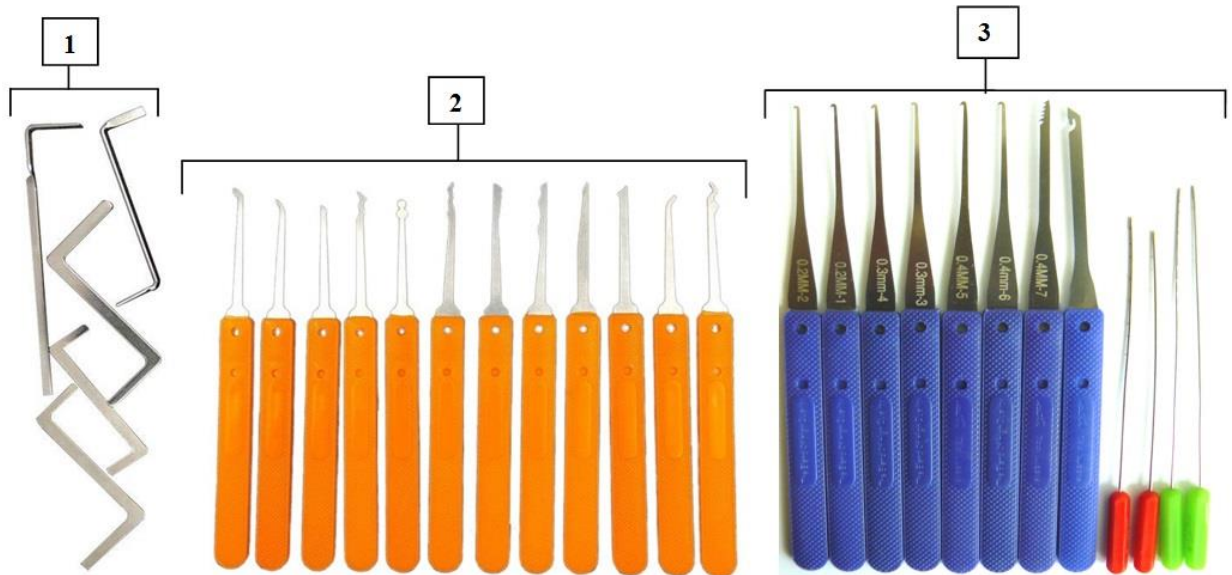


Рис. 1. Комплект відмичок маніпуляційного типу, виготовлений промисловим способом.

То чому ж злочинці досить часто використовують у своїй діяльності відмички саме цього виду? По перше – це неруйнівний метод, тому зовнішні прояви та сліди, які б вказували на несанкціоноване відмикання замку, відсутні. По друге – комплект відмичок є досить компактним, не має витратних матеріалів та може використовуватись багаторазово. А по третє – це тиша, адже при використанні вказаних відмичок не виникає шум.

Проте, незважаючи на ряд переваг, маніпуляційні відмички мають один досить суттєвий недолік – це складність їх використання, адже швидкість та ефективність відмикання замків за їх допомогою залежить від напрацьованих моторних навичок користувача, що вимагає тривалих тренувань.

При відмиканні замку маніпуляційними відмичками, з деталями циліндрового механізму, майже у всіх випадках, контактують лише дві компоненти – вороток та маніпулятор (екстрактори використовують досить рідко, до того ж сліди від них майже неможливо відрізнити від слідів маніпулятора). Тож саме ці складові нас найбільше цікавлять, у контексті можливості вирішення діагностичних та ідентифікаційних питань.

Робочі поверхні воротків та маніпуляторів, в переважній більшості, виготовляються двома основними способами: штампування – у промислових відмичках; вирізання чи обточування за допомогою абразивів – у саморобних відмичках. Шліфуванням країв при виготовленні майже завжди нехтують, тож

контактуючі поверхні відмичок в процесі експлуатації, набувають специфічного, унікального та неповторного мікрорельєфу, який утворюється при деформації задирів металу чи контакту з абразивом (рис. 2, 3).



Рис. 2. Мікрорельєф ділянки робочої частини воротка, виготовленого промисловим способом.

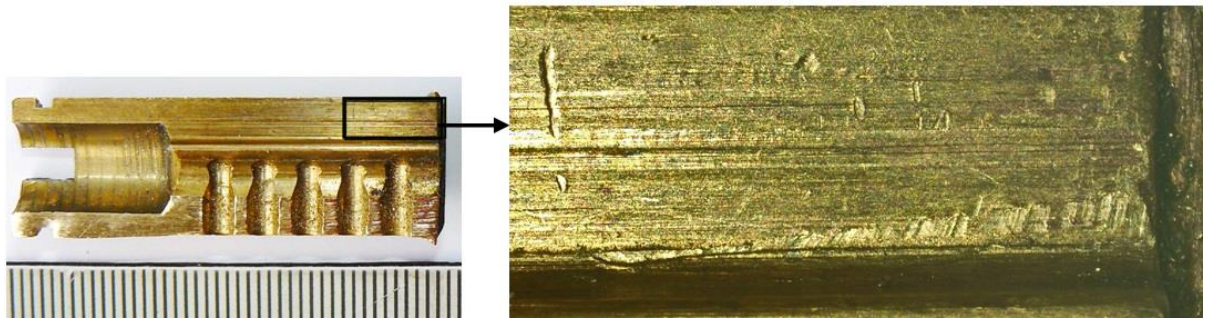


Рис. 3. Відображення мікрорельєфу контактуючої поверхні воротка на стінці каналу для ключа (ключовій шпарині) циліндрового механізму замку.

До того ж, при застосуванні відмичок даного типу, досить часто відбувається відлам робочої частини маніпулятора (повністю чи частково), які можуть залишитись як у каналі циліндру, так і біля дверей, сходах, сходинок майданчиках, чому слід приділяти увагу при оглядах місць подій, за фактами квартирних крадіжок.

Як відомо, наука криміналістика розділяє всі ознаки дії сторонніми предметами (у контексті дослідження замків) на три загальні групи: сліди відображення контактуючих поверхонь сторонніх предметів на деталях замку; пошкодження замку, що утворились в результаті дії сторонніми предметами; сторонні предмети та речовини, не властиві замкам певної конструкції.

Сліди відображення, що можуть залишитись при використанні маніпуляційної відмички:

- статичні, динамічні та комбіновані (статично-динамічні) сліди контактуючих поверхонь воротку, що залишаються на стінках каналу для ключа циліндру, при введенні-виведенні, здійсненні маніпуляцій (тиску);
- динамічні сліди контактуючої поверхні маніпулятора, що переважно залишаються на головках робочих штифтів.

Сторонні предмети та речовини, що можуть залишитись при використанні маніпуляційної відмички:

- фрагменти відламаних робочих поверхонь маніпулятора у шпарині для ключа;

- велика кількість рідкої змазки (типу «WD-40»), на внутрішніх деталях однієї сторони циліндрового механізму (її використання рекомендовано у відео матеріалах, по застосуванню відмичок, для покращення взаємодії деталей циліндрового механізму замку, однак, як показала експертна практика, нею користуються не завжди).

Пошкодження при застосуванні відмичок маніпуляційного типу, як вже зазначалось вище, не виникають, замок залишається у справному стані.

При дослідженні циліндрових замків, що піддавались дії маніпуляційних відмичок, виникає ряд проблемних моментів, серед яких можливо відзначити такі: виробники, при виготовленні замків, використовують різні сплави металів, що різняться за своїми міцнісними характеристиками, а тому сліди відображення контактуючих поверхонь компонентів відмичок, досить часто, настільки слабо виражені, що їх неможливо відокремити від слідів штатного ключа; сліди відмички утворюються неодноразовою дією тієї чи іншої компоненти пристрою, тому дуже часто нашаровуються один на один, що призводить до спотворення чи знищення їх ознак; високою є ймовірність втрати фрагментів відламаних частин маніпулятора, при вилученні замку у ході огляду місця події.

Також слід додати, що наявність слідів дії відмичкою на деталях замку, не свідчить про факт його кримінального відмикання за допомогою вказаного пристрою. Як показує експертна практика, сліди або пошкодження, які б вказували на проворот циліндру та приведення в дію повідку ригеля, при застосуванні відмичок даного типу, не утворюються.

Підсумовуючи, слід зазначити, що велика кількість сучасних методів несанкціонованого відкривання замків у криміналістичній літературі не висвітлені, тож сподіваємось, що викладені у даному матеріалі допоможуть у практичній діяльності судових експертів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бергер В.Е., Прохоров-Лукин Г.В., Молибога Н.П. и др. Трасологическое исследование механических замков: Метод. пособие. К.: РИО МВД Украины, 1998. 96 с.

2. Трасологічні дослідження: Курс лекцій / А. В. Кофанов, О. Г. Волошин, О. В. Літвінова. К.: Київ. нац. ун-т. внутр. справ, 2010.

3. Методика трасологічного дослідження замків. Експертна спеціальність 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами» [укл. Коструб А.М., Грищенко О.В., Щирба Д.Є., Іваник С.І., Чашницька Т.Г.]. К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2015. 41с.

Кристина Зайчик

наукова співробітниця сектору мистецтвознавчих, лінгвістичних досліджень лабораторії мистецтвознавчих, лінгвістичних та психологічних досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна

Євгенія Ковкіна

кандидатка філологічних наук, завідувачка лабораторії мистецтвознавчих, лінгвістичних та психологічних досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ ПСИХОЛОГО-ЛІНГВІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА СТ. 436-2 КК УКРАЇНИ

Із початку повномасштабного воєнного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року значно зросла актуальність у проведенні комплексних психолого-лінгвістичних експертиз мовлення, зокрема найчастіше надходять запити стосовно встановлення у мовленнєвих об'єктах інформації щодо виправдовування, підтримки, схвалення або заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, схвалення, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також встановлення глорифікації осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів та впливу зазначеної інформації на осіб, які з нею ознайомилися. Саме психолого-лінгвістична експертиза мовлення займає провідне місце під час встановлення змістовних характеристик досліджуваних висловлювань та психологічних характеристик мовленнєвої поведінки членів комунікативної ситуації, метою якого є з'ясування особливостей спрямованості інформації, що повідомляють. Комплексні психолого-лінгвістичні дослідження охоплюють завдання, пов'язані зі встановленням змістовних характеристик тексту та психологічних характеристик мовленнєвої поведінки учасників комунікативної взаємодії задля з'ясування особливостей спрямованості повідомлюваної інформації, що на сьогоднішній день є досить актуальним та запитаним у процесі притягнення осіб, обвинувачуваних за ст. 436-2 КК України, до відповідальності перед законом.

Предметом комплексної психолого-лінгвістичної судової експертизи постає як об'єктивний зміст інформації, її форма вираження, так і сприйняття інформації адресатом, інтенція адресанта, вплив інформації на адресата (що залежить від змісту, і від умов подання тексту). Психолого-лінгвістична експертиза мовлення досить складний вид дослідження, бо це взаємодія двох фахівців, і результати досліджень експерта-лінгвіста, дозволяє фахівцю психологічного дослідження дійти висновків у межах своєї компетенції. Специфіка такого роду судової експертизи полягає у її комплексності, у спрямованості її лінгвістичних та психологічних результатів на

підвищення об'єктивності та всебічності вирішення поставленого завдання, отже, й у більшій її доказовості.

Під час проведення зазначеної вище експертизи найчастіше постає питання щодо встановлення саме «правомірності» досліджуваних висловлювань особи, оскільки органи, які призначають експертизу копіюють текст зі ст. 436-2 КК України дослівно («...*Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації...*»). Звертаємо увагу на те, що значеннєве поле поняття «правомірності» включає в себе оцінку дій особи, які не суперечать нормам і принципам права, тобто відповідають нормативним приписам законів.

Чи має право експерт-лінгвіст встановлювати «правомірність» досліджуваних висловлювань? Це дуже важливий аспект, який постає проблемою під час проведення комплексних психолого-лінгвістичних експертиз мовлення, бо експерт – це особа, яка прямо несе кримінальну відповідальність за свій висновок. Основне завдання експерта-лінгвіста полягає у встановленні змісту і типу фраз досліджуваного матеріалу, після чого на підставі проведеного лінгвістичного аналізу експертом-психологом встановлюється комунікативна мета (спрямованість) встановленої інформації, її вплив на реципієнтів, а вже визначення цієї мети дій суб'єкта і установа ступеню її злочинності (правомірності) є завданням слідства та суду.

Ураховуючи зазначене вище, а також зважаючи на те, що, відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України та п.п. 2.1, 2.2, 2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (зі змінами та доповненнями), експерту забороняється вирішувати питання, які виходять за межі його спеціальних знань та стосуються з'ясування питань права [2], встановлення «правомірності» у досліджуваних висловлюваннях осіб має визначати тільки уповноважений представник правоохоронних органів (слідчий, слідчий суддя, суд тощо).

Отже, сучасний етап розвитку психолого-лінгвістичної експертизи потребує розроблення чіткої системи правил виконання поставлених перед експертами завдань, відповідно до меж їхньої компетенції, тому постає нагальна необхідність розроблення методики з питань вирішення комплексних психолого-лінгвістичних експертиз мовлення та більшої уваги зі сторони органів призначення зазначеного виду експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: (дата звернення: 14.12.2022).
Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13#n14> (дата звернення: 14.12.2022 р.).

Юрій Крєневич

судовий експерт сектору трасологічних досліджень та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ У ПРОЦЕСІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ УСТАНОВЛЕННЯ ЦІЛОГО ЗА ЧАСТИНАМИ, ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У процесі призначення та проведення, як судових експертиз в цілому, так і трасологічних експертиз встановлення цілого за частинами зокрема, виникає безліч проблемних питань. Вони носять процесуальний, методичний, особистісний характер. Нижче буде висвітлено, на наш погляд, найбільш гострі з них, виявлені причини їх виникнення та запропоновані шляхи вирішення [1].

1. У першу чергу, необхідно звернути увагу на проблематику, яка бере свій початок ще в процесі проведення огляду місця події. Часто внаслідок порушення правил упаковки речових доказів в ході проведення слідчої дії, об'єкти на дослідження надходять пошкодженими, що ускладнює вирішення поставлених перед експертом питань, а в деяких випадках взагалі, унеможлиблює. Тобто, не забезпечується вимога збереження об'єктів. Наприклад, при вилученні та упаковці осколків скла та інших крихких предметів обов'язково необхідно вживати заходи, що виключають їх руйнування при транспортуванні. В окремих випадках матеріал упаковки не відповідає встановленим вимогам. До експертних підрозділів нерідко надходять речові докази, упаковка яких пошкоджена [2].

Досвід роботи з матеріалами експертних проваджень свідчить про необхідність **КАТЕГОРИЧНОЇ ЗАБОРОНИ** використання для упакування об'єктів пакетів для сміття та подібних засобів для пакування. Така упаковка при транспортуванні легко пошкоджується, і як правило, на дослідження до експерта потрапляє з порушенням цілісності [3].

Окрема проблема стосується текстової інформації, що виконується на упаковках. Написи виконані на бирці або упаковці мають велике значення. Вони повинні відображати об'єктивну інформацію і не містити необґрунтованих висновків. Часто слідчий чи інспектор-криміналіст на упаковці не вказує точну кількість вилучених об'єктів, застосовує не загальноновживані скорочення (наприклад, СПР, ВЛС, СНПВ і т.п.), вказує неправильно колір та матеріал, з якого виготовлені об'єкти, що може у подальшому спровокувати заяву адвоката про підміну об'єкта дослідження.

Шляхи вирішення: причини цих дій криються у низькій професійній підготовці слідчих та інспекторів-криміналістів слідчих підрозділів на місцях, а то й взагалі халатному відношенні до роботи. Для підвищення професійної підготовки інспекторського складу та слідчих, перед відповідними структурами Національної поліції необхідно ініціювати проведення занять з підвищення кваліфікації, в тому числі і практичних. До них також необхідно залучати

провідних фахівців Експертної служби МВС. Крім цього, з нашого погляду необхідно ініціювати введення в законодавство інституту відповідальності спеціаліста, як процесуальної особи за незадовільні результати своєї роботи.

2. Друга проблема з якою стикаються експерти, це методично неправильно, неповно або некоректно поставлені питання ініціатором проведення експертизи. При чому ця проблематика характерна не тільки для вищезначеного виду трасологічних досліджень.

Для того, щоб правильно поставити питання перед експертом необхідно враховувати багато факторів, які стосуються характеру події, результатів огляду місця події та ін. Це, наприклад, більша чи менша частина розділеного предмету вилучена з місця події, співставленість, однорідність об'єктів, що надаються на дослідження та ін. А слідчі далеко не завжди їх враховують.

У якості ілюстрації правильної постановки питань при призначенні експертизи встановлення цілого за частинами наведемо кілька прикладів.

Якщо з місця події та у підозрюваної особи вилучена більшість частин розділеного предмета - необхідно ставити питання у наступній редакції: чи є частинами єдиного цілого об'єкти, вилучені при огляді місця події та у підозрюваного?

Коли при огляді місця події та у підозрюваного вилучені не всі фрагменти розділеного предмета, а лише їх частина – питання формулюється наступним чином: чи належать одному розділеному предметові частина (частини) вилучена(ні) з місця події, та частина (частини) вилучена(ні) у підозрюваного.

У випадку, коли об'єкти не співставлені (наприклад, кузов вантажного автомобіля, і невеликий шматочок деревини, що відколовся від нього, без якого кузов не перестав бути цілим у повсякденному тлумаченні цього слова) - формулювання доцільно підкорити іншій схемі: чи не відділена така-то (менша) частина від такого-то об'єкта (більшої його частини).

У випадку ж, якщо вони не однорідні, питання перед експертом може бути поставлено таким чином: чи не кріпилася планка за допомогою шурупів до спинки сидіння.

При направленні на експертизу об'єктів, які відносяться до складених предметів, ставлять наступні питання: чи становили раніше одне ціле, дверний замок виявлений на місці події, і ригель замка, вилучений у обвинувачуваного?

Питання, що ставляться перед експертом при дослідженні об'єктів, які відносяться до комплектних цілих, формулюють так: чи носилися черевики, вилучені у підозрюваної особи, з калошами, виявленими на місці події?

Крім цього, при направленні об'єктів на експертизу слідчий часто не вказує у постанові - у що упаковані об'єкти, що направляються на дослідження, і в якій кількості вони надані.

Шляхи вирішення: для вирішення означених проблемних питань з боку Експертної служби МВС необхідно ініціювати проведення періодичних спільних нарад-консультацій між особовим складом слідчих підрозділів та провідними фахівцями, керівниками підрозділів НДЕКЦ для вирішення проблемних питань, які виникають в ході призначення та виконання судових експертиз.

Налагодження шляхів комунікації за вектором слідчий → експерт (керівник експертного підрозділу) для оперативного вирішення проблемних питань або надання консультації [4].

3. Для уникнення різного трактування окремих положень методики експертного встановлення цілого за його частинами, на її основі необхідно розробити та офіційно впровадити *стандартні операційні процедури (СОП)* дослідження окремих видів об'єктів.

Стандартна операційна процедура - це документально оформлені інструкції з виконання окремих виробничих процедур, максимально деталізовані та викладені в тій послідовності, в якій ці процедури мають виконуватись. Іншими словами, це – покрокові інструкції, які докладно відповідають на питання: хто?, що?, де?, коли? і як? необхідно діяти. Вони зможуть забезпечити стабільне, однакове, правильне і відтворюване виконання судових експертиз та експертних досліджень.

Що ми можемо досягти за допомогою введення СОП:

- Можливість забезпечити одноманітність, узгодженість і контроль над проведеними процесами і гарантувати, що процедура виконується точно таким же способом кожен раз, незалежно від виконавця;
- Створюється стандартна і загальна база для навчання співробітників, адаптація нових співробітників у підрозділі проходить швидше і ефективніше;
- Мінімізується негативний вплив, так званого, «людського» фактору (досвід, знання, навички та вміння окремо взятого співробітника вже не мають великого значення – звичайно, якщо співробітник попередньо був навчений), мінімізується ймовірність помилкових дій;
- Створюються умови для впровадження системи управління якістю (СУЯ)
- Створення умов для сертифікації окремих підрозділів та експертних напрямків, у тому числі трасологічного, згідно з вимогами міжнародного стандарту ДСТУ ISO/IEC 17025 .

Виходячи з цих перспективних можливостей, можна стверджувати, що СОП можуть бути введені і в інших видах трасологічних досліджень (наприклад, дослідження замків, ідентифікаційних номерів та рельєфних знаків, пломб, тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бергер В.Є., Рибалко Я.В. Зразки актів дактилоскопічної та трасологічної експертиз.-К.: РВВ МВС України, 1997.
2. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): [підруч.] / Салтевський М.В. – К. : Кондор, 2005. 588 с.: 32 іл.
3. Методика судової трасологічної експертизи (загальна частина) / [К.М Ковальов, В.А. Кузнецов]. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 19 с.
4. Методика встановлення цілого за частинами експертна спеціальність 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами». К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2014. 37:іл.

Алла Лазаренко

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії ДПТС; провідна фахівчиня з організації наукової роботи Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Чернігів, Україна

Микола Максименко

директор Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Чернігів, Україна

ОЦІНЮВАННЯ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТА: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Експертна діяльність багатогранна та водночас складна, оскільки у ході досудового розслідування та судового провадження виникає необхідність у вирішенні питань, що вимагають спеціальних знань у різних сферах людської життєдіяльності. У переважній більшості випадків такі питання не можуть бути вирішені іншим шляхом, ніж винесення експертного висновку. Головною метою якого є відображення інформації, яка повинна бути достовірною, допустимою та належною.

Відповідно до ст. 101 КПК України, висновок експерта є лише одним з процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні, його визначено як детальне окреслення проведених експертом досліджень та винесені за їх результатами підсумки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [1]. І хоча висновок експерта не має наперед встановленої сили чи якоїсь переваги над іншими доказами, але, як визначає судова практика, йому надається важливе значення, особливо під час проведення судових дебатів. Безумовно недостовірний та неналежний висновок експерта зачіпає конституційні права громадян, суттєво впливає на здійснення правосуддя, встановлення доказової бази винуватості особи, особливо якщо все це супроводжується умисними діями судового експерта. Саме тому для науки кримінології важливим є дослідження ефективності видів оцінювання експертних висновків, що має на меті розроблення відповідних заходів запобігання кримінальним правопорушенням проти правосуддя.

Найбільш вдалим, на нашу думку, є запропонований Щербаковським М.Г. структурний підхід щодо оцінки висновку експерта. Зокрема науковець пропонує декілька блоків розумових операцій і дій: формальна (логіко-процесуальна) оцінка; змістовна оцінка; допит експерта.

Формальна (логіко-процесуальна) оцінка висновку експерта містить наступні розумові операції.

1. Здійснення оцінки дотримання процесуальних вимог під час проведення експертизи, що спрямоване на встановлення його юридичної природи.

2. Оцінювання відповідності об'єктів, спрямованих на експертизу та тих, які експертом були досліджені. Перевіряється інформація, яка була

встановлена, досліджена та використана в процесі проведення експертизи; відповідність об'єктів указаній про них інформації в процесуальних документах; процедура оформлення.

3. Проведення оцінки повноти та обсягу проведеного експертного дослідження; відповідності кінцевого висновку таким вимогам як: чіткість, ясність та однозначність.

4. Оцінювання логічної обґрунтованості висновків – відповідність висновків експерта результатам дослідження, етапам дослідження.

5. Визначення відповідності конкретному кримінальному провадженню викладених в експертному висновку результатів дослідження. Встановлюється зв'язок між фактичними даними, викладеними у висновку та обставинами, які підлягають доказуванню.

6. Встановлення відповідності змісту висновків експерта іншим доказам, які містяться у матеріалах кримінального провадження.

Змістовна (спеціальна) оцінка висновку експерта.

1. Встановлення достатньої кількості представлених на експертизу об'єктів для вирішення поставлених питань, застосування типової експертної методики.

2. Оцінювання потенційної здатності об'єктів піддатися дослідженню для вирішення поставлених питань і правильності вихідних даних

3. Проведення оцінки застосованої експертом методики (методу) дослідження на предмет її доцільності, правомірності і наукової обґрунтованості

4. Проведення оцінки повноти проведеного дослідження. Встановлюється, чи всі процедури дослідження відносно об'єкта експертизи виконані відповідно до обраної методики.

5. Оцінка правильності опису і інтерпретації встановлених ознак об'єктів. Під час вирішення ідентифікаційного завдання повинна бути оцінена ідентифікаційна значимість кожної ознаки, а також їх сукупності.

6. Оцінка наукової обґрунтованості проміжних і підсумкових висновків.

– проміжні висновки надані за результатами проведених досліджень;

– виявлені ознаки достатні для надання проміжних висновків;

– кінцеві висновки стали результатом сукупної оцінки проміжних висновків.

7. Визначення професійної здатності (компетентності) експерта вирішувати поставлене завдання.

Допит експерта.

Проводиться з метою усунення неясності або неповноти експертного висновку, а також одержання інших відомостей, пов'язаних із проведеною експертизою, коли для цього не потрібне провадження додаткових досліджень [2, с. 364-411].

У судовій практиці останнім часом узвичаїлись випадки використання рецензування висновку експерта. Наказом Міністерства юстиції України від 3 лютого 2020 р. № 335/5 затверджений порядок проведення рецензування висновків судових експертів. Останній містить визначену процедуру проведення та оформлення результатів рецензування висновків судових експертів науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, судових

експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, а також проєктів висновків фахівців, що мають намір отримати кваліфікацію судового експерта. Метою рецензування висновків судових експертів є підвищення професіоналізму експертів, покращення якості та обґрунтованості їх висновків. Однак, рецензування не може проводитись з метою спростування чи підтвердження висновків [4]. У зв'язку з чим, рецензування висновків експерта може бути доцільним для вдосконалення професійної майстерності експерта, поліпшення якості та обґрунтованості його висновків [3, с. 43].

На практиці рецензування висновку експерта, частіше за все, є допоміжним засобом поставити під сумнів висновок судового експерта, тобто довести те, що при його складанні відбулись процедурні порушення призначення або змістовні помилки, що могли призвести до хибних висновків по суті. Все частіше досвідчені фахівці у галузі судової експертизи на замовлення сторін надають оцінку висновкам судових експертів, не проводячи при цьому нової експертизи.

Результат їхньої роботи може бути оформлено у вигляді «рецензії», «консультативного висновку» чи в іншій формі та, незважаючи на відсутність в такого документа окремої процесуальної сили, він може бути прийнятий до уваги слідчим чи судом, адже допомагає цим особам виявити процедурні та змістовні помилки з боку судового експерта (експертної установи). На підставі критичної оцінки висновку судового експерта із докладним описом порушень та невідповідностей може бути прийняте рішення про призначення повторної судової експертизи, адже необхідність та доцільність її проведення зазвичай треба довести, а саме довести те, що висновок викликає сумніви, є необґрунтованим [5].

Таким чином, для ефективної профілактики кримінальних правопорушень проти правосуддя, зокрема ст. 384 КК України, одним із її напрямків слід вважати проведення оцінки висновків експерта. Оцінювання висновків експерта можливе такими способами: формальний (логіко-процесуальний); змістовний (спеціальний); допит експерта; рецензування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.
2. Щербаковський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
3. Лук'янчук О.І. Правомірність рецензування висновку експерта в судовому процесі. *Криміналістичний вісник*. № 1 (35), 2021. С. 38-47.
4. Про порядок проведення рецензування висновків судових експертів: Наказ Міністерства юстиції України від 03.02.2020 р. № 335/5. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#Text> (дата звернення 09.10.2023).
5. Ріпенко А. Рецензія на висновок судового експерта. URL: <https://de-jure.ua/retsenziia-na-vysnovok-sudovoho-eksper> (дата звернення 9.10. 2023).

Вікторія Пономаренко

старша судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ КОНСЕРВІВ НЕПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Загально відомо, що виробництво якісної і безпечної продукції для населення має важливе значення. Не виключенням є і консервація сировини рослинного та тваринного походження. Консервація дозволяє забезпечити населення продуктами харчування на протязі року незалежно від сезонності, дає змогу зберігати продукти харчування тривалий проміжок часу та бути придатними для споживання.

Консервування (лат. *conservare* – зберігати) – це будь-який технологічний процес, що значно подовжує строк збереження продуктів у придатному для вживання вигляді їжу, з повним або частковим збереженням їхньої харчової цінності. Одним з основних завдань консервування є зведення рівня активності зовнішнього середовища, води, знищення або пригнічення дії та розвитку мікроорганізмів та їх спор.

Для зберігання поживної цінності харчового продукту використовують різні методи та технології консервування. Практично всі вони засновані на усуненні умов для життєдіяльності мікроорганізмів (бактерій, цвілі, дріжджів), які викликають псування харчових продуктів. Для консервування використовують різні чинники, що порушують умови розвитку мікробів – висока або низька температура, зневоднення, підвищення осмотичного тиску, застосування хімічних консервантів, використання комбінованої дії декількох факторів. На сучасних консервних підприємствах випускають широкий асортимент консервованої продукції і напівфабрикатів з використанням різних методів консервування.

Методи консервування поділяються на фізичні, хімічні, біохімічні. До фізичних відносяться: дія холодом (охолодження, підморожування, заморожування); консервування струменями ВЧ і НВЧ; консервування випромінюванням (радуризація, обробка УФ променями, обробка ГЧ променями); консервування ультразвуком; тепла дія (пастеризація, стерилізація). До хімічних: зневоднення, засолювання, маринування, консервація антисептиками. Біохімічні включають в себе консервування антибіотиками, фітонцидами та консервування шляхом розвитку окремих видів мікроорганізмів [3].

Усі ці методи і технології застосовують як у промисловому, так і в непромисловому консервуванні (в домашніх умовах).

Консервована продукція відноситься до споживчих продовольчих товарів. Найважливішою споживчою якістю продовольчих товарів є їх безпечність. При

характеристиці безпечності продовольчих товарів оцінюють їх хімічну і санітарно-гігієнічну безпечність. Якщо при оцінці продовольчих товарів визначені межі не перевищені, то продукт придатний до споживання в їжу людиною. Враховується їх харчова цінність, придатність до тривалого зберігання та екологічні властивості, які в свою чергу включають в себе ергономічні, кулінарно-технологічні та естетичні властивості.

Якщо ж при оцінці безпечності продовольчих товарів, а в даному випадку консервів, визначені межі перевищені, то продукт не придатний до вживання в їжу людиною та не може бути реалізованим.

Якість та безпечність харчових продуктів регламентуються Законом України № 771/97-ВР «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [1] та «Правилами торгівлі на ринках» [2].

За результатами проведеного аналізу вимог вищезазначеного чинного законодавства України, яким регулюють порядок забезпечення безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, встановлено наступне:

- забороняється обіг харчових продуктів, маркування яких не відповідає вимогам законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів;

- забороняється обіг харчових продуктів на потужностях, що не відповідають вимогам санітарних заходів;

- забороняється продаж харчових продуктів власного домашнього виробництва не на агропродовольчих ринках;

- забороняється обіг об'єктів санітарних заходів, якщо ці об'єкти: 1) небезпечні; 2) непридатні до споживання; 3) неправильно марковані; 4) незареєстровані відповідно до вимог цього Закону; 5) ввезені (переслані) на територію України контрабандно. Харчові продукти, зазначені у пунктах 2 і 3 цієї частини, підлягають вилученню з обігу та/або відкликанню відповідно до вимог цього Закону;

- на ринках забороняється продаж кондитерських і кулінарних виробів, напівфабрикатів із м'яса і риби (фарш, котлети, кров'яні та домашні ковбаси, зельць, холодець, ікра рибна тощо), а також консервованих продуктів (овочі, м'ясо, риба, ікра та інші консерви), виготовлених у домашніх умовах.

Реалізація консервів дозволена за наступних умов:

- оператори ринку, які провадять діяльність з виробництва та/або обігу харчових продуктів, повинні зареєструвати свої потужності на будь-якій стадії виробництва шляхом подання заяви про державну реєстрацію із внесенням до неї відповідної інформації;

- мати маркування згідно із встановленими законом вимогами;

- продаж тільки на стаціонарних агропродовольчих ринках;

- пройти відповідний ветеринарно-санітарний контроль в державних лабораторіях ветеринарно-санітарної експертизи.

В товарознавчій практиці перед судовим експертом часто виникає питання щодо визначення ринкової вартості, об'єктами оцінки яких є консерви

непромислового виробництва, тобто домашня консервація м'яса, овочів, фруктів, ягід тощо.

Відповідно до норм чинного законодавства [1], а саме ст. 36, 37 ЗУ «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»: продаж харчових продуктів власного домашнього виробництва дозволено лише на агропродовольчих ринках за умови підтвердження їхньої придатності за результатами випробувань (досліджень) акредитованої лабораторії, яка знаходиться на агропродовольчому ринку, державним інспектором, який знаходиться на цьому ж ринку.

Домашня консервація, показники якості якої не відповідають жодним вищеперерахованим вимогам відповідно до законодавчих норм щодо якості та безпечності, не може бути реалізована на споживчому ринку. Виходячи з вищевикладеного, визначення ринкової вартості домашньої консервації в експертній товарознавчій практиці є неможливим. Продаж подібного майна, що представлено на стихійних ринках України, категорично заборонений відповідно до Закону України [2], адже воно несе ризики виникнення шкідливого впливу на здоров'я людини та може містити в собі небезпечний токсин ботулізму.

За порушення вимог законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів передбачена адміністративна відповідальність операторів ринку, в тому числі і фізичних осіб, які займаються обігом харчових продуктів.

Отже, підводячи підсумки, можна сказати, що консерви, виготовлені в домашніх умовах, заборонені до продажу, а отже їх ринкова вартість під час проведення судової товарознавчої експертизи не визначається.

Об'єктами оцінки товарознавчої експертизи можуть бути продукти, які виготовляються на підприємствах харчової промисловості, мають стандартизований склад та якість, та представлені до продажу в магазинах торговельно-роздрібної мережі або на агропродовольчих ринках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів. Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97> (дата звернення 11.10.2023).

2. Про затвердження Правил торгівлі на ринках. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства внутрішніх справ України, державної податкової адміністрації України, Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України від 26.02.2002 №57/188/84/105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-02> (дата звернення 11.10.2022).

3. Вікіпедія URL: <https://uk.wikipedia.org/> (дата звернення 11.10.2023).

Юлія Семко

судова експертка 5-го класу лабораторії психологічних, мистецтвознавчих та інших видів досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

МОВНІ ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ КАТЕГОРИЧНИХ СУДЖЕНЬ У ЛІНГВІСТИЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

Актуальність дослідження зумовлена потребою розв'язання проблеми кваліфікації категоричних суджень як об'єкта семантико-текстуального аналізу в лінгвістичній експертизі, що підтверджено експертною практикою.

Загалом категоричні судження як категорія не були окремим об'єктом дослідження експертів-лінгвістів. Однак практичні потреби зумовили виокремити категоричні судження як окрему категорію та дослідити її особливості. Отримані результати поглиблюють терміносистему лінгвоекспертології як розділу юридичної лінгвістики та допоможуть експертам практикам у проведенні лінгвістичних семантико-текстуальних експертиз.

Юридична лінгвістика має в українському мовознавстві серйозне підґрунтя у працях Н. Артикуци, О. Доценко, Н. Кравченко, Л. Пономарьової, Ю. Прадіда, А. Просяної, І. Царьової та ін. Здебільшого в центрі уваги дослідників поставали проблеми юридичної термінології, зокрема її семантики і словотвору; стилістичних особливостей законодавчих текстів; вияви юридичного дискурсу, зокрема судовий, законодавчий, міжнародно-правовий. Утім, проблематика лінгвоекспертології належить до новітніх питань юридичної лінгвістики і представлена науковими розвідками Б. Ажнюка, Л. Ажнюк, К. Голобородька, Є. Ковкіної і Н. Дідушок, Л. Свиридової, Д. Сизонова і Л. Шевченко та ін. Серед зазначених праць переважно присвячені загально теоретичним питанням судової експертизи та практичні рекомендації щодо проведення експертних досліджень» [3, с.106-107]. Проте вивченню категоричних суджень не приділено достатньої уваги.

Зазначимо, що у загальних положеннях та переліку питань до лінгвіста-експерта у «Законі про судову експертизу» [1] та «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» [2] окремо категоричні судження не виділені, немає алгоритму дій під час необхідності встановлення подібних висловлювань, тому зазначена тема потребує ґрунтовного опрацювання.

Мета дослідження – визначити мовні форми вираження категоричних суджень у лінгвістичній експертизі.

Розглянемо ключові лексеми «судження», «категоричний», «категоричне судження» в академічному тлумачному словнику української мови в 11-ти томах:

Судження – «1. Думка про що-небудь, погляд на щось; виклад своїх думок, поглядів. 2. лог. Думка, в якій стверджується або заперечується що-небудь відносно предметів і явищ» [4].

Тобто, судження, з лінгвістичної точки зору, те саме, що думка.

Думка (рос. – мнение) – те, про що думає людина про особу, факт, подію, тобто це оціночне судження. Думка завжди вербальна (виражена словами – в усній або письмовій формі). Вираження думки розпізнається в тексті за наявністю певних слів і конструкцій, що вказують на неї (наприклад, на мою думку, я вважаю). Думка – судження, що відбиває особисту точку зору людини, її ставлення до кого-чого-небудь.

Категоричний – «безумовний, рішучий // Який не допускає заперечень» [4].

Категоричне судження, лог. — «безумовне судження. Категоричним судженням називається таке судження, в якому в безумовній формі відображається факт наявності чи відсутності зв'язку між предметом і ознакою» [4].

Тобто, поняття «категоричне судження» фіксуємо з позначкою «лог.», що вказує на приналежність терміну більше до логічної категорії, ніж до лінгвістичної.

У філософському енциклопедичному словнику зазначено, що «Судження має властивість виражати або істину, або хибність. Мовним еквівалентом судження є розповідне речення. Якщо в судженні стверджується чи заперечується те, що є в дійсності, то воно істинне, у протилежному разі — хибне. Здатність судження бути істинним або хибним називається істиннісним значенням судження. До суджень не належать речення, які не можна схарактеризувати як істинні або хибні (питальні, наказові тощо). Складовими частинами судження виступають суб'єкт (S), предикат (P) і зв'язка ("є", "не є") Суб'єкт і предикат називаються термінами судження. Якщо до складу судження входять тільки два терміни, воно називається простим, якщо більше — складним. Властивість судження бути ствердним або заперечним називається якістю судження, а обсяг, в якому береться суб'єкт S., — кількістю...» [5].

Виходячи з викладеного, головною мовною ознакою судження є форма розповідного речення. Питальні і спонукальні речення не виражають суджень, оскільки вони нічого не стверджують і не заперечують щодо дійсності.

Категоричність – це модусна семантико-прагматична категорія висловлювання, що включає лінгвістичні і нелінгвістичні характеристики, що дозволяють визначити ступінь впевненості того, хто говорить в описуваному стані справ або його оцінці, а також дозволяють судити про ступінь безапеляційності інформації, що передається мовцем. Синонімами до поняття «категоричний» є лексеми рішучий, твердий, безапеляційний, беззаперечний, ультимативний, наважливий. Отже, під категоричним судженням розуміємо розповідне речення, для якого характерні рішучість, впевненість мовця у сказаному (у висловлюванні, формулюванні, судженні тощо.), яке не допускає

заперечень і інших тлумачень, тому категоричний вислів передає прямолінійність і однозначність.

Існують спеціальні лексичні засоби вираження категоричності висловлювань мовцем думки, що характеризуються відповідним семантичним компонентом та типовою граматичною функцією. Ці засоби називаються лексико-граматичними, їх розглядають у контексті прагматичної орієнтації висловлювань (насамперед інтенції того, хто говорить).

Можна констатувати, що, будучи категорією, категоричність проявляється на всіх мовних рівнях та реалізується величезним різноманіттям мовних засобів на лексичному та граматичному рівнях:

- *модальні слова і словосполучення з семантикою впевненості того, хто говорить в істинності висловлюваного: безперечно, безсумнівно, безумовно, звичайно, поза (без) всякого сумніву, зрозуміло, природно та ін. Ці маркери категоричності використовуються як у ситуаціях опису, оцінки об'єкта дійсності чи стану справ, і у ситуаціях згоди чи незгоди з співрозмовником, позитивної або негативної відповіді на питання. Модальні слова можуть виконувати функцію вставних слів або виступати в ролі стверджувальних речень (Наприклад: *Знімання з дітками, **безумовно**, завжди супер милі; В статті я, **звичайно**, не охоплюю всіх проблем розвитку юридичної лінгвістики; **Безсумнівно**, виступ Анжеліки був найкращим на пісенному конкурсі);**

- *дієслова, короткі прикметники і дієприкметники з семантикою впевненості, переконаності, безсумнівності, що виконують функцію присудка або виступають у ролі вставних слів: впевнений, переконаний, не сумніваюся та ін.; за допомогою прислівників міри та ступеня: абсолютно впевнений, глибоко переконаний, впевнений на сто відсотків, стовідсотково впевнений, ні на хвилину не сумніваюся, анітрохи не сумніваюся (Наприклад: **Переконаний**, виступ Анжеліки був найкращим на пісенному конкурсі; **Я не сумніваюся**, що вони знову спробують атакувати Київ; **Ні на хвилину не сумніваюся** в тому, що я зробив правильний вибір);*

- *дієслова заявляти, стверджувати, вимагати, підкреслювати й інші з семантикою ультимативності, особливої значущості вимовного, що виступають у ролі присудків. З цими дієсловами активно поєднуються прислівники з семантикою посилення дії: рішуче заявляю, категорично заявляю, впевнено заявляю, особливо наголошую, категорично стверджую (Наприклад, **Я категорично заявляю**, що це відбулося з грубим порушенням діючого законодавства; **Я категорично стверджую**, що ця справа є наслідком тиску на мене);*

- *прислівник «категорично» та його синоніми: рішуче, впевнено, однозначно, абсолютно та ін. Вони поєднуються з дієсловами, що позначають ставлення того, хто говорить до того, про що йдеться, а також зі словами, що належать до різних частин мови, виступають у ролі присудка і позначають згоду або незгоду того, хто говорить зі співрозмовником та ін. (Наприклад, **Я абсолютно з вами не погоджуюсь**).*

Категоричність характеризується більшим чи меншим ступенем. Іншими словами, шкала категоричності має дві протилежні сторони: підвищення (посилення) та зниження (пом'якшення).

Розглянуті нами мовні форми вираження категоричності не є вичерпними і використовуються мовцем у висловлюваннях різних жанрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. №4038а-ХІІ. Дата оновлення 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 04.09.2023).

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5. Дата оновлення 07.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 04.09.2023).

3. Кондратенко Н. В. Фактичне твердження та оцінне судження: розмежування в семантико-текстуальній лінгвістичній експертизі // Прикладна лінгвістика на Півдні України: здобутки і перспективи. Вінниця: Твори, 2022. С. 106–113.

4. Словник української мови: у 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 07.09.2023).

5. Філософський енциклопедичний словник / голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. URL: <https://slovnyk.me> (дата звернення: 07.09.2023).

Роман Слесар

завідувач сектору трасологічних досліджень та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Волинського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Луцьк, Україна

Роман Харук

старший судовий експерт сектору трасологічних досліджень та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Волинського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Луцьк, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ СУБСТАНЦІЇ БАГАТОРАЗОВОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ СЛІДІВ ПРОТЕКТОРІВ ШИН ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Безперервний процес розвитку науки, техніки, технологій, виробництва і споживання впливає на усі галузі, в тому числі на розвиток сучасної криміналістики. Існує велика кількість засобів, за допомогою яких можна отримати об'ємну копію експериментального сліду протектору шини транспортного засобу, це різні полімери, сірка, парафін, віск, пластилін, гіпс, легкосплавні матеріали, проте не так багато відомих слідосприймаючих поверхонь, які отримали практичне застосування і можуть бути використанні в лабораторних умовах з метою виготовлення експериментальних зліпків, що відображають сталий комплекс ідентифікаційних ознак, яким володіє слідоутворюючий об'єкт.

Для сприйняття подальшого матеріалу наведено ряд термінів із загального курсу криміналістики.

Слід (в трасологічному розумінні) - матеріально-фіксоване відображення морфологічної (зовнішньої) будови (структури) одних матеріальних об'єктів на інших, що виникли внаслідок події злочину [1, с. 3].

Слідоутворюючий об'єкт - це об'єкт, який утворює слід [2, с. 6].

Слідосприймаючий об'єкт - це об'єкт, на якому виникає слід [2, с. 6].

Ідентифікаційна ознака - ознака, яка складає поряд з іншими комплекс, що індивідуалізує порівнювані об'єкти та використовується з метою ототожнення [1, с. 4].

Сліди транспортних засобів - це матеріально фіксовані відображення зовнішньої будови окремих частин транспорту, частини деталей транспорту, що відокремилися, й речовини, які використовуються при експлуатації транспорту.

Усі сліди цього типу можна поділити на: а) сліди ходової частини транспортного засобу (коліс, гусениць); б) сліди частин транспорту, що виступають (кузова, бампера, облицювання радіатора) на інших предметах; в) предмети, що відокремилися від транспортного засобу (частки фарного скла, фарби, дерев'яного кузова); г) сліди, що утворилися на транспортному засобі в результаті контакту (різні пошкодження, нашарування); ґ) речовини, що не є

об'єктами трасології, а досліджуються в експертизі матеріалів, виробів та речовин (хімічні, фізико-хімічні) [3].

Об'ємні сліди утворюються на м'якому ґрунті, забруднених дорогах, снігові, тощо та являють собою вдавленості, які відображають ознаки зовнішньої будови ходової частини транспорту на поверхні об'єкта, з яким вони контактували [3, с. 179].

Поверхневі сліди - плоскі відображення малюнка протектора шини - лишаються на дорогах з твердим покриттям, а також на твердих предметах (дошка, листовий метал), через які проїхав транспортний засіб [3, с. 179].

Процедура утворення відтиску (відбитку) протектора шини транспортного засобу на слідосприймаючій поверхні являє собою складний процес і залежить від ряду факторів:

- тиску в камері колеса;
- навантаження на колесо;
- характеру руху (швидкості) транспортного засобу;
- стану та якості протектору шини.

При проведенні судової трасологічної експертизи, об'єктами якої є сліди протекторів шин транспортних засобів, зафіксованих у гіпсових зліпках, досить часто ознаки, які відобразились в сліді, порівнюються безпосередньо з протектором шини, а експериментальні зліпки з метою відстеження сталого комплексу ідентифікаційних ознак не виготовляються. Однак в ході проведення експертного дослідження з метою вирішення ідентифікаційних завдань, а саме ототожнення: сліду протектору шини транспортного засобу (зафіксованого в гіпсовому зліпку) вилученого з огляду місця події та шини (шин) вилученої(их) з транспортного засобу, для проведення порівняльного дослідження слід виготовити експериментальні зліпки з шин транспортного засобу. В цьому випадку порівняльні зразки виготовляються експертом з шини (шин) транспортного засобу. При виготовленні об'ємних зразків найчастіше використовується найбільш розповсюджений порошок гіпсу (далі - гіпс).

Разом з тим, виготовлення таких зліпків є необхідною умовою ідентифікації досліджуваних матеріалів. Об'ємні експериментальні зліпки, утворені за допомогою гіпсу, виготовляють в умовах максимально наближених до умов, які були під час проведення огляду місця події, а саме мають бути враховані:

- погодні умови (температура, вологість, тощо);
- дані про місце вилучення (ґрунт, пісок, сніг, тощо);
- слідосприймаючий об'єкт;
- особливості вилучення.

Вищеперераховані умови не завжди містяться в протоколах огляду місця події, що в свою чергу ускладнює проведення порівняльного дослідження, а тому в лабораторних умовах необхідна така слідосприймаюча поверхня, яка може бути використана для виготовлення якісних експериментальних копій, що в подальшому будуть застосовані в якості порівняльного матеріалу.

Отриманий якісний порівняльний матеріал, дозволяє відтворити масу додаткових фактів, пізнати особливості механізму відображення окремих ознак, отримати дані про умови утворення слідів на місці вчинення злочину та особливості взуття, яким було залишено слід. Експериментальні копії, виготовлені з досліджуваного взуття мають значні переваги порівняно з самим взуттям. Мається на увазі, що вивчаючи слідоутворюючий об'єкт, який знаходиться в одному положенні і стані, важко побачити його особливості (виявити сталий комплекс ідентифікаційних ознак), який він може залишити на слідоутворюючій поверхні [2, с. 374].

У свій час експертами Волинського НДЕКЦ МВС було досліджено тематику щодо необхідності виготовлення об'ємних копій слідів низу взуття, а також висвітлено практичний досвід використання субстанції багаторазового використання для виготовлення експериментальних слідів шин та взуття «MikroTrack™» (далі - субстанція багаторазового використання). Однак, не описано переваги виготовлення об'ємних копій слідів протектору шин.

Субстанція багаторазового використання для виготовлення експериментальних слідів шин та взуття «MikroTrack™» - це матеріал, що виготовлений на основі полімерів білого кольору, який використовується як форма для заливки слідів гіпсами, є багаторазовим, може зберігатись і не висихати. Цей матеріал детально відображає мікрорельєф площини сліду, легко відокремлюється від його поверхні та завдяки своїм пластичним властивостям дає змогу отримувати зліпки з глибоких, складних за конфігурацією слідів [2, с. 375].

Оскільки метою даної статті є описати основні переваги виготовлення об'ємних гіпсових зліпків в лабораторних умовах з поверхні субстанції багаторазового використання «MikroTrack™» тому, для відображення переваг отримання зразків для порівняльного дослідження на субстанції багаторазового використання в лабораторних умовах, експериментальні зліпки також будуть виготовлені з поверхні піску та ґрунту. Для виготовлення експериментальних слідів протектору шин з поверхні субстанції багаторазового використання, піску та ґрунту, шинами транспортного засобу утворювались експериментальні сліди-вм'ятини натисканням з різною силою. Після цього, наливним способом, за допомогою водного розчину гіпсу з вище вказаних слідів-вм'ятин виготовлялись гіпсові зліпки шин транспортних засобів (рис. 1, 2, 3, 4).



Рис. 1. Протектор шини.

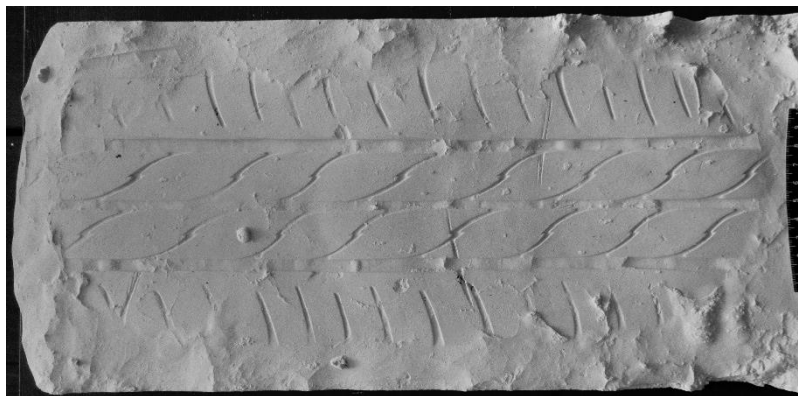


Рис. 2. Гіпсовий зліпок сліду протектора шини виготовлений на субстанції багаторазового використання «MikroTrack™».

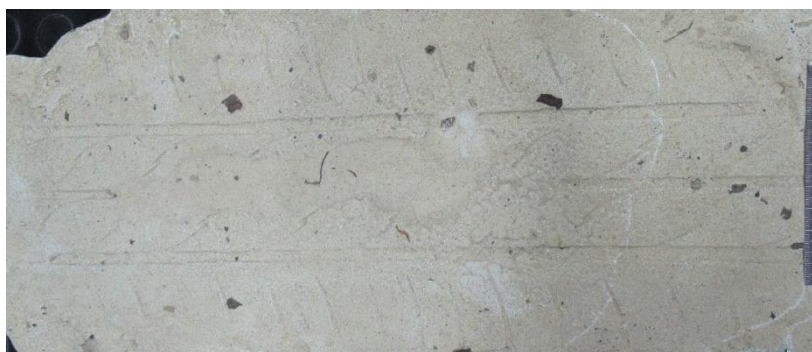


Рис. 3. Гіпсовий зліпок сліду протектора шини виготовлений на піску.



Рис. 4. Гіпсовий зліпок сліду протектора шини виготовлений на ґрунті.

У процесі дослідження гіпсових зліпків слідів протектора шини транспортного засобу встановлено, що у зліпках, які виготовлені із слідів, залишених на субстанції багаторазового використання, мікрорельєф (потертості поверхні, проколи та пробоїни, розриви, подряпини і розрізи, тріщини та викришуваність окремих частин виступаючих елементів малюнку протектора) відобразились за своїми якісними та кількісними характеристиками, значно краще, ніж у зліпках, виготовлених зі слідів, які залишені на піску та ґрунті. Це пояснюється тим, що субстанція за своїми властивостями, забезпечує кращу міцність заданої форми при виготовленні гіпсових зліпків наливним способом, а тому мікрорельєф на ній відображається значно краще ніж на піску чи ґрунті (рис. 5, 6).



Рис. 5, 6. Збільшене зображення зліпку, виготовленого зі сліду, що залишений на субстанції «MikroTrack™» (зліва) та зліпку, виготовленого зі сліду, що залишений на ґрунті (зправа).

На основі вищевикладеного необхідно зазначити, що наведені ілюстрації мікрорельєфу наочно демонструють переваги застосування субстанції багаторазового використання як слідосприймаючої поверхні, а дослідження об'ємних копій протекторів шин транспортних засобів, виготовлених з такої поверхні, є досить ефективним при пошуку та оцінці комплексу ідентифікаційних ознак.

Наявний якісний порівняльний матеріал в якому стало відображені окремі ознаки, збільшує кількість експертиз з категоричним висновком, що було підтверджено практичним використанням працівниками Волинського НДЕКЦ МВС, як при дослідженні слідів низу взуття так і слідів протекторів шин транспортних засобів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бергер В. Є., Рибалко Я. В. “Зразки актів дактилоскопічної та трасологічної експертизи”, Київ 1997.
2. Криміналістика і судова експертиза. Випуск 65. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.36>.
3. Національна академія внутрішніх справ. Кафедра криміналістики та судової медицини. Мультимедійний підручник. "Криміналістика" до 50-річчя кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ. Авторський колектив.

Іван Старенький

судовий експерт сектору досліджень телекомунікаційних систем та засобів лабораторії досліджень об'єктів інформаційних технологій, телекомунікаційних систем та засобів Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

COMMAND LINE INTERFACE ОПЕРАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ LINUX, ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Command Line Interface (CLI), більш відомий як «Terminal» – це інтерфейс командного рядка, за допомогою якого користувач може взаємодіяти з програмним забезпеченням (ПЗ) та операційною системою (ОС), шляхом введення текстових команд в командному рядку.

CLI приймає текстове введення від користувача, інтерпретує команду та виконує операцію. Інтерфейс командного рядка (КР) дозволяє безпосередньо взаємодіяти із системою, тому можна говорити, що CLI – це високоєфективний інструмент для виконання команд. На відміну від графічних інтерфейсів (GUI), які використовують візуальні елементи, такі як піктограми та вікна, CLI заснований на текстовому введенні. Хоча графічні інтерфейси зручні та інтуїтивно зрозумілі, CLI забезпечує більш високий рівень контролю та ефективності.

Крім того, CLI підтримує сценарії (bash-скрипти та інші), тобто команди можуть бути написані та виконані автоматично. Тому з його допомогою можна автоматизувати багато завдань [1].

Враховуючи такий потужний перспективний інструментарій, що може надати CLI користувачеві електронно-обчислювальної машини (ЕОМ), не дивно, що ОС «Linux» з усім спектром своїх різноманітних дистрибутивів, наприклад, таких як, «Deft Zero», «BackBox», «BlackArch», «Kali Linux», «Parrot OS», «Pentoo» та інші, є тією ОС, що повсякденно використовується експертами, а CLI є невід'ємним інструментом при проведенні експертиз, зокрема комп'ютерно-технічних. Використовуючи CLI, експерт може встановити будь-яке ПЗ, з подальшим звернення до нього через термінал.

У якості об'єктів дослідження (ОД) при проведенні комп'ютерно-технічних експертиз в переважній більшості випадків є різноманітні накопичувачі, як зовнішні так і внутрішні, що були вилучені зі складу системних блоків персональних комп'ютерів (СБПК), ноутбуків, серверів та апарати стільникового зв'язку. В подальшому, у відповідності до діючих методик, експертом проводиться дослідження інформації, що міститься в пам'яті об'єктів дослідження.

CLI може бути використаний вже на етапі під'єднання накопичувача інформації до тестового персонального комп'ютера (ПК) експерта. За допомогою команди «`sudo fdisk -l`» можна отримати перелік всіх під'єднаних до ПК накопичувачів інформації (НІ), наступним кроком за допомогою команди «`dd`» експерт може ініціалізувати процес створення побітової копії НІ. Нижче

наведено приклад команди «dd» з додатковим використанням команди «pv» (pipe view), розрахунком контрольних сум за алгоритмами md5, sha1 та отриманням старт-параметрів обраного НІ.

```
sudo dd if=/dev/sde | pv | dd of=/path_to_image_folder/image.dd bs=1024
conv=noerror,sync | md5sum > path_to_file/sum.txt | sha1sum >>
path_to_file/sum.txt | sudo smartctl -a /dev/sde1 > path_to_file/smart.txt
```

Також CLI може бути використаний для безпосереднього монтування ОД в режимі «Read Only», без використання будь-яких спеціальних блокуючих засобів, та надати можливість використовуючи команду «mc» дослідити інформаційне наповнення ОД.

В ході виконання певних експертиз, експерт може зіштовхнутися з необхідністю віртуалізації побітової копії НІ, і як не дивно, в середовищі CLI, за допомогою команди «qemu-img convert» [2] можна створити нову копію раніше створеної побітової копії НІ, але вже з іншим розширенням файлу. Дана опція, є вкрай корисною, особливо якщо експертові на дослідження надійшла резервна копія серверу, що була створена за допомогою «Proxmox» [3], а окремо виділеної ЕОМ під сервер Proxmox - немає. Тому, використовуючи CLI можна зконвертувати резервну копію в той формат, який є найбільш зручним саме для експерта, та продовжити дослідження.

У випадках, коли експерт перебуває на виїзді, та має необхідність безпосередньо на місці виїзду дослідити НІ, або зняти з нього побітову копію, в нагоді може знадобитися Flash-накопичувач, на який інстальовано Live-версію одного з криміналістичних дистрибутивів ОС «Linux», або ПК, на якому встановлено ОС «Linux». Flash-накопичувач стане невід'ємним інструментом, якщо з накопичувачів інформації, виявлених у складі СБПК або ПК, утворено Raid-масив, адже відтворити апаратний Raid-масив, в лабораторних умовах, маючи у своєму розпорядженні лише побітові копії НІ – неможливо.

Описані в даній роботі випадки та сценарії застосування CLI під час проведення комп'ютерно-технічних експертиз, це лише «вершина айсберга», так як вже було зазначено CLI є невід'ємною частиною ОС «Linux» та є тим інструментом, робота з яким ведеться постійно.

Тому межі застосування CLI, в першу чергу, залежать від рівня володіння даним інструментом самим експертом, все залежить від Вас.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Старенький І.В., Донченко О.І. Автоматизація експертної діяльності під час виконання комп'ютерно-технічних експертиз / Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання судової експертизи та криміналістики» з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, 10 листопада 2023.

Qemu. URL: <https://jima.cat/convert-raw-dd-image-to-vmdk-vmware/> (дата звернення 06.09.2023).

Р
г
о
х
т
о
х

Емілія Суворова

судова експертка сектору біологічних досліджень та обліку Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Черкаси, Україна

Ольга Карасьова

старша судова експертка сектору біологічних досліджень та обліку Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Черкаси, Україна

**МОЖЛИВОСТІ СИСТЕМИ RAPIDNIT™ ID SYSTEM ДЛЯ
ВСТАНОВЛЕННЯ ДНК-ПРОФІЛІВ В УМОВАХ ВІЙНИ**

У зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України, з кожним днем збільшується кількість зниклих безвісти військових та цивільних осіб, невпізнаних тіл і фрагментів тіл загиблих. Також щодня зростає кількість звернень громадян, які втратили своїх близьких.

Застосування ДНК-аналізу для ідентифікації загиблих для нашої країни наразі є надзвичайно актуальним. В умовах війни важливим є скорочення часу виконання молекулярно-генетичних експертиз та збільшення кількості центрів для їх проведення [2; с.10], [4; с.29].

Під час проведення молекулярно-генетичних експертиз встановлення ДНК-профілю проводиться за допомогою різної приладової бази та різних наборів для ідентифікації людини. В установах Експертної служби МВС України для аналізу STR-локусів найчастіше використовуються набори PowerPlex Fusion (Promega), GlobalFiler™ PCR Amplification Kit (Thermo Fisher Scientific) та PowerPlex Y23 System (Promega). Під час встановлення ДНК-профілю за допомогою цих наборів потрібен певний час, спеціальні вміння та навички для виділення ДНК, регулювання концентрації виділеної ДНК, ПЛР, електрофорезу, інтерпретації результатів електрофореграм і статистичної обробки отриманих даних. Система RapidNIT™ ID (Thermo Fisher Scientific) була створена для визначення ДНК-профілів осіб з використанням наборів реактивів GlobalFiler™ за короткий термін шляхом автоматизації більшості з цих процесів, включаючи виділення ДНК, коригування концентрації ДНК та ПЛР [1; с.45], [4; с.12].

RapidNIT™ ID System – повністю автоматизована система і дозволяє встановити ДНК-профіль одного зразка за 90 хвилин. Система складається з приладу RapidNIT™ ID System, програмного забезпечення RapidLINK™, яке централізує інформацію про роботу та продуктивність приладу, а також двох видів картриджів: основного картриджа та картриджа для зразка. Основний картридж містить буфер для лізису та усі реагенти, що необхідні для електрофорезу. Картридж для зразка містить одну камеру, в яку поміщається зразок, та реагенти для лізису і ПЛР. Біологічним матеріалом, який використовується для встановлення ДНК-профілю, є букальний епітелій та кров

людини. В залежності від наданого на дослідження біологічного матеріалу, використовуються відповідні картриджі для зразків [5; с.118], [7; с.17].

Система RapidНІТ™ ID є досить простою у використанні, залучення кваліфікованого експерта потрібне лише на етапі аналізу отриманих даних. Враховуючи те, що усі процеси обробки ДНК у приладі автоматизовані та контакт працівника з об'єктом дослідження мінімальний, ризик контамінації досліджуваних зразків майже відсутній [8; с.21].

Під час роботи в повнопрофільній ДНК-лабораторії, у зв'язку з високою чутливістю методу, необхідно враховувати ймовірність забруднення матеріалу, який досліджується, сторонньою ДНК. У зв'язку з цим, в таких лабораторіях передбачена наявність щонайменше восьми окремих приміщень для проведення дослідження та формування висновків експерта зі спеціально відведеними зонами до та після ПЛР. Рух повітря у цих приміщеннях забезпечують у напрямку зони ампліфікованої ДНК та запобігають руху в протилежному напрямку тощо [3; с.2]. На відміну від повнопрофільної лабораторії, для функціонування системи RapidНІТ™ ID необхідне лише місце для розміщення приладу та комп'ютера. Це дає змогу встановлювати прилад не лише у лабораторіях науково-дослідних центрів, відділеннях поліції, а і, навіть, в криміналістичних пересувних лабораторіях та в польових умовах (в місцях надзвичайних подій) [8; с.22].

Застосування системи RapidНІТ™ ID скорочує час виконання експертизи та спрощує операції, які пов'язані з профілюванням родичів невстановлених осіб та жертв надзвичайних подій (катастроф), що наразі є особливо актуальним для України. Програмне забезпечення RapidLINK™ спрощує обмін даними між різними лабораторіями, що сприяє прискоренню ідентифікації людини [6; с.77].

Простота в установці, обслуговуванні й експлуатації, відсутність особливих вимог до приміщення, де розміщують систему RapidНІТ™ ID, та відносно невисока вартість обладнання, порівняно з обладнанням повнопрофільної лабораторії, дає можливість забезпечити такими системами всіх, хто того потребує, починаючи з науково-дослідних центрів, закінчуючи пересувними лабораторіями на прифронтових територіях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аббасов Р.Г., Повх А.С., Романчук С.М. Методика проведення молекулярно-генетичних досліджень. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2018. 75 с.
2. Костіков І.І. та ін. Молекулярно-генетична ідентифікація осіб, загиблих під час російської збройної агресії проти України: успіхи та проблеми. *Криміналістичний вісник*. 2023. №39(1). С. 10–28.
3. Рекомендації щодо створення лабораторій ДНК-аналізу : Відділ медико-біологічної експертизи ДНДЕКЦ МВС України. Київ, 2002. 6 с.
4. Степанюк Р.Л., Гусева В.О. (2023). Організаційні засади днк-ідентифікації загиблих унаслідок надзвичайних подій із масовими жертвами. *Криміналістичний вісник*. 2023. №39(1). С. 29–38.

5. Buscaino J. et al. Evaluation of a rapid DNA process with the RapidHIT® ID system using a specialized cartridge for extracted and quantified human DNA. *Forensic Science international Genetics*. 2018. Vol. 34. P. 116-127.
6. Murakami C. et. al. Individual identification using the RapidHIT™ ID system for forensic samples. *Legal Medicine*. 2020. Vol. 19. P. 65-79.
7. Rapid DNA. Dalin E. et al. Linköping : Swedish National Forensic Centre, 2022. 80 p.
8. Salceda, S. et al. Validation of a rapid DNA process with the RapidHIT® ID system using GlobalFiler® Express chemistry, a platform optimized for decentralized testing environments. *Forensic Science International: Genetics*. 2017. Vol. 28. P. 21–34.

Денис Хомутенко

*судовий експерт, оцінювач, Всесвітньо Визнаний Оцінювач WAVO-WRV,
аспірант Харківського національного автомобільно-дорожнього університету,
ТОВ «Науково-виробниче підприємство УкрСпецБудЕкспертиза»,
м. Кропивницький, Україна*

Галина Гавриш

*судова експертка, кандидатка економічних наук, доцент кафедри фінансів та
бухгалтерського обліку Економіко-технологічного інституту імені Роберта
Ельворті, м. Кропивницький, Україна*

Оксана Анурова

судова експертка, м. Кропивницький, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ МАЙНА НА ДАТУ У МИНУЛОМУ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Інформаційне забезпечення має важливе значення при проведенні судових експертиз, зокрема завданням яких є визначення вартості майна.

На теперішній час інформаційне забезпечення судової експертизи регулюється статтею 20 Закону України «Про судову експертизу» [9]. В той же час слід звернути увагу, що на жаль в нормативних документах України відсутнє визначення самого поняття «інформаційне забезпечення судової експертизи».

Натомість, дослідженням поняття інформаційного забезпечення судової експертизи займалися досить багато вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкін, О.О. Бородіна, В. В. Бірюкова, А. І. Вінберг, Г. Л. Грановський, О. О. Ейсман, Л. Г. Еджубов, Н. І. Клименко, Ю. Г. Корухов, Є. Д. Лук'янчиков, Е. Р. Россинська, М. Я. Сегай, О. Р. Шляхов, О. М. Яковлева, та інші.

Зазначені дослідники розглядають інформаційне забезпечення судової експертизи, як діяльність з отримання певної інформації з подальшим її використанням при проведенні судової експертизи.

Враховуючи зростання кількості призначень судових експертиз щодо визначення вартості майна станом на дату в минулому (ретроспективної оцінки) вважаємо за потрібне виокремити проблему інформаційного забезпечення саме при їх проведенні.

При визначенні вартості майна судовий експерт може використати один або декілька методичних підходи, зокрема витратний, порівняльний, дохідний [6]. Застосування зазначених методичних підходів ґрунтується на інформації про ціни купівлі-продажу (пропонування до купівлі-продажу), ціни оренди (пропонування до оренди), ціни відтворення або заміщення, а також розмірі доходів і витрат від використання подібного майна.

Так як дата проведення судової експертизи як правило значно

відрізняється від дати на яку необхідно визначити вартість майна, вищезазначена інформація знаходиться в обмеженому обсязі у відкритому доступі або ж взагалі відсутня. Обмеженість такої інформації приводить до неможливості застосування одного або ж навіть всіх методичних підходів, що в свою чергу негативно впливає на достовірність отриманих результатів або ж взагалі робить неможливим визначення вартості майна.

На прикладі судової товарознавчої експертизи можливо добре проілюструвати зазначену проблему.

Враховуючи специфіку методики проведення таких судових експертиз, в більшості випадків, для коректного визначення вартості майна, єдиним можливим джерелом інформації є відповіді від суб'єктів господарювання, які отримані на запити судового експерта.

Відповідно до розділу 2 Методичних рекомендацій з визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів з урахуванням ретроспективної оцінки при проведенні судово-товарознавчих експертиз [2], що рекомендовані Переліком науково-технічної та довідкової літератури, що використовується при проведенні товарознавчої експертизи [3], при визначенні вартості товарів станом на дату в минулому (ретроспективна оцінка) експерт надсилає запити до спеціалізованих підприємств та організацій, з метою отримання інформації про ціни продажу на дату в минулому, у відповідності до ст. 20 Закону України «Про судову експертизу».

В свою чергу, частина перша ст. 20 Закону України «Про судову експертизу» [9], містить протиріччя щодо обов'язку надання інформації на запит атестованого судового експерта, що не є працівником державної спеціалізованої установи. У першому реченні частини першої ст. 20 Закону [9] вказано про обов'язковість надання інформації державним спеціалізованим установам, натомість в другому реченні вже йдеться не тільки про державні спеціалізовані установи, а й про судових експертів та фахівців. Також, ст. 20 Закону [9] не містить відомостей щодо наявності відповідальності у організацій, підприємств та установ за ненадання відповіді на запит, а також не зазначено в який строк організації повинні надати відповідь на запит.

У зв'язку з вищевказаним, до Міністерства юстиції України було подано запит щодо роз'яснення розповсюдження дії частини першої ст. 20 Закону України «Про судову експертизу» [9], в частині зобов'язання підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності надавати безоплатно інформацію атестованому судовому експерту, що не є працівником державної спеціалізованої установи та чи має він право робити запити до організацій з метою отримання інформації про ціни продажу товарів на дату в минулому, а також - чи передбачена чинним законодавством України відповідальність у організацій, підприємств та установ за ненадання відповіді на такий запит та в який строк організації повинні надати відповідь на запит.

У відповідь на запит Міністерством юстиції України в своєму листі [1] надано відповідь: *«Згідно з процесуальним законодавством експертом є особа, яка володіє спеціальними знаннями і якій доручено провести дослідження та*

дати висновок з питань, що стосуються сфери її знань. До обов'язків експерта, належить, зокрема, проведення повного дослідження і надання обґрунтованого та об'єктивного письмового висновку на поставлені йому запитання (стаття 69 Кримінального процесуального кодексу України, стаття 72 Цивільного процесуального кодексу України, стаття 69 Господарського процесуального кодексу України, стаття 68 Кодексу адміністративного судочинства України).

Таким чином, суб'єктом проведення судової експертизи у розумінні Закону та процесуального законодавства є судовий експерт.

Частиною першою статті 20 Закону передбачено, що підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані надавати безоплатно інформацію, необхідну для проведення судових експертиз, державним спеціалізованим установам, а також, за згодою, натурні зразки або каталоги своєї продукції, технічну документацію та іншу інформацію, необхідну для створення й оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи. Державні спеціалізовані установи, судові експерти та залучені фахівці, що проводять судові експертизи, у разі отримання інформації, що становить державну, комерційну чи іншу охоронювану законом таємницю, повинні забезпечити нерозголошення цих відомостей.

Оскільки суб'єктом проведення судової експертизи є судовий експерт, який безпосередньо вживає заходів щодо проведення повного дослідження, зазначена норма не обмежує його права на звернення до підприємства, установи, організації незалежно від форми власності для отримання інформації, необхідної для проведення судової експертизи.

Також повідомляємо, що строк надання інформації на звернення судового експерта, а також відповідальність підприємств, установ, організацій за її ненадання Законом не передбачена».

Слід зазначити, що питання отримання судовим експертом інформації на його запит та використання її при визначенні вартості майна, тлумачилось деякими учасниками судового процесу, як самостійний збір матеріалів, що підлягають дослідженню, та самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи, а тому часто виносилось на розгляд дисциплінарної палати ЦЕКК.

Останні внесені зміни [5] до пункту 9 розділу VI Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів [7] були спрямовані на вирішення цієї проблеми, а саме зазначений пункт доповнено новим абзацом: «Під час вирішення питання про порушення дисциплінарного провадження або під час розгляду питання щодо дисциплінарної відповідальності судового експерта за самостійний збір матеріалів, що підлягають дослідженню, а також самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи, дисциплінарна палата ЦЕКК враховує, що не вважається самостійним збором матеріалів використання зразків із обліків, реєстрів, колекцій, отриманих в порядку, встановленому законодавством, використання відомостей з інформаційних баз даних та інших інформаційних джерел, у тому числі, з метою визначення вартості майна.»

На жаль, в експертній практиці у зв'язку з відсутністю будь якої відповідальності за ненадання відповіді на запит судового експерта, в більшості випадків судовому експерту у відповідь на його запит надходить відмова в наданні інформації або ж такі запити взагалі залишаються без відповіді.

Для вирішення зазначеної проблеми, законодавство України про судову експертизу потребує негайного внесення змін щодо удосконалення інформаційного забезпечення судової експертизи, зокрема в Закон України «Про судову експертизу» [9].

При розгляді можливих змін слід звернути увагу на досвід адвокатів. Згідно ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [4] визначено поняття «Адвокатський запит» – письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правничої допомоги клієнту. також в ст. 24 [4] визначено вимоги до змісту такого запиту, встановлено коло суб'єктів, які зобов'язані надати інформацію у відповідь на запит, встановлено строки надання відповіді на запит, зазначено про відповідальність за ненадання або ненадання у встановлений строк відповіді на запит.

Виходячи з вищевикладеного, вбачається за необхідне запропонувати внести зміни в Закон України «Про судову експертизу» [9], якими передбачити:

- визначення конкретного виду і назви документу на підставі якого отримується інформація – «Запит судового експерта»;
- визначення вимог до змісту такого запиту судового експерта;
- уточнення кола суб'єктів, які зобов'язані надати інформацію у відповідь на запит судового експерта та які можуть надати інформацію за їх згодою;
- встановлення строків надання відповіді на запит судового експерта;
- встановлення відповідальності за надання, у відповідь на запит судового експерта, недостовірної інформації;
- встановлення відповідальності за неправомірну відмову у наданні або ненадання у встановлений строк відповіді на запит судового експерта;
- визначити механізми притягнення до відповідальності;
- забезпечити однакові можливості для інформаційного забезпечення при проведенні судових експертиз, як державними спеціалізованих установ, їх територіальних філій, експертних установ комунальної форми власності, так і судових експертів, які не є працівниками зазначених установ.

Запропонований вище перелік змін, до Закону України «Про судову експертизу» [9], спрямований на підвищення якості та достовірності судових експертиз і експертних досліджень, а також на зменшення строків їх проведення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лист Міністерства юстиції України від 16.03.2023 №31860/24030-33-23/11.4.2
2. Методичні рекомендації з визначення вартості машин, обладнання,

сировини та споживчих товарів з урахуванням ретроспективності оцінки при проведенні судово-товарознавчих експертиз / О. Ю. Холодова та ін. Дніпро : ДніпроНДІСЕ, 2019. 64 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0220102693> (дата звернення: 06.04.2023).

3. Перелік науково-технічної та довідкової літератури, що використовується при проведенні судової товарознавчої експертизи : Наказ Міністерства юстиції України від 08.05.2018 № 1467/5 : станом на 29 трав. 2023 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30115> (дата звернення: 10.08.2023).

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 08.10.2023).

5. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності : Наказ від 02.06.2023 р. № 2111/5. URL: https://www.reestrnpa.gov.ua/REESTR/RNAweb.nsf/wpage/doc_card?OpenDocument&ID=C835A327E1800A17C22589C800294809 (дата звернення: 08.10.2023).

6. Про затвердження Національного стандарту N 1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав" : Постанова Каб. Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1440 : станом на 11 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п#Text> (дата звернення: 08.10.2023).

7. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : Наказ М-ва юстиції України від 03.03.2015 р. № 301/5 : станом на 7 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 08.10.2023).

8. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII : станом на 27 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 08.10.2023).

9. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 08.10.2023).

Діна Швиданенко

завідувачка сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Дмитро Бандурко

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, групи 071-21 Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Максим Зоц

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, групи 071-22 Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

ПРАВА СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ У МЕЖАХ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У сучасних умовах значна кількість суб'єктів господарювання та звичайних громадян стають учасниками судового розгляду з найрізноманітніших приводів – від простих адміністративних спорів до кримінальних справ про нанесення суттєвого матеріального збитку. Як правило, в подібних ситуаціях кращим варіантом захисту в судовому процесі є проведення економічної експертизи кваліфікованим спеціалістом [8, с. 208].

Пп. 1.2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень визначає, що судова експертиза з економічних питань буває трьох видів:

бухгалтерського та податкового обліку (експертиза документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності);

фінансово-господарської діяльності (експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій);

фінансово-кредитних операцій (експертиза документів фінансово-кредитних операцій) [3].

Питання пов'язані з організацією та порядком проведення судово-економічних експертиз, а також дотриманням законодавчих вимог і визначення повноважень судових експертів достатньо глибоко представлені в роботах, у т.ч. і авторських [1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11].

Ми підтримуємо думку, що «залучення судового експерта до різних форм судочинства дозволяє суттєво розширити можливості всіх його учасників, сприяючи ефективності здійснення покладених на них функцій, захисту прав, свобод та інтересів громадян, а також результативності боротьби з

правопорушеннями забезпечуючи всебічність, повноту та об'єктивність дослідження всіх обставин» [2, с. 549].

У межах господарського провадження порядок призначення та проведення судово-економічних експертиз, окрім загальних законодавчих і нормативно-правових актів, регламентується Господарським процесуальним кодексом України (ГПКУ).

Законом України «Про судову експертизу» передбачено, що «судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань». Стаття 69 «Експерт» ГПК декларує, що експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи. Експерт може призначатися судом або залучатися учасником справи.

Стаття 10 «Особа, які можуть бути судовими експертами» Розділу II «Судовий експерт» у Законі України «Про судову експертизу» декларує, що «ними можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань, відповідають встановленим вимогам та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності». Тобто, права судових експертів чітко визначаються профільним законодавством:

статтею 13 Закону України «Про судову експертизу»;

пунктом 2.1 розділу II Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень;

пунктом 1 розділу II Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах.

Статтями 12 і 13 Закону України «Про судову експертизу» встановлено, що інші права судового експерта, у т.ч. і з економічних питань, передбачаються процесуальним законодавством, так, у межах господарського провадження, – це Господарський процесуальний кодекс України, зокрема стаття 69 ГПКУ (таблиця 1).

Отже, із 10 прав судового експерта лише п'ять є подібними між основним законодавчими актами з провадження судово-експертної діяльності. При цьому, найменше прав задекларовано в Законі України «Про судову експертизу», і хоча в профільних Інструкціях вони мають бути тотожними, при детальному їх аналізі помітні деякі розбіжності, що є недоліком й ускладнює призначення і проведення судових експертиз та експертних досліджень з економічних питань.

Слід відзначити, що лише Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [2] передбачено, що в разі незгоди із іншими членами експертної комісії експерту надано право складати окремий висновок.

**Права судових експертів при проведенні
судово-економічних експертиз згідно профільного законодавства
та в межах господарського провадження**

Законодавчо-нормативний акт			
Закон України «Про судову експертизу»	Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень	Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах	Господарський процесуальний кодекс України
Права судових експертів			
Незалежно від виду судочинства судовий експерт має право (стаття 13):	Експерт має право (пункт 2.1):	Судовий експерт має право (пункт 1):	Експерт має право (стаття 69):
	ознайомлюватися з матеріалами справи, які стосуються предмета експертизи	1) ознайомлюватися з матеріалами справи, які стосуються предмета експертизи	1) ознайомлюватися з матеріалами справи
1) подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування або ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи	відповідно до процесуального законодавства заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи	2) відповідно до процесуального законодавства заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи	2) заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом 5) для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків
2) вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання	вказувати у висновку експерта на факти, виявлені під час проведення експертизи, які мають значення для справи, але стосовно яких йому не були поставлені питання, та на обставини, що сприяли (могли сприяти) вчиненню правопорушення	5) вказувати у висновку експерта на факти, виявлені під час проведення судової експертизи, які мають значення для справи, але стосовно яких йому не були поставлені питання	3) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання
3) з дозволу особи або органу, які призначили судову	з дозволу органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла)	3) з дозволу органу (особи), який (яка) призначив(ла)	4) бути присутнім під час вчинення

Законодавчо-нормативний акт			
Закон України «Про судову експертизу»	Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень	Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах	Господарський процесуальний кодекс України
експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи	експерта), бути присутнім під час проведення процесуальних, виконавчих дій та ставити питання учасникам процесу, що стосуються предмета чи об'єкта експертизи, та проводити окремі дослідження у їх присутності	експертизу (залучив(ла) експерта), бути присутнім під час проведення процесуальних, виконавчих дій, ставити питання учасникам процесу, що стосуються предмета чи об'єкта експертизи, та проводити окремі дослідження у їх присутності	процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження
4) подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта	оскаржувати в установленому законодавством порядку дії та рішення органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), що порушують права експерта або порядок проведення експертизи	7) оскаржувати в установленому законодавством порядку дії та рішення органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), що порушують права експерта або порядок проведення експертизи	
5) одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням	одержувати винагороду за проведення експертизи та відповідно до законодавства компенсацію (відшкодування) витрат за виконану роботу та витрат, пов'язаних із викликом для надання роз'яснень чи показань, у разі якщо це не є його службовим обов'язком	9) одержувати винагороду за проведення експертизи та відповідно до законодавства компенсацію (відшкодування) витрат за виконану роботу та витрат, пов'язаних із викликом для надання роз'яснень чи показань з приводу проведеної експертизи	
б) проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що		10) проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для	

Законодавчо-нормативний акт			
Закон України «Про судову експертизу»	Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень	Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах	Господарський процесуальний кодекс України
становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом		юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законодавством України	
	у разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення невідкладно заявляти клопотання органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), щодо уточнення поставлених експертові питань	4) у разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення невідкладно заявляти клопотання уповноваженій особі (суду), яка (який) призначила(в) експертизу, щодо уточнення поставлених експертові питань	
	викладати письмово відповіді на питання, які ставляться йому під час надання роз'яснень чи показань	б) викладати в письмовій або усній формі відповіді на питання, які ставляться йому під час надання роз'яснень чи показань з приводу проведеної експертизи	
	на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав	8) на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав	
	у разі незгоди з іншими членами експертної комісії скласти окремий висновок		
			б) користуватися іншими правами, що надані Законом України «Про судову експертизу»

Також профільними Інструкціями передбачено, що «експерт може відмовитися від проведення експертизи, якщо наданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків, а витребувані додаткові матеріали не надані, або якщо поставлені питання виходять за межі його спеціальних знань. Повідомлення про відмову повинно бути вмотивованим». У Законі України «Про судову експертизу» аналогічна норма

відсутня.

У ГПКУ є додаткове право, яке відсутнє у КПКУ, яке дозволяє «для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків». Тобто, у межах господарського провадження можна заявляти два види клопотань – про надання додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом та про опитування учасників справи та свідків. У ГПКУ міститься умова, що «експерт може відмовитися від надання висновку, якщо надані на його запит матеріали недостатні для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову повинна бути вмотивованою». При цьому, у ГПКУ задекларовано, що «експерт не має права передоручати проведення експертизи іншій особі» та що «експерт має право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду». ГПКУ містить окреме право судового експерта «б) користуватися іншими правами, що надані Законом України «Про судову експертизу»», що дозволяє йому розширити свої повноваження у межах господарського провадження у повній відповідності із профільним законодавством.

Враховуючи реалії сьогодення (наприклад, карантинні обмеження, воєнний стан) у ГПКУ передбачено, що «за відсутності заперечень учасників справи експерт може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції», проте профільне законодавство окремо таку умову не декларує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандурко Д. Обов'язки судового експерта при проведенні експертизи документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності. Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : збірник матеріалів засідання № 5 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 березня 2023 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2023. С. 242-247
2. Демидова Є.Є., Домашенко О.М., Колеснікова І.А., Латиш К.В. Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності: правовий статус. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С. 549-553.
3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 10.10.2023)
4. Пугаченко О. Бандурко Д. Матеріально-технічне забезпечення виконання судових експертиз документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності. Розвиток обліку, аудиту та оподаткування в умовах інноваційної трансформації соціально-економічних систем : Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, 17 листопада 2022 р. Кропивницький: ЦНТУ, 2022. С. 218-221
5. Пугаченко О., Зоц М. Максимальне збереження об'єктів судово-експертного дослідження. Розвиток обліку, аудиту та оподаткування в умовах інноваційної трансформації соціально-економічних систем : Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, 17 листопада 2022 р.

Кропивницький: ЦНТУ, 2022. С. 221-225

6. Пугаченко О., Пильникова Я., Зоц М. Порядок призначення та проведення судово-економічних експертиз у межах господарського провадження. Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : збірник матеріалів засідання № 5 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 березня 2023 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2023. С. 307-312

7. Пугаченко О.Б. Порядок проведення судових експертиз з питань оподаткування. Здоров'я та суспільство: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 5 лист. 2020 р. С. 197-205

8. Пугаченко О.Б. Процесуальні вимоги призначення та проведення економічних експертиз. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2014. вип. 26. С. 207-215

9. Пугаченко О.Б., Косенко С.С., Бабій М.В. Організація проведення судових експертиз та експертних досліджень з економічних питань. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. 2021. № 6 (39). С. 115-130

10. Пугаченко О.Б., Фоміна Т.В. Права та обов'язки експертів з економічних питань у профільному і процесуальному законодавстві. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. 2023. № 9 (42). С. 20-32.

11. Пугаченко О.Б., Фоміна Т.В. Законодавче регулювання орієнтовного переліку вирішуваних питань судово-економічною експертизою документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності. *Modern engineering and innovative technologies*. 2022. Issue № 19. Part 2 (February). Sergeieva&Co, Karlsruhe, Germany. С. 42-50.

Олександр Шкуліна

старший судовий експерт Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЙ ВОДІЯ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ ПІД ЧАС ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД ПРИ ПРОЇЗДІ СВІТЛОФОРНИХ ОБ'ЄКТІВ

Розглянуто проблемні питання, які виникають у судових експертів, органів досудового розслідування і судового розгляду під час проведення огляду місця дорожньо-транспортної пригоди, призначення та проведення комплексних судових дорожньо-технічних і автотехнічних експертиз та комплексних автотехнічних, фототехнічних і відеотехнічних експертиз на основі даних відеозапису. Запропоновано алгоритм проведення дослідження дій водія транспортного засобу під час дорожньо-транспортної пригоди при проїзді світлофорних об'єктів та перевірки фактичних параметрів режиму роботи світлофорних об'єктів вимогам безпеки дорожнього руху.

Ключові слова: дорожньо-транспортна пригода, регульоване перехрестя, вулично-дорожня мережа, технічні засоби організації дорожнього руху.

Під час розслідування злочинів у сфері безпеки дорожнього руху органи досудового розслідування та судового розгляду, або з особистого нерозуміння, або з усвідомленого небажання поглиблюватися та встановлення всіх об'єктивних обставин, які могли бути причиною виникнення дорожньо-транспортної пригоди (далі – ДТП), не приділяють належної уваги дорожнім умовам, які передували виникненню ДТП, а також не визначають причинно-наслідковий зв'язок між незадовільними дорожніми умовами та її настанням.

Деякі питання теоретичних і практичних основ визначення причинного зв'язку під час розслідування злочинів, зокрема, у сфері безпеки дорожнього руху, розглянуто в працях таких учених: Г.В. Жилінського, В.А. Іларіонова, В.А. Киреєва, Н.М. Крісті, М.С. Романова, М.С. Корчана, М.Д. Шаргородського, Н.Б. Лягушина, Городокіна В.А. [1], Лубенцова А.В. [3], Ольхового В.С. [4] та ін.

Мета даного дослідження є визначення критеріїв оцінки причинно-наслідкового зв'язку між неналежною розробкою рішень щодо проектування режиму роботи світлофорних об'єктів та настанням ДТП, розробка єдиного підходу при оцінці дій водія транспортного засобу під час ДТП при проїзді світлофорних об'єктів, розробка алгоритму перевірки відповідності параметрів режиму роботи світлофорних об'єктів вимогам нормативно-правовій та науково-технічній документації в галузі безпеки дорожнього руху.

Аналіз статистики ДТП протягом 2018-2021 рр. за видами, яку наводить Управління патрульної поліції України [5], свідчить про те, що близько 3,5 % ДТП, які відбулися на території України, сталися внаслідок незадовільного стану автомобільних доріг і вулиць населених пунктів, а також невиконання водіями вимог сигналів регулювання. При цьому у звітності не розмежовано які ДТП

відбулися внаслідок незадовільного стану елементів автомобільної дороги та вулиць населених пунктів безпосередньо, а які – внаслідок неналежного стану технічних засобів організації дорожнього руху (далі - ТЗОДР) на автомобільних дорогах і вулицях населених пунктів. В той же час, як слідує з практики проведення судових автотехнічних та дорожньо-технічних досліджень, більшість кримінальних проваджень розслідують за фактом порушення Правил дорожнього руху України (далі - ПДР України) або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Тобто, у статистичній звітності Управління патрульної поліції України дані ДТП не належать до таких, які виникли внаслідок неналежного стану автомобільних доріг і вулиць населених пунктів, а під час проведення комплексної автотехнічних та дорожньо-технічних досліджень фахівці з'ясовують, що саме неналежне облаштування ВДМ перебуває, з технічної точки зору, у причинному зв'язку з виникненням ДТП. Тому у звітності штучно створюється видимість, ніби дорожні умови жодним чином не впливають на розвиток та настання ДТП, і лише невідповідні дії учасників дорожнього руху (водіїв та інших) зумовлюють настання ДТП на території України.

Як слідує з практики проведення судових експертиз, які стосуються дослідження ДТП, а також їх аналізу, які відбулися у м. Ніжині, Чернігівської області, протягом 2000-2010 рр., та у м. Суми, Сумської області, протягом 2015-2020 рр., під час яких транспортні засоби здійснювали проїзд світлофорних об'єктів показує, що їх більшість відбулася при проїзді світлофорних об'єктів протягом перехідного інтервалу світлофорного циклу, або перших секунд наступного основного такту.

Останнім часом, серед вітчизняних суб'єктів судово-експертної діяльності виконано низку наукових праць, покликаних усунути проблеми, які виникають під час проведення технічної оцінки дій учасників ДТП за неналежного облаштування автомобільних доріг і вулиць населених пунктів технічними засобами організації дорожнього руху [2]. В даній методиці запропоновано алгоритм експертного дослідження з оцінки дій водіїв і визначення вливу неналежного обладнання, застосування, розташування, експлуатаційного стану технічних засобів та інженерного облаштування наземних нерегульованих перехресть на виникнення ДТП. Разом з тим, в даній методиці, не розглянуто відповідність параметрів режимів роботи світлофорних об'єктів вимогам нормативно-правовій та науково-технічній документації в галузі безпеки дорожнього руху.

Що стосується оцінки дій водіїв транспортних засобів в ситуаціях коли зіткнення транспортних засобів, або наїзду транспортного засобу на пішохода, відбулося, при проїзді світлофорних об'єктів протягом перехідного інтервалу світлофорного циклу, або перших секунд наступного основного такту, то подібні ситуації розглядають як вітчизняні практики (судові експерти) та науковці [3, 4], так і закордонні [1]. Робота останніх пов'язана з розрахунком і встановленням пріоритету при проїзді регульованого перехрестя в період перехідного інтервалу, а також дозволяє провести розрахунок технічної можливості у водія зупинити

транспортний засіб у місці, встановленому вимогами ПДР України в момент увімкнення жовтого сигналу світлофора, що забороняє проїзд світлофорного об'єкту [1].

Як показує практика проведення дослідження ДТП, які відбулися в м. Суми та Сумській області при проїзді світлофорних об'єктів, органи досудового розслідування не звертають уваги та не фіксують параметри роботи світлофорних об'єктів безпосередньо під час огляду місця події. При вивченні матеріалів, які надані на дослідження, та після проведення дослідження даних відеозаписів, на яких зафіксовані обставини виникнення ДТП, досить часто виявляється, що параметри роботи світлофорних об'єктів, які наявні в матеріалах провадження не відповідають тим, що зафіксовані на відеозапису, а ті що й відповідають уже діють на протязі останніх 10 років. Інколи, бувають випадки, коли у відповідь на заявлене судовим експертом клопотання про надання додаткових вихідних даних для проведення дослідження, ініціатор інформує, що надати інформацію стосовно геометричних розмірів ділянки (перехрестя), де відбулася пригода, розташування ТЗОДР на ній та параметрів роботи світлофорного об'єкту, не надається можливим, оскільки суб'єкти господарювання, які виконують роботи з ремонту і утримання вулиць та доріг, а також здійснюють діяльність з благоустрою населених пунктів, вказують на відсутність зазначеного, посилаючись на те, що роботи по розробці проекту рішень щодо розташування ТЗОДР та параметрів режиму роботи світлофорних об'єктів виконували організації з інших областей та вищезазначене їм не надавалося. Разом з тим, рівень організації дорожнього руху на ділянці, де відбулася подія, наявність та розташування ТЗОДР, а також параметри режиму роботи світлофорних об'єктів не відповідають вимогам нормативно-правовій та науково-технічній документації в галузі безпеки дорожнього руху.

Проблематика дослідження дорожньо-транспортних пригод, яка зазначена в даній роботі, створює умови для різного ставлення до технічної оцінки дій водіїв транспортних засобів під час аналізу обставин виникнення ДТП. В даному випадку виникає необхідність дослідити вплив невідповідного облаштування перехрестя та ділянки ВДМ на виникнення ДТП, а також перевірки відповідності параметрів режиму роботи світлофорних об'єктів вимогам безпеки дорожнього руху. Для вирішення останнього, а також оцінки дій учасників ДТП при неналежній розробці рішень щодо проектування режиму роботи світлофорних об'єктів було розроблено алгоритм проведення дослідження даного роду, в якому зазначено особливості проведення огляду місця ДТП, які відбулися при проїзді світлофорних об'єктів та особливості проведення комплексних автотехнічних, фототехнічних і відеотехнічних експертиз на основі даних відеозапису.

Розроблений алгоритм проведення дослідження дій водія транспортного засобу під час ДТП при проїзді світлофорних об'єктів та перевірка фактичних параметрів режиму роботи світлофорних об'єктів вимогам безпеки дорожнього руху сприяє отриманню єдиного підходу для вирішення подібних ситуацій та більш глибокому, повному та об'єктивному обґрунтуванню висновків експертиз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Городокин В.А., Альметова З.В., Шепелева Е.В. Методика расчета и установления приоритета при проезде регулируемого перекрестка в интервале смены разрешающего сигнала светофора на запрещающий//Вестник СибАДИ. - 2016. - Вып. № 5(21). С. 68-75.
2. Експертне дослідження дій водія під час ДТП при неналежному облаштуванні технічними засобами пішохідних переходів та перехресть: звіт про НДР/МЮ України, ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса. Харків, 2014.
3. Лубенцов А.В., Свідерський О.О. Технічна оцінка дій водіїв на регульованому перехресті при зміні сигналу світлофора з дозволяючого руху на забороняючий//Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: збірник наукових праць. 2016. № 16. С. 281-291.
4. Ольхов В.С. Визначення причинно-наслідкового зв'язку між неналежним облаштуванням технічними засобами організації дорожнього руху//Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. 2020. № 21. С. 432-440.
5. Статистика ДТП в Україні 2018-2020 рр. URL: <http://patrol.police.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 19.10.2021).

Напрям № 8**Сучасні проблеми нормативно-правового регулювання сфери техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення правосуддя***Іван Каркоцький**директор Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Запоріжжя, Україна***ЩОДО РОЛІ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ОБ'ЄКТИВНОСТІ ТА ПОВНОТИ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Ефективність експертного забезпечення правосуддя України та його якість залежать від чіткої регламентації норм процесуального закону з питань призначення і проведення судової експертизи та відповідності цих норм іншим актам законодавства, що регламентує судово-експертну діяльність в Україні.

На сьогодні, в переважній більшості, призначення судових експертиз регламентовано в межах: кримінального процесу; цивільного процесу; господарського процесу; при розгляді адміністративних правопорушень; при вчиненні нотаріальних дій; при проведенні виконавчих дій.

Так, процесуальні підстави проведення експертизи визначено у ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК України), відповідно до частини першої якої експертизу проводить експерт за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [1].

Сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого (ч.1 ст. 243 КПК України).

У відповідності до ст. 110 КПК України, таке рішення має оформлятися постановою. Постанова повинна складатися з вступної частини, у якій вказуються відомості про місце і час прийняття постанови, прізвище, ім'я, по батькові, посада особи, яка прийняла постанову; з мотивувальної частини, яка містить зміст обставин, що є підставами для складання постанови, мотиви прийняття постанови, а також з резолютивної частини, в якій зазначаються відомості про зміст прийнятого процесуального рішення; місце і час виконання; особа, якій належить виконати постанову; можливість і порядок її оскарження.

Відповідно до ч. 2 ст. 243 КПК України сторона захисту має права самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової.

У ч. 3 ст. 244 КПК України зазначено, що клопотання про залучення експерта розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування не пізніше п'яти днів надходження клопотання до суду. Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце і час його розгляду. У ч. 7 ст. 244 КПК України встановлено, що до ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються

запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням.

Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, що звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження, або не мають значення для судового розгляду, лише обґрунтувавши таке рішення в ухвалі.

Складність процесуальної форми проведення експертизи полягає в докладному процесуальному регламентуванні законодавцем цієї діяльності. Зокрема, існує ряд проблем, що відносяться до отримання спеціальних знань у цивільному судочинстві.

Одна з них полягає в тому, що на практиці дослідження з метою отримання спеціальних знань проводиться не тільки за ухвалою суду. Зазначена проблема породжує іншу проблему пріоритету достовірності висновку експерта, отриманого на підставі ухвали суду про призначення експертизи у порівнянні з актами експертного дослідження, отриманими на підставі звернень зацікавлених осіб в державні та недержавні судово-експертні установи.

Постанова про призначення судової експертизи крім вказаних вище даних повинна містити й таку інформацію: підстави для проведення експертизи; прізвище експерта або назва експертної установи, експертам якої доручається провести експертизу, питання, з яких експерт повинен дати висновок (предмет конкретної експертизи), об'єкти, які мають бути досліджені, а також інші матеріали, що надаються експертові для ознайомлення.

Надання стороною захисту висновку експерта можна розглядати як одну, серйозну, альтернативу можливостям використання спеціальних знань стороною обвинувачення. Не регламентувавши процедуру отримання висновку експерта й зміст документа, яким сторона захисту може призначити експертизу, законодавець узаконив висновок як форму цього виду доказів.

З одного боку, КПК України дозволивши стороні захисту залучати експерта для проведення експертизи, з іншого – не надав захисникові необхідного процесуального інструментарію для повноцінного використання ним можливостей експертизи. Законодавець не визначив, який саме документ про залучення експерта складає сторона захисту (клопотання, адвокатський запит, угода) і які обов'язкові реквізити повинен мати цей документ.

В той же час, лише у п. 1.8. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 року № 1950/5, зазначено, що підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження (далі – документ про призначення експертизи (залучення експерта), в якому обов'язково зазначаються реквізити, перелік питань, поставлених експерту, а також об'єкти, що підлягають дослідженню [2].

Оскільки законодавець не висуває будь-яких вимог до такого документа, вважається, що його доцільно складати за змістовою аналогією з процесуальним документом (постановою про призначення експертизи, яким залучає експерта сторона обвинувачення).

Відповідно до ч. 2 ст. 243 КПК України тільки сторона захисту має право

самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Про аналогічне право потерпілого у даній нормі не йдеться. У ч. 3 ст. 244 КПК України зазначено, що клопотання про залучення експерта розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування не пізніше п'яти днів надходження клопотання до суду.

Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце і час його розгляду. У ч. 7 ст. 244 КПК України встановлено, що до ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням.

Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, що звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження, або не мають значення для судового розгляду, лише обґрунтувавши таке рішення в ухвалі.

Згідно ст. 103 Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України), суд призначає експертизу у справі за сукупності таких умов:

1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо;

2) сторонами (стороною) не надані відповідні висновки експертів із цих самих питань або висновки експертів викликають сумніви щодо їх правильності.

У разі необхідності суд може призначити декілька експертиз, додаткову чи повторну експертизу.

При призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за взаємною згодою, а якщо такої згоди не досягнуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд. Суд з урахуванням обставин справи має право визначити експерта чи експертну установу самостійно. У разі необхідності може бути призначено декілька експертів для підготовки одного висновку (комісійна або комплексна експертиза).

Питання, з яких має бути проведена експертиза, що призначається судом, визначаються судом.

Учасники справи мають право запропонувати суду питання, роз'яснення яких, на їхню думку, потребує висновку експерта. У разі відхилення або зміни питань, запропонованих учасниками справи, суд зобов'язаний мотивувати таке відхилення або зміну.

Призначений судом експерт невідкладно повинен повідомити суд про неможливість проведення ним експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів [3].

Відповідно до ст. 104 ЦПК України про призначення експертизи суд постановляє ухвалу, в якій зазначає підстави проведення експертизи, питання, з яких експерт має надати суду висновок, особу (осіб), якій доручено проведення експертизи, перелік матеріалів, що надаються для дослідження, та інші дані, які мають значення для проведення експертизи. Якщо суд доручає проведення експертизи кільком експертам чи експертним установам, суд в ухвалі призначає провідного експерта або експертну установу.

Ухвала про призначення експертизи направляється особам, яким доручено проведення експертизи, та учасникам справи. Об'єкти та матеріали, що підлягають дослідженню, направляються особі, якій доручено проведення експертизи (провідному експерту або експертній установі).

У разі необхідності суд може заслухати експерта щодо формулювання питання, яке потребує з'ясування, та за його клопотанням дати відповідні роз'яснення щодо поставлених питань. Суд повідомляє учасників справи про вчинення зазначених дій, проте їх неявка не перешкоджає вчиненню цих дій.

В ухвалі про призначення експертизи суд попереджає експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення призначений судом експерт невідкладно подає суду клопотання щодо його уточнення або повідомляє суд про неможливість проведення ним експертизи за поставленими питаннями.

Норми ст.ст. 99-100 Господарського процесуального кодексу України повністю дублюють перелік умов та процесуальний порядок призначення експертизи, який діє в цивільному судочинстві [4].

Чинне адміністративне процесуальне законодавство закріплює певний порядок призначення судової експертизи для вивчення, перевірки, аналітичного дослідження, кількісної та якісної оцінки кваліфікованим фахівцем, установою, організацією певних обставин, які мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла [5]. Частина 1 ст. 81 Кодексу адміністративного судочинства України (надалі – КАС України) встановлює, що для з'ясування обставин, які мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд може призначити експертизу.

Законодавцем встановлено, що суд може призначити експертизу під час підготовки справи до судового розгляду (п. 1 ч. 2 ст. 110 КАС України). У всіх випадках обов'язковим є надходження до суду заяви від осіб, які беруть участь у справі, з клопотанням про призначення експертного дослідження для встановлення тих чи інших обставин у справі, про що свідчить ст. 75 КАС України.

В окремих випадках законодавець лише вказує на можливість проведення експертизи, але не регламентує, яким саме чином повинно відбуватися її призначення.

Так, у відповідності до ч. 1 ст. 273 Кодексу України про адміністративні правопорушення, експерт призначається органом (посадовою особою), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, у разі коли виникає потреба в спеціальних знаннях, у тому числі для визначення розміру майнової шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням, а також суми грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення, які підлягатимуть конфіскації [6].

В ч. 2 ст. 51 Закону України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 р. зазначено: «Якщо справжність поданого документа викликає сумнів, нотаріуси та інші посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, вправі затримати цей

документ і направити його на експертизу» [7].

Крім цього, ч. 1 ст. 20 Закону України «Про виконавче провадження» від 02 червня 2016 р. передбачає, що для з'ясування та роз'яснення питань, що виникають під час здійснення виконавчого провадження і потребують спеціальних знань, виконавець виносить постанову про залучення експерта або спеціаліста (кількох експертів або спеціалістів), а для проведення оцінки майна - суб'єктів оціночної діяльності - суб'єктів господарювання [8].

Форма викладу експертом результатів своїх досліджень не може бути довільною. Процесуальна форма документа безпосередньо впливає із суті виконаної експертом роботи, ця форма повинна відповідати змісту процесу судової експертизи.

Вищезазначене дає можливість стверджувати, що процесуальна форма проведення експертизи в повній мірі є тим структурним елементом механізму забезпечення реалізації принципу об'єктивності та повноти дослідження в судово-експертній діяльності, й тим самим забезпечує режим законності в процесі, створює умови для достовірних висновків по провадженню, містить гарантії захисту прав і законних інтересів осіб, які приймають в ньому участь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 4651-VI (2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.09.2023).

2. Про внесення змін до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 р. № 1950/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13#n6> (дата звернення: 15.09.2023).

3. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. 2004 р. № 40. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

4. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України від 6 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992 р. – № 6. – Ст.56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 15.09.2023).

5. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 6 липня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2005 р. – № 35. – Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 15.09.2023).

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР, 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 15.09.2023).

7. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 15.09.2023).

8. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 15.09.2023).

Юрій Мороз

завідувач сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна.

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, СКОЄНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія РФ та запровадження воєнного стану на території нашої держави, на жаль, стали ключовими чинниками, які прямо чи опосередковано впливають на всі процеси та відносини як в Україні, так і поза її межами. Кількість облікованих за даний період злочинів неупинно зростає, адже ворог щодня вчиняє все нові й нові злочинні діяння, але навіть за таких вкрай складних умов правоохоронні органи продовжують свою діяльність з документування та розслідування виявлених злочинів [1, с. 58].

Виклики воєнного часу змістили акцент на окремі види експертних досліджень.

Зосередимо увагу на актуальних видах та предметі дослідження експертиз, що призначаються під час розслідування злочинів, вчинених в умовах воєнного стану.

На мій погляд, однією з найбільш поширеніших серед судових експертиз, які призначаються в експертні установи України, є експертиза зброї та слідів і обставин її використання. Об'єктами дослідження є вогнепальна зброя та боєприпаси, гранатомети, ракетно-реактивна та ствольна артилерійська зброя, а також сліди зброї та її застосування, ситуаційні обставини пострілу. Основними завданнями експертизи вогнепальної зброї та бойових припасів є: встановлення належності об'єктів до вогнепальної зброї або до боєприпасів; визначення виду, калібру, моделі, стану зброї, боєприпасів до неї та придатності їх до стрільби; приналежності об'єктів до частин вогнепальної зброї та інше. Основними завданнями дослідження слідів застосування зброї та ситуаційних обставин пострілу належать встановлення за слідами на кулях, гільзах конкретного екземпляра вогнепальної зброї; обставин, пов'язаних з використанням зброї або конструктивно схожих з нею предметів. Об'єктами дослідження експертизи гранатометів та ствольної артилерійської зброї є гранатомети реактивні та нереактивні, зенітно-ракетні комплекси, артилерійські гармати, міномети, протитанкові ракетні комплекси, реактивні системи залпового вогню тощо. Завданнями дослідження є встановлення їх належності до вогнепальної або ракетної чи реактивної зброї, визначення їх типу, марки, моделі, способу виготовлення та придатності для використання за призначенням [3, с.566].

Вибухотехнічна, а саме експертиза вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху призначається з метою отримання відомостей щодо марки, конструкції, стану й інших фактичних даних про вибухові пристрої, вибухові речовини, бойові припаси, засоби підриву, обставини підготовки та вчинення вибуху, а також встановлення групової належності та єдиного джерела

походження вибухових пристроїв у непошкодженому вигляді або за фрагментами (осколками). Основними завданнями експертизи є: визначення приналежності об'єкта до вибухових пристроїв чи боеприпасів та до якої класифікаційної групи він належить; визначення факту вибуху вибухового пристрою на місці події, виду вибуху, його потужності; визначення здатності пристрою викликати вибух та можливості здійснення вибуху цього пристрою у конкретних умовах; приналежність об'єкта до вибухових речовин або таких, що можна використати як компоненти для виготовлення порохових зарядів чи вибухових речовин, а також виявлення слідів і мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах обстановки.

Серед різновидів інженерно-технічних експертиз здебільшого призначаються такі, як інженерно-транспортна (залізнично-транспортна, автотехнічна), будівельно-технічна, дорожньо-технічна; пожежно-технічна, оціночно-будівельна, інженерно-екологічна. Будівельно-технічна та оціночно-будівельна експертизи вирішують такі основні завдання: визначення технічного стану інженерних мереж, будівель, споруд; причин руйнувань цих об'єктів або окремих їх елементів; визначення вартості ремонтно - будівельних робіт. Пожежно-технічна експертиза встановлює причини, умови та час виникнення пожежі; динаміку розповсюдження пожежі; обставин, що сприяли виникненню та розповсюдженню пожежі; умови, способи та засоби гасіння пожежі.

Товарознавча експертиза призначається для дослідження: обладнання, машин, сировини та споживчих товарів; автотоварознавча; військового майна, техніки та озброєння. Автотоварознавчою експертизою вирішуються питання ринкової вартості колісних транспортних засобів, їх складових; розміру вартості матеріальних збитків, заподіяних власнику транспортних засобів чи їх складових при їх пошкодженні. Товарознавчою експертизою військового майна, техніки та озброєння вирішуються такі завдання: визначення вартості об'єктів, що використовуються як військове майно; визначення типу, призначення, їх характеристик та властивостей; виробника, країни походження, року виготовлення досліджуваних об'єктів.

Екологічна експертиза призначається для дослідження явищ, процесів і матеріальних об'єктів, пов'язаних із впливом техногенних факторів на стан екосистем, а також виявлення обставин виникнення негативного впливу на навколишнє природне середовище, оцінки наслідків такого впливу; визначення розмірів відшкодування збитків, завданих державі внаслідок порушення вимог природоохоронного законодавства; визначення розміру збитків від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об'єктів рослинного та тваринного світу, що відбулося внаслідок ведення бойових дій і застосування військової техніки та озброєння [3, с.566].

Предметом дослідження військової експертизи є встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків під час дій військових формувань, а саме втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади й інфраструктури, загибелі людей та особистого майна громадян.

Узагальнюючи, можна зазначити, що в доповіді розглянуто актуальні питання використання спеціальних знань при призначенні та проведенні експертиз під час розслідування злочинів, вчинених в умовах воєнного стану. Використання спеціальних знань сприяє отриманню повної та об'єктивної доказової інформації та неминучому притягненню винних до відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грига М. А. Експертні дослідження, актуальні в умовах воєнного стану. Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану: матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) С. 58-62.

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (зі змінами та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 15.09.2023).

3. Авдєєва Г.К. Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 566-569. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/20070> (дата звернення: 15.09.2023)..

Напря́м № 9

Проблемні аспекти методології та методики судової експертизи

Bobrova Mariia

– *PhD in Biology, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and their teaching methods of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, Ukraine.*

DEPENDENCE OF SUPEROXIDE DISMUTASE ACTIVITY ON THE LEVEL OF PRODUCTION OF SUPEROXIDANONE RADICAL AND VARIETAL RESISTANCE

The superoxide anion radical ($\bullet\text{O}_2^-$) is a reactive oxygen species (ROS) and one of the main components of the pro-oxidant-antioxidant system of plants. $\bullet\text{O}_2^-$ initiates and continues the chain of free radical peroxidation of biopolymers, induces apoptosis, is a source of other ROSs [1]. However, there is evidence that $\bullet\text{O}_2^-$ activates mitochondrial ATP synthesis, which is necessary for translation, is a component of plant signaling systems, and participates in providing a hypersensitivity reaction [2, 3]. Superoxide dismutase is the first line of defense against ROS, which interrupts the chain of free-radical peroxide oxidation at the initiation stage [4]. The problem of the pro-oxidant-antioxidant balance and its importance in ensuring plant resistance to diseases is insufficiently studied. The quantitative assessment of the pro-oxidant-antioxidant balance remains relevant, especially in relation to the edible parts of the vegetative organs of plants [5, 6].

The aim of the research was to investigate the pro-oxidant and antioxidant link of disease-resistant and disease-resistant varieties of *Brassica oleracea L.*, to give a quantitative assessment of its main indicators.

In the experiments, a cross-section of *Brassica oleracea L.*, variety "Taras F1" (highly resistant to diseases) and "Iyulska" (low-resistant variety) was used. The level and sources of $\bullet\text{O}_2^-$ generation were investigated (basic and stimulated spectrophotometric NBT test, stimulation was carried out with NaF solution), as well as superoxide dismutase activity (inhibition of autoxidation of adrenaline in an alkaline environment).

Results: 1) the basic and stimulated levels of $\bullet\text{O}_2^-$ generation in the tissues of the white cabbage variety "Taras F1" (0.394 ± 0.029 nmol $\bullet\text{O}_2^-$ g/s and 0.447 ± 0.011 nmol $\bullet\text{O}_2^-$ g/s, respectively) prevail over similar indicators of the variety "Iyulska" (0.207 ± 0.035 nmol $\bullet\text{O}_2^-$ g/s and 0.346 ± 0.042 nmol $\bullet\text{O}_2^-$ g/s) by 1.90 and 1.29 times, respectively ($p < 0.05$).

2) the activity of superoxide dismutase in the leaves of white cabbage of the "Taras F1" variety (1.91 ± 0.08 units) is 6.4 times higher than in the cabbage of the "Iyulska" variety (0.30 ± 0.01 units, $p < 0.001$);

Conclusions: 1) the increase in superoxide anion generation is directly proportional to the increase in superoxide dismutase activity; 2) the stability of the variety is associated with the strengthening of both links of the pro-oxidant-antioxidant balance.

REFERENCE:

1. Baiano A., del Nobile M.A. (2015) Antioxidant compounds from vegetable matrices: Biosynthesis, occurrence, and extraction systems. *Crit. Rev. Food Sci. Nutr.*;56:2053–2068. doi: 10.1080/10408398.2013.812059
2. Berwal M.K., Ram C. (2018) Superoxide Dismutase: A stable biochemical marker for abiotic stress tolerance in higher plants. Open access peer-reviewed chapter. DOI: 10.5772/intechopen.82079
3. Gill, S. S., Tuteja, N. (2010). Reactive oxygen species and antioxidant machinery in abiotic stress tolerance in crop plants. *Plant Physiol. Biochem.* 48, 909–930. <https://dx.doi.org/10.3390%2Fantiox9080681>
4. Halliwell B. Reactive species and antioxidants. Redox biology is fundamental theme of aerobic life. *Plant Physiol.* 2006;141:312–322. doi: 10.1104/pp.106.077073.
5. Janků M, Luhová L, Petřivalský M (2019). On the Origin and Fate of Reactive Oxygen Species in Plant Cell Compartments. *Antioxidants (Basel)*. 8(4): 105. doi: [10.3390/antiox8040105](https://doi.org/10.3390/antiox8040105)
6. Pacheco J. H. L., M. A. Carballo, and M. E. Gonsebatt, (2018). “Antioxidants against environmental factor-induced oxidative stress,” in *Nutritional Antioxidant Therapies: Treatments and Perspectives*, K. H. Al-Gubory, Ed., vol. 8, pp. 189–215, Springer, Cham, Switzerland. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-67625-8>

Marina Osikova

2nd-year student of the PN22-M group of the Department of Natural Sciences and their teaching methods of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, Ukraine.

Mariia Bobrova

PhD in Biology, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and their teaching methods of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, Ukraine.

USE OF IDENTIFICATION METHODS OF URINE ANALYSIS

All body cells contain DNA carriers of genetic information. Any biological material from a living or dead organism can be used for DNA identification [1].

Urine is a biological fluid, which contains end products of metabolism, organic and inorganic compounds, cellular elements (leukocytes, erythrocytes, epithelial cells)[2]. The inorganic part includes salts of sodium, potassium, calcium, magnesium, chlorine, sulfates, etc. constantly present in it. The use of the inorganic composition of urine for its detection in traces on material evidence presents certain difficulties. This is connected, firstly, with age-related changes in the chemical composition, the state of the body, individual characteristics, the course of some diseases, the effect of environmental factors, and secondly, with the wide distribution of these substances in nature.

Urea is a relatively specific component of urine. In addition to urine, it is also found in much smaller quantities in blood, sweat and some plants. In the urine, its content can decrease sharply with some diseases, taking medications, as well as eating protein-depleted food (vegetarianism). Urea in liquid urine is destroyed when it is stored for a month, and under the influence of heat - even faster. Even in spots, it decomposes after 6 months.

Another specific component of urine is creatinine, which is contained in normal urine in a fairly significant amount (about 0.1%), as well as in blood plasma - 0.15 g/l and sweat - 0.03 g/l. Its content increases with increasing intensity of metabolism.

Detection of urine in spots according to these two signs is not prevented by diseases (in particular, urological ones), or the use of various medications, alcoholic beverages, etc. Ironing stains with a strongly heated iron for an hour (with breaks) almost does not prevent the detection of urine. It can be detected even when examining material that has undergone putrid changes [3].

Urine determination methods include:

- Indicative research methods At some research objects, urine stains under ultraviolet irradiation fluoresce in blue-blue color.
- Evidence-based research methods The most convenient method for simultaneous detection of urea and creatinine in traces of urine is the method of thin-layer chromatography.

In the case of mixed traces of blood and urine, the presence of the latter is determined only by urea, since creatinine is also detected in the blood with the help of this research method. Moreover, the presence of sweat or other body secretions in the stain does not interfere with the determination of urine by urea and creatinine [3].

The presence of urine was determined by thin-layer horizontal chromatography. A diagnostic feature of urine is the combined presence of urea and creatinine, which, when interacting with iodine vapor (for creatinine) and paradimethylaminobenzaldehyde solution (for urea), form colored spots on the chromatogram. [4].

In modern expert forensic practice, the key evidentiary method for detecting urine is the reaction to urea and creatinine, which is contained in a significant amount and is detected using vertical (in rectangular glass chambers with glass lids) or horizontal chromatography (in Petri dishes) [1].

Conclusions. Urolithiasis is a problem of the 21st century, it must be taken into account when identifying urinary secretions, which can be very informative in expert forensic practice.

REFERENCE:

1. Czebe, András. "Fuzzy logic behind forensic identity." *Belügyi Szemle* 68, no. 2 (September 15, 2020): 11-22. <http://dx.doi.org/10.38146/bsz.spec.2020.2.1>.
2. Collier, Paul A., and Barry J. Spaul. "Information Systems Forensics." *Journal of Information Technology* 5, no. 3 (September 1990): 134-40. <http://dx.doi.org/10.1177/026839629000500303>.
3. Jota Baptista, Catarina, Fernanda Seixas, José Manuel Gonzalo-Orden, and Paula A. Oliveira. "Wildlife Forensic Sciences: A Tool to Nature Conservation towards a One Health Approach." *Forensic Sciences* 2, no. 4 (December 17, 2022): 808-17. <http://dx.doi.org/10.3390/forensicsci2040058>.
4. Giannelli, Paul C. "Forensic sciences." *Journal of Legal Medicine* 19, no. 3 (September 1998): 463-70. <http://dx.doi.org/10.1080/01947649809511072>.

Аракелов Артем

судовий експерт відділу будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Харків, Україна

Лепехіна Ірина

судова експертка відділу будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Харків, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ РОБІТНИКІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ СУДОВОЮ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЮ ЕКСПЕРТИЗОЮ

Одним з головних питань судових будівельно-технічних досліджень є визначення фактичної вартості виконаних будівельних робіт за Актом приймання виконаних робіт форми КБ-2В.

Існуючою Методикою [1] передбачено, що при складанні висновків будівельно-технічних досліджень по визначенню вартості фактично виконаних робіт чи перевірки правильності складання Акту приймання виконаних робіт форми КБ-2В: «...вартість фактично виконаних робіт, установлена дослідженням, зіставляється з їх вартістю у звітній документації...», «...вартість фактично виконаних робіт визначається шляхом складання кошторису з використанням обсягів робіт, установлених дослідженням. Кошторис рекомендується складати із застосуванням програмного комплексу».

Одним з принципів судово-експертної діяльності відповідно до ст. 3 Закону «Про судову експертизу» [2] є принцип повноти дослідження. Розглядаємо проблематичне питання дослідження вартості заробітної плати робітників-будівельників, яка є одною з основних складових частин прямих витрат та впливає на загальну вартість будівельних робіт.

Згідно Настанови [3], п. 2.1: «Система ціноутворення у будівництві базується на кошторисних нормах, нормативах, розрахункових показниках і поточних цінах трудових та матеріально-технічних ресурсів».

Настановою [3] передбачається, п. 2.5: «Вартість будівництва визначається: 1) на стадії проектування — у складі інвесторської кошторисної документації; 2) на стадії визначення ціни пропозиції учасника процедури закупівель (договірної ціни, яка може встановлюватися твердою або приблизною (динамічною); 3) на стадії проведення взаєморозрахунків — за твердою договірною ціною не уточнюється та не підлягає розрахунку розмір прямих та розрахункових витрат та за динамічною договірною ціною- шляхом уточнення окремих вартісних показників, обумовленому в договорі». Визначення фактичної вартості у будівельно-технічних дослідженнях зазвичай розглядається на третій стадії, при проведенні взаєморозрахунків або після них.

Складання кошторису для визначення вартості фактично виконаних робіт виконується за допомогою Програмного комплексу, [4], за основними ціноутворюючими показниками, діючими кошторисними нормами,

нормативами, розрахунковими показниками та ринковими цінами на матеріально-технічні ресурси.

Таким чином, одною з проблем для експерта при складанні кошторису на виконанні будівельних робіт та відповідь на питання: «Яка фактична вартість виконаних робіт?», є визначення розміру заробітної плати робітників-будівельників.

На практиці завищення або заниження вартості будівельних робіт спостерігається саме за рахунок завищення або заниження заробітної плати по відношенню до розрахункового мінімального або середньо ринкового максимального значення, які постійно змінюються в часі. Таким чином, для складання кошторису експерту потрібно визначити обґрунтований діапазон заробітної плати робітників будівельників на дату складання висновку. Мінімальний (найнижчий) розмір заробітної плати визначається за формулою:

$$Рзп = Іс \times Сзп, \quad (1)$$

де:

Іс - індекс споживчих цін за позаминулий рік;

Сзп - середньомісячної заробітної плати у будівництві за 12 місяців минулого року.

Ці показники можуть змінюватись протягом поточного року.

Основними джерелами інформації про максимальний розмір заробітної плати у будівництві при складанні кошторису є данні сайтів, work.ua та інших, що спеціалізується на пошуку роботи у регіоні будівництва.

Також окремо слід виділити існуючу практику, за якою місцеві органи самоврядування своїм рішенням, для стимулювання будівельної галузі та зменшення відтоку робочої сили з регіону, встановлюють розмір мінімальної заробітної плати на будівництві за кошти місцевих бюджетів, який зазвичай вище ніж, розрахований за формулою 1.

Таким чином, для вирішення проблеми визначення фактичної вартості будівництва для визначення вартості будівництва об'єктів, що споруджуються із залученням бюджетних коштів, для складання кошторису на будівельні роботи, розмір мінімальної заробітної плати у будівництві визначається за офіційними даними Мінрегіонбуду України або за рішенням органів місцевого самоврядування. Максимальний обґрунтований розмір заробітної плати робітників-будівельників можливо визначати по результатам аналізу ринкової інформації про її рівень у регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методика встановлення фактичних обсягів та вартості виконаних будівельних робіт за звітною документацією / Р.Й. Кучеренко, Л.Ф. Пугачова, І.Л. Пугачова та ін. Х. : ХНДІСЕ, 2012. 76 с.

2. Про судову експертизу : Закон України від 1224 лютого 1994 року № 4038-ХІІ. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 12.09.2023).

3. Кошторисні норми України. Настанова з визначення вартості будівництва з урахуванням змін №1, № 2 : Затв. наказом Мінрегіону від 01 листопада 2021 року № 281 «Про затвердження кошторисних норм України у будівництві». URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=96362 (дата звернення: 12.09.2023).

4. Програмний комплекс «Будівельні технології – КОШТОРИС», «АВК-5».

Сергій Горчинський

*завідувач сектору досліджень зброї відділу криміналістичних видів досліджень
Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України, м. Кропивницький, Україна*

Віктор Коваленко

*викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна*

Сергій Кислиця

*викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна*

**ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ВІДСТРІЛУ ГАЗОВОЇ,
СИГНАЛЬНОЇ ТА ІНШОЇ ЗБРОЇ, ПЕРЕРОБЛЕНОЇ ДЛЯ СТРІЛЬБИ
ПАТРОНАМИ КАЛІБРУ 9ММ Р.А., ЯКІ СПОРЯДЖЕНІ
ЕЛАСТИЧНИМИ МЕТАЛЬНИМИ СНАРЯДАМИ (ГУМОВИМИ
КУЛЯМИ)**

У наш час на території України великого розповсюдження та популярності набула травматична зброя найрізноманітніших моделей та зразків, а також патрони до травматичної зброї, а саме калібру 9мм Р.А., споряджені гумовими кулями.

На ряду з сертифікованими пристроями вітчизняного виготовлення, що призначені для відстрілу патронів, споряджених гумовими кулями, дуже великої популярності набрала сигнальна зброя, в більшості випадків турецького виготовлення, це всім відомі пістолети таких виробників як: «Zoraki», «Stalker», «Eko» та ін., які відносно легко перероблюються для стрільби травматичними патронами, у зв'язку з чим великого розповсюдження набули й патрони, споряджені гумовими кулями, найрізноманітніших виробників та з різними балістичними характеристиками.

На сьогоднішній день, на території нашої держави, не складає великих проблем питання придбання вищеописаних сигнальних пістолетів та їх подальша переробка для стрільби травматичними патронами, а також придбання патронів, що споряджені гумовими кулями. В зв'язку з цим дуже велика кількість кримінальних правопорушень здійснюється саме з використанням зброї під патрон калібру 9мм Р.А., в більшості випадків з використанням саме переробленої сигнальної зброї для стрільби травматичними патронами.

В ході оглядів місць події по фактам вчинення правопорушень із застосуванням короткоствольної зброї в більшості випадків вилучаються гільзи та кулі саме травматичних патронів, стріляних з різноманітних зразків зброї, левову частку якої складає перероблена сигнальна зброя. Це вказує на те, що

злочинці використовують травматичні патрони, які споряджені еластичним кулями, для стрільби з переробленої сигнальної зброї.

У більшості випадків, при вилученні та надходженні на дослідження переробленої сигнальної зброї, вона вилучається та направляються разом з патронами, майже в усіх випадках це травматичні патрони, саме які й використовувались для стрільби з даної зброї, в тому числі й при скоєнні правопорушень із застосуванням даної зброї.

Також слід зазначити, що дуже часто злочинцями використовуються так звані «посилени» патрони іноземного виробництва, перероблені саморобним способом з холостих патронів шляхом видалення полімерної заглушки та заміни її на еластичний металний снаряд, при цьому навіска порошу значно перевищує норми, які використовуються підприємствами, що виготовляють сертифіковані патрони «несмертельної» (травматичної) дії.

При дослідженні переробленої сигнальної зброї методикою [1] передбачено алгоритм дій та порядок проведення експериментального відстрілу способом роздільного спорядження з використанням холостих патронів та картечин відповідних діаметру каналу ствола. Гільзи від холостих патронів, відстріляні з досліджуваної зброї, в подальшому перевіряються за обласними обліками та направляються до центрального балістичного обліку для перевірки та постановки на обліки згідно з вимогами Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС [2].

При цьому характер та ступінь відображення слідів від частин зброї на стріляних гільзах, вилучених з місць скоєння злочинів, та на гільзах холостих патронів, стріляних з досліджуваної зброї способом роздільного спорядження, може суттєво відрізнятись: більш слабкі холості патрони не завжди дають змогу отримати весь об'єм слідової інформації на стріляних гільзах та в деяких випадках не забезпечують штатне спрацювання автоматики зброї та відображення повного комплексу слідової інформації.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, для отримання якнайбільш повної слідової інформації, прошу розглянути питання доцільності додаткового відстрілу патронів з гумовими кулями, вилучених разом з досліджуваною зброєю, окрім холостих патронів, згідно вимог методу роздільного спорядження, при проведенні відстрілу переробленої сигнальної, газової та іншої зброї, оскільки при використанні травматичного патрона майже в усіх випадках забезпечується штатна робота автоматики пістолет, що в подальшому може значно полегшити проведення ідентифікаційні дослідження, а також збільшити позитивні співпаданя за балістичними обліками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (проведення пострілів) /ДНДЕКЦ МВС України; ДЕЗП Мінюсту України; [Гамов Д.Ю.]. К., 2012.34 с., зареєстрована у Реєстрі методик проведення судових експертиз. Реєстраційний код 3.1.22.

2. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: Наказ МВС України від 10.09.2009 №390. URL: <http://surl.li/ogcst> (дата звернення: 15.09.2023).

3. Методика криміналістичного дослідження травматичної зброї з вогнепальним принципом метання снаряду / Мінюст України, КНДІСЕ; [Гамов Д.Ю., Коломійцев О.В., Черногор П.А. та інші]. К.: КНДІСЕ, 2012. 27 с. зареєстрована у Реєстрі методик проведення судових експертиз. Реєстраційний код 3.1.21.

4. Іщенко А.В., Грищенко О.В., Ігнат'єв І.В., Назаров В.В. ПЗ4 Пістолети та револьвери, призначені для відстрілу патронів, споряджених металевими снарядами «несмертальної дії», та набої до них: Судово-балістичний довідник. К.: «ВАРТА», 2005.

5. Методика криміналістичного дослідження пістолетів та револьверів самозахисту (газових, шротових, несмертальної дії) / Самусь В.Р. К.: КНДІСЕ, 2004. Рукопис.

Юлія Івчук

*здобувачка вищої освіти магістра навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

*Науковий керівник: **Юрій Приходько** – кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ,
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПОПЕРЕДНЬОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАМАСКОВАНОЇ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ

Замаскована холодна зброя - це вид холодної зброї, яка ретельно приховується або маскується, щоб не бути поміченою або віднайденою, коли вона призначена для прихованого носіння чи використання. Ця категорія зброї може включати в себе різні предмети або пристрої, що призначені для атаки або захисту, але при цьому вони виглядають як побутові предмети, що не викликають підозр.

Виявлення замаскованої холодної зброї на місці події, як правило викликає ускладнення. Адже саме цей вид зброї може «ховатись» під звичайними побутовими речами. Тому для його виявлення потрібно трохи більше зусиль та часу. Спеціаліст на місці злочину повинен детально дослідити об'єкти, які знаходяться в радіусі скоєння злочину. Насамперед він не повинен виключати можливості використання злочинцем такого типу зброї.

Вилучати його слід, дотримуючись загальних криміналістичних правил, не виключаючи можливу наявність на ньому слідів рук злочинця, мікрооб'єктів, характерних для місця його зберігання (упаковки). Важливо також зафіксувати і зберегти для дослідження (при їх наявності) сліди крові на зброї.

Пошкодження від холодної зброї можуть бути різані, колоті, рубані і колото-різані. Їх форма на одязі визначається формою перетину клинка. Вона може бути округлої, овальної, трикутної, дугоподібної або прямолінійною. Наприклад, пошкодження, завдане кинджалом, ромбовидної форми в прихованому виді. За розміром пошкодження (довжина, діаметр) - трохи менше розміру профілю клинка. Характеризуються ущільненням, іноді розривом тканини. При мікроскопічному дослідженні видно її розплющені нитки і часткове руйнування. Тому важливо визначити на місці події відразу можливе знаряддя скоєння злочину.

Загалом цільове призначення предмета передбачає відсутність будь-якого його прямого господарсько-побутового, виробничого або спеціального призначення. Постійне еволюціонування холодної зброї, поява її модифікацій (деякі з них уже понад 150 років, як втратили свою актуальність і стали знаряддям господарсько-побутового призначення) суттєво ускладнюють, а то й унеможливають її ідентифікацію як холодної зброї.

Найчастіше труднощі зумовлені надзвичайною кількістю перехідних і багатофункціональних різновидів того самого виду зброї, коли навіть за незначної зміни форми змінюється і характер заподіяної травми.

Під час дослідження об'єктів подвійного призначення для ураження цілі і водночас для господарсько-побутових, виробничих, інших потреб, наприклад як: меч-пила, штопор-кастет, деякі різновиди армійських стропорізів та ін., визначальним чинником їх криміналістичної оцінки слід уважати здатність до ураження цілі.

Досліджуючи об'єкт (предмет, пристрій) промислового чи кустарного виробництва, експерт враховує інформацію фірми-виробника про його функціональне призначення. Проте ця інформація не є визначальною для формулювання експертом висновку за результатами дослідження. Адже незрідка виріб, який виробник позиціонує як товар господарсько-побутового призначення (наприклад, спортивний інвентар, тростина, браслет, парасолька), має замасковані ознаки холодної зброї, зокрема:

- наявність обмотки руків'я ножа або встановлені на неї фальш-плашки (накладки), що приховують обмежувач, утик чи міжпальцеві виїмки, які можна тимчасово видалити інструментом загального вжитку без руйнування елементів конструкції;

- невідповідність довжини чи товщини клинка ножа;

- занадто завищені міцносні характеристики клинка, елементів з'єднання з руків'ям тощо;

- загальний вигляд предмета конструктивно не схожого на зброю;

- можливо наявна кнопка або важіль для приведення зброї в дію.

Щоб визначити, чи є предмет холодною зброєю, необхідно знати, чи існувало або існує в цей час зброя такого ж типу, як і цей предмет, де, коли він виник, які характерні ознаки мав, яке було її призначення (війна, полювання й ін.), чи мав він істотні зміни із часом й інші данні.

Таких відомостей не завжди буває досить, що й затрудняє розпізнавання. Однак, незважаючи на те, що розпізнавання не може бути замінено довільним "віднесенням" або визнанням або ґрунтуватися на розпізнаванні в об'єкті тільки самих загальних ознак (міцність, гострота й т.п.), які й окремо й у сукупності можуть бути властиві безліч таких предметів різного призначення.

Отже, дослідження даного виду зброї хоч і є не частим явищем у експертних дослідженнях, проте за рахунок його нетиповості та багатофункціональності є важливим та необхідним для ефективного розслідування кримінальних проваджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кофанов А. В. Теоретичні аспекти криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею предметів (пристроїв). УкрДГРІ. 2013. №182. С. 39.

2. Судово-експертна діяльність: Довідник для суддів. К.: Ін Юре, 2003. 912 с.

3. Бокій О.М. Проблеми обігу холодної зброї в Україні. Кримський юридичний інститут Одеського державного університету внутрішніх справ. – 2008. С. 53-56

4. Зброя, як замаскована [Електронний ресурс] // Телохранитель. 2018.
URL: <http://bodyguards.com.ua/technical-details/990-oruzhie-kotoroe-zamaskirovano.html> (дата звернення: 10.09.2023).

Олександр Коломоєць

кандидат юридичних наук, доцент, провідний фахівець з організації наукової роботи Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, т.в.о. завідувача кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

Микола Беднарчук

кандидат технічних наук, професор, завідувач сектора моніторингу та інформаційного забезпечення відділу забезпечення діяльності Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Львів, Україна

Микола Сербін

кандидат юридичних наук, доцент провідний фахівець з організації наукової роботи відділу забезпечення діяльності центру Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Запоріжжя, Україна

ЩОДО ДИСКУСІЇ СТОСОВНО ПЕРЕЛІКУ ВИРІШУВАНИХ ПИТАНЬ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Сучасний етап розвитку економічних відносин вимагає від дослідників та практиків систематизації та глибшого розуміння сутності питань, які стосуються доволі широкої сфери суспільних відносин, проте особливу, характерну тільки їй, нішу займає економічна експертиза, оскільки вона, як ключовий інструмент в сучасному економічному середовищі, відіграє визначальну роль у розв'язанні різноманітних конфліктів та суперечок, пов'язаних із фінансами, бізнесом та податковою системою.

Розкриваючи суть питання необхідно зазначити, що відповідно до Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза - це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [2; 6].

З моменту виникнення судової експертизи і на всіх етапах її розвитку в ній вбачали важливий інструмент правосуддя, необхідний для правильного вирішення справи як на етапі розслідування, так і під час розгляду в суді, а експерта вважали науковим свідком. Наразі, розглядаючи справи про економічні злочини, але не маючи спеціальної фінансово-економічної освіти, судді ставляться до висновків експертів-економістів з великою повагою. Висновок судового експерта-економіста відіграє роль важливої доказової бази при прийнятті рішення суддею. Висновок судового експерта виділяється серед інших джерел доказів тим, що з ним важко не погодитись, оскільки незгоду потрібно обов'язково мотивувати і аргументувати. Саме тому, значимість судово-

економічної експертизи в процесі розгляду справ у суді важко переоцінити, а дослідження особливостей організації проведення судових експертиз та експертних досліджень з економічних питань є актуальним і нагальним [5, с. 116].

Відповідно до чинного законодавства для юридичних і фізичних осіб на договірних засадах експертами проводяться експертні дослідження, що потребують спеціальних знань та використання методів криміналістики і судової експертизи. Під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методика проведення судових експертиз, а також нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановчі документи Держспоживстандарту України), а також чинні республіканські стандарти колишньої УРСР та державні класифікатори, галузеві стандарти та технічні умови колишнього СРСР, науково-технічна, довідкова література, програмні продукти тощо. Визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, (методів дослідження)) належить до компетенції експерта.

Посада судового експерта-економіста за своєю природою є винятковою, оскільки має певні особливості. З одного боку, робота експерта полягає в проведенні із застосуванням своїх спеціальних знань з бухгалтерського обліку, оподаткування та фінансів, науково обґрунтованого дослідження для встановлення фактів, що мають доказове значення під час розслідування і розгляду справ у судах, а з іншого - судовий експерт отримує статус процесуального особи під час надання висновку, і таким чином, у своїй професійній діяльності поєднує статус фахівця в сфері обліку, науковця і процесуального особи [5, с. 122]. Вимоги до експертів, їх права, обов'язки та відповідальність у процесуальному законодавстві України ґрунтовно досліджено та узагальнено в роботі [3, с. 343-347].

Судово-економічна експертиза передбачає дослідження за трьома напрямками: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій [1]. Таблиця 1 узагальнює орієнтовний перелік вирішуваних питань за видами економічної експертизи.

Таблиця 1. Орієнтовний перелік вирішуваних питань за видами економічної експертизи

Вид економічної експертизи	Орієнтовний перелік вирішуваних питань
Експертиза документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності	Чи підтверджується документально встановлена за актом інвентаризації від (зазначаються реквізити акта) нестача (надлишки) грошових коштів у касі на суму (зазначається сума) на підприємстві (найменування установи, організації) на дату (зазначається дата)?
	Чи підтверджується документально нестача товарно-матеріальних цінностей, встановлена за актом інвентаризації на підприємстві

Вид економічної експертизи	Орієнтовний перелік вирішуваних питань
	(найменування установи, організації), у розмірі (зазначаються кількісні та вартісні показники) на дату (зазначається дата)?
	Чи підтверджується документально нестача основних засобів (найменування установи, організації, кількісні та вартісні показники)?
	Чи підтверджується документально розмір безпідставно виплаченої та списаної по касі (найменування установи, організації) заробітної плати з урахуванням даних, наданих органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), та висновків
	почеркознавчої експертизи про те, що підписи в платіжних документах про одержання заробітної плати (номер відомості, період) учинені не особами, які в них зазначені?
	Чи обґрунтовано відшкодовано (зазначається кому і за який період) витрати на відрядження (у якій сумі)?
	Чи підтверджуються документально висновки перевірки (зазначаються реквізити акта перевірки) у частині, що стосується завищення обсягу і вартості виконаних робіт, з урахуванням висновків інших видів експертиз?
	Чи підтверджується документально зазначене в акті контролюючого органу (зазначаються реквізити акта) заниження об'єкта оподаткування (зазначається найменування установи, організації) за період (зазначається період) і донарахування до сплати податків та обов'язкових платежів до бюджету (зазначається яких)?
	Чи відповідають визначені та задекларовані підприємством (найменування підприємства) доходи за період (зазначається період) наданим первинним документам та вимогам ПКУ?
	Чи відповідають визначені та задекларовані витрати підприємством (найменування підприємства) за період (зазначається період) наданим первинним документам та вимогам ПКУ?
	Чи підтверджуються документально витрати підприємства (найменування підприємства) за період (зазначається період), що формують собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг?
	Чи підтверджується документально та нормативно відображення у податковому обліку підприємства (найменування підприємства) нарахування амортизації за період (зазначається період)?
	Чи підтверджуються документально обсяги господарських операцій та проведення розрахунків з нерезидентами?
	Чи підтверджуються документально висновки акта державної податкової інспекції (номер, дата) про завищення підприємством (найменування підприємства) заявленої суми бюджетного відшкодування з ПДВ за період (зазначається період)?
	Чи підтверджується документально встановлений за актом перевірки контролюючого органу фінансовий результат за операціями з цінними паперами і корпоративними правами (найменування підприємства) за період (зазначається період) у розмірі (наводиться сума)?
	Чи підтверджується документально визначений об'єкт оподаткування з доходів, виплачених підприємством (найменування підприємства) нерезиденту (найменування нерезидента), із джерелом їх походження з України у періоді

Вид економічної експертизи	Орієнтовний перелік вирішуваних питань
	(зазначається період)?
<i>Подібні питання можуть бути поставлені за іншими видами податків та обов'язкових платежів</i>	
Експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій	Як основні економічні показники (ліквідності, платоспроможності і прибутковості тощо) фінансово-господарського стану (найменування організації) на дату укладання або закінчення терміну дії угоди (реквізити) характеризують господарсько-фінансову діяльність (найменування організації)?
	Чи підтверджується документально сума внеску до статутного фонду (найменування організації або учасника) та розрахунок розміру частини майна, що підлягає поверненню особі, яка вибула зі складу засновників (зазначається дата виходу)?
	Чи підтверджується документально розмір необґрунтованого заниження (несплати) орендної плати (найменування організації) у сумі (зазначається сума) за період (зазначається період), визначений в акті перевірки контролюючого органу? Якщо так, - у якій сумі?
	Чи підтверджується документально зазначена в акті перевірки контролюючого органу у вартості об'єктів нерухомості (яких саме), що підлягали приватизації, частка фінансування споруд за рахунок державних коштів відповідно до наданих установчих та первинних документів?
	Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки щодо нецільового використання бюджетних коштів, отриманих підприємством (найменування) за бюджетною програмою (назва програми)?
	Чи підтверджується документально розрахунок пенсійних виплат громадянину (прізвище, ім'я, по батькові), проведений установами Пенсійного фонду України за період (зазначається період)?
	Чи мають показники фінансово-економічного стану підприємства (найменування) за період (зазначається період) ознаки доведення до банкрутства, фіктивного банкрутства, прихованого банкрутства?
	Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки щодо наявності у підприємства (найменування) заборгованості з виплати заробітної плати станом на (зазначається дата)?
	Чи підтверджується документально та нормативно розрахунок дивідендів до виплати, здійснений підприємством (найменування) власнику корпоративних прав (найменування юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи) за період (зазначається період)?
	Чи підтверджуються документально висновки, зазначені в акті перевірки контролюючого органу (номер, дата) щодо завищення обсягів державної закупівлі (назва товарів, робіт, послуг) на суму (зазначається сума) порівняно з умовами договору (номер, дата), укладеного за результатами конкурсних торгів?
Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки контролюючого органу (номер, дата) щодо необґрунтованого перерахування бюджетних коштів на суму (зазначається сума) з урахуванням висновків інших видів експертиз?	
Експертиза документів фінансово-кредитних операцій	Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки щодо відповідності вимогам чинного законодавства документального оформлення операцій (найменування установи) з надання кредитів, повноти нарахування і сплати відсотків та інших платежів за

Вид економічної експертизи	Орієнтовний перелік вирішуваних питань
	користування кредитами позичальником (найменування юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи) за кредитною угодою (номер, дата)?
	Чи відповідає перелік документів, наданих банку підприємством (найменування) для отримання кредитних коштів за кредитною угодою, чинному Положенню про кредитування?
	Чи підтверджується документами бухгалтерського обліку вартість активів (майна) у підприємства (позичальника), наданих в заставу за кредитною угодою?
	Чи підтверджується документально розмір збитків банку, визначений в акті перевірки (зазначається суб'єкт контролю), внаслідок необґрунтованої видачі, неповернення кредиту за угодою (номер, дата)?
	Чи підтверджується бухгалтерськими та первинними документами нецільове використання кредитних коштів за угодою (номер, дата)?
	Чи відповідає наявний у матеріалах справи розрахунок заборгованості позичальника (зі сплати процентів за кредит та погашення основної суми боргу) перед банком умовам укладеного між зазначеними сторонами кредитного договору та розрахунковим документам щодо видачі та погашення кредиту за цим кредитним договором?
	Чи відповідає метод нарахування банком процентів за кредитним договором (реквізити договору) вимогам Положення про кредитування банку (найменування установи)?
	Чи підтверджується первинними документами та даними бухгалтерського обліку банку внесення вкладником (П.І.Б.) грошових коштів у сумі (зазначається сума) за депозитним договором (номер, дата)?

Джерело: авторська розробка на основі [1]

Згідно зі статтями 384 і 385 Кримінального кодексу України судові експерти можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за неналежне виконання своїх обов'язків.

Отже, судовий експерт є самостійним учасником процесу, втручання в проведення експертизи і будь-який вплив на нього заборонені. Він надає висновок, ґрунтуючись на результатах проведених досліджень. При цьому, згідно вимог законодавства, експерт самостійний у виборі методів, засобів і способів дослідження. Перешкоджання законній діяльності судового експерта не припустимо і тягне за собою відповідальність, зокрема й кримінальну згідно статті 386 Кримінального кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ М-ва юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 16.09.2023).

2. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/conv#Text> (дата звернення: 16.09.2023).
3. Пугаченко О.Б. Вимоги процесуального законодавства в частині участі експерта при проведенні судової експертизи з економічних питань. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: Економічні науки. 2013. Вип. 24. С. 340-348.
4. Пугаченко О.Б. Процесуальні вимоги призначення та проведення економічних експертиз. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2014. вип. 26. С. 207-215.
5. Пугаченко О.Б., Косенко С.С., Бабій М.В. Організація проведення судових експертиз та експертних досліджень з економічних питань. Центральнoукраїнський науковий вісник. Економічні науки. 2021. № 6 (39). С. 115-130.
6. Pugachenko Olga The Procedure for Performing Economic Evaluation in Ukraine. Innovative Economics and Management (Special Edition 2). 2017. Volume IV. P. 166-174.

Марина Кралюк

кандидатка технічних наук, завідувачка лабораторії електротехнічних, пожежно-технічних та досліджень питань безпеки життєдіяльності Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

Ярослав Крупка,

судовий експерт лабораторії електротехнічних, пожежно-технічних та досліджень питань безпеки життєдіяльності Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

АЛГОРИТМ ВИРІШЕННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ЗАДАЧІ В СУДОВИХ ГІРНИЧО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМИ ПРАВИЛ ТЕХНІКИ БЕЗПЕКИ У ВУГІЛЬНІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

Вугільна промисловість залишається однією з базових галузей енергетичного сектору економіки України. За геологічними запасами вичопного вугілля Україна посідає перше місце в Європі та восьме у світі. Розвідані запаси вугілля в Україні становлять 34,0 млрд. т умовного палива або близько 50 млрд. т (станом на 1998 р.). Прогнозні запаси – близько 120 млрд. т. У структурі балансових запасів представлені всі марки – від вугілля бурого до високометаморфізованих антрацитів [1].

Внаслідок російської агресії приблизно 69 функціонуючих державних вугільних шахт залишилися на неконтрольованій території. На підконтрольній Україні території залишилось 33 шахти.

В умовах постійних спроб агресорів зруйнувати енергетичну систему України, видобуток власного вугілля стає однією з найголовніших задач енергетичного сектору економіки.

Першочерговим завданням вугільної галузі в умовах військового стану забезпечити сталий видобуток, заробітні плати та безпеку працівників, технічне забезпечення та захист від техногенних катастроф.

Основними причинами аварій, нещасних випадків та грубих порушень технологічної дисципліни залишаються халатність спеціалістів та керівників підприємств, низька кваліфікація і некомпетентність персоналу, відсутність належного контролю за його роботою, послаблення вимогливості до виконання вимог правил техніки безпеки.

Усе це веде до росту кількості кримінальних справ, пов'язаних з порушеннями вимог законодавства про охорону праці в гірничій промисловості та підземних умовах.

У випадках, коли для вирішення певних питань при провадженні справи, пов'язаній з порушенням вимог законодавства про охорону праці, необхідні

наукові, технічні або інші спеціальні знання, суд та органи досудового слідства, згідно статті 242 КПК України, зобов'язані призначити судову експертизу [2].

Експертиза проводиться після надання особою або органом, що призначив експертизу, матеріалів які оформлені у відповідності з вимогами процесуального законодавства.

Співробітнику судово-експертної установи забороняється проводити експертизу без письмової вказівки керівника експертної установи (його структурного підрозділу), за виключенням експертиз, доручених йому після слідчого огляду, у якому він приймав участь як спеціаліст, а також експертиз, що проводилися в ході судового розгляду [3].

Експерт, отримавши копію постанови (ухвали) щодо призначення експертизи в кримінальній чи в цивільній справі, пов'язаній з порушенням правил техніки безпеки в гірничій промисловості та в підземних умовах, і надані матеріали, починає з вивчення поставлених слідчим або судом проблем. Тобто перше, що повинен зробити експерт, це усвідомити експертні задачі.

Ознайомившись з представленими матеріалами і прийшовши до висновку, що для вирішення експертної задачі йому необхідні додаткові матеріали, експерт направляє клопотання про надання йому додаткових матеріалів [3].

Після отримання наданих слідчими органами або судом додаткових матеріалів експерту необхідно розробити план своїх подальших дій з метою раціонального використання відведеного на експертизу часу.

В основному дослідження настання і розвитку надзвичайних ситуацій техногенного характеру можливо проводити за єдиною схемою [4].

На першій стадії експертом зважуються питання про те, як необхідно було діяти учасникам події в даній ситуації відповідно до вимог Правил безпеки у вугільних шахтах, нормативно-правових актів з охорони праці і технічної документації, визначити, які дії посадових та інших осіб не відповідали вимогам цих документів. Ці дослідження проводяться експертом з метою визначення еталона для подальшого аналізу відхилень від нормального функціонування системи і причин цих відхилень.

Друга стадія дослідження – момент виникнення небезпеки, тобто деякий проміжок часу, протягом якого ситуація вимагає вживання негайних заходів з запобігання можливості розвитку цієї ситуації до власне події (аварії, нещасного випадку тощо). При цьому хронологія її настання і розвитку може бути такою:

- несправний стан системи - такий стан, при якому вона не відповідає хоча б одній з вимог нормативно-технічної і (чи) конструкторської документації;
- збій - короткочасне відмовлення, що самоусувається в роботі системи;
- часткове відмовлення - відмовлення, при якому використання об'єкта по призначенню ще можливо, хоча значення одного чи декількох його основних параметрів перебуває за межами припустимого;
- відмовлення - характеризується поступовим відмовленням, тобто зміною одного чи декількох параметрів системи, що супроводжується зміною її продуктивності.

Третя стадія - критична, аварійна ситуація, тобто сукупність подій, що розвиваються в системі, коли ще існує гранична можливість виходу з такої ситуації.

Друга і третя стадії характеризуються відхиленнями, що з'явилися від нормального режиму функціонування системи. Однак на цих етапах ще існує технічна можливість запобігання настанню події, тобто наявність умов, що дозволяють її уникнути шляхом упровадження різних технічних і організаційних заходів, обумовлених технічними даними і параметрами системи.

При дослідженні цих стадій гірничотехнічним експертом зважуються питання про технічну можливість запобігання настанню події, аналізуються дії (чи бездіяльність) працівників, що беруть участь в даному процесі, відповідність цих дій вимогам нормативних актів з охорони праці, технологічної і технічної документації.

Четверта стадія - власне подія, тобто надзвичайна ситуація, що виникає в результаті порушення нормального функціонування системи.

П'ята стадія - дослідження всіх початих після події заходів у сукупності, спрямованих на відновлення працездатності системи і зниження ваги наслідків.

При виконанні гірничотехнічної експертизи проводяться дослідження всіх стадій виникнення і розвитку події, виявляються і вивчаються причини, умови і місце аварії, де, зокрема, ретельно знаходяться і аналізуються сліди-відображення, досліджуються фактори, які привели до її розвитку й ускладнення, дії осіб, що брали участь в процесі, який розглядається, відповідність цих дій існуючим нормативним актам з охорони праці, встановлюються причинно-наслідкові залежності.

При виконанні якісного (логічного) аналізу гірничотехнічний експерт використовує традиційні методи дослідження подій на підприємствах гірничої промисловості. Після глибокого і всебічного вивчення отриманої інформації з обставин і причин події, спираючись на необхідні розрахунки, слідчі експерименти, графоаналітичний метод, метод експертних оцінок, досвід, інтуїцію тощо, експерт намічає домінуючі причинно-наслідкові зв'язки й при необхідності проводить інші заходи, зокрема переходить до другого етапу судової гірничотехнічної експертизи – ймовірно-статистичного аналізу.

Варто застерегти, що факт встановлення тісного статистичного зв'язку між перемінними не є достатньою підставою для доказу існування причинно-наслідкового зв'язку між розглянутими ознаками (найчастіше між діями людей і наслідками, до яких вони призвели). Тому, приймаючи до уваги також те, що вирішуються подальші долі людей, в будь-якому випадку і після другого етапу експертних досліджень необхідний контрольний логічний аналіз отриманих результатів кореляційного аналізу, а відповідні висновки експертизи треба давати в імовірній формі, обов'язково вказуючи ступінь достовірності отриманих результатів. Однак, якщо в процесі статистичних досліджень вдалося знайти статистичну значимість раніше виявлених на базі якісного підходу причинно-наслідкових залежностей, це є досить вагомим, науково обґрунтованим

аргументом для формулювання відповідних висновків, на що гірничотехнічний експерт вказує у своєму висновку.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вугільна промисловість / М. С. Сургай, М. М. Толстой // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-30072> (дата звернення: 23.09.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. Голос України. 2012. 19 травня. № 90-91.
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджена наказом Міністра юстиції України від 08.10.98 №53/5 (Редакція від 07.03.2023).
4. Кір'янов Ю.А., Бордюгов Л.Г., Крупка А.А., Кривченко Ю.А. Дослідження аварій техногенного характеру та нещасних випадків на підприємствах вугільної промисловості – новий вид досліджень в експертних установах системи Міністерства юстиції України. /Актуальні питання судової криміналістики та експертизи. Харків: Право, 1998. С. 205-208.

Світлана Ласунова

завідувачка лабораторії психологічних, мистецтвознавчих та інших видів досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз, м. Одеса, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТИВНОЇ ЗНАЧУЩОСТІ СТИМУЛУ В ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ З ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА

Першорядні вимоги до валідності та надійності психологічних досліджень з використанням поліграфа зумовлені широким спектром завдань таких досліджень. Вони передбачають необхідність оцінки специфіки вищих психічних функцій гнозису, когнітивно-мнестичної та емоційно-вольової діяльності носія рентної інформації. Нарівні з іншими завданнями, ці дослідження передбачають діагностику потенційної спроможності та актуальної можливості до адекватного відображення навколишньої дійсності в момент рентної події, збереження інформації про подію носієм, передавання цих відомостей носієм безпосередньо або опосередковано.

Узагальнюючи теоретичні положення багатьох авторів щодо виявлення приховуваної інформації, ми дійшли висновку, що орієнтування цільової діяльності експерта-поліграфолога на завдання дослідження пам'яті носія рентної інформації (як на предмет дослідження) можна вважати тенденцією.

Зазначимо, що пам'ять - це загальне позначення комплексу пізнавальних здібностей людини та вищих психічних функцій щодо накопичення, збереження та відтворення знань і навичок [4]. Психофізіологічно запам'ятовування, зберігання і відтворення картин навколишнього світу пов'язані із синтезом модально-специфічних вражень; сила мнестичної діяльності залежить від ступеня концентрації уваги на інформації, що надходить, від ставлення до неї, а також від загального стану людини, ступеня тренуваності та характеру її психічних процесів. Але в нашому випадку пам'ять не є відокремленим психічним процесом, який достатньо було б ізольовано діагностувати й досліджувати.

У системі психологічного дослідження з використанням поліграфа пам'ять невіддільна від інших вищих психічних функцій особи, яка тестується, вона корелює зі змінами емоційно-мотиваційних і соціальних характеристик її особистості, вона пластична щодо впливу юридично значущої ситуації. А відтак предмет дослідження набуває нових характеристик. Вважаємо, що алгоритм оцінювання результатів експертного дослідження має будуватися з урахуванням специфіки поведінкового статусу і мотиваційних компонентів комунікації підекспертного, тобто, з урахуванням феномена суб'єктивної значущості для нього стимулу.

На сьогодні триває дискурс з приводу визначення предмета функціонального психодіагностичного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфу. В останній редакції проекту Звіту з науково-дослідної роботи «Методичні рекомендації з використання комп'ютерного поліграфа при проведенні окремих видів судових психологічних досліджень», яка виконується за тематичним планом Міністерства юстиції України (виконавці: КНДІСЕ, ОНДІСЕ), дано таке визначення останнього: «Предметом функціональних психодіагностичних досліджень з використанням комп'ютерного поліграфу при проведенні судових психологічних експертиз є значущі реакції людини (особистості), що проявляються у відповідь на пред'явлені їй психологічні стимули та відображають значущість/незначущість для неї змісту конкретного інформаційного патерну (події, обставин, інших деталей) у межах ситуації, що розслідується/досліджується у провадженні (справі)».

Отже, під час проведення поліграфної експертизи підекспертній особі пред'являються стимули психологічного змісту, які викликають фізіологічні реакції за умови значущості для неї змісту психологічного стимулу. Отримані фізіологічні реакції не мають самостійного змісту і стають значущими виключно під час співставлення з психологічним стимулом. А сам стимул викликає фізіологічні реакції в тому випадку, коли він є значущим для людини і значущість ця ґрунтується на її особистому попередньому досвіді [2].

Що ж саме утворює змістовне і узагальнювальне значення слів-стимулів, і що саме зумовлює ту силу, із якою вони (як реальний умовний подразник) впливають на процеси вищої нервової діяльності людини? На нашу думку, адаптаційний підхід (Алексєєв Л.Г.) може досить ґрунтовно відповісти на це запитання.

Адаптацію в цьому разі розуміють як систему реагування і пристосування до змін зовнішнього середовища, що виявляється на всіх рівнях життєдіяльності людини: вегетативному, фізіологічному, психологічному і, нарешті, соціальному. Емоція наповнює енергетичним змістом будь-яку дію людини, спрямовану на задоволення потреби - вибіркової залежності живого організму від чинників зовнішнього середовища, істотних для самозбереження і саморозвитку. І що важливо - це некерована вольовим зусиллям людини реакція [1].

У зв'язку з цим формулюється відповідь на поставлене запитання - *поліграф реєструє значущість стимулу, його особистісний сенс, емоцію, яка є реакцією адаптації до впливу зовнішнього середовища.*

Інакше кажучи, будь-який зовнішній стимул, чи то простий фізичний подразник (звуковий, зоровий, дотиковий), чи то складний вербальний стимул (питання), викличе емоцію, яка за силою та виразністю відобразить активність організму, спрямовану на підтримання стабільності гомеостазу, психофізіологічної організації особистості, уникнення руйнівного впливу [1; 3].

Будь-яка інтелектуальна діяльність, уявне відтворення або віртуальне конструювання ситуацій, що мають емоційне забарвлення, як ми знаємо, легко призводить до емоційних переживань. Але, так чи інакше, це пристосувальна реакція, що адаптує організм до умов зовнішнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев Л.Г. Психофизиологическая детекция лжи. Методология. М.: Мастерская прикладной психофизиологии, 1981. 108 с.
2. Морозов О.М. Поліграфні експертизи – психологічні чи психофізіологічні? *Антропология*, 2023. Т.1. С.46-48
3. Морозова Т. Р. Поліграфология: підруч. Харків: Естет Принт, 2019. 476 с.
4. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник: Навч. посіб., 4-те вид., випр. і доп. К.: Каравела, 2020. 418 с.

Наталія Макаренко

судова експертка сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності відділу товарознавчих, гемологічних, екологічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ІНЖЕНЕРНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОТНОСТІ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВНАСЛІДОК НЕЗАКОННОГО ПОРУБУ ДЕРЕВ

Особливості експертного дослідження істотності шкоди полягає у врахуванні різноманітності фактичних обставин настання події порубу дерев поза межами населеного пункту та обґрунтування ознак істотності шкоди. Докладний розгляд особливостей істотності шкоди внаслідок незаконного порубу дерев зумовлює проведення комплексного застосування знань у галузях інженерної екології та ботаніки з використанням матеріального, екологічного та ландшафтного підходів.

Актуальність теми полягає в тому, що сьогодні поняття істотності шкоди найбільш докладно описано в Кримінальному кодексі України (далі —ККУ)[3], що потребує більш досконалого визначення у разі дослідження істотності шкоди під час виконання судових інженерно-екологічних експертиз унаслідок незаконного порубу дерев. Кількість незаконних порубів дерев у різних регіонах України істотно зростає і разом з цим збільшується кількість інженерно-екологічних експертиз щодо визначення шкоди, заподіяної лісу в результаті незаконного вирубування та пошкодження дерев та визначення істотності цієї шкоди.

Мета експертного дослідження істотності шкоди полягає у проведенні повного, докладного дослідження та наданні обґрунтованого висновку. Розгляд істотності шкоди в кожному конкретному випадку залежить від кількості та стану дерев (пошкодження до ступеня припинення росту чи до ступеня неприпинення росту дерев), чи сухостійне дерево або сироростуче дерево, місце розташування дерева (в межах чи поза межами населеного пункту), діаметру зрубаного дерева, завданої довкіллю шкоди внаслідок можливості виникнення змін у ланцюгу живлення певних видів тварин, птахів, комах, виникнення змін ландшафту та екологічної цінності дерев.

Судова інженерно-екологічна експертиза базується на дослідженні того, у який спосіб подія порушення вимог природоохоронного законодавства вплинула на навколишнє природне середовище. Згідно постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10.12.2004 № 17 (далі Постанова Пленуму ВСУ) є кілька критеріїв щодо визначення істотності шкоди, заподіяної внаслідок незаконного порубу дерев. Незаконний поруб дерев характеризується, насамперед, визначенням (підтвердженням) факту здійснення такого вирубу без дозвільних документів, за дозволом, виданим із порушенням чинного

законодавства; до початку чи після закінчення установлених у дозволі строків; не на призначених ділянках чи понад установлену кількість; не тих порід дерев, які визначені в дозволі; порід, вирубку яких заборонено [7].

У справах про злочини, відповідальність за які передбачена ст. 246 ККУ [3], шкода визнається істотною, якщо знищені певні види дерев у тій чи іншій місцевості; погіршився породний склад та якість дерев; погіршилися захисні, водоохоронні та екологічні властивості лісу; виникли труднощі у відтворенні заліснення в певній місцевості; знизилась якість атмосферного повітря; змінився ландшафт місцевості; відбулись зміни русла річки; сталась ерозія ґрунту.

Судову інженерно-екологічну експертизу з дослідження істотності шкоди довкіллю внаслідок незаконної порубки дерев призначають під час розслідування правоохоронними органами порушень вимог природоохоронного законодавства, у судових справах за позовами Державної екологічної інспекції України (далі — ДЕІ), Управління лісового та мисливського господарств, місцевими органами самоврядування або іншими особами, а також відшкодування збитків, заподіяних унаслідок незаконного порубу дерев та чагарників. Експертне дослідження — це творчий процес, у якому виявляється вміння спеціаліста визначати (на основі логічного аналізу й наукових знань з різних напрямів, із використанням сучасних високоефективних методів дослідження) причини й умови, що спричинили негативні наслідки. Сутність судової експертизи базується на трьох сукупних ознаках, притаманних природі спеціальних знань експерта: предметі, об'єкті та завданні експертного дослідження.

Предметом судової інженерно-екологічної експертизи під час дослідження істотності шкоди внаслідок незаконного порубу дерев є фактичні дані про обставини проведення незаконного порубу дерев, кількість знищених дерев, їх середній діаметр, видовий склад з прив'язкою до території лісового фонду, період здійснення порубу дерев, особливості розташування дерев (в мережах чи поза межами населеного пункту), ступінь пошкодження дерев.

Головне завдання судової інженерно-екологічної експертизи під час визначення істотності шкоди внаслідок незаконного порубу дерев полягає у підтвердженні факту завдання істотної шкоди в результаті вирубки дерев, зафіксованого органами Державної екологічної інспекції (ДЕІ) у акті перевірки та визначених розмірів і характеристик заподіяної істотної шкоди. Розмір збитків та підтвердження даних, визначених ДЕІ для розрахунку розмірів (суми) відшкодування збитків, арифметично підтверджується у межах судової екологічної експертизи.

Об'єктом судової інженерно-екологічної експертизи під час дослідження істотності шкоди внаслідок незаконного порубу дерев є документальні матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані справи. До об'єктів досліджень належать:

- акт перевірки ДЕІ щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства та протокол про адміністративне правопорушення;

- розрахунок розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами незаконним вирубуванням та пошкодженням дерев і чагарників до ступеня припинення росту;
- акт огляду місця події з відповідними фототаблицями та описом пошкоджених та знищених дерев;

Згідно з п. 9 Постанови Пленуму ВСУ зазначено, що кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу (ст. 246 ККУ) настає у випадках, коли остання здійснювалася з порушенням нормативних актів, які регулюють порядок порубки дерев і чагарників, у лісах, захисних та інших лісових насадженнях (якщо при цьому заподіяно істотну шкоду), або в заповідниках чи на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах [7].

До спеціального використання лісових ресурсів відносяться наступні види використання лісових ресурсів (ст. 67 Лісового кодексу): заготівля деревини; заготівля другорядних лісових матеріалів; побічні лісові користування; використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт [2].

Законодавством України можуть передбачатися й інші види спеціального використання лісових ресурсів. Спеціальне використання лісових ресурсів здійснюється в межах лісових ділянок, виділених для цієї мети [4]. Порядок та умови здійснення спеціального використання лісових ресурсів встановлюються Постановою КМУ від 23.05.2007р. за № 761 [9].

Щодо визначення поняття «істотна шкода» наслідки у складі злочину, передбачені ст. 246 ККУ, прямо відображено у вигляді заподіяння істотної шкоди. З моменту спричинення істотної шкоди злочин є закінченим. У цій статті істотною шкодою вважається така шкода, яка у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів. З урахуванням п. 1 примітки відповідно до п. 5 підрозділу 1 розділу XX, а також п. 1.1 ст.169 Податкового Кодексу України [1] з урахуванням ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» [5] неоподатковуваний мінімум доходів громадян дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць) і становить з 01.01.2022 року – 1240,50 грн., з 01.07.2022 року – 1300,00 грн., з 01.12.2022 року – 1342,00 грн.

Таким чином, відповідно до примітки 1 ст. 246 ККУ мінімальний поріг для визначення шкоди як істотної з 01.01.2022р. становить 24810,00 грн., з 01.07.2022р. – 26 000 грн., а з 01.12.2022р – 26 840 грн. [3].

Питання про істотність певної шкоди, завданої незаконним порубом дерев та чагарників вирішується в кожному конкретному випадку окремо, з огляду на всі обставини справи, із застосуванням наведених далі підходів. Матеріальний

підхід визначає Постанова КМУ від 23.07.2008 р. № 665 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» [8].

Заподіяну екологічну шкоду можна оцінити не тільки у матеріально-грошовому еквіваленті, а й з позицій негативного впливу на довкілля. Такий вплив не може мати об'єктивної матеріальної оцінки.

Експертні дослідження щодо наявності істотної шкоди (та ознак істотності), заподіяної внаслідок незаконної вирубки дерев у відповідності з критеріями, визначеними постановою Пленуму ВСУ. Відповідно до п. 5 абзацу 1 цієї Постанови для вирішення питання істотності шкоди «повинні враховуватись не тільки кількісні та вартісні критерії, а й інші обставини, що мають значення для вирішення цього питання» [7].

Відповідно до п. 9 абзацу 3 Постанови № 17 «шкода визнається істотною, коли: були знищені певні види дерев у тій чи іншій місцевості; погіршилися породний склад, якість, захисні, водоохоронні й інші екологічні властивості лісу; виникли труднощі у відтворенні заліснення у певній місцевості; знизилась якість атмосферного повітря; змінились ландшафт місцевості, русло річки; сталась ерозія ґрунту тощо» [7].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» [6] «...атмосферне повітря - життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень...».

Якість атмосферного повітря - це сукупність його властивостей, що визначає ступінь впливу фізичних, хімічних і біологічних факторів на людей, рослинний і тваринний світ.

Якість атмосферного повітря може вважатися задовільним, якщо вміст домішок у ньому не перевищує гранично припустимих концентрацій [6].

Гази, що входять до складу атмосфери, мають біогенне походження. У нижніх шарах атмосфери повітря за своїм складом забезпечує життєдіяльність рослинних організмів, зокрема лісу. Воно може стимулювати його розвиток і навпаки, гальмувати залежно від наявності у повітрі шкідливих домішок.

Ліс постійно взаємодіє з атмосферою Землі, виділяючи до неї продукти своєї життєдіяльності та вилучаючи певні складові повітря.

Ліси залежно від основних виконуваних ними функцій поділяються на такі категорії: ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення; рекреаційно-оздоровчі ліси; захисні ліси; експлуатаційні ліси [10].

Загально визнано, що ліс відіграє важливу роль в стабілізації та забезпеченні якості життєвого середовища людини. Останнім часом особливо зростає цінність не деревних властивостей лісу, а його захисних та оздоровчих функцій. Фактор впливу лісу на чистоту повітря є його однією із основних екологічних функцій.

Вченими визначено, що 1 га лісових насаджень знижує загальну забрудненість повітря на 10-35 %. Більші суцільні масиви лісу ще суттєвіше впливають на екологічний стан довкілля. Таким чином, лісові насадження відіграють надзвичайно важливу роль у процесі формування складу та чистоти

повітря шляхом інфільтрації шкідливих речовин, виділення кисню та поглинання вуглекислого газу, створення специфічного мікроклімату під пологом деревостану [11].

Одночасно, в результаті незаконної вирубки та пов'язаною з цим захаращеністю (складування гілля, порубкові рештки та тирса) виникає небезпека стрімкого розвитку і поширення шкідників та хвороб лісу.

Ландшафт є цілісною частиною географічної оболонки Землі, що утворилася в результаті складної й тривалої взаємодії усіх компонентів планети (клімату, гірських порід, рельєфу, води, повітря, біоти тощо) в певних умовах середовища, і, як наслідок – набула характерного вигляду в просторі [12].

Розрізняють прямі й опосередковані зміни ландшафту. Зміни ландшафту відбуваються в ході функціонування, чи динаміки його розвитку, внаслідок впливу оборотних і необоротних прогресивних і регресивних, цілеспрямованих і побічних, спонтанних і зовнішніх факторів у цілому чи при зміні окремих компонентів ландшафту. Слід також враховувати чи змінився ландшафт місцевості в результаті порубки значної кількості дерев [12].

Проведений аналіз ознак, за якими можна визначити істотність шкоди довкіллю внаслідок незаконного порубу дерев дає підстави стверджувати, що судовий експерт під час проведення судової інженерно-екологічної експертизи повинен дослідити інформацію про особливості здійснення порубу дерев, територію, на якій було вчинено правопорушення, кількість дерев та їх середні діаметри, екологічну цінність дерев та дозвільну документацію на проведення спеціального лісокористування з рахуванням вимог, норм та правил природоохоронного законодавства України та надати письмовий аргументований, достовірний та повний висновок з досліджуваного питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 09.10.2023).
2. Лісовий кодекс України : Закон України від 21 січня 1994 року № 3852-XII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 09.10.2023).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.10.2023).
4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 09.10.2023).
5. Закон України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» від 02.12.2021р. № 1928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (дата звернення: 09.10.2023).
6. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text> (дата звернення: 09.10.2023).

7. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: Постанова Пленуму Верховного суду України від 10 грудня 2004 р. № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text> (дата звернення: 09.10.2023).

8. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 року № 665. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/665-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.10.2023).

9. Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007р. № 761. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.10.2023).

10. Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 року № 733. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.10.2023).

11. Бондаренко В. Д., Фурдичко О. І. Ліс і рекреація в лісі: Навч. посібник. – Львів : Світ, 1994. – 232 с.

12. Ландшафтознавство: прикладні аспекти : навчально-методичний посібник / А. В. П'яткова, Н. О. Роскос. – Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2020. – 122 с.

Ольга Недашківська

старша судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Житомирського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України, м. Житомир, Україна

АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ АЛГОРИТМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРМАНЕНТНОГО ОНОВЛЕННЯ Й АКТУАЛІЗАЦІЇ СТАНДАРТІВ І МЕТОДИК У ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Сучасний етап розвитку та ускладнення суспільства та соціально-економічних відносин у ньому, подальше пришвидшення науково-технічного прогресу безумовно впливає на усі сфери життєдіяльності людини, в тому числі і на галузь судової експертизи [1].

Безперервне наростання економічних потужностей, розширення асортименту товарів у геометричній прогресії, ускладнення механізмів кримінальних правопорушень впливають на формування проблемних напрямків у галузі [3]:

1. Відсутність уніфікованих стандартів і методологій.

Практично відсутні чіткі національні або міжнародні стандарти для проведення судової товарознавчої експертизи, що призводить до розбіжностей у процесі застосування підходів і методологій різними експертами та лабораторіями [2].

2. Брак фінансування та обладнання.

Обмежене фінансування судових лабораторій та застаріле обладнання впливають на якість і швидкість проведення експертиз.

3. Недостатність кваліфікованих фахівців.

Брак кваліфікованих судових експертів-товарознавців і недосконалість програм навчання призводять до зниження рівня підготовки судових експертів і погіршення якості проведення експертиз.

4. Строки та завантаженість.

Занадто довготривале виконання судових товарознавчих експертиз і завантаженість лабораторій можуть впливати на ефективність судових розслідувань і подальшу актуальність висновку.

5. Проблеми зі збереженням доказів.

Незбереження чи неправильне зберігання доказів, зокрема матеріальних, може призвести до їхньої деградації або пошкодження.

6. Етичні проблеми та вплив третіх осіб.

Експерти повинні дотримуватися високих стандартів етики та незалежності, але інколи вони можуть піддаватися тиску чи впливу з боку судових або правоохоронних органів. Сторони справи можуть намагатися впливати на результати судової товарознавчої експертизи, зокрема шляхом

вибору експертів або висловлення обґрунтованих сумнівів у компетентності експертів.

7. Використання новітніх технологій.

Бурхливий розвиток технологій ставить виклик перед судовими експертами-товарознавцями стосовно освоєння нових методів аналізу й оцінки, що може бути значно ускладненим через фінансові й організаційні обмеження.

Вирішення таких практичних проблем судової товарознавчої експертизи вимагає розробки чітких стандартів і методології для її проведення.

Удосконалення процедури проведення судової товарознавчої експертизи є важливим для підвищення її ефективності й об'єктивності з урахуванням вимог сучасності [4]. Важливим є розробка алгоритму, який може бути використаний для актуалізації стандартів і методик судової товарознавчої експертизи:

1. Аналіз поточного стану.

Збір усієї доступної інформації про поточний стан судової товарознавчої експертизи в країні, включаючи огляд статистичних даних, аналіз судових рішень, інтерв'ю з експертами та представниками судової системи.

2. Консультація з експертами.

Залучення досвідчених судових експертів-товарознавців, правознавців і представників академічної громадськості для обговорення результатів аналізу та визначення пріоритетних напрямків удосконалення.

3. Розробка стандартів і методології.

Створення комісії або робочої групи, яка буде відповідальною за розробку чітких національних стандартів і методології для проведення судової товарознавчої експертизи з урахуванням положень міжнародних стандартів.

4. Навчання та підвищення кваліфікації.

Організація навчальних курсів, семінарів і тренінгів для судових експертів, щоб ознайомити та навчити їх працювати з новими стандартами та методиками проведення експертизи.

5. Фінансування та обладнання.

Залучення необхідного фінансування для судових лабораторій, щоб забезпечити їх сучасним обладнанням та інфраструктурою.

6. Залучення незалежних експертів.

Розглянути можливість створення незалежного комітету або ради, яка б відповідала за відбір і нагляд за роботою судових товарознавців.

7. Контроль і моніторинг.

Встановлення системи контролю та моніторингу якості проведення експертиз та звітності експертів.

8. Звітність і доступність інформації.

Забезпечення обов'язкової звітності судових експертів-товарознавців і доступність їхніх звітів і результатів для сторін справи та громадськості.

9. Постійне оновлення.

Створення системи постійного оновлення стандартів і методології на основі новітніх технологій та вимог.

10. Співпраця з іншими країнами й організаціями.

Розвиток міжнародної співпраці й обміну досвідом з іншими країнами та організаціями, з метою вивчення актуальних практик і новітніх технологій.

11. Залучення експертної спільноти.

Сприяння залученню експертної спільноти до обговорення та підтримки удосконалення судової товарознавчої експертизи через публічні обговорення та засідання.

Найбільш важливим і відповідальним етапом оновлення й удосконалення процедури проведення судової товарознавчої експертизи є забезпечення структурованого та поступового впровадження такого алгоритму на практиці для забезпечення постійного оновлення стандартів і методик судової товарознавчої експертизи відповідно до сучасних умов [5].

Таке впровадження є поступовим процесом, який перебуває в безпосередньому зв'язку з перспективними напрямками розвитку сучасної судової експертизи.

Отже, актуалізація стандартів і методик для проведення судової товарознавчої експертизи сприятиме використанню новітніх технологій, спеціалізації та розширенню сфер застосування, підвищенню рівня стандартів етики, міжнародному співробітництву, розробці нових методів і методик, навчанню їх застосування на практиці, вдосконаленню процедури проведення дослідження, впровадженню автоматизації, що значно підвищить ефективність проведення дослідження та точність і прозорість висновків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.01.1994 р. № 4038-ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 05.10.2023).
2. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: постанова КМУ від 10.09.2003 р. № 1440. Дата оновлення 11.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення 05.10.2023).
3. Судова експертиза : проблеми сьогодення та перспективи розвитку : колективна монографія / Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз. Дорогобич : «ПОСВІТ», 2020. 406 с.
4. Головка М. П., Полупан В. В., Олійник А. І. Судово-товарознавча експертиза: опорний конспект лекцій для студентів денної та заочної форм навчання ступеня освіти магістр спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. Харків : ХДУХТ 2018. 76 с.
5. Бузина С.О., Кравченко Р.В. Теоретичні та методологічні аспекти судової товарознавчої експертизи. *Молодий вчений*. 2020. № 11(87). С. 272–275. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-58>.

Михайло Шаляпін

завідувач сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ СТВОРЕННЯМ ТА В ПОДАЛЬШОМУ ВИКОРИСТАННЯМ ЕКСПЕРТНИХ МЕТОДИК ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ.

Всі криміналістичні дослідження мають проводитися згідно відповідним чином затверджених експертних методик, де прописані необхідні вимоги щодо проведення дослідження, тому в статі буде зроблена спроба виявити та проаналізувати існуючі як теоретичні проблеми, пов'язані з визначенням методики, її структурою та змістом, так і практичні проблеми відносно атестації та реєстрації експертних методик, а також подальшого їх використання відповідними фахівцями.

Дану проблематику розробки методик судово-експертного дослідження приділяли увагу велика кількість авторів, а саме Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкіна, А.І. Вінберга, В.Г. Гончаренка, А.В. Іщенко, В.П. Колмакова, В.С. Мітричева, В.Ф. Орлової, М.Я. Сегая, О.Р. Шляхова, які вивчали як вже діючі експертні методики, так і окремі види судових експертиз. Однак, незважаючи на велику кількість джерел і давню історію розробки цієї проблематики, до сьогоденного часу залишаються низка невирішених проблем як теоретичного, так і практичного характеру.

На теперішній час автори по різному трактують визначення методики експертного дослідження.

О.Р. Шляхов запропонував визначення експертної методики кожного виду судової експертизи, як систему методів, прийомів і технічних засобів, що застосовуються для вирішення конкретних завдань у певній послідовності та враховують специфіку вирішуваних питань і досліджуваних речових доказів.

Р.С. Белкін у своїй роботі «Криміналістика: краткая енциклопедія» методику експертного дослідження описував як систему рекомендацій щодо вибору та застосування методів дослідження об'єктів даного роду (виду) судової експертизи та формуванню необхідної матеріально-технічної бази дослідження.

А.М. Зініна и Н.П. Майліс у своєму посібнику «Судебная экспертиза» відзначали, що експертна методика - це програма дій, що пропонує експерту в категоричній або рекомендаційній формі використовувати певні методи дослідження об'єктів, послідовність і процедуру застосування цих методів.

Таким чином, не дивлячись на деяку неоднозначність існуючих в цілому визначень, можна говорити про те, що поняття «експертна методика», яке є основним у судово-експертній діяльності, наразі, цілком сформулося.

Оскільки методика або ж техніка експертного дослідження - це рівень високоспеціалізованого методологічного знання, то в силу притаманних йому

функцій безпосередньої регламентації наукової діяльності методика завжди повинна мати чітко виражений нормативний характер.

До речі, певною мірою це передбачено Державним стандартом України ISO 9001:2009 «Системи управління якістю. Вимоги», в якому визначено те, що документація системи управління якістю, в тому числі й якістю проведення експертних досліджень, має охоплювати, зокрема, задокументовані методики.

При цьому відкритим залишається питання стосовно того, що Державним стандартом України 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення», який визначає поняття у галузі видавничої продукції, передбачено тільки «методичні рекомендації» та «методичні вказівки» як різновиди виробничо-практичних видань, а от за «методики» взагалі не згадується. Хоча така ситуація, як вже згадувалось вище, є неприпустимою, оскільки «методичні рекомендації» та «методичні вказівки» тільки близькі за змістом до «методики» поняття та не є взаємозамінні. На цьому також неодноразово наголошували у своїх публікаціях ряд вчених та практичних працівників експертних установ України [1].

Поняття «методики» повинно бути введено до даного Державного стандарту та відображати основні риси, які відрізняють її від інших видів виробничо-практичних видань. Таке поняття повинно розкривати сутність і призначення методики, вказувати на її структуру та зміст, а також на застосування системи методів при проведенні дослідження. При цьому можна вказати, що ступінь регламентації всього процесу дослідження може бути різним. Методика завжди містить як рекомендації, так і обов'язкові правила для експерта з вузлових моментів, які визначають схему дослідження, його стратегію.

Аналіз діючих на сьогоднішній день міжвідомчих та відомчих методик дозволяє констатувати факт відсутності єдиного методичного підходу до їх репрезентації. Це становить важливу методологічну проблему сучасної судової експертизи. Створені в різний час, різними відомствами, існуючі методики мають дещо різну структуру, а відповідно й відмінний між собою зміст.

В цілому автори сходяться на думці, що будь-яка експертна методика незалежно від її виду повинна включати в себе ряд обов'язкових елементів, які утворюють її структуру. А саме містити вказівку на склад специфічних об'єктів, на можливості даної методики та її надійність, на прийоми, методи і засоби дослідження, а також на порядок і послідовність застосування методів і засобів. Крім цього, методики повинні містити приписи щодо умов та процедур застосування прийомів, методів, засобів і опис можливих результатів [2].

В Україні почав діяти обов'язковий для всіх державних установ судової експертизи стандарт ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій», яким регламентовано, у тому числі, розробку процедур (або методик) з певним змістом та структурою, ряд авторів запропонували загальну уніфіковану структуру експертних методик, яка б відповідала положенням згаданого стандарту.

На теперішній час розроблений уніфікований зміст та структура експертної методики, а саме: - вихідні дані (які повинні включати, зокрема, найменування експертної галузі та методики); - зміст (перелік розділів); - вступ; - основний текст (об'єкти дослідження; експертні завдання (типові питання), що вирішуються методикою; технічні засоби та інструментарій; об'єкти дослідження - порівняльні зразки; умови експертного дослідження; стадії експертного дослідження; - предметний покажчик; - довідково-інформаційні дані (додатки у вигляді таблиць, схем тощо); - бібліографічний список).

Тому, згідно вищепереліченої структури експертної методики, необхідно зазначити, що вона повинна бути не тільки сформованою у наукових джерелах, а й бути передбаченою відповідним стандартом, міжвідомчим наказом або інструкцією щодо порядку створення та оформлення експертних методик. Тільки тоді можна розраховувати на єдиний підхід та одноманітність при їх оформленні незалежно від відомства, у якому методика була розроблена.

Для того, щоб експертні методики в процесі їх використання забезпечували своєчасне, повне і всебічне виявлення і пізнання фактів і обставин; рішення як типових, так і нестандартних завдань експертного дослідження; ефективне застосування прийомів і методів, а також успішне подолання різного роду перешкод у ході експертного дослідження з найменшою витратою сил і засобів, то в процесі створення методики її розробник повинен пройти певні стадії.

Перша стадія - дослідження закономірностей, що обумовлюють прояви ознак, які характеризують ті або інші об'єкти.

Друга стадія - виділення з усієї сукупності виявлених ознак тих, які задовольняють вимогам, що дозволяють використовувати їх в експертному дослідженні.

Третя стадія - визначення доступних широкому колу експертів-практиків технічних засобів, методів і прийомів, що дають можливість вивчати зазначені ознаки.

Четверта стадія - оформлення методики у вигляді, що дозволяє однозначно сприймати і використовувати викладену в ній інформацію методичного характеру, в тому числі проводити оцінку одержуваних результатів.

Всі експертні методики, перед їх використанням експертами повинні пройти відповідну процедуру, так би мовити, об'єктивної оцінки та рекомендації для використання експертами. Це передбачено у статті 8 Закону України «Про судову експертизу», згідно якої методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Атестація експертних методик становить окрему проблему судової експертології. Так, згідно з діючою постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 року № 595, якою затверджений Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, атестація методик полягає в оцінці звіту про наукову роботу, виконану з метою розроблення методик, шляхом проведення його рецензування та апробації методик спеціалізованими

установами. Згідно положень даної постанови рецензування звіту про наукову роботу та апробація методики проводиться фахівцями з певних галузей знань, які не брали участь у розробленні методики, з метою визначення актуальності та новизни з урахуванням сучасних досягнень науки і техніки, а також перевірки обґрунтованості методик, а також оцінки їх ефективності та результативності для виконання експертних завдань. Результати атестації методик розглядаються науковими радами спеціалізованих установ та у разі прийняття науковою радою рішення про рекомендацію до впровадження методики в експертну практику - вона подається для державної реєстрації, яка проводиться Міністерством юстиції України. Для цього методики, подані для державної реєстрації, розглядаються Координаційною радою з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України та у разі прийняття нею рішення про державну реєстрацію їй присвоюється відповідний реєстраційний код і до Реєстру заносяться відповідні дані. У цій постанові йдеться про рецензування звіту про роботу над методикою та апробацію останньої, а от специфічна структура методики та її зміст залишені поза увагою, окрім цього не розкривається сама процедура проведення апробації, її порядок.

Також проблемним є питання щодо того, що науковими спільнотами, які розглядають звіти про наукові роботи, з яких випливають методики експертних досліджень, визначені наукові ради спеціалізованих установ та Координаційна рада, яка вивчає всі ці документи для прийняття рішення про реєстрацію. На нашу думку, методичний орган повинен бути один і передбачати у своєму складі певну структуру із залученням представників інших експертних відомств, яка буде і вивчати методику і приймати рішення про її реєстрацію. Наявність тільки одного такого органу дозволить усунути міжвідомчі колізії, які інколи трапляються у експертній практиці.

До того ж необхідно передбачити, що окрім експертів спеціалізованих установ, методики можуть розробляти та подавати на реєстрацію фахівці, які працюють поза їх межами, оскільки згідно статті 7 Закону України «Про судову експертизу» для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами, за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатися, крім судових експертів, також інші фахівці з відповідних галузей знань [3].

З прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу України, яким була введена змагальна система судочинства, рано чи пізно може виникнути ще одна проблема - проблема конкуренції експертних методик. Така конкуренція може виникнути тоді, коли в різних експертних установах, можливо, в різний час, були розроблені методики дослідження того самого об'єкта, які в певній мірі відрізняються одна від одної.

Негативом такої ситуації є те, що при наявності конкуруючих теоретично обґрунтованих і науково розроблених методик, по-перше, з'являється можливість сторонам обвинувачення та захисту обирати більш «обґрунтовану», на їх погляд, методику, що в кінцевому рахунку може призвести до протилежних висновків та затягування строків кримінального провадження. По-друге, така

конкуренція методик якоюсь мірою ставить під сумнів авторитетність висновків судового експерта, оскільки при можливості науково обґрунтувати протилежні висновки втрачається віра у достовірність отриманих експертом результатів.

Вирішенням проблеми конкуренції методик дослідження як раз може стати процедура їх розгляду та державної реєстрації одним органом, у який би входили фахівці експертної галузі з різних відомств, а також «інвентаризація» вже існуючих експертних методик. Така «інвентаризація» може проходити у вигляді, наприклад, паспортизації. На думку окремих авторів, належним чином проведена паспортизація експертних методик дозволить вирішити питання відмінності в розумінні не тільки сутності численних типових методик експертиз різних видів, але й самої суті методики судово-експертного дослідження як такої. А це, своєю чергою, позитивно позначиться і на якості судово-експертних досліджень, і на ефективності використання результатів таких досліджень в процесі доказування. Наявність такого єдиного реєстру судово-експертних методик, безумовно, є позитивним моментом.

Але залишаються проблемні питання, пов'язані з доступністю зареєстрованих методик до практичного використання їх експертами, а також слідчими, прокурорами, судами та захисниками як учасниками кримінального провадження для оцінки експертних висновків. Зараз існують випадки, коли фахівці експертної служби Міністерства внутрішніх справ України зовсім не знають про методику, розроблену, наприклад, одним із Науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції України, і навпаки. Для того, щоб виправити даний недолік, методики експертиз повинні видаватися окремими виданнями та розсилатися в провідні експертні установи України, однак при цьому, якщо загальні методики можуть бути доступними широкому загалу громадськості, то конкретні (окремі) повинні бути доступні тільки для службового використання експертами спеціалізованих державних експертних установ, слідчими, прокурорами, суддями.

Ще однією проблемою є недостатнє забезпечення інформацією відповідних судових та правоохоронних органів про існування окремих методик та взагалі про можливість судових експертиз. Це можливо усунути семінарами для слідчих за участю провідних експертів з ретельним аналізом проведених досліджень, демонстрацією експертної та спеціальної техніки.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновки про те, що незважаючи на те, що проблематикою, пов'язаною з методиками проведення судових експертиз, вчені та практики займаються достатньо довгий час, на сьогодні залишається низка невирішених проблем як теоретичного, так і практичного характеру. Теоретичні проблеми - неоднозначність у розумінні експертної методики взагалі, відсутність її у переліку виробничо-практичних видань у відповідному Держстандарті; відсутність нормативно закріпленої структури та змісту експертної методики. Практичні проблеми - процедура апробації експертних методик та доступності зареєстрованих методик до практичного використання їх експертами й іншими учасниками кримінального провадження.

Якщо дані проблеми будуть успішно вирішені, то можна розраховувати на підвищення наукового рівня й повноти вирішення експертних завдань, що своєю чергою позитивно позначиться на якості та строках проведення судових експертиз у кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криміналістика: підручник : у 2 т. Т. 1 / [В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова] ; за ред. В. Ю. Шепітько. Харків : Право, 2019.
2. Сегай М.Я. Судова експертологія — наука про судово-експертну діяльність // Вісник Акад. прав, наук України. № 2 (33) № 3 (34). 2003. С. 740-761.
3. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232.

Напрям № 10
Міжнародний досвід і перспективи розвитку
судово-експертної діяльності

Олена Александренко

кандидатка юридичних наук, доцентка, наукова співробітниця науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

Світлана Охріменко

кандидатка юридичних наук, наукова співробітниця науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

**ІННОВАЦІЙНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КРИМІНАЛІСТИЦІ
ТА СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ: ПЕРСПЕКТИВИ, НАПРЯМИ, ПРОБЛЕМИ
ВИКОРИСТАННЯ**

Сучасні досягнення інформаційних технологій (ІТ), цифровізація все активніше завойовують життєвий простір: впроваджуються у виробництво в різних галузях економіки, стають основою для різноманітних наукових проєктів, використовуються широкими верствами населення. Про рівень охоплення сучасної людини цифровими технологіями свідчать наступні дані. Станом на жовтень 2021 р. користувачами Інтернету були 4,88 млрд чол. по всьому світу, що становить 61,8 % від усіх мешканців планети (7,89 млрд). Причому, в середньому кожен з них щодня проводить у віртуальному просторі майже 7 годин. Ще більше людей використовують засоби мобільного зв'язку - 5,29 млрд (67,1% від населення планети). Кількість активних користувачів соціальних мереж становила 4,55 млрд (57,6%). Сьогодні простір Інтернету заповнюють понад 1,9 млрд сайтів, з яких в той же час менше 200 млн є активними. Кожну секунду відправляється понад 3 млн електронних листів, а Інтернет-трафік складає понад 130 тис. Гб [1-2].

Проте, технічний прогрес має свій зворотній бік, коли широке використання його досягнень є доступним і для злочинців. Останні так само використовують широкодоступні соціальні мережі (Viber Messenger WhatsApp та ін.) і програми (Skype, Zoom) для спілкування поміж собою, розробки і впровадження злочинних планів, вчинення злочинів (наприклад, вербування і керування колаборантами, отримання від них інформації про пересування та плани ЗСУ), здійснення впливу на свідків і потерпілих, дискредитації працівників правоохоронних органів та ін. Так само використання можливостей вказаних технологій дає змогу слідчим і працівникам оперативних підрозділів застосовувати їх для вирішення задач розкриття і розслідування злочинів, для

здійснення правосуддя. Для успішного і швидкого встановлення усіх обставин злочинів і всіх причетних до них осіб правоохоронні органи мають випереджати злочинців у використанні новітніх науково-технічних засобів і технологій і пов'язаних з ними можливостей. Зокрема, одним із напрямів вказаної діяльності може бути створення і застосування криміналістичних інноваційних засобів і технологій виключно з метою розкриття та розслідування злочинів. Як правильно зазначається, історія виникнення, розвитку та формування криміналістичних знань свідчить про те, що криміналістика завжди була інноваційною наукою, їй притаманний інноваційний характер, вона постійно розвивалася за інноваційним сценарієм [3; 4]. Тому створення (розроблення) та впровадження інноваційних криміналістичних продуктів завжди було, і залишається сьогодні одним з пріоритетних завдань криміналістики [5; 6].

Насамперед інноваційні технології та їх впровадження в правоохоронну практику стосуються судово-експертної діяльності як додатковий інструментарій і розширення можливостей досліджень різноманітних об'єктів з метою отримання доказової інформації в інтересах розслідування. Перспективними вказані технології представляються і для криміналістики: для розширення арсеналу і можливостей застосування криміналістичної техніки, криміналістичної тактики і методики (нові способи збирання і перевірки доказової інформації; використання спеціальних знань, сучасних можливостей судових експертиз).

Так, знайшли своє місце і наразі активно використовуються в інтересах правосуддя віртуальні технології. VR-технології (віртуальна реальність (Virtual Reality) – це створене комп'ютером тривимірне середовище, з яким може взаємодіяти людина шляхом використання спеціального шолому чи окулярів через свої відчуття (зір, слух, дотик тощо) [7, с. 318]. Найбільше вони застосовуються в судово-експертній діяльності, зокрема, в судовій медицині. Наприклад, серед них можна назвати методику створення 3D-моделей ушкоджень, слідів, травмуючих предметів для ідентифікації. З їх допомогою може проводитися портретна експертиза за метричними і описовими ознаками зовнішності. Збереження 3D-моделей в різних форматах дозволяє поміщати їх в графічні редактори (Autodesk 3ds Max та ін.) та проводити подальше моделювання різних ситуацій з урахуванням даних слідства та використовувати створені сцени при проведенні ситуаційних експертиз. На базі цифрових знімків створюються моделі-копії різних об'єктів (труп, одяг з пошкодженнями, фрагмент кістки з переломами та ін.), застосування яких розширює можливості, підвищує наочність і доказове значення експертиз. Метод «Virtopsy» (віртуальна аутопсія) дозволяє отримати необхідну інформацію про травми кісток і м'яких тканин, не вдаючись до механічного розтину тіла. Він дає змогу отримати 3D зображення з можливістю поглянути на подію у віртуальній реальності [8].

Проте, науково-технічний прогрес продовжує дивувати технічними засобами та їх можливостями, а дослідники і правоохоронці – винаходом ідей щодо методів і способів пошуку, збирання, фіксації, дослідження доказів та їх впровадження в сферу правосуддя для вирішення завдань останнього.

Серед багатьох перспективних для використання в практиці розслідування та в інтересах судочинства віртуальних технологій є розроблений у 2016 році спеціалістом з цифрового моделювання Ральфом Брекером (Ralf Breker) для слідчих мюнхенського відділу кримінальної поліції землі Баварії (Німеччина) метод VR-моделювання, відомий як „Віртуальний Аушвіц” (далі – метод) [9]. Він представляє собою створення за документами (проектами будівель табору, які були знищені нацистами, але збереглися в архівах) їх точних віртуальних образів. Це стереозображення концтабору було використано під час процесу на охоронцем концтабору Рейнхольдом Ханнінгом, який визнавав, що знаходився в таборі, але нічого не знав про те, що там відбувається. Комп’ютерна модель стала корисною для суддів і обвинувачів, оскільки допомогла зрозуміти, що саме Ханнінг міг бачити зі свого посту на сторожовій вежі, та засудити його за співучасть у вбивстві 170 тисяч в’язнів табору. Перша віртуальна модель концтабору була створена для персонального комп’ютера, але потім її вдосконалили, пристосувавши для розгляду за допомогою віртуальних окулярів. За свідченням прокурора Йенса Роммеля, очільника Центрального відділу по розслідуванню злочинів націонал-соціалізму (м. Людвігсбург, Німеччина), ця модель є корисною в конкретних судових справах. Вона особливо важлива, коли справа доходить до стратегії захисту, яка застосовується майже у всіх випадках. На думку розробника Р. Брекера, окрім використання віртуальних моделей в процесах за злочинами нацистів, вони можуть стати корисними для всієї системи правосуддя в майбутньому: «Протягом найближчих 5-10 років віртуальна реальність стане стандартним інструментом поліцейського розслідування не лише в Німеччині, а й у всьому світу, тому що за допомогою цього методу вдається відтворити місце і обставини злочину через багато років після його вчинення»[9]. Прикладів застосування саме розглядуваного методу у вітчизняній правоохоронній практиці нам знайти не вдалося. Проте, враховуючи ініційовані рф події на Сході України, що тривають з весни 2014 року, тривалий час окупації частини території Донецької та Луганської областей і вчинені там окупантами воєнні злочини, знищення ними населених пунктів, цивільної інфраструктури і населення для приховування слідів своїх злочинів (знищення майже усього м. Маріуполь та ін.), вказаний метод може стати чи не єдиним способом відтворення подій.

Вказаний метод, на нашу думку, є перспективним і для використання в розслідуванні інших злочинів, особливо пов’язаних із необхідністю відтворення (віртуально) і дослідження обстановки місця події, яке через плин часу зазнало суттєвих змін або взагалі перестало існувати; на яке неможливо потрапити за певних причин (через біологічне/хімічне зараження, тимчасово окуповану територію тощо) або яке неможливо відтворити в інший спосіб. Значні можливості має використання такого методу VR-моделювання для перевірки показань, даних, зокрема, при проведенні слідчого експерименту для перевірки можливості особи бачити щось або когось на певному місці, й наскільки точно, чи не заважало огляду/обзору (й наскільки) наявність чогось, враховуючи ландшафт, рельєф, наявність рослинності. Або для перевірки показань особи,

отриманих дистанційно (у режимі відеоконференції), чи за наявності лише її усного або письмового свідчення та неможливості проведення допиту та/або слідчого експерименту з вказаною особою через її хворобу, смерть, відмову від спілкування зі слідчим/прокурором тощо. В подальшому створення віртуальної моделі певного об'єкту може бути використане при проведенні судових експертиз для вирішення питань, які постали перед слідством після проведення вказаних слідчих (розшукових) дій. Значною перевагою даного методу, порівняно з фотофіксацією чи відеозйомкою, є також його наочність та можливість демонстрації в судовому засіданні „ефекту присутності” (на конкретному місці і в різних проекціях), що дає змогу переконатися у можливості або неможливості особи бачити певні події, об'єкти, суб'єктів та ін. Тим самим суд має можливість майже „інструментально” дослідити та перевірити факти, важливі для встановлення істини у кримінальному провадженні.

Перспективним нам видається також використання в розслідуванні кримінальних правопорушень та в судово-експертній діяльності технологій „штучного інтелекту” (англ. „artificial intelligence”) (далі – ШТІ). На сьогодні технології (алгоритми) ШТІ допомагають обробляти значні обсяги інформації (спутникових знімків і зображень, даних OSINT та ін.). В розслідуванні їх використання може бути корисним, наприклад: для виявлення серед масиву нерозкритих злочинів тих, що мають серійний характер і вчинені одним і тим же суб'єктом; побудова цифрової криміналістичної моделі серійних злочинів за заданими ознаками та різним числом градацій; виявлення закономірних зв'язків між ознаками (А. А. Бессонов, 2022) та ін. Можна було б надалі наводити можливі напрями і приклади використання інноваційних методів на практиці: в розслідуванні, в судово-експертній практиці. Проте, за обмеженого обсягу публікації це не видається можливим.

Питання полягає у вивченні досвіду, аналізі та узагальненні результатів практики застосування сучасних інноваційних методів в інших країнах; проведенні відповідних досліджень вітчизняними науковцями у взаємодії з практичними працівниками (слідчими, криміналістами, прокурорами, судовими експертами та ін.) щодо визначення потенціалу даних методів, можливості їх удосконалення, розробки відповідного науково-технічного і методичного забезпечення, методичних рекомендацій по їх застосуванню, доведенню відповідної інформації до осіб, які використовуватимуть вказані методи на практиці. Проблема полягає також у правовому забезпеченні використання цих методів в кримінальному судочинстві, криміналістичному забезпеченні та вирішенні інших питань, які неминуче виникнуть. Можна погодитися з пропозицією, що на часі - започаткування нової професії та здійснення підготовки цифрового криміналіста [10].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Digital 2021 October Global Statshot Report //DataReportal. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2021-october-global-statshot> (дата звернення

22.09.2023).

2. Total number of Websites //InternetLiveStats. URL: <https://www.internetlivestats.com/total-number-of-websites/> (дата звернення 23.09.2023).

3. Шевчук В. М. Інноваційні напрямки розвитку криміналістики. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 142–147.

4. Шепітько В. Ю. Інновації в криміналістиці як віддзеркалення розвитку науки. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : матеріали міжнар. «круглого столу» (Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків, 2019. С. 147–150.

5. Шепітько В. Ю. Сучасний стан та розвиток криміналістики. *Правова доктрина України: у 5 т. Х.*: Право, 2013. Т. 5: Кримінально правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. 1240 с.

6. Шевчук В. М. Інноваційні засади криміналістичного забезпечення діяльності органів правопорядку : постановка проблеми. *Paradigmatic view on the concept of world science: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Vol. 2), August 21, 2020. Toronto, Canada: European Scientific Platform, 2020. Pp. 139–144.*

7. Матюшкова Т. П. Технології віртуальної та доповненої реальності у криміналістиці: переваги запровадження в навчальний процес // *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ)* : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. - МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 318-320.

8. Александренко О. В. Ще раз до питання про інновації в криміналістиці та судовій експертизі: проблеми та шляхи вирішення // *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 81-82.

9. Віртуальний Освенцім допомагає судити нацистів. URL: <http://patrioty.org.ua/blogs/virtualnyi-osventsim-dopomahaie-sudyty-natsystiv-142883.html> (дата звернення 27.09.2023).

10. Шевчук В. М. Цифрова криміналістика: формування та роль у забезпеченні безпекового середовища України. *Нова архітектура безпекового середовища України* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 23.12.2022). Харків, 2022. С. 146-150.

Вікторія Яремчук

*кандидатка юридичних наук, доцентка, асистентка кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

**МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ДОСВІД У РОЗСЛІДУВАННІ
ВОЄННИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

В умовах війни виникає необхідність удосконалення судово-експертної діяльності, проведення цілої низки нових експертних криміналістичних досліджень, пов'язаних з розслідування військових кримінальних правопорушень. Так, під час розслідування ракетного удару Іскандером села Гроза Куп'янського району Харківської області 5 жовтня 2023 року, внаслідок якого загинуло 55 людей, проведено десятки ДНК-експертиз [1].

У селі судовими експертами досліджено 135 решток тіл. ДНК-мобільні лабораторії разом зі слідчими працюють цілодобово. Загалом проведено 288 ДНК-досліджень. Без наявної сучасної техніки, яку поліція Харківщини отримала у 2022 році від закордонних партнерів, така кількість експертиз проводилася би рік [2].

Для проведення експертиз у бюро судово-медичної експертизи у Харкові було направлено 65 матеріалів. На кожен випадок складено постанови призначенні експертизи. Всього надійшло для проведення експертизи 65 постанов: десь фрагменти, десь цілі тіла. На переконання судових експертів, це наймасовіший випадок, з яким працює бюро судово-медичної експертизи. Багато фрагментованих трупів. З них було відібрано матеріал і передано до Національної поліції для підтвердження особи. Встановлено, що причиною смерті загиблих людей під час удару по Грозі є вибухова травма, множинні осколкові поранення, розтрощення голови [3].

Для допомоги у розслідуванні ракетного удару ООН направило групу експертів для збирання інформації серед мешканців села та на місці падіння російської ракети [4].

Таким чином, ми бачимо, що в умовах російсько-української війни судові експерти стикаються з новими викликами щодо проведення нових видів судових експертиз, а також необхідності проведення великого обсягу традиційних видів судових експертиз. Тому необхідно залучати закордонний криміналістичний досвід, науково-технічні засоби, якими користуються криміналісти та судові експерти у інших країнах світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Удар по Грозі на Харківщині: СБУ каже, що встановила особи двох чоловіків, які навели російські ракети URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-hroza-navidnyku-raket-sbu/32632456.html> (дата звернення: 11.10.2023).
2. Кількість загиблих через ракетний удар по селу Гроза на Харківщині зросла до 53 URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3772108-kilkist->

zagiblih-cerez-raketnij-udar-po-selu-groza-na-harkivsini-zrosla-do-53.html (дата звернення: 11.10.2023).

3. Судмедексперти планують 10 жовтня закінчити свою частину роботи з ідентифікації загиблих в селі Грозі на Купянщині. URL: <https://suspilne.media/590853-oficijna-pricina-smerti-bude-vibuhova-travma-sudmedekspert-pro-zagiblih-v-grozi-na-harkivsini/>(дата звернення: 09.10.2023).

4. Левченко Дар'я. ООН відправила у Грозу на Харківщині експертів для розслідування злочину URL: <https://gwaramedia.com/vnaslidok-rosijskih-obstriliv-vovchanska-postrazhdalo-tri-lyudini/>(дата звернення: 11.10.2023).

Напрям № 11

Питання вдосконалення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації фахівців експертних установ та працівників поліції

Liudmyla Romanowska

starszy pracownik naukowy, Państwowy Instytut Naukowy Badań i Certyfikacji Uzbrojenia i Sprzętu Wojskowego

Iryna Hajdak

pracownik naukowy, Państwowy Instytut Naukowy Badań i Certyfikacji Uzbrojenia i Sprzętu Wojskowego

EKSPERTYZA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ KSZTAŁCENIA OSÓB UBIEGAJĄCYCH SIĘ O NADANIE STOPNIA DOKTORA FILOZOFII: PROBLEMY I PERSPEKTYWY ROZPATRZENIA

Od września 2016 r. na Ukrainie przeprowadza się kształcenia osób ubiegających się o nadanie stopnia doktora filozofii (dalej – ubiegający się) na III (edukacyjnym i naukowym) poziomie za nowymi gałęziami wiedzy, fachami i programami edukacyjno-naukowymi.

Stopień doktora filozofii jest nadawany przez jednorazową specjalistyczną radę na podstawie wyników pomyślnego zrealizowania odpowiedniego programu edukacyjno-naukowego przez ubiegającego się oraz obrony publicznej osiągnięć naukowych w postaci rozprawy doktorskiej.

Jednym z etapów kształcenia do przeprowadzenia poprzedniej rozprawy doktorskiej jest opracowanie propozycji składu specjalistycznych rad tak, żeby podczas sprawozdania przez ubiegającego się z wyników kształcenia za 4 lata, oprócz członków katedry (wydziału) byli także obecni potencjalni recenzenci i upoważniony dla zabezpieczenia działalności specjalistycznej rady naukowej uniwersytetu (instytucji naukowej) w danej specjalności. [1]

Procedurę przeprowadzenia poprzedniej rozprawy doktorskiej ubiegających się można schematycznie przedstawić na poniższym schemacie. (rysunek).

Wybór e kandydatów na członków specjalistycznych rad naukowych za 1-1,5 roku przed zakończeniem kształcenia ubiegających się na studia podyplomowe (adiunktowe) decyduje szereg cech, a mianowicie:

- rada składa się z przewodniczącego oraz członków rady – dwóch recenzentów i dwóch promotorów;

- przewodniczącym specjalistycznej rady naukowej jest etatowy pracownik naukowo-pedagogiczny (naukowy) uczelni wyższej, w której tworzy się rada, posiadający stopień doktora nauk;

- naukowiec, któremu proponuje się zostać członkiem rady, musi posiadać co najmniej trzy publikacje naukowe opublikowane w ciągu ostatnich pięciu lat, zgodnie z kierunkiem naukowym, w jakim została przygotowana rozprawa doktorska, z których co najmniej jedna publikacja znajduje się w publikacjach indeksowanych w bazy danych Scopus i/lub Web of Science Core Collection;

Ukończenie programu edukacyjno-naukowego

Sprawozdanie ubiegającego się z realizacji indywidualnego planu na trzeci rok kształcenia, zezwolenie przez opiekuna naukowego

Złożenie raportu przez ubiegającego się w celu przygotowania świadectwa akademickiego realizacji odpowiedniego programu edukacyjno-naukowego

Aprobacja rozprawy doktorskiej na seminarium naukowym z udziałem czołowych naukowców zajmujących się tematyką rozprawy oraz potencjalnych recenzentów

Przygotowanie przez opiekuna naukowego wniosku z oceną pracy ubiegającego się pod czas przygotowania rozprawy doktorskiej i realizacji planu indywidualnego

Uzyskanie przez ubiegającego się zaświadczenia akademickiego o ukończeniu programu edukacyjno-naukowego

Złożenie pisemnego wniosku przez ubiegającego się do rady naukowej uczelni wyższej w sprawie przeprowadzenia poprzedniej rozprawy doktorskiej i złożenia wniosku o nowości naukowej, teoretycznym i praktycznym znaczeniu wyników

Wniosek kierownika jednostki strukturalnej o określenie recenzentów i jednostki strukturalnej, w której będzie przeprowadzana poprzednia rozprawa doktorska

Powołanie przez radę naukową uczelni wyższej dwóch recenzentów i jednostki strukturalnej do przeprowadzenia poprzedniej rozprawy doktorskiej

Przeprowadzenie poprzedniej ekspertyzy rozprawy doktorskiej (przy udziale recenzentów organizowane jest seminarium fachowy w celu aprobacji rozprawy doktorskiej, które odbywa się w oparciu o jednostkę strukturalną)

Na podstawie wyników ekspertyzy rozprawy doktorskiej składa się wniosek o nowości naukowej, znaczeniu teoretycznym i praktycznym, który przekazuje ubiegającemu się

Złożenie przez ubiegającego się pisemnego wniosku do rady naukowej uczelni wyższej w sprawie powołania jednorazowej rady do prowadzenia obrony rozprawy doktorskiej

Podjęcie decyzji przez radę naukową uczelni wyższej w sprawie powołania jednorazowej specjalistycznej rady do obrony rozprawy doktorskiej

Przygotowanie i złożenie Ministrowi Oświaty i Nauki wniosku w sprawie powołania rady, do którego załącza się: 1) skład osobowy rady ze wskazaniem odpowiednich publikacji; 2) kopie dyplomów stopni naukowych, zaświadczeń o stopniu naukowym członków rady

Rysunek 1 Procedurę przeprowadzenia poprzedniej rozprawy doktorskiej ubiegających się

Jednak przewodniczącym rady nie może zostać powołany:

- opiekun naukowy ubiegającego się;
- kierownik (zastępca kierownika) uczelni wyższej (instytucji naukowej), w której utworzona jest rada;
- współautor publikacji naukowych ubiegającego się;
- recenzent monografii ubiegającego się;
- bliskie osoby ubiegającego się. [2]

Stąd też przed kierownikami jednostek strukturalnych, w których przeprowadza się kształcenie osób ubiegających się, powstaje odrębne zadanie – zaktywizowanie pracy pracowników naukowych i pedagogiczno-naukowych, którzy nie posiadają wystarczającej liczby publikacji w publikacjach indeksowanych w bazie Scopus i/lub Web of bazy danych Science Core Collection. Brak bowiem w jednostce strukturalnej doktorów i kandydatów nauk spełniających określone wymagania może skutkować koniecznością występowania do innych uczelni wyższych o utworzenie specjalistycznej rady naukowej do obrony rozprawy doktorskiej swojego absolwenta. Dla pomyślnego ukończenia kształcenia przez ubiegającego się w adiunkturze, z uwzględnieniem procedur i terminów ich realizacji przewidzianych Procedurą, oficjalny etap formowania rady powinien rozpocząć się nie później niż w pierwszej połowie października poprzedzającej roku ukończenia kształcenia. Rozpoczyna się on wystąpieniem ubiegającego się z pisemnym wnioskiem skierowanym do kierownika rady naukowej uczelni wyższej (instytucji naukowej) w sprawie przeprowadzenia poprzedniej rozprawy doktorskiej i przedstawienia wniosku o nowość naukową, teoretycznym i praktycznym znaczeniu wyników rozprawy doktorskiej. W celu przygotowania wniosku o nowość naukową, teoretycznym i praktycznym znaczeniu wyników rozprawy doktorskiej rada naukowa uczelni wyższej (instytucji naukowej) powołuje dwóch recenzentów, których kandydatury zgłaszane są radzie oraz ustala strukturalny wydział gdzie zostanie przeprowadzona poprzednia eksoertyza rozprawy doktorskiej. [3]

Na podstawie wyników seminarium zawodowego recenzenci przygotowują wniosek o nowość naukową, teoretycznym i praktycznym znaczeniu wyników rozprawy doktorskiej, co jest ukończeniem poprzedniej ekspertyzy rozprawy doktorskiej.

Główne problemy w przeprowadzaniu ekspertyzy badań naukowych można zidentyfikować w następujący sposób:

- okres studiów aspiranta (adiunkta) nie odpowiada okresowi wykonania badań naukowych na wybranej specjalności, co uniemożliwia ukończenie programu edukacyjno-zawodowego w terminie określonym przez Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy;
- opiekun naukowy (konsultant) nie spełnia wymagań dotyczących kształcenia aspiranta (adiunkta) na wybranej specjalności, co w konsekwencji uniemożliwia terminowe kształcenie ubiegającego się;

– nie zawsze uczelnia wyższa lub instytucja naukowa posiada niezbędną bazę do prowadzenia badań w wybranej specjalności, co nie pozwala na rzetelne przeprowadzenie badań, a przez to ich wynik może nie mieć charakteru praktycznego.

Biorąc pod uwagę praktykę kształcenia doktorantów w wiodących krajach świata oraz potrzeby krajowej gospodarki, docelowym jest wybranie następujących kierunków reformy krajowego systemu kształcenia kadr naukowych:

– doskonalenie struktur organizacyjnych studiów podyplomowych (adiunkcyjnych) i doktoranckich (tworzenie ustrukturyzowanych programów doktoranckich i szkół doktorskich);

– zwiększenie odpowiedzialności za jakość kształcenia naukowców poprzez wprowadzenie kryteriów oceny kształcenia specjalistów na wszystkich etapach i poziomach;

– ukształtowanie systemu doboru i szkolenia kadr naukowych, od szkoły aż po studia doktoranckie, w oparciu o zapewnienie ciągłości programów dydaktyczno-badawczych studiów magisterskich, podyplomowych i doktoranckich.

BIBLIOGRAFIA:

1 Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy „O zatwierdzeniu Procedury szkolenia zdobywających wykształcenie wyższe, ubiegających się o stopień doktora filozofii i doktora nauk na uczelniach wyższych (instytucjach naukowych)” z dnia 23.03.2016 nr 261 [Zasób elektroniczny]. – Tryb dostępu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-п>.

2 Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy „O nadaniu stopnia doktora filozofii” z dnia 6.03.2019 nr 167 [Zasób elektroniczny]. – Tryb dostępu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2019-п/>

3 Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy „O nadaniu stopnia doktora filozofii” z dnia 6.03.2019 nr 167 [Zasób elektroniczny]. – Tryb dostępu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2019-п/>

Vadym Shokha

Lecturer at Department of Professional Language Communication of Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes of the National University of Civil Defense of Ukraine

Iryna Yachna

Researcher at the State Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment Testing and Certification

Anna Nikitchenko

Junior Research at the State Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment Testing and Certification

THE ROLE OF HIGHER EDUCATION IN TRAINING SCIENTIFIC PERSONNEL: IMPLEMENTATION OF FOREIGN EXPERIENCE IN THE UKRAINIAN EDUCATION SYSTEM

Higher education provides not only the acquisition of knowledge, but also creates conditions for the development of research and analytical skills. The term "Doctor of Philosophy" or "Doctor of Science" should be understood as applicants who are able to conduct research and publish the results of this research, which in turn will be adequately perceived by the professional academic community.

The Law of Ukraine "On Higher Education" defines the degree of Doctor of Philosophy as the first academic degree obtained at the third level of higher education on the basis of a master's degree. The degree of Doctor of Philosophy is awarded by a specialized academic council of a higher education institution or research institution as a result of the successful completion of the relevant educational and research program by a higher education student and the public defense of the dissertation in a specialized academic council. [1]

In the world educational practice, there is no single mechanism for preparing doctors of philosophy and doctors of science, and there is no single system for organizing the defense of dissertations. In fact, each country has certain traditions that have differences and similarities. Let's look at the peculiarities of training scientists, in particular in the United States of America, Germany, and Poland, using the example of international practice.

THE UNITED STATES OF AMERICA. The Doctor of Philosophy (PhD) is the third academic degree of a three-stage academic education (obtained after obtaining a bachelor's and master's degree). There are also professional doctoral degrees, which are closely related to professional practice in the relevant field. Doctor of Philosophy training takes place in special doctoral programs lasting 3-4 years. The courses of the doctoral program are in the form of workshops with the development of research methodology and techniques. Writing a dissertation takes an average of 6 years. The research defense lasts about two hours, it is open and everyone can attend, but questions are mostly asked by examiners. After the defense, the applicant is given 1 year to

correct the comments on the dissertation so as to fully satisfy the requirements of the examiners, and only then the degree is awarded. The awarding of a degree and the activities of the dissertation defense committee are not regulated by the state. The diploma is issued by the university where the defense took place. The texts of dissertations are not published on the websites of higher education institutions, but are included in an electronic database and can be purchased online after the defense. It is considered the norm for a monograph to be published after the defense. There are no separate requirements for the publication of articles or monographs prior to the defense of a dissertation. [2]

The peculiarity of the American system is that universities decide who to admit to study, and therefore previous diplomas are not important. The personal reputation and recommendation of a particular teacher who believes that the applicant is capable of preparing a research paper is mandatory. The research project, which the applicant must submit to the university in order to be enrolled, is also important. Since tuition is paid, this eliminates the problem of low motivation and formalism. At the same time, there is a developed system of grant support for doctoral programs. After obtaining a doctoral degree, a specialist usually does not stay to teach at the university where he or she studied, but looks for a job elsewhere. [3, 4]

Germany is a participant in the Bologna Process, which is viewed ambiguously in the German academic community. It is widely believed that the Bologna Process has a negative impact on the quality of education in Germany due to the unification of programs and the restriction of university autonomy. In practice, German universities retain two academic degrees - Doctor of Science in a field (PhD level, close to our Candidate of Science) and Doctor of Habilitation (equivalent to our Doctor of Science). The doctoral program in the field does not involve significant classroom instruction, but is more focused on research. Depending on their own traditions, universities offer separate workshops for doctoral students, while at the same time requiring them to participate in teaching. At the same time, writing a dissertation usually takes at least 4 years, and sometimes this period lasts up to 8 years.

The requirements for the quality of the research are set by the university itself, and before the applicant brings his or her work to full completion in accordance with the established requirements, he or she is not allowed to defend it. The defense takes place in the presence of three professors (including the supervisor, one professor from the university and one representative of another university) and a secretary who may be appointed from among young researchers who have recently defended their doctoral dissertation. The defense is a kind of exam. It is public, and the presence of scholars who are not officially part of the examination committee but who participate in the discussion is encouraged. The applicant is asked questions not only on the research topic, but also on the basic knowledge of the specialty. It is a mandatory requirement that the dissertation be published on the website of the higher education institution after defense. The applicant is responsible for this, and without this, the diploma is not issued. The diploma on awarding the degree of Doctor of Philosophy is signed by the president of the university and the dean of the faculty. There is no state regulation of requirements, including those for specialized dissertation defense councils. [5, 6]

Germany also has a habilitation institute, which is analogous to the domestic doctoral defense. In order to obtain the title of habilitated doctor, it is necessary to undergo an appropriate procedure for the defense of scientific achievements - usually a monograph, but in some fields, such as medicine, a set of articles in world-class professional journals is most often considered. The monograph submitted for habilitation must be on a completely different topic than the PhD thesis previously defended by the applicant. The defense takes place at the university in the presence of a special committee. In addition to the defense of the monograph, for successful habilitation, the applicant must also give a lecture in his or her specialty. The habilitated doctor receives the title of professor, which guarantees him/her lifetime employment at the university. [7]

Poland is also a member of the Bologna Process. The system of training of degree holders here is closest to the Ukrainian one, taking into account the role of the state in its regulation. There is a state body - the Central Commission for Degrees and Titles, which is directly subordinated to the Prime Minister. It grants academic councils of faculties (departments of universities) a license to award PhD degrees and also forms special review committees for habilitation (something like our doctoral dissertation defense councils). Polish doctoral studies are similar to Ukrainian postgraduate studies, with full-time and part-time forms of study, a competitive admission process, an admission procedure (research project, interview, and consideration of bachelor's and master's degree grades). A doctoral student works on a dissertation under the guidance of a supervisor (promotora). The dissertation must be an original research that solves a scientific problem, demonstrates a high level of theoretical training of the candidate in a particular scientific discipline and his or her ability to work independently. The dissertation can be a design, engineering, technological, or creative (artistic) work, and can also be part of a collective research. The term of writing is on average four years, but it can be extended if necessary. [8]

The doctorate (PhD program) is essentially an individual research and educational program. Admission to this program is approved on a case-by-case basis by the relevant faculties that have the right to open such programs. Procedural stages of the doctoral program on the basis of a university or research institution:

- approval (opening) of the doctoral program and appointment of the supervisor;
- preparation of a dissertation, identification (designation) of reviewers;
- acceptance of the dissertation and its admission to defense;
- public defense and awarding of the doctoral degree.

The doctoral degree is conferred by the relevant academic council; the decision of such a council is not subject to approval by a higher authority and comes into force from the moment of its adoption. There are cases of appealing such decisions and revocation of doctoral degrees, which is carried out by the universities themselves. [9]

In the current situation in Ukraine, a significant problem is that the system of training for PhDs appears to be overly regulated and bureaucratized. This is evidenced, in particular, by the fact that, according to Ukrainian law, each PhD program requires a separate state license, separate state accreditation, and, in addition, a specialized academic council that will evaluate the results of the work of the applicant of such a

program must also be accredited by the relevant state body. Despite the fact that excessive state regulation is perceived as the norm, today we can observe its complete inability to guarantee the quality of training of degree candidates. In a situation of systemic lack of resources, the state is unable to exercise effective control over the quality of training, although public expectations of it remain prohibitively high. In such conditions, the authorities are subject to sharp criticism, numerous appeals, petitions regarding plagiarism, pseudoscience, etc. At the same time, any attempts at the state level to raise the requirements for applicants for academic degrees and academic titles only lead to an increase in bureaucratic costs and create additional corruption risks. [10]

Let's highlight the following problems that have the greatest impact on the quality of training and are relevant in today's environment.

1. The workload of the relevant training programs.

According to the Law of Ukraine "On Higher Education", the PhD program today includes, in addition to the time for research, 40 to 60 credits of classroom hours. This workload includes credits in various academic disciplines that may not be directly related to the specialty in which the PhD candidate prepares and defends his or her research. Accordingly, the applicant will not be able to conduct timely and high-quality research in the field of study. In addition, the applicant faces the problem of learning a foreign language, which consists in mastering basic knowledge without taking into account the industry approach.

2. Quality and competence of the supervisor.

The supervisor (consultant) has 50 hours of workload per year to advise one degree candidate, but this time is not enough for a thorough analysis of the quality of research preparation, so the supervisor's work is considered to be pro bono. Higher education institutions and research institutions in the current conditions are not able to involve researchers from other higher education institutions or other countries in the preparation of research, since the approved salary budget does not take into account additional payments.

3. Quality of educational and scientific infrastructure

An important role in the training of PhD and doctoral candidates is played by the institutional capacity of the higher education institution to provide the candidate with convenient access to the resources necessary for scientific research, primarily to the latest English-language sources, laboratories, and equipment. Russia's armed aggression has prompted leading foreign publishers to create conditions for free access to scientific publications in databases, among which Scopus and Web of Science remain a priority in order to improve the effective use of the access to electronic collections of world-class journals by Ukrainian scientists. However, not all scientists have the opportunity to use these scientific databases from the point of view of a foreign language knowledge, as well as an objective assessment of foreign issues and evaluation of proposals for its solution.

Despite the fact that these problems are of a macroeconomic nature, their solution is generally possible with a targeted policy and appropriate efforts not only by government agencies but also by higher education institutions, namely

- development of high-quality training programs, improvement of the quality of scientific management, improvement of the necessary infrastructure and development of the research environment;

- research should be included in the vision and strategy of each higher education institution in terms of content;

- implementation of European recommendations should be careful and correct in order to avoid turning them into a bureaucratic approach.

The dissertation defense system urgently needs a reform which should ensure that this system is freed from excessive regulation and archaic traditions.

REFERENCES:

1. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 14.09.2023).
2. Osguthorpe R. T. The Ph.D. versus the Ed.D : Time for a decision. *Innovation Higher Education*. 1991. 18 (1). P. 47–63.
3. Kennedy M. D., Jr. Practitioners or researchers: ED.D. or PH.D.? Analysis of educational leadership doctoral programs. The University of Southern Mississippi, 2012. 167 p.
4. American Association for Employment in Education. 2021–2022 Educator Supply & Demand Report (Digital Access). URL: <http://surl.li/oddwr> .
5. Research in Germany. PhD. URL: <https://www.research-in-germany.org/en.html>.
6. Merkt M. (2008). Die Entwicklung der Doktorandenausbildung in Deutschland und daraus entstehende, zukünftige Aufgaben für hochschuldidaktische Zentren. *Erziehungswissenschaft*, 19 (36). P. 57–76. URL: <http://surl.li/oddwt>.
7. Senger U. (2011). Von der Doktorandenausbildung zur Personalentwicklung junger Forscher: Innovative Konzepte an deutschen Universitäten, W. Bertelsmann Verlag GmbH & Co. KG, Bielefeld. P. 12–35. URL: <http://surl.li/oddww>.
8. Polska Rama Kwalifikacji. URL: <https://kwalifikacje.gov.pl/o-zsk/polska-rama-kwalifikacji>.
9. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce: Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Kancelaria Sejmu. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf>.
10. Деякі питання проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серп. 2018 р. № 652. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2018-%D0%BF#n11> (дата звернення: 14.09.2023)..

Ганна Скрипка

кандидатка педагогічних наук, завідувачка кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та безпечного освітнього середовища комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», м. Кропивницький, Україна

Олександр Скрипка

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

АНАЛІЗ ІНСТРУМЕНТІВ ВІДЕОЗВ'ЯЗКУ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СИНХРОННОГО ОНЛАЙН НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ СИСТЕМИ МВС

Нові виклики, що пов'язані з упровадженням воєнного стану на території України, змушують заклади освіти адаптуватися під них та шукати ефективні шляхи навчання, поєднуючи очне навчання з дистанційним. Дистанційне навчання для окремих категорій здобувачів закладів вищої освіти системи МВС організовується шляхом поєднання синхронної та асинхронної взаємодії й особливо актуальним є питання безпеки всіх учасників освітнього процесу в умовах війни.

Синхронне навчання на відстані забезпечується з допомогою засобів відеозв'язку й тому **метою** нашого дослідження є виокремлення таких інструментів, які забезпечать безпечну роботу здобувачів освіти системи МВС в умовах воєнного стану.

Згідно з Положенням про організацію дистанційного навчання, під **дистанційним навчанням** розуміється індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [1]. **Змішане навчання** – це навчання, за якого частина навчальної діяльності здобувачів освіти відбувається на занятті під безпосереднім керівництвом викладача, а інша – у самостійній роботі з електронними ресурсами [2].

Найоптимальнішим інструментом, який дозволяє організувати навчання на відстані та який і є тим спеціалізованим середовищем, є **платформа дистанційного навчання** (наприклад, Moodle, яку успішно використовує Донецький державний університет внутрішніх справ – <https://osvita.dduvs.in.ua/>), проте для підвищення якості викладання доречно використовувати засоби відеозв'язку, які здатні доповнити можливості платформи дистанційного навчання та вивести викладання на якісно новий рівень.

В умовах війни розголошення будь-якої конфіденційної інформації щодо громадян, військовослужбовців, поліцейських та інших груп населення, може

призвести до обізнаності противника, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням.

Забезпечення безпеки здобувачів освіти під час онлайн-занять з використанням відеозв'язку для у закладах освіти системи МВС є критично важливим з ряду причин:

конфіденційність інформації (можливе обговорення особистих та конфіденційних даних під час відеозв'язку – адреси проживання, інформації про службу в армії чи органах МВС рідних, знайомих, друзів);

несанкціонований доступ (ризик несанкціонованого доступу осіб, які не є учасниками занять, що може призвести до порушень приватності та недозволених втручань у навчальний процес);

захист від кіберзагроз (ймовірність хакерських атак, вірусів та інших шкідливих програм).

Таким чином, закладами освіти системи МВС має бути забезпечено безпечне та надійне середовище для відеозв'язку, яке дозволить ефективно взаємодіяти та обмінюватися інформацією в межах освітнього процесу, забезпечуючи конфіденційність та безпеку всім учасникам.

Розглянемо найбільш популярні платформи відеозв'язку.

Microsoft Teams – платформа для співпраці за допомогою відеоконференцій, дзвінків та переписок, яку станом на січень 2021 року вже використовували 75 мільйонів щоденних активних користувачів для ведення бізнесу, навчання та особистого користування [3].

Засоби контролю конфіденційності та безпеки для відеоконференцій у Teams забезпечуються шляхом вибору варіанту зустрічей, визначення ролей на засіданні («ведучі» та «учасники», а також учасники, яким дозволено представляти вміст на засіданні), згоди учасників на запис, багатфакторної автентифікації, умовного доступу (встановлювання політики доступу на основі контексту користувача, стану пристрою, розташування тощо), Microsoft Endpoint Manager (керування пристроями та програмами та застосовування умовного доступу на будь-якому пристрої), безпечного гостьового доступу, зовнішнього доступу (автентичне з'єднання з іншою організацією, що забезпечує співпрацю між організаціями), розширеного захисту від загроз (захист користувачів від шкідливого програмного забезпечення, прихованого у файлах, включаючи файли, що зберігаються в OneDrive або SharePoint), Cloud App Security (інструменти для виявлення та зменшення підозрілої або шкідливої діяльності, включаючи масштабне видалення команд або додавання неавторизованих користувачів), захисту від несанкціонованого доступу.

У MS Teams для шифрування миттєвих повідомлень використовується TLS (Transport Layer Security, захист на транспортному рівні) та MTLS (Manual TLS, взаємна автентифікація) [3].

Не менш популярним серед користувачів є інструмент **Zoom** – сервіс для проведення відеоконференцій та онлайн-зустрічей. У відеоконференціях Zoom використовуються такі засоби контролю конфіденційності та безпеки [5]: зали очікування (примусове включення залу очікування на рівнях облікового запису, групи або користувача), паролі, вхід по домену (приєднання до онлайн зустрічі

виключно авторизованих користувачів), налаштування безпеки на панелі інструментів, блокування конференції (неможливість приєднання інших учасників), вимкнення звуку учасників, вимкнення приватного чату, заборона на перейменування ідентифікаторів.

Окрім шифрування TLS, веб-сайт компанії Zoom в певних сценаріях може використовувати додаткове шифрування. Наприклад, клієнтські дані, до складу яких входять записи в хмарі, історія чатів і метадані конференцій, шифруються при зберіганні за стандартом AES-256 GCM з використанням хмарної системи управління ключами шифрування (KMS) [3]. Проте, наскрізне шифрування Zoom meetings не працює на 100%, результатом чого стали непоодинокі випадки зумбомбінгу, які не припинилися навіть після доопрацювання наскрізного шифрування у 2022 році [7].

Google Meet – сервіс відеозв’язку, розроблений компанією Google, який є одним із найбільш популярних серед закладів освіти. Засоби контролю конфіденційності та безпеки для відеоконференцій у Google Meet представлені наступними функціями [6]: шифрування серверами всіх комунікацій між клієнтом і хмарними (підтримка стандартів безпеки IETF для Datagram Transport Layer Security і Secure Real-time Transport Protocol), обмеження для зовнішніх учасників, що підключаються до конференції через код зустрічі, схвалення адміністратором входу користувачів в конференцію, ускладнення атаки методом перебору (brute force) ідентифікаторів нарад, можливість творцями зустрічей ігнорувати або видаляти інших учасників, схвалювати запити на приєднання від зовнішніх учасників.

Компанія підтримує кілька варіантів двоетапної перевірки для безпечних та зручних облікових записів. Сюди входять апаратні та телефонні ключі безпеки та запит Google. Крім того, користувачі Google Meet можуть зареєструвати свій обліковий запис у Програмі розширеного захисту, яка забезпечує найсильніший захист від фішингу та викрадення облікового запису та спеціально розроблена для облікових записів з найвищим ризиком [3].

Таким чином, інструменти відеозв’язку, які використовують учасники освітнього процесу в системі освіти МВС, мають бути надійними та безпечними, аби забезпечувати конфіденційність працівників органів внутрішніх справ, що є особливо актуальним в умовах воєнного стану.

Аналіз найбільш популярних засобів відеозв’язку показує, що кожен з них має свої переваги та недоліки з точки зору безпеки учасників освітнього процесу, проте більш безпечними є Google Meet та MS Teams, оскільки в Zoom відсутня двохфакторна автентифікація, а також наявні інші вразливості.

Перспективами подальших досліджень є вивчення альтернативних інструментів відеозв’язку на предмет безпеки використання, які є оптимальними для використання в закладах освіти системи МВС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Наказ МОН України від 25.04.2013 № 466 “Про затвердження Положення про дистанційне навчання» URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

2. Змішане навчання: як організувати якісний освітній процес в умовах війни URL: <https://sqe.gov.ua/zmishane-navchannya-yak-organizuvati-yaki/> (дата звернення: 01.10.2023).

3. Шабатура, М., Тихолаз, Д. ., & Бумба, І. (2021). ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ КІБЕРБЕЗПЕКИ СЕРВІСІВ ВІДЕОЗВ'ЯЗКУ. *Електронне фахове наукове видання «Кібербезпека: освіта, наука, техніка»*, 1(13), 113–122. <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2021.13.113122>.

4. MS Teams Security. URL: <https://www.csoonline.com/article/3436940/security-and-compliance-considerations-for-microsoft-teams.html> (дата звернення: 01.10.2023).

5. Безпека та приватність. Офіційний сайт Zoom. URL: <https://zoom.us/privacy-and-security> (дата звернення: 01.10.2023).

6. Відеоконференції в Google Meet. URL: <https://workspace.google.com/products/meet/> (дата звернення: 01.10.2023).

7. Чому Zoom може втратити «зumerів». URL: <https://laba.ua/blog/3871-swot-analiz-zoom> (дата звернення: 01.10.2023).

Роман Фаріняк

*курсант 2-го курсу факультету № 2 Донецького державного університету
внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна*

*Науковий керівник: **Олександр Головков** – кандидат юридичних наук, викладач
кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету № 2 Донецького
державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна*

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СЛУЖБОВОЇ
ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ**

У юридичній літературі існує позиція, що на сьогодні система навчання в процесі практичної діяльності працює за застарілою, неефективною системою, через що якість навчання в процесі службової діяльності залишається на незадовільному рівні, але за допомогою запровадження необхідних змін до цього процесу ми зможемо значно підвищити якість підготовки поліцейських. Для цього автор такої позиції пропонує здійснити рішуче та глибоке реформування цього виду навчання поліцейських, перетворити його з «надокучливої формальності» на ефективний спосіб підвищення знань, умінь і майстерності поліцейських [1, с. 157]. Не будучи настільки радикальними зазначимо, що дійсно система службової підготовки потребує часткового переформатування і, перш за все, її якість залежить від належного рівня організації такої діяльності в Національній поліції України.

На сьогодні, організація службової підготовки поліцейських здійснюється відповідно до вимог законодавства України, а також Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затвердженого наказом МВС України від 26 січня 2016 року №50.

Досліджуючи питання службової підготовки поліцейських, О.М. Мердової та О.П. Цуркан зазначають, що в процесі організації службової підготовки працівників Національної поліції можна виділити такі етапи:

1. Планування службової підготовки на навчальний рік.
2. Безпосереднє навчання поліцейських.
3. Оцінювання видів службової підготовки.
4. Підведення підсумків за результатами навчання.
5. Облік службової підготовки [2, с. 141].

Слід відзначити, що контроль за організацією службової підготовки в межах компетенції покладається на:

- 1) структурний підрозділ центрального органу, що забезпечує реалізацію в Національній поліції України державної політики з питань кадрової роботи;
- 2) структурний підрозділ кадрового підрозділу центрального органу, що забезпечує виконання завдань з організації та розвитку в Національній поліції України системи професійного навчання поліцейських;
- 3) підрозділи міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України, територіальних органів Національної поліції України в

Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві, що забезпечують організацію системи професійного навчання поліцейських в органах (підрозділах) поліції, у тому числі із залученням тренінгових центрів органів поліції, що у своїй діяльності підпорядковуються керівникам підрозділів професійного навчання;

4) посадових осіб структурних підрозділів центрального органу, органів (підрозділів) поліції, закладів, установ поліції, які наказом керівника призначені відповідальними за цей напрям діяльності [3].

В юридичній літературі справедливо зазначається про те, що ефективно вирішення завдань із службової підготовки поліцейських можливе лише у випадку реалізації таких умов:

- регулярність проведення занять;
- висока професійна і методична підготовка осіб, які організують і проводять заняття в підрозділах;
- наявність добре обладнаної навчально-матеріальної бази;
- правильний вибір форми проведення навчального заняття тощо [4, с. 83].

Усвідомлюючи це в Положенні про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затвердженого наказом МВС України від 26 січня 2016 року №50, визначено основні форми її організації, зокрема в ньому зазначено, що орієнтованими формами є такі:

- навчальні заняття в групах за місцем служби;
- навчальні збори - це форма організації службової підготовки поліцейських, яка передбачає підвищення їх професійної готовності до виконання службових завдань, що проводиться на базі тренінгового центру, а в разі його відсутності - у закладі, установі поліції або в територіальному (відокремленому) підрозділі органу поліції, навчально-тренувальна база якого дозволяє організувати вказаний захід на належному рівні;
- дистанційна підготовка - індивідуалізований процес набуття знань, умінь та навичок, який переважно відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі інформаційно-комунікаційних технологій, яка проводиться з використанням інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»;
- самостійне навчання (проводиться впродовж усього строку служби поліцейського з метою безперервного, систематичного поповнення та поглиблення знань, умінь і навичок, необхідних для успішного виконання службових завдань).

Не заперечуючи існування вищенаведених форм організації службової підготовки, не зрозумілим залишається позиція щодо того, чому у цьому переліку відсутня така форма як додаткові заняття із службової підготовки, адже, враховуючи норми розділу I «Загальні положення» Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затвердженого наказом МВС України від 26 січня 2016 року №50, стає очевидним, що саме ця форма є основною і системною у процесі службової підготовки. У зв'язку із цим

вважаємо за доцільне внести зміни до п. 7 абзацом такого змісту «додаткові заняття».

Цілковито погоджуємося з позицією А.В. Танько, який пише: «Варіативність організаційних форм службової підготовки реалізується у межах навчальних занять в групах за місцем служби або навчальних зборів у тренінгових центрах або інших навчально-тренувальних базах структурних підрозділів. Слід наголосити, що в сучасних умовах наявність спеціальних приміщень для навчальних заходів та їх модернізоване обладнання підвищують ефективність підготовки працівників поліції. Так, наприклад, наявність спеціальних манекенів-симуляторів зумовлює можливість досконалого відпрацювання поліцейськими дій із надання першої медичної допомоги громадянам, обладнання комп'ютерами та мультимедійним обладнанням забезпечує проведення вебінарів та онлайн-лекцій з провідними науковцями та практиками, що мають великий досвід роботи у сфері захисту прав і свобод людини не лише у межах України, а й зарубіжжям» [5, с. 219]. Саме тому, на нашу думку, доцільним було створення кадровим підрозділом центрального органу Каталогу тьюторів, у вигляді систематизованого переліку фахових осіб, які можуть і готові залучатися до процесу організації службової підготовки територіальними підрозділами. Існування такої мережі фахівців значно полегшило б їх пошук та залучення до проведення занять.

Відповідно до вимог п. 7 розділу II «Планування, облік та звітність у системі службової підготовки» Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затвердженого наказом МВС України від 26 січня 2016 року №50, для проведення службової підготовки складається тематичний план з урахуванням розподілу годин за видами службової підготовки та орієнтовної тематики, яка розробляється спеціально визначеними суб'єктами відповідальними за її організацію [3].

На нашу думку, до його змісту можуть включатися різні заходи, такі як:

- теоретична підготовка, яка передбачає вивчення правових аспектів, поліцейської етики, процедур роботи, аналізу кримінальної ситуації тощо;
- тренування для покращення фізичної витривалості, сили, координації та інших фізичних якостей, необхідних для виконання поліцейських завдань;
- навчання коректному та безпечному використанню різних видів спеціальних засобів, спеціальної техніки, вогнепальної зброї, що знаходиться на озброєнні Національної поліції України;
- навчання ефективній взаємодії з населенням шляхом розвитку комунікаційних компетентностей працівників поліції, навичок вирішення конфліктів, психологічній стійкості у стресових ситуаціях тощо;
- проведення практичних тренувань для навчання реагуванню на різні ситуації, включаючи надзвичайні ситуації, перевірки документів, затримання, допит тощо.

Ми вважаємо, що формування плану службової підготовки поліцейських повинно здійснюватися на таких принципах:

- ефективності, що передбачає включення до його змісту найбільш ефективних заходів, що відповідають сучасним поліцейським стандартам;
- доцільності, що передбачає включення актуальної та адаптованої до змін в поліцейській діяльності тематики;
- пропорційності, що передбачає дотримання вимог до розподілу годин між видами службової підготовки;
- маневреності, що передбачає можливість внесення змін до тематичного плану з урахуванням різних обставин оперативно-службової діяльності поліцейських;
- науковості, що означає, що формування тематичного плану повинно спиратися на наукові досягнення в правоохоронній сфері, урахувати різного роду зміни.

Підсумовуючи зазначимо, що в цілому процес організації службової підготовки достатньо повно регламентований у Положенні про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затвердженому наказом МВС України від 26 січня 2016 року № 50, проте, на нашу думку, в його положеннях не достатньо приділено уваги питанням оцінювання якості та ефективності її організації.

Так, в розділі XI «Перевірка рівня службової підготовленості» зазначено, що «перевірка рівня службової підготовленості проводиться з метою оцінювання як окремого поліцейського, так і органу (підрозділу) поліції, закладу, установи поліції в цілому та здійснюється відповідно до організаційно-розпорядчих актів Національної поліції України», а також те, що «при здійсненні перевірки визначається якість та ефективність навчання в системі службової підготовки» [3]. Зазначене реалізується шляхом проведення різних заходів, визначених у п. 7 вказаного нормативно-правового акту, проте всі вони орієнтовані на оцінювання рівня службової підготовленості поліцейських.

У свою чергу, оцінювання рівня задоволеності поліцейських організацією службової підготовки на жаль не здійснюється, що, на нашу думку, є суттєвим недоліком, оскільки отримання зворотного зв'язку від осіб, які проходили навчання, є одним із дієвих заходів, спрямованих на удосконалення її організації та підвищення ефективності її заходів. Враховуючи зазначене, пропонуємо Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затверджене наказом МВС України від 26 січня 2016 року №50, доповнити розділом XX. «Порядок оцінки ефективності організації службової підготовки» такого змісту:

1. Оцінка ефективності організації службової підготовки здійснюється шляхом проведення незалежного анонімного опитування поліцейських.
2. Основними завданнями проведення оцінки є отримання інформації про оцінку поліцейськими якості організації службової підготовки, про відповідність її заходів очікуванням поліцейських, виявлення негативних факторів, що впливають на її ефективність та вироблення дієвих заходів щодо удосконалення її організації і проведення.

3. Індикатори, за якими здійснюється проведення оцінки, визначаються Національною поліцією України.

4. Оцінка проводиться:

на загальнодержавному рівні – кадровим підрозділом центрального органу не рідше одного разу на рік;

на територіальному рівні підрозділами професійного навчання - не рідше одного разу на пів роки.

5. За результатами проведення анонімного опитування поліцейських готується звіт про результати проведення оцінки, який у подальшому використовується для удосконалення організації службової підготовки.

Вказане питання є відкритим для дискусійного обговорення та потребує подальшого наукового супроводження, що ми і будемо робити у своїх майбутніх дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Швець Д.В. Навчання в процесі практичної діяльності (службова підготовка поліцейського) як втілення еволюційного характеру формування особистості поліцейського в Україні. Право і безпека. 2017. №4 (67). С. 149-159.

2. Мердова О.М., Цуркан О.П. Адміністративно-правові засади професійного навчання поліцейських : монографія. Київ: ВД «Дакор», 2020. 186 с.

3. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ МВС України від 26 січня 2016 року № 50. Офіційний вісник України. 2016. № 22. Ст. 861.

4. Лапіна Л. С., Охріменко І. М. Напрями підвищення ефективності службової підготовки поліцейських. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України: збірник наукових праць / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. спец. фіз. підготовки ф-ту № 2. Харків : ХНУВС, 2018. С. 82-84.

5. Танько А.В. Організація службової підготовки працівників поліції як чинник підвищення компетентності органів Національної поліції України у сфері забезпечення прав і свобод людини. Юридична наука. 2019. №3(93). С. 212-223.

Станіслав Цяпкало,

*курсант 1-го курсу факультету № 2 Донецького державного університету
внутрішніх справ м. Кропивницький, Україна*

*Науковий керівник: Віктор Коваленко - викладач кафедри тактико-
спеціальної підготовки факультету № 2 Донецького державного університету
внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна*

ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ГУМАНІТАРНОГО РОЗМІНУВАННЯ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

У час відбиття повномасштабної агресії московії на Україну кожний усвідомлює небезпеку такого наслідку війни як мінування території. Одну з ключових ролей в розмінуванні, поряд з іншими суб'єктами, відіграє Національна поліція України, і з огляду на це необхідним є вдосконалення професійних навичок поліцейських, які прибувають на місце події під час відпрацювання повідомлень про виявлення підозрілого чи вибухонебезпечного предмета, несення служби на деокупованих територіях та безпосередніх учасників розмінування.

Основною метою цього дослідження є аналіз існуючих методів підготовки та внесення власних пропозицій щодо вдосконалення підготовки працівників поліції до забезпечення проведення гуманітарного розмінування гуманітарних територій, що можуть бути в подальшому застосовані для покращення протимінної діяльності в Україні в цілому.

Для початку визначимо, що означає гуманітарне розмінування в цілому.

Розмінування (demining) гуманітарне розмінування - діяльність, внаслідок якої відбувається усунення загроз від мін/ВЗВ, включаючи технічне обстеження, складання карт, очищення, маркування, складання документації після очищення, зв'язок з громадами з питань протимінної діяльності та передача очищеної території. Розмінування може виконуватися різними організаціями на зразок НУО, комерційними компаніями, національними органами з протимінної діяльності або військовими підрозділами. Розмінування може здійснюватися як при негайному реагуванні в аварійному порядку, так і під час звичайного перебігу подій [1].

Також згідно Закону України «Про протимінну діяльність в Україні» «... розмінування (гуманітарне розмінування) - комплекс заходів, які проводяться операторами протимінної діяльності з метою ліквідації небезпек, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами, включаючи нетехнічне та технічне обстеження територій, складання карт, виявлення, знешкодження та (або) знищення вибухонебезпечних предметів, маркування, підготовку документації після розмінування, надання громадам інформації щодо протимінної діяльності та передачу очищеної території» [2].

В стандартах і нормах МСПМД (Міжнародні стандарти протимінної діяльності), очищення від мін та ВЗВ (вибухонебезпечні залишки війни) вважається всього лише однією складовою частиною процесу розмінування.

В стандартах і нормах МСПМД, терміни «розмінування» та «гуманітарне розмінування» є взаємозамінними [1].

Загалом в розмінуванні можна чітко визначити наступні етапи:

1) Нетехнічне обстеження мінної обстановки території:

Це метод, який допомагає у збиранні та аналізі даних про наявність, тип, розподіл мін та вибухонебезпечних боєприпасів без застосування технічних засобів. Нетехнічне обстеження території забезпечує прийняття рішень щодо пріоритетності районів перебування мін та вибухонебезпечних предметів шляхом надання фактів.

2) Технічне обстеження території:

Технічна розвідка мінної обстановки включає в себе збір та аналіз даних про наявність, тип, розподіл та навколишні умови знаходження мін та вибухонебезпечних предметів із застосуванням технічних засобів, щоб точніше визначити місце, де присутні міни та вибухонебезпечні боєприпаси, а де їх немає, для сприяння пріоритизації вивільнення земель та забезпечення прийняття рішень шляхом надання фактів.

3) Розмінування території:

Розмінування полягає у здійсненні операцій виявлення, видалення або знищення мін та вибухонебезпечних боєприпасів, а для операцій з розмінування може також бути потрібне забезпечення доступу, діагностування, приведення в безпечний стан, остаточна утилізація та (у разі потреби) захисні роботи [3].

Здійснюють розмінування або ж протимінну діяльність: оператори протимінної діяльності - уповноважені підрозділи центральних органів виконавчої влади, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, у тому числі міжнародні та іноземні, що залучаються до проведення заходів у сфері протимінної діяльності [2].

В Національній поліції України здійснення протимінної діяльності покладено на вибухотехнічну службу.

Вибухотехнічні підрозділи в системі МВС були засновані 13 червня 1995 року та функціонували в складі Експертної служби МВС України. Після реформування поліції у 2015 році в системі Національної поліції створили вибухотехнічну службу [4].

Управління вибухотехнічної служби Національної поліції України (далі – УВТС) є структурним підрозділом центрального органу управління поліції, який входить до складу поліції особливого призначення, підпорядковується Голові Національної поліції України, координується і контролюється заступником Голови Національної поліції України згідно з розподілом функціональних (посадових) обов'язків [5].

У своїй протимінній діяльності вибухотехнічна служба виконує наступні завдання:

1. Виконання робіт з виявлення, знешкодження, розрядження, знищення (руйнування), перевезення вибухонебезпечних предметів (вибухових матеріалів), щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення кримінальних правопорушень, проведення робіт з розмінування (далі – спеціальні вибухотехнічні роботи), в тому числі із застосуванням засобів і методів службової кінології.

2. Організація та здійснення в межах компетенції вибухотехнічного супроводження під час проведення поліцейських операцій, а також боротьби з тероризмом.

3. Здійснення в установленому порядку техніко-криміналістичного забезпечення оглядів місць подій за фактами вибухів, повідомлень про виявлення підозрілих, вибухонебезпечних предметів, загрози вибуху.

4. Організація та здійснення професійного навчання працівників УВТС та вибухотехнічних підрозділів територіальних органів Національної поліції України[5].

Здійснюється навчання починаючи з теоретичної підготовки, а саме матеріальної частини вибухових пристроїв, вибухонебезпечних речовин, типів тощо. Далі відбувається процес набуття практичних навичок, відпрацювання дій з виявлення, транспортування та знешкодження вибухових пристроїв, із використанням спеціальних пристроїв та спорядження.

Отже, для покращення підготовки працівників поліції до забезпечення проведення гуманітарного розмінування окупованих розроблені наступні пропозиції:

збільшити кількість залучених іноземних спеціалістів для обміну досвідом та проведення навчань особового складу;

посилити взаємодію між різними операторами протимінної діяльності, для ефективнішого виконання їх завдань;

повна відмова від застарілих технічних засобів, залучення сучасного обладнання;

забезпечення операторів протимінної діяльності новітніми зразками засобів технічного обстеження території.

Хочемо зазначити, що дана тема є надзвичайно актуальною та потребує подальших наукових досліджень, які ми продовжимо у своїх наступних публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Протимінна діяльність. Офіційний веб-сайт: Міністерства оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/protiminna-diyalnist/> (дата звернення 10.10.2023).

2. Закону України «Про протимінну діяльність». zakon.rada.gov.ua: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19#Text> (дата звернення 10.10.2023).

3. Протимінна діяльність. FREEWAUA: веб-сайт. URL: Протимінна діяльність та її етапи | FREEWAYUA (дата звернення 10.10.2023).

4. Фахівці вибухотехнічної служби Нацполіції України відзначили 28-му річницю створення. Головне управління Національної поліції в Харківській області Офіційний веб-портал. URL: <http://surl.li/mltud> (дата звернення 10.10.2023).

5. Управління вибухотехнічної служби (у складі поліції особливого призначення). Національна поліція України Офіційний веб-портал. URL: <http://surl.li/mltpe> (дата звернення 10.10.2023).

Напрям № 12

Економічна безпека та державне регулювання економіки

Олексій Горлачук

судовий експерт сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних, екологічних досліджень та оціночної діяльності Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Тернопіль, Україна

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Ключовим моментом існування та розвитку держави є забезпечення її економічної безпеки, що досягається збалансованим державним регулюванням економіки для комплексного вирішення державотворчих питань. В умовах глобальних соціально-економічних змін, що зумовлені факторами економічного характеру (низькі національні бар'єри або ж їх відсутність для проникнення міжнародного капіталу, масштабне поширення інформаційних технологій, економічна взаємозалежність між країнами щодо володіння природними ресурсами, інформаційними та наукоємними технологіями та ін.), які надзвичайно прискорились в останні десятиліття і крім позитивних дій можуть мати й негативні дії, роль держави в господарському житті набуває нового значення.

В основному законі держави, у статті 17 Конституції України зазначено, що забезпечення економічної безпеки є однією із найважливіших функцій держави та справою всього Українського народу [3].

Термін «економічна безпека» визначається як стан національної економіки, який дає можливість зберігати стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність на світовому ринку, а в загальному дозволяє забезпечити стале та збалансоване зростання національної економіки [4].

У Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року вказано фінансову, виробничу, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну та макроекономічну безпеку. Основні завдання у забезпеченні економічної безпеки полягають в наступному [5]:

- забезпечення стійкості від зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз національним економічним інтересам держави та її громадян;
- збереження і розвиток економічної потужності країни з урахуванням Цілей сталого розвитку України на період до 2023 року;
- гарантування національної економічної незалежності та здатності до захисту національних економічних інтересів, зокрема у високотехнологічній сфері.

Наукові дискусії щодо рівня активності держави в економічному секторі завжди були актуальними і є такими й на сьогодні. Як засвідчує світовий досвід підвищення ролі державного регулювання, в тому числі збільшення державної частки в економіці, зумовлює позитивну динаміку основних макроекономічних

показників: ВВП, НД тощо, що зумовлює підвищення добробуту населення, а відтак і економічну безпеку.

Разом з тим звернемо увагу на фактори, які мають протилежний, дестабілізуючий вплив на забезпечення економічної безпеки. І, насамперед, серед них слід виділити економічні порушення, форми здійснення яких є різноманітними (виведення в офшори та на банківські рахунки незаконно отриманих доходів, одержання необґрунтованих податкових пільг, заниження митної вартості імпортованих товарів та ін.).

З метою нівелювання вказаних факторів, що мають дестабілізуючий вплив на забезпечення економічної безпеки, держава використовує, насамперед, превентивні заходи, а також інструменти судово-правової системи, функціональне призначення яких полягає у захисті економічних інтересів учасників господарських відносин. І серед них важливу роль відіграє судова економічна експертиза, результати досліджень якої є цінною доказовою базою для судово-слідчих органів.

Економічні порушення щоразу набувають видозмінених форм (оскільки також використовують новітні інформаційні технології). За таких умов судово-слідчі органи при розслідуванні економічних злочинів для встановлення обставин їх здійснення ставлять перед судовою економічною експертизою нові завдання, які мають стійку тенденцію до ускладнення, що потребує постійного вдосконалення методологічно-методичної бази даного виду судової експертизи.

На сьогодні значну загрозу для економічної безпеки країн світу, в тому числі і для України, становлять тіньова економіка як діяльність, котра є прихованою від контролю та оподаткування, а також поширення корупції (різноманітні схеми її здійснення).

Форми прояву тіньової економіки є різноманітними, оскільки форми прояву економічних відносин також відбуваються у різних формах: ухилення від сплати податків, незаконна приватизація державного майна, незаконне використання природних ресурсів, виробництво не облікованих товарів із їх подальшою реалізацією, нелегальні зовнішньоекономічні операції, збільшення витрат за рахунок завищення вартості придбаних товарів, відмивання незаконно отриманих доходів є економічними порушеннями тіньової економіки [6, с. 129]. Для прикладу, тіньова економіка в Україні становить приблизно третину ВВП: за 2010-2021 роки її розмір коливався в межах 28-36 %. Разом з тим середній рівень тіньової економіки в таких країнах як США, Японія, Канада знаходиться в межах 6-10 % [2].

Не менш дестабілізаційними за наслідками свого впливу на економічну безпеку є корупційні дії. Як і в міжнародному масштабі у вітчизняній економіці корупційні схеми створюють загрозу в енергетичному секторі, у сфері управління державними фінансами, у сфері проведення державних закупівель, в податковій, митній сфері. До речі, тіньова економіка та корупція є взаємопов'язаними та посилюють одна одну: як корупція може зумовлювати «тінізацію» економічних відносин, так і прихована економічна діяльність є зацікавлена у поширенні корупційних дій для проведення такої діяльності.

Вихідним пунктом у формуванні економічної безпеки повинен бути державний контроль за національними ресурсами. У ст. 13 та ст.14 Конституції

України вказано, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією, а також що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [3].

Із врахуванням вищезазначеного, вказаний державний контроль за національними ресурсами, а відтак і забезпечення економічної безпеки держави, може бути досягнутий за рахунок таких основних заходів:

- володіння значною часткою державного сектора в економіці (переважання державної форми власності) і, насамперед, природними монополіями в різних її галузях (виробництво та розподіл електроенергії, газу і води, пошта і зв'язок та ін.), що дає змогу державі сформувати ефективний механізм впливу на кон'юнктуру ринку та його функціонування.

Це пояснюється наступним: продукція природних монополій бере участь у всіх без винятку виробничих процесах та задовольняє першочергові потреби житлового сектору [1, с. 70]. Тобто, держава може регулювати кінцеву ціну продукції та її обсяги і в такий спосіб підтримувати достойний рівень добробуту населення;

2) створення ефективного і дієвого правового поля, яке б відзначалося певним рівнем жорсткості щодо регулюванню економічного середовища діяльності суб'єктів господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базилевич В.Д., Філюк Г.М. Природні монополії. Київ: Знання, 2006. 367 с.
2. Ближче до світла. Як вивести економіку України з тіні в умовах війни. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/blizhe-svetu-vyvesti-ekonomiku-ukrainy-teni-1655737514.html> (дата звернення: 09.10.2023).
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2023).
4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/me131588> (дата звернення: 10.10.2023).
5. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.08.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text> (дата звернення: 09.10.2023).
6. Скорук О.В. Тіньова економіка: сутність, причини виникнення та шляхи подолання. Економіка та суспільство. 2017. Випуск № 11. С. 127-131 URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/20.pdf (дата звернення: 10.10.2023).

Денис Олейніченко

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, групи 071-22,
Центральноукраїнського національного технічного університету,
м. Кропивницький, Україна*

*Наукова керівниця: Ірина Смірнова – кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування
Центральноукраїнського національного технічного університету,
м. Кропивницький, Україна*

РОЗВИТОК УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ У ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Визначальним чинником у процесі прийняття рішень іноземними контрагентами (іноземними компаніями та фінансовими організаціями) щодо співпраці з суб'єктами господарювання і підприємствами, установами та організаціями державного сектору економіки виступає рівень економічної безпеки України. Адекватна та релевантна інформаційна база, що включає показники економічної діяльності за різними сферами, виступає основою для підтримки достатнього рівня цієї діяльності.

Інформаційна база економічної безпеки - набір індикаторів, які згруповані за різними сферами економічної діяльності. Базою формування таких показників слугує систематизована статистична інформація, яка інтегрується в системі бухгалтерського обліку суб'єктів державного й недержавного секторів економіки. Відповідно, саме дані бухгалтерського обліку, а також такої його обов'язкової складової, як облік управлінський, є інформаційною основою не лише для оцінки економічної безпеки держави, а й для формування комплексу заходів щодо її підтримки та підвищення.

Необхідно відмітити, що умови адаптації української економіки до особливостей функціонування європейської економічної спільноти зумовила модернізацію системи обліку в державному секторі, яка станом на сьогодні все ще не вирішила однієї із нагальних проблем, яка полягає у формуванні дієвої системи управлінського обліку в державному секторі.

На необхідність запровадження управлінського обліку для суб'єктів державного сектору впливає, на нашу думку, ще й те, що для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів державного сектору в сучасних умовах важливе значення має орієнтація системи обліку на задоволення внутрішніх потреб управління, що зумовлює необхідність посилення інформаційної функції обліку. Тому створення в підприємствах, установах та організаціях державного сектору системи управлінського обліку є об'єктивною необхідністю.

Об'єктом дослідження обрано підприємства, установи та організації державного сектору економіки. Предметом дослідження виступає організація та методика управлінського обліку у державному секторі економіки як складової економічної безпеки.

Метою дослідження є розгляд та узагальнення особливостей розвитку управлінського обліку в підприємствах, установах та організаціях державного сектору як складової економічної безпеки.

Завдання дослідження полягають у:

- з'ясуванні особливостей бюджетного обліку та їх впливу на організацію та ведення управлінського обліку;
- виокремленні характерних рис управлінського обліку для головного розпорядника бюджетних коштів та розпорядника бюджетних коштів нижчого рівня;
- узагальненні проблем впровадження системи управлінського обліку суб'єктів державного сектору та напрямків їх вирішення;
- дослідженні ризиків, що можуть перешкодити ефективному функціонуванню системи управлінського обліку у державному секторі.

Для досягнення поставленої мети застосовуватиметься система загальнонаукових і спеціальних методів: абстрактно-логічний, діалектичний, узагальнення, групування, графічний.

Як відомо, бухгалтерський облік в бюджетних установах має свої особливості, які зумовлені специфікою їх діяльності. Традиційно до функцій бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління відноситься управлінська, сутність якої полягає у забезпеченні інформацією суб'єктів різних рівнів управління для використання її в плануванні, оцінюванні, прогнозуванні, аналізі, контролі діяльності з виконання Державного та місцевих бюджетів, а також кошторисів бюджетних установ [3].

Це може свідчити про те, що не дивлячись на відсутність формалізації виділення управлінського обліку в окрему підсистему обліку суб'єктів державного сектору, його функції були притаманні цій системі.

Система управлінського обліку наповнює інформаційний простір діяльності суб'єктів господарювання ретроспективними та перспективними даними та є фундаментом і відповідним інструментом для цілей управління.

Незмінними залишаються позиції науковців і практиків стосовно головної мети і завдань управлінського обліку – надання релевантної обліково-аналітичної інформації для прийняття економічно обґрунтованих, тактично та стратегічно виважених управлінських рішень. З погляду на існування різних рівнів управління державними фінансовими ресурсами та для цілей реалізації основних завдань управлінського обліку останній можна визначити в такий спосіб:

Управлінський облік для головного розпорядника бюджетних коштів – це інструмент, що забезпечує отримання необхідної кількості якісної інформації про об'єкти управління з метою прийняття економічно обґрунтованих оперативних та стратегічних управлінських рішень, спрямованих на реалізацію місії, завдань і результатів бюджетної програми і задоволення галузевих соціально-економічних потреб суспільства і держави.

Управлінський облік для розпорядника бюджетних коштів нижчого рівня – це система збирання, оброблення та підготовки інформації, яка включає

елементи планування, контролю та аналізу діяльності, необхідної для прийняття управлінських рішень і ефективного управління як суб'єктом в цілому, так і окремими його структурними підрозділами, видами діяльності, програмами, проектами, ресурсами (фінансовими, трудовими, матеріальними), доходами та витратами.

Отже, на кожному з рівнів менеджменту управлінський облік забезпечує керівництво суб'єктів державного сектору оперативною інформацією для планування, управління майном, коштами та іншими ресурсами, оцінки і контролю цільового і раціонального використання бюджетних коштів. Однак для головних розпорядників управлінський облік спрямований на виконання функцій загальнодержавного значення, а для розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня – на виконання статутної місії та забезпечення конкурентного становища на ринку державних послуг [4].

Оцінка практичних потреб управління дозволяє стверджувати, що предметом управлінського обліку є поточна діяльність бюджетних установ, пов'язана з використанням та управлінням ресурсами установи, об'єктами управлінського обліку виступають доходи й видатки, а також їх структура.

Слід зазначити, що для суб'єктів державного сектору впровадження системи управлінського обліку вимагає вирішення щонайменше двох ключових проблем:

- 1) обґрунтування доцільності й розроблення механізму формування відповідної організаційної структури;
- 2) розроблення методології, організації, алгоритмів і порядку ведення.

Вирішення першої проблеми вимагає визначення предмета й об'єктів управлінського обліку та використання в якості методу дослідження економіко-математичних методів і формування відповідних оптимізаційних моделей. Окрім того, важливо врахувати інноваційні підходи до вирішення організаційних питань. Стосовно другої проблеми доцільним буде здійснення критичної оцінки існуючих підходів до організації управлінського обліку та розроблення загальнометодологічних засад його ведення [6].

Організаційні положення управлінського обліку в державному секторі полягають у формуванні та передачі інформаційних даних управлінському персоналу внутрішнього поля управління бюджетних установ задля обґрунтування вибору, підготовки та забезпечення прийняття управлінських рішень в сфері контролю, планування, прогнозування економічної ефективності діяльності вказаних суб'єктів господарювання, в частині ціноутворення продуктів діяльності (послуг, робіт, продукції) бюджетних установ та оцінки ефективності прийняття рішень [7].

Узагальнення етапів формування системи управлінського обліку в державному секторі економіки представлено у табл. 1.

Виділяють дві основні причини необхідності активного пошуку ефективних методів ведення й організації управлінського обліку на нинішньому етапі функціонування бюджетних установ:

- у великих бюджетних установах система управління ними ускладнюється, відповідно без надійного інформаційного забезпечення ця система стає некерованою;

- бюджет таких установ вимірюється десятками мільйонів гривень, зокрема доходи і видатки за спеціальним фондом досягають двох третин.

Таблиця 1

Етапи формування системи управлінського обліку в державному секторі економіки

Етап	Характеристика етапів
1	Моніторинг потреб вихідної бази (організаційна система) та визначення ступеня сумісності з фінансовим обліком; обґрунтування доцільності управлінського обліку
2	Ідентифікація джерел, об'єктів та суб'єктів: - визначення джерел покриття витрат на формування структурних складових управлінського обліку; - вибір об'єктів та суб'єктів управлінського обліку.
3	Розробка системи документообігу та форм документації: - формування переліку форм документації та складання графіку документообігу; - розробка форм внутрішніх і встановлення взаємозв'язку з документальним забезпеченням
4	Формування моделі управлінського обліку: - побудова організаційної схеми управлінського обліку, комунікаційних відносин та автоматизація обліку; - визначення напрямів руху інформації
5	Організація управлінського обліку: - розробка регламентів, посадових інструкцій, розподіл повноважень, навчання, організація праці та мотивація персоналу; - визначення меж делегування повноважень та взаємовідносини працівників, які займаються управлінським обліком
6	Функціонування та вдосконалення управлінського обліку

Джерело: складено на підставі [2]

Виникає необхідність отримання інформації не лише в розрізі кодів бюджетної класифікації, а й за структурними підрозділами (факультетами, відділеннями, науковими відділами, гуртожитками, лабораторіями тощо) [5].

Вирішити ці проблеми можна різними способами:

- шляхом створення двох бухгалтерій (бюджетної та госпрозрахункової);
- введенням двох планів рахунків (один для обліку використання бюджетних коштів, а другий для обліку підприємницької діяльності);
- складанням окремих облікових регістрів тощо [1].

Впровадження ефективної підсистеми управлінського обліку в бюджетній установі створює можливість забезпечити оперативною інформацією всі рівні керівництва, що дозволяє виявити можливості і проблеми на більш ранніх етапах. У сучасних умовах очевидно, що досягнення максимальної ефективності діяльності установи неможливо без ведення внутрішнього управлінського

обліку. У число навичок керівників бюджетної установи всіх рівнів має входити використання управлінських звітів як механізму управління діяльністю установи, спрямованого на скорочення витрат за підвищення якості послуг, що надаються [5].

Основними ризиками, що можуть перешкодити ефективному функціонуванню системи управлінського обліку у державному секторі, на думку Черкашиної Т.В., виступають:

- недостатній рівень фахової підготовки працівників структурних підрозділів, до компетенції яких віднесені питання стратегічного планування;
- неналежна взаємодія між структурними підрозділами з розроблення та координації виконання стратегічних планів і бухгалтерськими службами [8].

Таким чином, можна стверджувати, що розробка та запровадження дієвої системи управлінського обліку в бюджетних установах сприятиме розвитку обліку в державному секторі, а також забезпечить ефективне використання коштів.

Отже, проведене дослідження засвідчує, що не дивлячись на відсутність формалізації виділення управлінського обліку в окрему підсистему обліку суб'єктів державного сектору, його функції були притаманні цій системі, оскільки на кожному з рівнів менеджменту управлінський облік забезпечує керівництво суб'єктів державного сектору оперативною інформацією для планування, управління майном, коштами та іншими ресурсами, оцінки і контролю цільового і раціонального використання бюджетних коштів. Однак для головних розпорядників коштів він спрямований на виконання функцій загальнодержавного значення, а для розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня – на виконання статутної місії та забезпечення конкурентного становища на ринку державних послуг

Вирішення проблем впровадження системи управлінського обліку у суб'єктів державного сектору вимагає: визначення предмета й об'єктів управлінського обліку та використання в якості методу дослідження економіко-математичних методів і формування відповідних оптимізаційних моделей; врахування інноваційних підходів до вирішення організаційних питань; здійснення критичної оцінки існуючих підходів до організації управлінського обліку та розроблення загальнометодологічних засад його ведення

Таким чином, запровадження підсистеми управлінського обліку в державному секторі створює можливість забезпечити оперативною інформацією всі рівні керівництва, що дозволяє виявити можливості і проблеми на більш ранніх етапах. У сучасних умовах очевидно, що досягнення максимальної ефективності діяльності установи неможливо без ведення внутрішнього управлінського обліку, який забезпечує адекватну та релевантну інформацію, що включає показники економічної діяльності за різними сферами та виступає основою для підтримки економічної безпеки.

Перспективи подальших наукових пошуків полягають у розробці моделей

організації управлінського обліку для різних суб'єктів державного сектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Биба В.В., Матюшина Ю.І., Карпець Ю.І. Організація управлінського обліку в бюджетних установах як фактор посилення контролю за цільовим використанням бюджетних коштів. *Ефективна економіка*. 2014. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2992> (дата звернення: 30.07.2019).
2. Заросило А. Особливості ведення управлінського обліку в державному секторі. *Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Економічні науки*. 2017. № 1(8). С. 26-32.
3. Кондратюк О.М., Карченкова О.Л. Бухгалтерський облік у секторі загального державного управління. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/197265439.pdf>. (дата звернення: 31.10.2023).
4. Коритник Л.П. Концептуальні засади управлінського обліку суб'єктів державного сектору. *Scientific bulletin of the National academy of statistics, accounting and audit*. 2019, № 4. С. 30-304.
5. Кравченко О.В., Пастернак Я.П. Особливості організації управлінського обліку в бюджетних установах. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Том 30 (69). №4, 2019. С. 139-144.
6. Пігош В. Формування системи управлінського обліку в державних вищих навчальних закладах. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2012. Вип. 2 (7). С. 170–179. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12pvavnz.pdf>. (дата звернення: 30.07.2019).
7. Свірко С.В. Концептуалізація управлінського обліку в бюджетних установах України. *Вчені записки. Науковий збірник*. К. : КНЕУ, 2012. Вип. 14. ч. 2. С. 167—173.
8. Черкашина Т.В. Нові підходи щодо ефективного функціонування системи управлінського обліку у державному секторі. URL: <http://surl.li/luqjm> (дата звернення: 30.10.2023).

Аліна Пархоменко

студентка 4-го курсу групи ЕК-22 Черкаського державного бізнес-коледжу, м. Черкаси, Україна

Науковий керівник: Сергій Полях – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, управління та адміністрування Черкаського державного бізнес-коледжу, м. Черкаси, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

Міжнародна торгівля відіграє важливу роль у світовій економічній системі, оскільки як історично, так і логічно інтернаціоналізація всіх аспектів світової економіки розпочалася через обмін товарів. Це механізм, який дозволяє країнам оптимізувати використання своїх ресурсів, розвиваючи спеціалізацію і в результаті збільшуючи об'єм власного виробництва. Навіть при наявності значних обсягів прямих зарубіжних інвестицій, міжнародна торгівля залишається ключовою у міжнародних економічних відносинах.

Експортна діяльність України є великим сектором економіки, через який реалізується приблизно 20% валового національного продукту. Експорт виступає як важливе джерело доходів для задоволення основних потреб господарської діяльності, а його діяльність зумовлює процес інтеграції у світове господарство.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну суттєво вплинуло на економічну ситуацію всередині країни, а також на експорт української продукції за кордон.

Ще на початку року, у січні - лютому 2022 року, український експорт демонстрував позитивну динаміку зростання, порівняно з аналогічним періодом минулого року, приріст експорту становив 34% [1].

Проте вже у березні відбувся значний обвал поставок за кордон — скорочення становило близько 50%. За результатами складного 2022 року експорт товарів України склав 100 млн. тонн на загальну суму 44,2 млрд. доларів США, що на 35% менше, ніж у 2021 році [1].

За результатами складного для України періоду експорт здійснювався до 233 країн та територій світу. У вересні 2022 року Китай розташувався на четвертому місці серед країн, які імпортують товари з України. Ця ситуація переважно пов'язана з проблемами у логістиці сільського господарства та значними втратами у металургійному секторі України. У той же час, країни Європейського Союзу, зокрема Польща та Румунія, вийшли на лідерські позиції за обсягами імпорту української продукції, і разом вони становлять близько 23% від усього українського експорту у 2022 році [2].

В табл. 1 представлені об'єми експорту по країнах за 2022-2023 роки [4].

Аналіз змін експорту України показує, що загальний обсяг експорту України має тенденцію до спаду.

Війна вплинула на обсяги експорту, зокрема до російської федерації та білорусі, де обсяг експорту майже повністю зник. Попри всі воєнні дії в країні, експорт до країн Європи, таких як Польща, Туреччина, Італія, Іспанія, Нідерланди і Німеччина, залишається стабільним. Це свідчить про важливість європейського ринку для України.

Таблиця 1

Обсяги експорту до країн-партнерів за 2022-2023 рр.

Країна-партнер	I кв. 2022р.	II кв. 2022р.	III кв. 2022р.	IV кв. 2022р.	I кв. 2023р.	II кв. 2023р.	III кв. 2023р.
CN Китай	1503751	85501	231896	682200	1011684	649087	67478
PL Польща	1444980	1931841	1859052	1572957	1518918	1212594	331487
TR Туреччина	843049	452112	906665	752507	848161	755096	98724
IT Італія	636937	231940	355008	436058	379973	378986	129166
ES Іспанія	603489	83985	288476	602463	447893	438593	117600
NL Нідерланди	581404	338033	328515	317333	435413	315610	105575
HU Угорщина	568537	601084	537372	582691	468140	295898	78240
DE Німеччина	527112	547752	604635	605877	485861	452740	142155
RU російська федерація	502226	0	93	0	0	0	0
EG Єгипет	497851	55323	136287	120709	151193	410640	42809
IN Індія	455574	40904	130159	267276	144372	173886	90117
RO Румунія	427423	959989	1292310	1241427	1001716	919653	267318
US США	314203	132870	267093	186344	154198	133160	22431
CZ Чехія	310396	386588	298820	263858	278217	293580	66804
SK Словаччина	296253	500358	415540	306514	299492	320208	84507
AT Австрія	248125	240949	164481	171996	181259	154083	40921
BG Болгарія	210171	513912	346121	363359	194616	207954	83330
BY білорусь	194863	798	241	0	0	0	226
Всього	44803915	8879787	10509976	11169390	10351740	9181657	2400779

Джерело: складено автором за даними [4]

У табл. 1 видно, що є певні циклічні коливання в обсягах експорту впродовж року. Наприклад, третій та четвертий квартали 2022 року свідчать про зростання обсягів, що може бути пов'язано з сезонними факторами, такими як збір врожаю зернових культур.

Слід відзначити деякі зміни в експортних партнерах України. Наприклад, спостерігається зростання експорту до Єгипту та Індії, що може бути наслідком пошуку нових ринків та розширення торгових відносин, значно зріс експорт до Румунії.

Важливо відзначити, що Україна зберігає свою експортну активність навіть в умовах складних викликів. Незважаючи на втрати в експорті до росії, країна активно реагує на нові обставини та шукає можливості для розвитку інших ринків.

Україна має значний експортний потенціал, особливо в таких секторах, як сільське господарство, машинобудування, інформаційні технології та послуги. Однак Україна стикається з низкою проблем, таких як низька

конкурентоспроможність, нестабільна політична ситуація, торговельні бар'єри на деяких ринках, відсутність розвиненої інфраструктури і військові дії на території нашої держави.

В умовах неефективного використання експортного потенціалу держави стає очевидною необхідність оптимального збалансування різних рівнів реалізації конкурентних переваг української економіки.

Є великі очікування щодо ефективного перегляду Угоди між Україною та Європейським Союзом, зокрема, її торговельної частини. Цей перегляд може призвести до зменшення тарифних і нетарифних бар'єрів у торгівлі та підписання «промислового безвізу», що полегшить доступ українських товарів на європейські ринки. Для збільшення обсягів міжнародної торгівлі важливо:

- покращити ефективність експортно-орієнтованих секторів внутрішньої економіки, які сприяють поліпшенню експортних перспектив країни;

- розробити заходи державної підтримки української продукції на міжнародному ринку;

- створити транснаціональні корпорації, які б сприяли розширенню можливостей країни для участі у світовому поділі виробництва та підвищили конкурентоспроможність на міжнародному ринку;

- покращити програми співпраці з іншими країнами;

- підвищити рівень законодавчого забезпечення для покращення конкурентоспроможності внутрішньої продукції на зовнішніх і внутрішніх ринках, особливо в умовах інфляції.

Отже нарощування експортного потенціалу та вирішення пов'язаних внутрішньогосподарських проблем може бути досягнуто за рахунок низки наступних заходів:

- переформатування та покращення державної програми підтримки технічного та наукомісткого експорту;

- запровадження разом із міжнародними партнерами системи пільгового кредитування експорту на основі конкурсу або аукціону;

- покращення державної підтримки у просуванні зразків нової продукції на зовнішні ринки за рахунок новітніх цифрових технологій;

- цифровізація організації взаємодії експортерів із державними органами виконавчої влади;

Сьогоднішня реальність відзначається завершенням глобального циклу виробництва сировини, змінами в темпах і структурі світового економічного зростання та широким впровадженням технологічних інновацій. Технології значно перетворюють умови життя людей і структуру витрат, а також ланцюги поставок.

Український уряд повинен активно реагувати на ці зміни, розробляючи та впроваджуючи заходи для підтримки технологічних інновацій у виробництві та оптимізації логістичних процесів. Крім того, важливо створити сприятливе податкове середовище, яке б стимулювало експортерів до імпорту продукції з високою доданою вартістю та інноваційних рішень, пов'язаних з нею.

Національна експортна стратегія України на період з 2023 по 2028 роки має на меті розробити єдиний і узгоджений план дій для сприяння збільшенню обсягів експорту ресурсів, які не є основними для країни. Мета полягає в подвоєнні експорту цих ресурсів до 2025 року і потроєнні до 2028 року. Програма визначає обрані напрямки експорту та пріоритетні ринки, включає в себе конкретні заходи для підтримки українського експорту та систему метрик для оцінки її успішності [3].

Головна мета цієї програми полягає в тому, щоб зміцнити позиції України на світових ринках шляхом розширення асортименту експортних товарів, покращення їх якості та конкурентоспроможності, а також створення ефективної системи підтримки експортерів. Ці заходи сприятимуть стійкому економічному зростанню країни та посиленню її позицій у світовому торговельному середовищі.

Впровадження цієї програми сприятиме зростанню обсягів експорту України, особливо несировинних товарів, розширенню географії ринків і диверсифікації попиту на експортні товари. Для досягнення цих цілей передбачається розвиток нових видів продукції, збільшення виробництва товарів з високою доданою вартістю та підтримка інвестицій у сфері експорту та впровадження нових технологій.

В результаті реалізації програми очікується зміцнення позицій українських виробників на ринках, як внутрішніх, так і зовнішніх. Програма також сприятиме зменшенню операційних витрат, зокрема витрат на митне оформлення та логістику. Важливим аспектом є підвищення впізнаваності українських товарів та підтримка реклами загальних та корпоративних брендів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Експорт України у 2022 році: головні тенденції, сектори та регіони. Дія Бізнес. Експортний наряд : веб-сайт. URL: https://export.gov.ua/news/4570-eksport_ukraini_u_2022_rotsi_golovni_tendentsii_sektori_ta_regoni (дата звернення: 12.10.2023)
2. Осіпова Л. Динаміка експорту України в умовах пвномасштабної війни: проблеми та можливі шляхи їх усунення в контексті євроінтеграції. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 6. Том 2. С. 50-54. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/01/2022-312-62-09.pdf> (дата звернення: 13.10.2023)
3. Гаврилук І. І. Розвиток міжнародної торгівлі в системі міжнародних економічних відносин в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. №45. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1969/1896> (дата звернення: 13.10.2023)
4. Статистичні денні державної митної служби України. URL: <https://bi.customs.gov.ua/uk/trade/#> (дата звернення: 13.10.2023)

Володимир Шалімов

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки Донецького державного університету внутрішніх справ МВС України, м. Кропивницький, Україна

ПРИНЦИП НАДІЙНОГО ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ В РЕГЛАМЕНТАХ ЄС ТА НАПРЯМКИ ЙОГО ВРАХУВАННЯ В ПРИНЦИПАХ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Бюджетний процес та фінансове регулювання в ЄС регламентується єдиним документом – Фінансовий регламент, що застосовується до загального бюджету (Financial regulation applicable to the general budget of the Union). У Фінансовому регламенті, що застосовується до загального бюджету Європейського Союзу [1], зазначено, що бюджет розробляється та виконується відповідно до принципів: єдності та точності бюджету, щорічності, рівноваги, одиниці розрахунку, універсальності, специфікації, надійного фінансового управління, прозорості.

Принцип надійного фінансового управління та продуктивності вимагає врахування таких трьох принципів (а скоріше – підпринципів): 1) принцип економії (principle of economy), який вимагає, щоб ресурси, які використовує відповідна установа Союзу для здійснення своєї діяльності, були доступні вчасно, у відповідній кількості та якості та за найкращою ціною; 2) принцип ефективності (principle of efficiency), який стосується найкращого співвідношення між використаними ресурсами, вжитою діяльністю та досягненням цілей; 3) принцип результативності (principle of effectiveness), який стосується ступеня досягнення поставлених цілей завдяки виконаній діяльності.

З іншого боку, даний принцип акцентує увагу на продуктивності при використанні асигнувань, а саме: цілі для програм і заходів повинні бути встановлені заздалегідь; мають бути встановлені конкретні, вимірні, досяжні, релевантні та обмежені в часі цілі (фактично – Smart-цілі), а також визначені релевантні, прийнятні, надійні, прості та надійні показники; прогрес у досягненні цілей повинен контролюватися за допомогою показників ефективності; прогрес у досягненні цілей та проблеми з досягненням цілей повідомляються Європейському Парламенту та Раді. Аналізуючи застосовані підходи, можна побачити чіткий акцент на використанні Smart-підходу, контролю та моніторингу, прозорості та публічності.

Що стосується контролю, то принцип надійного фінансового управління та продуктивності вимагає наявності попереднього та ретроспективного оцінювання, якому мають підлягати програми та заходи. Попередні оцінки, що підтримують підготовку програм і заходів, повинні ґрунтуватися на доказах ефективності пов'язаних програм або заходів, економічного, екологічного або соціального впливу. Ретроспективне оцінювання передбачає оцінку ефективності програми чи діяльності, включаючи такі аспекти, як

результативність, результативність, узгодженість, відповідність та додану цінність для ЄС.

Особливий акцент робиться на необхідності супроводження фінансовим звітом (як інструменту контролю, моніторингу, публічності та прозорості) будь-якої пропозиції чи ініціативи, навіть поправки до них. Важливою складовою таких фінансових звітів є оцінка ризиків та заходів щодо їх зменшення: щоб зменшити ризик шахрайства, порушень і недосягнення цілей, фінансовий звіт повинен надавати інформацію про встановлену систему внутрішнього контролю, оцінку витрат і вигод від засобів контролю, які передбачає така система, а також оцінка очікуваного рівня ризику помилки, а також інформація про існуючі та заплановані заходи запобігання та захисту від шахрайства.

Окрема увага в принципі надійного фінансового управління та продуктивності приділяється ефективному та результативному внутрішньому контролю виконання бюджету.

Для цілей виконання бюджету внутрішній контроль повинен застосовуватися на всіх рівнях управління та повинен бути призначений для забезпечення розумної впевненості щодо досягнення наступних цілей: ефективність, результативність та економічність діяльності; достовірність звітності; захист активів та інформації; попередження, виявлення, виправлення та подальші дії щодо шахрайства та порушень; адекватне управління ризиками, пов'язаними з законністю та регулярністю базових операцій, беручи до уваги багаторічний характер програм, а також характер відповідних платежів.

Підкреслюється, що ефективний внутрішній контроль має базуватися на передовій міжнародній практиці та включати, зокрема, такі елементи: розподіл завдань; відповідну стратегію управління ризиками та контролю, яка включає контроль на рівні отримувача; уникнення конфлікту інтересів; адекватні журнали аудиту та цілісність даних у системах даних; процедури моніторингу ефективності та ефективності; процедури подальших дій щодо виявлених недоліків внутрішнього контролю та винятків; періодична оцінка належного функціонування системи внутрішнього контролю.

Окремо акцентується увага на необхідності врахування таких складових у функціонуванні ефективного внутрішнього контролю: впровадження відповідної стратегії управління ризиками та контролю, координованої відповідними учасниками ланцюжка контролю; доступність для всіх відповідних учасників ланцюга контролю результатів проведеного контролю; довіра, у відповідних випадках, до декларацій керівництва партнерів із впровадження та до незалежних аудиторських висновків, за умови, що якість основної роботи є адекватною та прийнятною та що вона виконана відповідно до узгоджених стандартів; своєчасне застосування коригувальних заходів, включаючи, у відповідних випадках, переконливі покарання; чітке та недвозначне законодавство, що лежить в основі відповідної політики, включаючи основні акти щодо елементів внутрішнього контролю; усунення множинного контролю; покращення співвідношення витрат і вигоди від контролю.

Принципи управління як важливі принцип бюджетного процесу

розпоршені між іншими принципами бюджетної системи України в Бюджетному кодексі України [1] (серед яких виділено такі, як принцип єдності бюджетної системи України; принцип збалансованості; принцип самостійності; принцип повноти; принцип обґрунтованості; принцип ефективності та результативності; принцип субсидіарності; принцип цільового використання бюджетних коштів; принцип справедливості і неупередженості; принцип публічності та прозорості) і варто перейняти досвід ЄС щодо його чіткого виокремлення і введення єдиного принципу «надійного фінансового управління». Логіка цієї пропозиції полягає в тому, що варто робити акцент саме на управлінні державними та місцевими фінансами або на бюджетному менеджменті на державному та місцевому рівнях. Адже сама по собі бюджетна система функціонувати не може, важливим є надійне фінансове управління бюджетною системою. В контексті цього, наприклад, варто зауважити, що питання контролю та аудиту в Бюджетному кодексі України розглядаються лише з точки зору висвітлення суб'єктів контролю та їх повноважень, а також об'єктів. З іншого боку, недоліком Фінансового регламенту є те, що в тлумаченні принципу надійного фінансового менеджменту акцент робиться на загальних правилах управління, а не на конкретних вимогах економічного розвитку. Тому вводячи цей принцип – принцип надійного фінансового управління за досвідом ЄС – варто відійти від загальних правил менеджменту, а конкретизувати їх в контексті управління саме бюджетною системою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бюджетний кодекс України (зі змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 20.09.2023).
2. European Commission, Directorate-General for Budget. Financial regulation applicable to the general budget of the Union : July 2018, Publications Office. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2761/816722> (дата звернення 20.09.2023).

Напрям № 13**Сучасні проблеми та перспективи обліку, оподаткування, аналізу, аудиту, фінансів, менеджменту, інформаційної економіки*****Олена Дерев'янюк****докторка економічних наук, професорка, професорка кафедри економіки, обліку та фінансів Інституту післядипломної освіти Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна****Євген Смирнов****пост-аспірант кафедри бізнес-економіки та підприємництва Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна***ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСПІШНОСТІ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ НА ЗАСАДАХ
КОНЦЕПЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ АМБІДЕКСТРІЇ**

Протягом останніх двох десятиліть відбулися тиктанічні зрушення в економічній діяльності суб'єктів господарювання, що пов'язані з цифровізацією, глобалізацією та великими обсягами імпаکت інвестицій. Такі зміни вийшли за межі підприємств і сформували соціоекономічну динаміку, у якій бізнес, громадянське суспільство та держава мають працювати на принципово нових засадах з метою забезпечення інклюзивності та стійкості суспільного простору. І це не є тезами, що лунають на трендових майданчиках або публікують глянцевої книжки. Це вже стало реальністю для компаній, які орієнтовані на стійке економічне зростання, а не короткострокові ефекти, які можуть бути зумовлені великою кількістю комбінацій ситуативних факторів.

Науковці та експерти практики наголошують на тому, що для економічного зростання не має бути жодних обмежень з точки зору використовуваних способів розвитку компанії, порівнюючи це з таким явищем як здатність людини одночасно вільно володіти як правою так і лівою рукою. Таке явище в медицині називається амбідекстрією, а в теорії стратегічного менеджменту розвивається як порівняно новий науковий напрямок, який пов'язаний з організаційною амбідекстрією. Засновиком даного напрямку досліджень вважають Дж. Марча, який в межах досліджень організаційної адаптації виділив дихотомію «дослідження – експлуатація», тобто балансування між збереженням поточної життєздатності та конкурентної стійкості (розвитку) у майбутньому [1]. В теорії стратегічного менеджменту в якості рук розглядається «операційна ефективність» та «стратегічна результативність», а також «швидкість та креативність» і «масштаб і продуктивність».

Слід зазначити, що протягом більше як 20 років досліджень організаційної амбідекстрії, науковці не знайшли спільної позиції до її визначення та однозначності розуміння. Це зумовило те, що на даний момент організаційна амбідекстрія характеризується як «зонтичний термін» [2], зміст якого кожен дослідник інтерпретує по своєму [3]. Так, свого розвитку концепція

організаційної амбідекстрії набула в межах теорій динамічних здатностей [4], відкритих інновацій та еволюційної економіки [5], організаційного навчання [6], бізнес-моделювання [7], ін.

У книзі директора Інституту *BCG* Б. Хендерсена та М. Рівза «Стратегії потрібна стратегія» наголошується на тому, що в сучасному бізнес-середовищі компанія не може виживати або розвиватися, використовуючи лише одну стратегію. В залежності від ситуації, в якій знаходиться компанія одночасно можуть застосовуватися різні стратегії. А їх оригінальна комбінація є організаційною амбідекстрією, тобто здатністю поєднувати різні стратегії. В теорії стратегічного менеджменту, компанії, які поєднують декілька стратегій або бізнес-моделей називаються амбідекстрами.

Ключова ідея розвитку компанії амбідекстра полягає у забезпеченні балансування між її операційною та фінансовою ефективністю і стратегічною результативністю. Характеризуючи стратегічну результативність розвитку бізнесу, слід зазначити, що вона визначається організаційною здатністю реагувати на високу швидкість появи нових можливостей та загроз, а також встановлення контролю на її проникнення на ринки. Варто враховувати той факт, що постійно зростає швидкість проникнення технологій в усі аспекти життєдіяльності людини, особливо у сферу бізнесу. Так, якщо з моменту створення авто та до його масового використання пройшло майже 50 років, то з планшетом цей термін скоротився до 3.

Бізнес-амбідекстри характеризуються здатністю бути одночасно інноваційними, гнучкими, швидко реагувати на будь-які зміни та/або загрози (виклики) зовнішнього середовища і одночасно зберігати операційну ефективність та високий рівень організаційної продуктивності. Вони мають характеризуватися як: *глобальні*, але не стільки з точки зору географічного масштабу, скільки в аспекті ландшафту ідей і розробок; *відкриті*, тобто такі, що вибудовують відносини із зовнішніми акторами, використовують ресурси партнерських мереж, можуть представляти не тільки фінансовий інтерес для зовнішнього кола стейкхолдерів; такі, що здатні вибудовувати *партнерські* відносини підприємницького типу, тобто стимулювати розвиток інтре- та антрепренерства; організації, що побудовані за *мережевим*, а не ієрархічним принципом, що максимально сприяє розвитку колективного креативного мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. March J.G. Exploration and Exploitation in Organizational Learning. *Organization Science*. 1991. Vol. 2. Is. 1. P. 71–87.
2. Turner, N., Swart, J., Maylor, H. Mechanisms for managing ambidexterity: a review and research agenda. *IJMR*. 2013. Rev. 15. Pp. 317–332.
3. Tushman, M.L., O'Reilly, C.A. Ambidextrous organizations: Managing evolutionary and revolutionary change. *California Management Review*. 1996. № 38(4). Pp. 7–30.

4. Úbeda-García M., Claver-Cortés E., Marco-Lajara B., Zaragoza-Sáez P. Toward a Dynamic Construction of Organizational Ambidexterity: Exploring the Synergies between Structural Differentiation, Organizational Context, and Interorganizational Relations. *Journal of Business Research*. 2020. Vol. 112. P. 363–372.

5. Wilden R., Hohberger J., Devinney T.M., Lavie D. Revisiting James March (1991): Whither Exploration and Exploitation? *Strategic Organization*. 2018. Vol. 16. Is. 3. P. 352–369.

6. Greve H.R. Learning Theory: The Pandemic Research Challenge. *Journal of Management Studies*. 2020. Vol. 57. Is. 8. P. 1759–1762.

7. Denning S. How A New Kind Of Business Model Creates Digital Winners. URL: <https://www.forbes.com/sites/stevedenning/2022/08/09/how-a-new-kind-of-business-model-created-digital-winners/?sh=41f45c376fc0> (дата звернення: 01.09.2022).

Алла Лисенко

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Сергій Акімов

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «Доктор філософії» в галузі знань 07 - Управління та адміністрування за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Юрій Чадай

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «Доктор філософії» в галузі знань 07 - Управління та адміністрування за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

В Україні сільське господарство є базовою галуззю, яка забезпечує ефективний розвиток національної економіки та її входження у світовий економічний простір. Важливими компонентами, які сприяють ефективному розвитку аграрного виробництва, є «сприятливі природно-кліматичні умови, якісні ґрунти, землеробські навички населення, зручне економіко-географічне розташування у поєднанні з адекватними заходами прямої й непрямой державної підтримки» [1, с. 145]. Водночас, ефективний розвиток сільськогосподарського виробництва не можливий без раціонального підбору галузей та видів продукції з урахуванням особливостей конкретного суб'єкта господарювання, розміщеного на певній території.

Раціональний підбір галузей та видів продукції забезпечується спеціалізацією виробництва, яка є важливою формою суспільного поділу праці та результатом безперервного розвитку продуктивних сил. Зокрема, розміщення та спеціалізація сільськогосподарського виробництва є взаємопов'язаними формами суспільного поділу праці, перша складова з яких (розміщення виробництва) характеризує такий поділ кількісно, а друга (спеціалізація) - якісно.

Спеціалізація сільськогосподарського виробництва дає загальне уявлення про головні, додаткові та підсобні галузі, які функціонують у рамках конкретного суб'єкта господарювання, рівень їх розвитку, роль та значення у формуванні основних узагальнюючих показників, які комплексно характеризують його фінансово-господарську діяльність.

Головні галузі займають найбільш вагомую частку в обсязі товарної продукції. Так, на думку Рогач С. М., Суліми Н. М., Гуцул Т. А. та Яреми Л. В.

питома вага головної галузі в структурі доходу від реалізації повинна становити понад 20 % [2, с. 154].

На частку додаткових галузей припадає менший відсоток у вартості товарної продукції порівняно з основною галуззю. Такі галузі забезпечують належні умови для розвитку основної галузі та сприяють більш раціональному використанню наявних ресурсів.

До переліку підсобних належать галузі несільськогосподарського виробництва, створені для обслуговування головних, додаткових галузей та з метою задоволення потреб споживачів. Такі галузі сприяють як більш ефективному використанню ресурсів, так і вирішенню соціально-економічних проблем.

Таким чином, в узагальненому форматі під спеціалізацією доцільно розуміти відособлення певних галузей або суб'єктів господарювання для виробництва певних видів продукції.

Розглянемо існуючі підходи науковців до визначення суті поняття «спеціалізація сільськогосподарського виробництва» (таблиця 1).

Таблиця 1

Підходи науковців до визначення суті поняття «спеціалізація сільськогосподарського виробництва»

Автори	Сутність поняття «спеціалізація сільськогосподарського виробництва»
Беженар І. М.	«Спеціалізація відбиває якісний бік суспільного поділу праці і вказує, виробництво яких саме видів продукції є переважаючим на даній території. Це - ефективна форма організації сільського господарства, яка дає можливість зосередити виробництво певних видів продукції на окремих територіях і підприємствах й отримати завдяки цьому кращі результати господарської діяльності» [3, с. 128].
Петрига О. М., Яворська Т. І., Прус Ю. О.	«Спеціалізація сільськогосподарського виробництва - це переважний розвиток виробництва одного або кількох видів продукції в окремих регіонах, підприємствах чи їх підрозділах. Вона характеризується переважним розвитком тих галузей сільського господарства, які в даних умовах забезпечують підвищення ефективності виробництва продукції і вимагає зосередження засобів виробництва та робочої сили для організації розвитку виробництва продукції цих галузей. Економічна сутність спеціалізації виробництва проявляється в обмеженні номенклатури і асортименту продукції, яка виробляється на підприємстві» [4, с. 188].
Рогач С. М., Суліма Н. М., Гуцул Т. А., Ярема Л. В.	«Спеціалізація сільськогосподарського виробництва - це переважний розвиток однієї або кількох галузей у виробництві товарної продукції в окремих підприємствах і регіонах (районах, областях, природно-економічних зонах)» [2, с. 150].

Джерело: узагальнено авторами на підставі [2-4]

Отже, спеціалізація сільськогосподарського виробництва є формою організації аграрного виробництва, спрямованою на зосередженні засобів, предметів праці, трудових та фінансових ресурсів на рівні як окремого суб'єкта господарювання, так і певної території для виробництва окремих видів продукції й отримання завдяки цьому кращих результатів господарської діяльності.

Існують різні форми спеціалізації підприємств. Так, Петрига О. М., Яворська Т. І. та Прус Ю. О. виділяють: предметну, подетальну, технологічну (постадійну), функціональну спеціалізацію (на думку науковців, у практиці сільськогосподарського виробництва ці форми спеціалізації переплітаються одна з одною та проявляються в таких видах, як зональна, внутрішньогалузева, господарська, внутрішньогосподарська спеціалізація); в залежності від рівня спеціалізації аграрних формувань, кількості та співвідношення основних та додаткових галузей - вузькоспеціалізовані, глибоко спеціалізовані, спеціалізовані підприємства та суб'єкти господарювання з комбінованою спеціалізацією [4, с. 188-190].

Рогач С. М., Суліма Н. М., Гуцул Т. А. та Ярема Л. В. виокремлюють наступні форми спеціалізації сільськогосподарських підприємств: залежно від об'єкта спеціалізації - територіальну (у тому числі зональну, мікрозональну, обласну, районну), спеціалізацію аграрних підприємств, внутрішньогосподарську спеціалізацію; виходячи з технологічного принципу виробництва продукції - галузеву та внутрішньогалузеву (у тому числі якісно багаторівневу та постадійну). Зазначені науковці стверджують, що глибоко спеціалізовані господарства мають одну головну галузь, яка забезпечує більше 50 % надходжень від реалізації продукції, а також 3-4 додаткові галузі. У спеціалізованих господарствах виокремлюють дві головні галузі, на частку яких в доході від реалізації продукції припадає 60-70%, та 3-4 додаткові галузі. В господарствах комбінованої спеціалізації виділяють три головні галузі, які сумарно забезпечують більше 75 % надходжень від реалізації продукції, а також 3-4 додаткові галузі [2, с. 150-155].

Для того, щоб урахувати ступінь розвитку товарних галузей у рамках конкретного суб'єкта господарювання, визначають коефіцієнт зосередження товарного виробництва (K_3):

$$K_3 = \frac{100}{\sum_{i=1}^n P_{\theta_i} (2N_i - 1)},$$

де P_{θ_i} - питома вага i -ї галузі в структурі товарної продукції, %;

N_i - порядковий номер i -ї галузі в ранжованому ряді, побудованому за спадною ознакою.

Суб'єкт господарювання вважається багатогалузевим, коли значення K_3 не перевищує 0,20. Слабким є рівень спеціалізації, при якому K_3 знаходиться в межах 0,21-0,30, середнім - 0,31-0,40, вищим за середній - 0,41-0,50, високим - 0,51-0,60, поглибленим - понад 0,60 [2, с. 155-156].

Спеціалізація сільськогосподарського виробництва тісно пов'язана з кооперацією та концентрацією. Результатом такого взаємозв'язку є суспільна комбінація праці, об'єднання суб'єктів господарювання для виконання певних

виробничих операцій, придбання техніки та обладнання, удосконалення системи збуту продукції і т. ін.

Слід зазначити, що в Україні поряд з великими аграрними формуваннями функціонують середні за розміром та малі підприємницькі структури. Обираючи напрям спеціалізації, власники та система менеджменту аграрних формувань далеко не завжди керуються науково обґрунтованими рекомендаціями, натомість ключовим є прагнення максимізувати прибуток, зосереджуючись на виробництві високорентабельних видів продукції без дотримання сівозмін, що значно виснажує сільськогосподарські угіддя та, зокрема, погіршує якість ріллі.

Вважаємо, що при формуванні спеціалізації суб'єкта господарювання в сфері сільськогосподарського виробництва слід враховувати: природно-кліматичні умови, а також відповідність основної діяльності суб'єкта господарювання його ключовим цілям, місії та стратегії; необхідність забезпечення раціонального користування ресурсами й дотримання екологічної безпеки, відповідність програмам регіонального та загальнодержавного економічного розвитку; відповідність структури аграрного виробництва науково обґрунтованим рекомендаціям та ринковій кон'юктурі.

Як свідчать світові тенденції та досвід господарювання, саме спеціалізовані на виробництві певних видів продукції суб'єкти господарювання мають змогу належним чином здійснювати контроль якості продукції, обирати оптимальні канали продажу, вдосконалювати матеріально-технічну базу, що забезпечує у поєднанні з кооперацією та концентрацією сільськогосподарського виробництва його високу економічну ефективність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лисенко А. М. Проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва та перспективні напрями використання аграрного потенціалу регіону. *Кіровоградщина – 2025: пріоритети і можливості розвитку: збірник тез доповідей науково-практичної конференції, 7 червня 2017 р.*, м. Кропивницький. - Кропивницький: «Ексклюзив-систем». С. 145-148.

2. Економіка сільського господарства: навчальний посібник / С. М. Рогач, Н. М. Суліма, Т. А. Гуцул, Л. В. Ярема. Київ: ЦП «Компринт», 2018. 517 с.

3. Беженар І. М. Стан розвитку спеціалізації в аграрних підприємницьких структурах. Глобальні та національні проблеми економіки: Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського. Вип. 10, 2016. С. 128-133.

4. Економіка аграрного підприємства: навчальний посібник / О. М. Петрига, Т. І. Яворська, Ю. О. Прус; за ред. О. М. Петриги, Т. І. Яворської. - Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2016. 498 с.

Оксана Орлик

*судова експертка з контролю якості та метрологічного забезпечення
Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України, м. Кропивницький, Україна*

Олег Фефелов

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 071
«Облік і оподаткування» освітньо-наукової програми «Облік і оподаткування»,
Центральноукраїнського національного технічного університету, м.
Кропивницький, Україна*

Заріна Токманьова

*завідувачка сектору технічної експертизи документів Донецького науково-
дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,
м. Кропивницький, Україна*

ЕВОЛЮЦІЯ МЕХАНІЗМУ ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Механізм оподаткування сільськогосподарських підприємств відрізняється від оподаткування будь-яких підприємств інших сфер діяльності та має свою специфіку. Відповідно до чинного законодавства України, а саме Податкового Кодексу України (ПКУ) [2], вітчизняні сільськогосподарські підприємства мають право обирати одну з двох передбачених для оподаткування їхньої діяльності систем оподаткування:

- загальну систему оподаткування (базується на сплаті податку на прибуток);
- спрощену систему оподаткування (базується на сплаті єдиного податку четвертої групи).

На вибір тої чи іншої системи оподаткування сільськогосподарських підприємств впливають спеціалізація їхньої діяльності, організаційна структура виробництва, розмір підприємства, обсяги виробництва. Не слід применшувати вплив і таких факторів, як наявність земельних угідь, забезпеченість трудовими ресурсами, обсяг наявного капіталу підприємства. Таким чином, вибір однієї з двох систем оподаткування, який здійснюється на основі податкового законодавства, повинен враховувати всі особливості діяльності сільськогосподарських підприємств.

Досліджуючи еволюцію розвитку механізму оподаткування сільськогосподарських підприємств України, нами було визначено три найбільш значимих етапи, які характеризують трансформаційні зміни.

Перший етап розвитку механізму оподаткування сільськогосподарських підприємств припадає на період 1991-1998 рр., коли відбувалося формування основ системи оподаткування. В цей час до податкової системи України були введені ПДВ та податок на прибуток. ПДВ сільськогосподарськими

підприємствами сплачувався на загальних підставах. Податок на прибуток в період 1991-1996 рр. справлявся лише з прибутку від реалізації несільськогосподарської продукції за диференційованими ставками (від 18% до 30%), проте у 1997-1998 рр. податок на прибуток із сільськогосподарських підприємств почав справлятися на загальних підставах за ставкою 30%. Впродовж 1997 – 1998 рр. реалізація чинної на той час податкової політики та застосування системи оподаткування для сільськогосподарських підприємств, яка не мала відмінностей від інших сфер діяльності, призвела до значного податкового навантаження на суб'єктів аграрного бізнесу що, у свою чергу, неминуче призвело до зниження ефективності їх діяльності, а аграрну сферу поглинула економічна криза. Рівень рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств у цей період часу мав від'ємні значення (рис. 1).

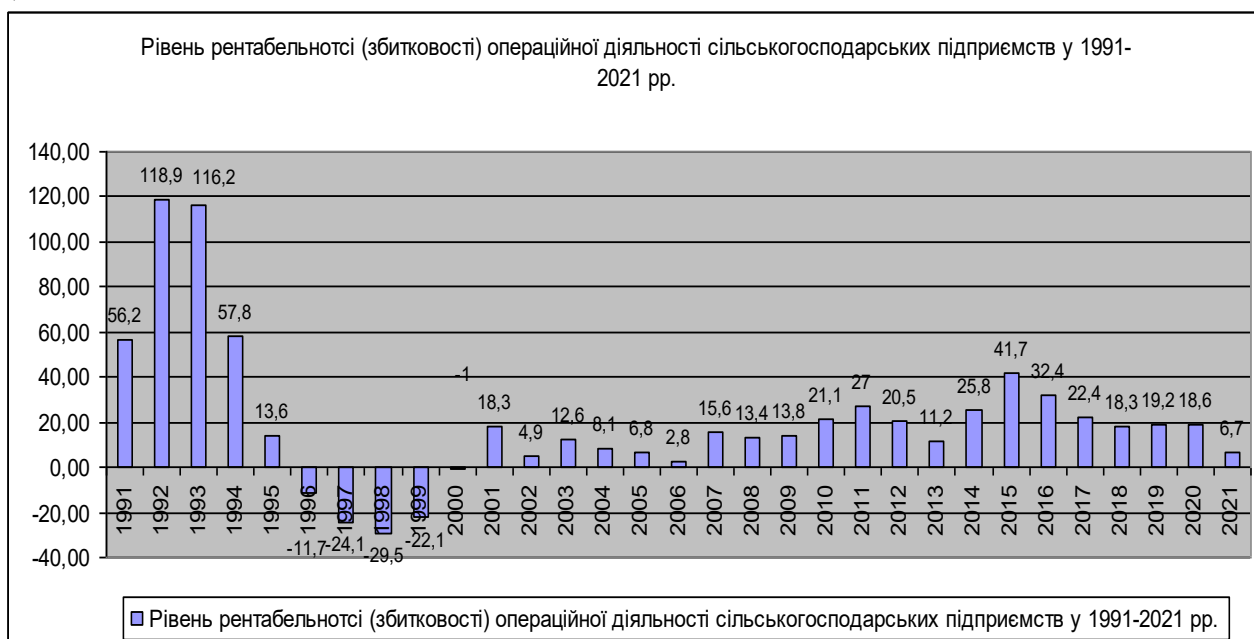


Рис. 1. Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності сільськогосподарських підприємств у 1991-2021 р. [3]

Держава мала здійснити невідкладні заходи, пов'язані із виводом із кризи аграрного сектора та розробити таку політику державного регулювання і розвитку сільськогосподарських підприємств, яка б включала дієві чинники підвищення ефективності їх діяльності та подальшого розвитку. Таким чинником фіскальної дії було введення фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП – заміняв собою цілий ряд інших податків і зборів, справлявся з одиниці земельної площі, ставка визначалася залежно від виду земельних угідь) і спеціального режиму оподаткування ПДВ, що започаткувало розвиток другого етапу трансформаційних змін механізму оподаткування для сільськогосподарських підприємств. Така практика мала досить позитивні результати – впродовж 2001–2014 рр. значення показників рентабельності поступово зростає та досягає прийнятних значень (рис. 1).

Третій етап розвитку механізму оподаткування для сільськогосподарських підприємств бере свій початок з 2015 р. В цей час було скасовано ФСП та введено четверту групу платників єдиного податку. Починаючи з 2016 р., відбувалося поступове підвищення ставок оподаткування єдиним податком та відміна спеціального режиму оподаткування ПДВ. Слід зазначити, що суттєвого впливу на показники рівня рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств такі зміни не мали, хоча необхідно констатувати той факт, що починаючи із 2015 р., коли рівень рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств складав 41,4%, його значення поступово з кожним роком знижувалося й досягло значення 18,6% - у 2020 р., та 6,7% - у 2021 р. (рис. 1). Це дає можливість зробити висновок про більш-менш комфортний режим оподаткування для сільськогосподарських підприємств, хоча, враховуючи тенденцію спадаючих показників рентабельності, потребує перегляду та удосконалення.

Нині більшість сільськогосподарських підприємств з метою оподаткування своєї діяльності застосовують спрощену систему оподаткування, як базується на сплаті єдиного податку 4-ї групи.

Запровадження та застосування спрощеної системи оподаткування для суб'єктів аграрного бізнесу внесло в діяльність платників податків декілька суттєвих моментів:

1. Значно знизилась кількість податків, які сплачуються до бюджету. Платники єдиного податку 4-ї групи звільняються від сплати деяких загальнодержавних податків і зборів та місцевих податків, так як сплачуються в рахунок єдиного податку.

2. Спрощена процедура розрахунку. Сума податку може бути розрахована прямим множенням площі сільськогосподарських угідь на ставку податку, що значно спрощує процедуру ведення податкового обліку і складання податкової звітності.

3. Знижено податковий тиск. Суми податку, які підлягають сплаті в бюджет напряму не залежать від фінансово – економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств.

Проте, можна визначити і низку недоліків, які характерні для спрощеної системи оподаткування сільськогосподарських підприємств: «не виконується регулююча функція податку внаслідок відсутності диференціації в оподаткуванні; методика розрахунку єдиного податку 4 групи базується на застарілій базі нормативної грошової оцінки земельних угідь, що проявляється у відсутності мотивації до збереження та покращення якості ґрунтів; не враховуються фінансові результати діяльності платника податку, податок сплачується у фіксованій сумі за будь-яких обставин» [1, с. 63].

Таким чином, діючий механізм оподаткування для сільськогосподарських підприємств не в повній мірі враховує інтереси всіх сторін. Складно не погодитися із думкою Г. Черевко та А. Колодій про те, що «розвиток агрохолдингів і масштабів їх господарювання на селі внаслідок об'єктивно вищої конкурентоспроможності «вибиває» з економічної сфери інші форми

економічної активності на селі, особливо зі сфери сільськогосподарського виробництва» [5]. Тому можна висловити припущення, що великі сільськогосподарські підприємства застосовуючи спрощену систему оподаткування на цілком законних підставах наращують прибутки (оскільки не прибуток є об'єктом оподаткування) та використовують їх у власних інтересах. Натомість, малі та мікропідприємства аграрного сектора, які є базовими з точки зору становлення й розвитку галузі, в умовах чинної уніфікованої податкової політики, яку продукує держава, об'єктивно не мають шансів на підвищення своєї конкурентоспроможності на ринку.

В таких умовах великі та середні сільськогосподарські підприємства вдало користуються пільговим режимом оподаткуванням й мають можливість додаткового нагромадження коштів через дію послабленого податкового навантаження, наращуючи тим самим свої колосальні прибутки. Як результат, маємо ситуацію, за якої значну частку доходів у вигляді податкових платежів недоотримує бюджетна система України, а малі та мікропідприємства аграрного сектора змушені «виживати» в складному для них конкурентному середовищі. В підтвердження наших припущень, досить слушною є думка Л. Тулуша, який зазначає наступне «запровадження спеціальних податкових режимів відіграло позитивну роль у розвитку аграрного сектора: за рахунок фіскального стимулювання відбувся бурхливий розвиток агротехнологій, суттєво зросли обсяги валової продукції сільського господарства та рентабельність сільгоспдіяльності. Однак ідеологія спеціальних режимів оподаткування сільгоспвиробників у тому вигляді, в якому вони запроваджувалися наприкінці 1990-х рр. в умовах принципово іншого аграрного устрою, вже себе вичерпала [4].

В цілому, узагальнюючи підходи щодо формування складових механізму оподаткування діяльності сільськогосподарських товаровиробників, можемо констатувати, що він базується на визначальних принципах оподаткування та функціях податків, включає альтернативні режими оподаткування та методи, важелі, інструменти і стимули, які закладено в основу оподаткування сільськогосподарських підприємств й застосування яких спрямовано на досягнення визначених державною політикою цілей у аграрному секторі національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Давидов Г. М., Шалімова Н. С., Лисенко А. М., Магопець О. А. Оподаткування та державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників: регіональні пріоритети та євроінтеграційні процеси : *монографія*. Кропивницький : ФОП Александрова М.В., 2017. 208 с.
2. Податковий Кодекс України: Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI (зі змінами і доповненнями). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page35> (дата звернення 07.10.2023).

3. Статистичний щорічник України: збірник (2007-2021 рр.). *Державна служба статистики України* : веб-сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 08.10.2023).
4. Тулуш Л., Малініна Н. Особливості формування системи прямого оподаткування аграрного сектору в розвинутих країнах. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2012. Вип. 1 (6). С. 124–134.
5. Черевко Г., Колодій А. Агрохолдинги в агробізнесі України: шанси і загрози. *Аграрна економіка*. 2012. Т. 5. № 3–4. С. 3–9.

Ольга Пугаченко

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Яна Пильникова

завідувачка сектору автотоварознавчих досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Давид Коява

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, групи 071-22 Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

ЗАВДАННЯ ТА ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Внутрішній контроль – це процес постійного впливу на об'єкти через відстеження відхилень та корекції управлінських рішень задля приведення фактичного стану об'єктів до бажаного [8, с. 13].

В Україні на законодавчому рівні питання організації системи внутрішнього контролю на підприємствах приватного сектору не врегульовано. 24.09.2020 р. на сайті Офіційного інтернет-представництва Президента України «Електронні петиції» було зареєстровано петицію «для внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», а саме – зобов'язати організувати та здійснювати внутрішній контроль ведення бухгалтерського обліку та складення бухгалтерської (фінансової) звітності суб'єктів економічної діяльності, бухгалтерська звітність яких підлягає обов'язковому аудиту згідно Міжнародних стандартів внутрішнього аудиту та моделі COSO 2017» [5]. Проте, дана ініціатива підтримана не була, адже з необхідної кількості у 25 000 підписів було зібрано лише 45.

Система внутрішнього контролю дебіторської заборгованості забезпечить управлінський персонал достовірною, вчасною, максимально повною інформацією про стан, структуру та динаміку відносин з контрагентами і допоможе правильно визначити основні напрямки діяльності та завдання, які постають перед суб'єктом господарювання [3].

Джерелами інформації при внутрішньому контролі дебіторської заборгованості є господарські операції, які відображаються на таких рахунках обліку: 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість й інші необоротні активи»; 34 «Короткострокові векселі одержані»; 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками»; 37 «Розрахунки з різними дебіторами»; 38 «Резерв сумнівних боргів»; 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» (за умови, що підприємство для передоплати не використовує субрахунок 371 «Розрахунки за

виданими авансами»); 64 «Розрахунки за податками й платежами» (за дебетом субрахунків 641 «Розрахунки за податками» і 642 «Розрахунки за обов'язковими платежами»); 65 «Розрахунки за страхуванням», 66 «Розрахунки за виплатами працівникам», 68 «Розрахунки за іншими операціями» тощо. Джерелами додаткової інформації щодо внутрішнього контролю дебіторської заборгованості також є дані з Приміток до фінансової звітності [6].

Для отримання достовірної і повної економічної інформації про діяльність підприємства у цілому та в частині дебіторської заборгованості, необхідно використовувати не лише обліково-економічні дані, а й установчу, технологічну, технічну, конструкторську та іншу документацію. При цьому, робота з усім масивом документів передбачає якісну її організацію, що включає й організацію документообороту.

Метою внутрішнього контролю розрахунків з дебіторами та кредиторами є встановлення повноти, достовірності та своєчасності відображення даних в первинній документації підприємства, облікових регістрах і звітності. Контроль передбачає здійснення перевірки за дотриманням планових показників; налагодження системи спостереження за строками оплати платежів; контроль за виконанням договірних відносин з боку як контрагентів, так і персоналу; виявлення резервів зростання платоспроможності підприємства та контроль за результатами виконання оптимізаційних управлінських рішень [1, с. 313; 2, с. 12-13; 3]. Чакалова Н.С. метою внутрішнього контролю дебіторської заборгованості визначає встановлення доцільності, достовірності, своєчасності, законності здійснених операцій і правильності їх відображення в обліку [9, с. 82].

Акімова Н.С. і Топоркова О.В. завданнями внутрішнього контролю дебіторської заборгованості визначають: підтвердження достовірності внутрішньої інформації про величину дебіторської і кредиторської заборгованості; оцінка ефективності їх використання; виявлення відхилень фактичних показників дебіторської та кредиторської заборгованості від запланованих величин і чинників, що вплинули на ці відхилення; пошук внутрішньогосподарських резервів зростання фінансової стійкості [1, с. 314].

Бурова Т.А. і Волошина В.В. першочерговими завданнями при здійсненні внутрішнього контролю дебіторської заборгованості вважають: необхідність введення структурних підрозділів, які будуть здійснювати контроль за складом та структурою дебіторської заборгованості, строками її погашення; забезпечення юридичної обґрунтованості кожної суми дебіторської заборгованості; моніторинг і діагностика причин виникнення заборгованостей та прорахування їх наслідків; розробка дієвої методики аналізу розрахунків з покупцями, замовниками, іншими дебіторами та розробка робочих документів контролера; активне використання основних форм рефінансування: факторинг, облік векселів, форфейтинг, тощо; які прискорять трансформацію дебіторської заборгованості у грошові кошти [2, с. 13-14].

Москалюк Г.О. наголошує, що першочерговими завданнями при здійсненні контролю дебіторської і кредиторської заборгованостей є: забезпечення юридичної обґрунтованості кожної суми дебіторської та кредиторської заборгованості; вивчення причин виникнення заборгованостей та

прорахування їх наслідків; здійснення заходів щодо стягнення дебіторської заборгованості та з'ясування існування реальної можливості погашення кредиторської заборгованості; регулярне проведення інвентаризацій розрахунків на підприємстві та контроль за строком позовної давності [3].

Наумова Т.А., Бойченко Н.В. і Нестеренко І.В. вказують, що завдання контролю дебіторської заборгованості є такими: установлення реальності дебіторської та простроченої (за якою минув строк позовної давності) заборгованостей; перевірка правильності списання заборгованості, строк позовної давності якої минув; перевірка достовірності відображення в обліку дебіторської заборгованості залежно від прийнятого методу визначення реалізації; перевірка правильності та обґрунтованості списання заборгованості; дослідження правильності оформлення і відображення в обліку заборгованості за виданими авансами, пред'явленими претензіями [4, с. 41].

Чакалова Н.С. декларує такі завдання проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості, як: перевірити стан операцій аналітичного та синтетичного обліку дебіторської заборгованості, які здійснювало підприємство за період, що перевіряється; виконати перевірку правильності, повноти та своєчасності складання супровідної документації щодо операцій з дебіторами відповідно до нормативних вимог [9, с. 82].

На наш погляд, основними завданнями при здійсненні внутрішнього контролю дебіторської заборгованості є:

- дослідження причин виникнення заборгованостей дебіторів;
- визначення і прорахування можливих фінансових наслідків виникнення й існування дебіторської заборгованості;
- забезпечення юридичної обґрунтованості на договірному і законодавчому рівні кожної із сум дебіторської заборгованості;
- регулярне проведення планових і раптових інвентаризацій розрахунків із дебіторами;
- контроль строків погашення, прострочення та позовної давності за усіма видами заборгованостей;
- виявлення фактів існування реальної можливості стягнення дебіторської заборгованості та здійснення дієвих заходів щодо цього тощо.

Документальне забезпечення будь-якого процесу має надзвичайно важливе значення, адже, у підсумку, саме документи є підставою для підтвердження фактів і мають доказову силу. Особливо важливо це розуміти при організації внутрішнього контролю, адже підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є саме первинні документи. Для контролю та впорядкування оброблення даних на підставі первинних документів можуть складатися зведені облікові документи. Інформація, що міститься у прийнятих до обліку первинних документах, систематизується на рахунках бухгалтерського обліку в регістрах синтетичного й аналітичного обліку та узагальнюється у звітності. Тобто, саме первинні документи (документи, які містять відомості про господарську операцію), є першоджерелом, основою всього уявлення про діяльність підприємства, формують його репутацію та діловий імідж і, як правило, підвищують інвестиційну привабливість [7]. Все це підтверджує

важливість і необхідність введення ще одного надзвичайно важливого напрямку внутрішнього контролю дебіторської заборгованості – контрольно-перевірочних дій порядку документального забезпечення розрахунків із дебіторами та перевірку організації їх документообороту.

Отже, неврегулювання особливостей функціонування системи внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на законодавчому рівні в цілому та у частині чіткого встановлення його мети, завдань й джерел інформації, є суттєвим недоліком, а тому, виникає необхідність подальшої розробки напрямків розвитку внутрішнього контролю на теоретичному і практичному рівнях та вдосконалення засобів для якісної організації його системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акімова Н.С., Топоркова О.В. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості. *Бізнес Інформ*. 2017. № 11. С. 312-317
2. Бурова Т.А., Волошина В.В. Проблеми та перспективи розвитку системи внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на підприємствах. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Економічні науки*. 2014. Вип. 5.3. С. 11-15
3. Москалюк Г.О. Система внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості: напрямки удосконалення і розвитку. *Ефективна економіка*. 2013. № 3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1899> (дата звернення: 14.04.2022)
4. Наумова Т.А., Бойченко Н.В., Нестеренко І.В. Методичні аспекти внутрішнього контролю дебіторської заборгованості торговельних підприємств. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. у 2-х ч. Ч. 1*. 2013. Вип. 1 (17). С. 39-46.
5. Офіційне інтернет-представництво Президента України «Електронні петиції». URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/106014> (дата звернення: 10.10.2023).
6. Пугаченко О.Б., Зарудна Н.Я. Внутрішній контроль порядку відображення в обліку дебіторської заборгованості. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-73>
7. Пугаченко О.Б., Зарудна Н.Я., Кундеус О.М. Визначення терміну «документооборот» у законодавчих актах і літературних джерелах. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-47-57 (дата звернення: 11.10.2023).
8. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. Внутрішній контроль процесів матеріального забезпечення в системі управління підприємством: Монографія / за ред. Г.М. Давидова. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 200 с.
9. Чакалова Н.С. Розробка робочих документів для проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на промислових підприємствах. *Агросвіт*. 2018. № 22. С. 81-90.

Тетяна Фоміна

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Ольга Мусієнко

судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Богдан Бубнов

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 071 «Облік і оподаткування» Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА СПОСОБИ ЗДІЙСНЕННЯ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Необхідність та стабілізація фінансової системи, забезпечення стійкого надходження бюджетних доходів, дотримання податкової дисципліни як умови якісного виконання фізичними та юридичними особами зобов'язань перед державою, а також існування тіньової економіки в Україні обумовили створення особливого напрямку державного фінансового контролю – податкового контролю.

Використовуючи прийоми, методи та інструменти податкового контролю контролюючі органи можуть здійснювати превентивний вплив на негативні наслідки тіньової економіки. Проте наступний податковий контроль, який проводиться у формі податкових перевірок, також виступає дієвим інструментом боротьби з тіньовими схемами. З цього випливає надзвичайна доречність, нагальність та необхідність податкового контролю, особливо на сучасному етапі розвитку економіки України та реформування податкової системи [2].

Податковий контроль – система заходів, що вживаються контролюючими органами з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки, проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи [1].

Податковий контроль в Україні базується на використанні загальноправових принципах (передбачені Конституцією України), спеціальних принципах здійснення податкового контролю, спеціальних принципах організації податкового контролю (передбачені Конституцією України та Податковим кодексом України). Система принципів податкового контролю в Україні нами згрупована і представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

Принципи здійснення податкового контролю в Україні

Загальноправові (конституційні) принципи	Спеціальні принципи здійснення податкового контролю	Спеціальні принципи організації податкового контролю
Законність	Безоплатність	Дотримання процесуальної форми
Юридична рівність	Правомочність	Презумпція невинуватості
Дотримання прав людини і громадянина	Системність	Дотримання податкової таємниці
Гласність	Професіоналізм	Недопущення заподіяння шкоди платнику податків
Відповідальність	Визначеність перемету контролю	Незалежність контролюючих органів
Звітність громадян перед державою про майно і отримані доходи	Координація і взаємодія органів контролю	Збалансованість контрольних дій
	Планомірність, превентивність	Документальне оформлення результатів
	Об'єктивність і достовірність	Єдиний підхід

Визначені принципів регламентують та забезпечують ефективне функціонування системи податкового контролю.

У світовій практиці є ряд способів організації практичної діяльності податкових органів. Способи здійснення податкового контролю в Україні регламентовано Податковим кодексом і узагальнено у таблиці 2.

Таблиця 2

Способи здійснення податкового контролю в Україні

Способи здійснення	Зміст способу
Ведення обліку платників податків	Ведеться з метою створення умов для здійснення контролю за правильністю нарахування, своєчасністю і повнотою сплати податків, фінансових санкцій, дотримання податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи
Інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючих органів	Комплекс заходів, що координується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, щодо збору, опрацювання та використання інформації, необхідної для виконання покладених на контролюючі органи функцій
Перевірки та звірки (у т.ч. перевірки щодо дотримання законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, у порядку, встановленому законами України, що регулюють відповідну сферу правовідносин)	Камеральні, документальні (планові або позапланові; виїзні або невиїзні), фактичні перевірки
Моніторинг контрольованих операцій	Встановлення відповідності умов

Способи здійснення	Зміст способу
та опитування посадових, уповноважених осіб та/або працівників платника податків	контрольованих операцій принципу «витягнутої руки», виявлення потенційних ризиків трансфертного ціноутворення, проведення аналізу ризиків заниження платником податків податкових зобов'язань, а також забезпечення контролю за своєчасністю та повнотою подання звітів про контрольовані операції та документації з трансфертного ціноутворення

*Складено на основі [1]

Одним із найефективніших способів податкового контролю є податкові перевірки. У статті 75 ПКУ передбачено, що контролюючі органи мають право проводити камеральні, документальні (планові або позапланові; виїзні або невиїзні) та фактичні перевірки, які схематично представлено на рис. 1.

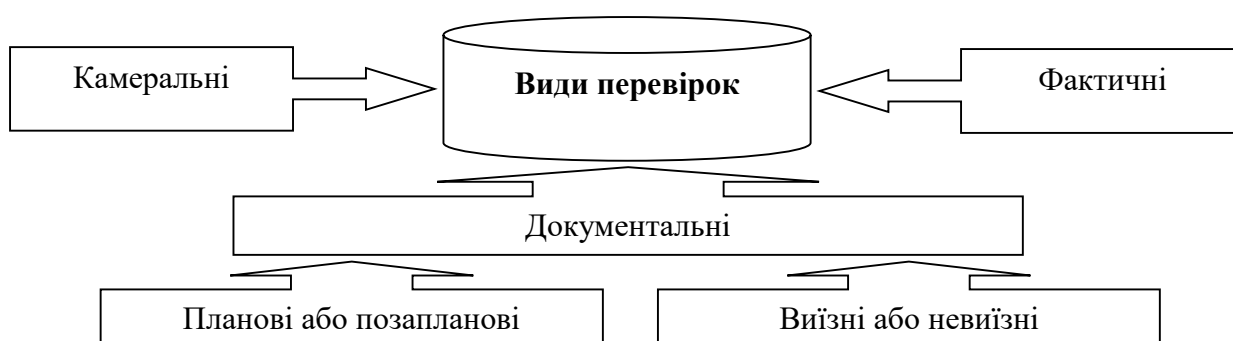


Рис. 1. Види податкових перевірок в Україні [3, с. 29]

Камеральною вважається перевірка, яка проводиться у приміщенні контролюючого органу виключно на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях (розрахунках) платника податків та даних системи електронного адміністрування податку на додану вартість (даних центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, в якому відкриваються рахунки платників у системі електронного адміністрування податку на додану вартість, даних Єдиного реєстру податкових накладних та даних митних декларацій), а також даних Єдиного реєстру акцизних накладних та даних системи електронного адміністрування реалізації пального та спирту етилового тощо.

Документальною перевіркою вважається перевірка, предметом якої є своєчасність, достовірність, повнота нарахування та сплати усіх передбачених Податковим кодексом України податків та зборів, а також дотримання валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, дотримання законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами) та яка проводиться на підставі податкових декларацій (розрахунків), фінансової, статистичної та іншої звітності, реєстрів податкового та бухгалтерського обліку, ведення яких передбачено законом, первинних

документів, які використовуються в бухгалтерському та податковому обліку і пов'язані з нарахуванням і сплатою податків та зборів, виконанням вимог іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, а також отриманих в установленому законодавством порядку контролюючим органом документів та податкової інформації, у тому числі за результатами перевірок інших платників податків. Документальна планова перевірка проводиться відповідно до плану-графіка перевірок. Документальна позапланова перевірка не передбачається у плані роботи контролюючого органу і проводиться за наявності підстав, визначених Податковим кодексом України.

Фактичною вважається перевірка, що здійснюється за місцем фактичного провадження платником податків діяльності, розташування господарських або інших об'єктів права власності такого платника. Така перевірка здійснюється контролюючим органом щодо дотримання норм законодавства з питань регулювання обігу готівки, порядку здійснення платниками податків розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності ліцензій, свідоцтв, у тому числі про виробництво та обіг підакцизних товарів, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами).

На період дії воєнного стану в Україні використання деяких способів здійснення податкового контролю є обмеженим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://cutt.ly/vwmRxeSY> (дата звернення: 11.10.2023)
2. Пугаченко О.Б., Фоміна Т.В. Податковий контроль як інструмент запобігання тіньовій економіці. *Стратегічні пріоритети детінізації України у системі економічної безпеки: макро та мікро вимір : Монографія* ; За ред. Черевка О.В. Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А., 2014. С. 259-280, С. 436-441
3. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. Організація і методика податкових перевірок : навчальний посібник. Дніпро: Середняк Т.К., 2020. 292 с.

Тетяна Фоміна

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Віталій Чумак

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, групи 071-22 Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Ольга Ткаченко

судова експертка сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Внутрішній контроль – це процес постійного впливу на об’єкти через відстеження відхилень та корекції управлінських рішень задля приведення фактичного стану об’єктів до бажаного [5, с. 13].

Ефективна система внутрішнього контролю дозволяє керівництву впевнитись, що діяльність підприємства знаходиться у відповідності з вимогами чинного законодавства, затвердженою обліковою політикою та іншими директивно-нормативними документами, а також внутрішніми регламентами.

Нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований [2]. До нематеріальних активів належать немонетарні активи, які не мають матеріальної форми, можуть бути ідентифіковані та утримуватися підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує 1 рік) для виробництва, торгівлі, адміністративних потреб чи надання в оренду іншим особам.

Нематеріальні активи відображаються у складі необоротних активів за статтею 1000 Балансу (Звіту про фінансовий стан). Для їх обліку використовується рахунок 12 «Нематеріальні активи». За дебетом рахунку 12 «Нематеріальні активи» відображається придбання або отримання в результаті розробки (від інших фізичних або юридичних осіб) нематеріальних активів, які обліковуються за первісною вартістю, та сума дооцінки таких активів, за кредитом – вибуття внаслідок продажу, безоплатної передачі або неможливості отримання підприємством надалі економічних вигод від його використання та сума уцінки нематеріальних активів [1].

Об’єкти внутрішнього контролю нематеріальних активів згруповані у таблиці 1.

Об'єкти внутрішнього контролю нематеріальних активів

Об'єкт	Склад	Рахунок обліку
Права користування природними ресурсами	Права користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище	121
Права користування майном	Права користування майном (право користування земельною ділянкою, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо)	122
Права на комерційні позначення	Права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо)	123
Права на об'єкти промислової власності	Прав на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау тощо)	124
Авторське право та суміжні з ним права	Авторське права та суміжних з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо)	125
Інші нематеріальні активи	Інші нематеріальні активів, якими володіє підприємство (права на здійснення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо)	127

Джерело: складено на основі [1]

Основними завданнями внутрішнього контролю операцій з нематеріальними активами на підприємстві є:

- контроль за дотриманням чинного законодавства щодо операцій з нематеріальними активами;
- перевірка наявності та стану збереження об'єктів нематеріальних активів;
- встановлення правильності віднесення об'єкта до складу нематеріальних активів;
- отримання підтвердження щодо права власності підприємства на певний об'єкт нематеріальних активів;
- перевірка санкціонування операцій з нематеріальними активами;
- перевірка правильності оцінки нематеріальних активів та їх класифікації, а також оцінка можливості отримання в майбутньому економічних вигід від використання нематеріальних активів;
- перевірка правильності та повноти відображення в обліку операцій з нематеріальними активами;
- перевірка відповідності даних первинного обліку даним реєстрів аналітичного та синтетичного обліку в частині обліку операцій з нематеріальними активами;
- перевірка правильності формування даних про накопичену амортизацію

нематеріальних активів;

- перевірка правильності, точності та достовірності інформації про нематеріальні активи, що представлена у фінансовій звітності підприємства [4].

Порядок проведення внутрішнього контролю операцій з нематеріальними активами передбачає здійснення наступних контрольних процедур:

- отримання відомостей з обліку нематеріальних активів та аналіз їх складу (за видами, термінами використання тощо);
- перевірка правильності обліку надходження нематеріальних активів, їх документального оформлення (нематеріальні активи зараховуються до складу таких на підставі актів приймання в міру їх створення або надходження і доведення до стану, в якому вони придатні до використання у запланованих цілях);
- перевірка оцінки нематеріальних активів за фактичною собівартістю їх придбання;
- перевірка правильності обліку вибуття (списання) нематеріальних активів;
- перевірка порядку нарахування амортизації нематеріальних активів;
- перевірка наявності та правильності ведення відокремленого обліку нематеріальних активів, за якими погашення вартості не проводиться (до них відносяться організаційні витрати, які включаються до складу нематеріальних активів у разі визнання їх відповідно до установчих документів внеском учасників до статутного капіталу, товарні знаки тощо);
- перевірка правильності формування вартості закінчених науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт та відображення їх у складі нематеріальних активів;
- перевірка результатів інвентаризації нематеріальних активів;
- перевірка на основі вибірки правильності відображення непрямих податків за придбаними (створеними) нематеріальними активами [4].

Якісно організована система внутрішнього контролю, у т.ч. і нематеріальних активів, дозволяє ефективно розпоряджатись наявними фінансовими, матеріальними і трудовими ресурсами; забезпечувати стійкість, ефективне функціонування і максимально відповідний до поставлених цілей розвиток підприємства; створити адекватну сучасним економічним умовам систему інформаційного забезпечення на всіх рівнях управління, що дозволить своєчасно адаптуватися до змін внутрішнього та зовнішнього середовища; виявляти і мінімізувати фінансові, ділові, репутаційні та внутрішні ризики тощо [3].

Етапи та методичні аспекти внутрішнього контролю нематеріальних активів включають в себе:

- ознайомчий етап, на якому контролер аналізує склад нематеріальних активів. Для цього вивчаються дані первинного обліку, реєстри синтетичного та аналітичного обліку, на підставі чого формується висновок про правильність ідентифікації та класифікації об'єкта як

нематеріального активу. Тут увага має приділятися вивченню договорів, патентів, свідоцтв про реєстрацію права власності та інших документів, що підтверджують право власності підприємства на нематеріальні активи;

- перевірка документального забезпечення обліку операцій з нематеріальними активами;
- перевірка правильності відображення в обліку надходження (створення) нематеріального активу. На даному етапі внутрішній контролер повинен враховувати той факт, що нематеріальні активи можуть бути придбані за плату, отримані безоплатно, отримані у якості внеску до статутного капіталу, а також створені власними силами підприємства чи з залученням сторонніх осіб. Тому внутрішній контролер перевіряє джерела надходження нематеріальних активів шляхом перевірки договорів та первинних документів з метою підтвердження правильності сформованої первісної вартості за ними. На цьому ж етапі перевіряється своєчасність відображення в обліку нематеріальних активів. Для цього необхідно звірити інформацію за первинними документами з даними реєстрів за рахунком 12 «Нематеріальні активи» та 154 «Придбання (створення) нематеріальних активів».
- перевірка правильності нарахування та відображення в обліку нарахування амортизації за нематеріальними активами. На даному етапі перевірки внутрішній контролер особливу увагу звертає увагу на дотримання облікової політики підприємства в частині нарахування амортизації (способи нарахування повинні відповідати вимогам чинного законодавства), правильність встановлення терміну корисного використання об'єкту нематеріальних активів та визначення норми амортизації, правильність розрахунку сум амортизаційних відрахувань;
- перевірка відображення в обліку вибуття нематеріальних активів передбачає аналіз внутрішнім контролером способу вибуття об'єктів нематеріальних активів, підстав для їх списання, а також документального підтвердження таких операцій. Крім того, перевіряється правильність відображення операцій з вибуття нематеріальних активів на рахунках бухгалтерського обліку та точність визначення фінансового результату від вибуття активів.

У даному дослідженні нами було розглянуто лише порядок проведення внутрішнього контролю операцій з нематеріальними активами. Поряд з цим, перевірка інших об'єктів, які відносяться до складу необоротних активів є не менш важливою, а враховуючи їх специфічність – доволі складною та трудомісткою. Тому саме внутрішньому контролю, в частині удосконалення його організації і методики інших об'єктів необоротних активів, буде присвячено наші подальші дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інструкція про застосовування Плану рахунків бухгалтерського обліку, активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і

організацій : Наказ М-ва фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (дата звернення 11.10.2023)

2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : Наказ М-ва фінансів від 18.10.1999 р. № 242. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Text> (дата звернення 11.10.2023)

3. Пугаченко О.Б., Зарудна Н.Я. Внутрішній контроль порядку відображення в обліку дебіторської заборгованості. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-73>

4. Фоміна Т.В. Внутрішній контроль операцій з основними засобами та нематеріальними активами. *Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аудиту та аналізу: теорія, методологія, організація : колективна монографія ; за заг.ред. д.е.н., проф. О.А. Сарапіної, ХНТУ. Херсон. Книжкове видавництво ПП Вишемирський В.С., 2014. 330 с.*

5. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. Внутрішній контроль процесів матеріального забезпечення в системі управління підприємством: Монографія / за ред. Г.М. Давидова. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 200 с.

Наталія Шалімова

*доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету,
Центральноукраїнського національного технічного університету,
м. Кропивницький, Україна*

УМОВИ ВІДМОВИ АУДИТОРОМ ПРОДОВЖУВАТИ ВИКОНАННЯ ЗАВДАННЯ З АУДИТУ ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ АУДИТОРОМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ

Виконуючи завдання з аудиту фінансової звітності, аудитор повинен надати письмовий висновок, який містить думку, що передає отриману впевненість щодо інформації з предмету завдання. Разом з тим, результатом аудиту можна визнати не тільки факт видачі аудиторського звіту певного виду або факт відмови від його видачі, а й таку дію, як припинення аудиторської перевірки, що в принципі неможливо в діяльності органів державного контролю.

Міжнародна концептуальна основа завдань з надання впевненості та Міжнародний стандарт контролю якості 1 «Контроль якості для фірм, що виконують аудити та огляди фінансової звітності, а також інші завдання з надання впевненості і супутні послуги» [2] (МСКЯ 1) не містять конкретного опису умов, при яких аудитор може відмовитися від виконання завдання. В них лише зазначено, що така ситуація може відбуватися, якщо фірма отримує інформацію, яка б змусила її відмовитися від виконання завдання у випадку, коли така інформація була отримана раніше (п.28 МСКЯ 1). Проте така ситуація згадується як можлива у разі порушення політики та процедур незалежності, якщо вживання запобіжних заходів не дає змоги уникнути загрози незалежності чи знизити її до прийняттого рівня або застосування необхідних запобіжних заходів буде неможливим (п.21 «б» МСКЯ 1).

Умови та обставини, при яких аудитор може дійти висновку про неможливість продовження аудиту, містяться в Міжнародних стандартах аудиту [2]: (МСА) 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності» (п. 38, А54), 250 «Розгляд законодавчих та нормативних актів під час аудиту фінансової звітності» (п. 21, А18), 705 «Модифікація думки у звіті незалежного аудитора» (п. 13 «б»), 720 «Відповідальність аудитора щодо іншої інформації в документах, що містять перевірену аудитором фінансову звітність» (п.10).

Виняткові обставини, які можуть виникнути та поставити під сумнів спроможність аудитора продовжувати виконання аудиту, такі: 1) суб'єкт господарювання не вживає відповідних заходів, спрямованих на виявлення шахрайства та які аудитор вважає потрібними за конкретних обставин, навіть якщо шахрайство є несуттєвим для фінансової звітності; 2) розгляд аудитором ризиків суттєвого викривлення внаслідок шахрайства та результати аудиторських тестів свідчать про значний ризик суттєвого й поширеного шахрайства; 3) аудитор має значні сумніви щодо компетентності або чесності управлінського персоналу чи тих, кого наділено найвищими повноваженнями; 4) у винятковому випадку

виявлення випадків недотримання вимог законодавчих та нормативних актів, коли управлінський персонал або ті, кого наділено найвищими повноваженнями, не вживають виправних заходів, які аудитор вважає доцільним за конкретних обставин, навіть якщо недотримання вимог є несуттєвим для фінансової звітності; 5) аудитор не має змоги отримати достатні та прийнятні аудиторські докази і доходить висновку, що можливий вплив на фінансову звітність невиявлених викривлень, якщо такі є, може бути і суттєвим, і всеохоплюючим одночасно, внаслідок чого висловлення умовно-позитивної думки буде недостатнім для інформування про серйозність ситуації; 6) необхідний перегляд іншої інформації, але управлінський персонал відмовляється виконати такий перегляд.

Підкреслено також, що через різноманітність обставин, які можуть виникнути, неможливо чітко визначити ситуації, коли відмова від завдання є доречною. До чинників, які можуть вплинути на думку аудитора, належать підозра у причетності управлінського персоналу або найвищого управлінського персоналу суб'єкта господарювання, що може поставити під сумнів достовірність їх заповідей, а також вплив на аудитора тривалої причетності до суб'єкта господарювання.

Слід звернути увагу, що МСА, висвітлюючи дане питання, акцентують увагу на тому, що відмова від завдання може бути прийнятною лише в тому разі, якщо вона можлива згідно із застосованими національними законодавчими або нормативними актами. Наголошується, що аудитор, приймаючи таке рішення, повинен розглянути свою професійну та юридичну відповідальність, яка може варіюватися в різних країнах, включаючи, чи існує вимога, щоб аудитор надавав звіт особі або особам, які призначили його на аудит, або в деяких випадках регуляторним органам про відмову від завдання та причини такої відмови.

Недоліком вітчизняного законодавства є те, що така можливість завершення роботи аудитора, як відмова від завдання, не згадується ні як дозволена, ні як недозволена, що, безумовно, звужує обсяг поінформованості користувачів про права й обов'язки аудиторів. В Законі України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [1] можливість «відмовитися від надання послуг з аудиту фінансової звітності» згадується лише в контексті ситуації із реорганізацією юридичної особи, коли аудитор має оцінити вплив цієї операції на їх незалежність та переконатися у можливості проведення аудиту після дати реорганізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21 грудня 2017 року №2258-VIII (зі змінами та доповненнями) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> (дата звернення 21.09.2023)
2. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, видання 2018 року, частина I. URL: https://www.apob.org.ua/?page_id=3482 (дата звернення 21.09.2023)

Напря́м № 14

Медична допомо́га і медична послуга: проблеми і перспективи правового регулювання

Тарас Вайда

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, м. Одеса, Україна

ПОРЯДОК НАДАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ (РЯТУВАЛЬНИКАМИ) ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ОСОБАМ ПРИ ВИЯВЛЕННІ У НИХ ПОКАЗАНЬ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ПОДАЛЬШОЇ ТРАВМАТИЧНОЇ АМПУТАЦІЇ

Працівники поліції в багатьох випадках на місці події (злочину, надзвичайної ситуації тощо) стають першими очевидцями та рятувальниками, які не тільки виявляють травмовану особу у тяжкому стані, а й надають їй допомогу [1; 2]. Це також стосується травм, які отримали потерпілі внаслідок значного механічного впливу на кінцівки, в тому числі в умовах війни при дії небезпечних факторів вибухових предметів (виявлення цивільними особами боєприпасів та намагання їх самостійно розібрати, наїзд транспорту з необережності на міну, ворожі розтяжки, гуманітарне розмінування звільненої території тощо). Наслідком дії такого значного за силою травмуючого фактору часто є пошкодження анатомічної цілісності кінцівки людини аж до від'єднання її частини від решти організму (травматична ампутація).

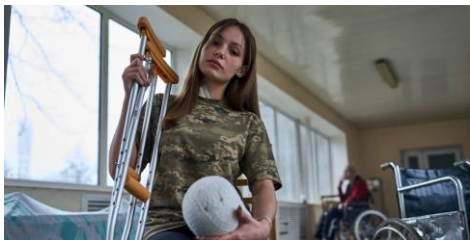


Фото 1 Травмована військовослужбовиця з ампутованою нижнього кінцівкою (фото з відкритих джерел)

За час російської військової агресії кількість українців, які залишилися без однієї або кількох кінцівок, за твердженням британського видання *The Wall Street Journal* [3], сягнула 20-50 тисяч осіб, що, можна порівняти з масштабами аналогічних травм Першої світової війни.

Однак фактична кількість тих, хто втратив кінцівку, може бути ще вищою, адже для протезування потрібен деякий час після лікування (для загоєння ран) та реабілітації. При цьому деякі поранені особи/військовослужбовці чекають на ампутацію протягом тижнів чи навіть місяців. Вищезазначене видання, посилаючись на оцінки благодійної організації *Noor Foundation*, зазначає, що через війну серйозні поранення отримали біля 200 тисяч осіб, а ампутації потребують близько 10 % від цієї чисельності [там само].

Варто зазначити, що вартість протезів є недешевою, ціни на деякі з них сягають до 50 тисяч євро. Водночас українська влада виплачує пораненим не більше 20 тисяч євро. Цивільним особам, які отримали такі поранення, важко дозволити собі повноцінне лікування та реабілітацію. Також, за даними цього

видання (для порівняння), у Першій світовій війні кінцівки втратили близько 67 тисяч німців і 41 тисяча британців [3].

Розглянемо порядок надання рятувальниками (поліцейськими, медиками бригади екстреної медицини, бойовим медиком, працівниками ДСНС тощо) домедичної допомоги постраждалим при травматичній ампутації (не медичними працівниками).



Фото 2 Компартмент-синдром як чинник ускладнення ураженої ділянки тіла при ампутації кінцівки (фото з Вікіпедії)

Термін «травматична ампутація» нами розуміється як невідкладний стан потерпілого, при якому відбувається безпосереднє відсікання, відривання/відторгнення частини або всієї кінцівки (або іншої частини тіла) у результаті механічної дії [4; 5; 6].

Обсяг «ураженої зони» на тілі потерпілого залежить від механізму травми (вибухові, вогнепальні та розчавлені травми), а також супутніх розладів і фізіологічного стану потерпілого. Такі чинники, як тяжка втрата крові з масивною реанімацією, опіки, компартмент-синдром¹, використання турнікета й інфекційне навантаження часто розширюють фактичний обсяг ураження тканини на додаток до виявленого поранення під час першого візуального огляду [4].

Послідовність дій при наданні домедичної допомоги постраждалим при травматичній ампутації немедичними працівниками (поліцейськими) є наступною: 1) переконатися у відсутності небезпеки на місці події як для потерпілої особи, так і для рятувальників; 2) оперативно провести первинний огляд постраждалого, визначити наявність у нього ознак свідомості та дихання. За наявності масивної зовнішньої кровотечі діяти відповідно до Порядку надання домедичної допомоги постраждалим при масивній кровотечі [5]. При цьому доцільно використовувати медичні засоби з індивідуальної аптечки поліцейського [7]; 3) якщо у постраждалого відсутнє дихання, то розпочати проведення серцево-легеневої реанімації (одним із способів на вибір) [6]; 4) за наявності інтенсивної артеріальної кровотечі, яка продовжується, а також при

¹ *Компартмент-синдром, синдром стиснення м'язів* – сукупність змін на основі підвищення тиску у обмеженому просторі організму. Зустрічається у двох формах: абдомінальна і міофасціальна (місцевий гіпертензійний ішемічний синдром). Синдром найчастіше виникає в ділянці передпліччя або гомілки. У галузі інтенсивної медицини, компартмент-синдром абдомінального (черевного) відділу, часто пов'язують з розривом аневризми аорти. Компартмент-синдром спричиняє через підвищення тиску в м'язових «ложах» передпліччя або гомілки пошкодження кровоносних судин, м'язів та нервів (звідси термін «синдром ложа»). Підвищений тиск в розмежованих фасціями м'язових групах призводить до порушень кровообігу у відповідній області тіла, і таким чином, до пошкодження нервів та м'язів (див. Компартмент-синдром. URL: <http://surl.li/odegy> (дата доступу: 20.09.2023)).

травматичній ампутації вище зап'ястя або травматичної ампутації вище ступні та відсутньої кровотечі, потрібно обов'язково накласти один/два кровоспинних джгута/турнікета. Важливо рятувальникам заспокоїти постраждалого, пояснити свої подальші дії; 5) здійснити виклик бригади медпрацівників екстреної медичної допомоги та дотримуватись вказівок диспетчера прийому виклику; 6) накласти чисту, стерильну пов'язку на культю; 7) надати постраждалому протишокове положення; 8) знерухомити культю (провести іммобілізацію кінцівки); 9) вкрити постраждалого термопокривалом/ковдрою; 10) забезпечити постійний нагляд за постраждалим до прибуття бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги; 11) знайти ампутовану частину тіла, за необхідності звернутися за допомогою до інших осіб; 12) завернути ампутовану частину тіла в стерильну марлю/чисту тканину; 13) помістити ампутовану частину в поліетиленовий пакет (по можливості видалити з нього повітря); 14) помістити пакет в ємність, заповнену холодною водою/льодом; 15) при погіршенні стану постраждалого до приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги повторно зателефонувати диспетчеру екстреної медичної допомоги; 16) за можливості зібрати у постраждалого максимально можливий обсяг інформації стосовно обставин отримання травми, котру передати працівникам бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги або диспетчеру прийому виклику.

Якщо до приїзду бригади екстреної медичної допомоги постраждалий втратив свідомість, то рятувальнику слід перейти до Порядку надання домедичної допомоги дорослим при раптовій зупинці кровообігу або Порядку надання домедичної допомоги дітям при раптовій зупинці кровообігу, затверджених наказом МОЗ України від 09 березня 2022 року № 441 [5; 6].

Що стосується подальшого лікарського втручання, то первинні ампутації виконуються хірургічною бригадою після оцінки пошкодженої кінцівки, в результаті якої з будь-якої причини приймається, зокрема, рішення не рятувати (не лікувати) кінцівку. Вторинні ампутації можуть бути ранніми (в межах 90 днів) або пізніми (через 90 днів), причому пізніми називають ампутації, що виконуються після початкової спроби врятувати кінцівку [4; 8]. Найчастіше первинні та ранні вторинні ампутації виконують у разі пошкоджень судин, що не підлягають відновленню або призводять до тривалої ішемії кінцівки, пошкоджень нервів, несумісних зі збереженням функції кінцівки, або великого обсягу нежиттєздатних тканин, що потенційно можуть викликати неконтрольований сепсис.

Пізні вторинні ампутації загалом виконуються за побажанням пацієнта або внаслідок значних ускладнень (наприклад неприживлення клаптя, рецидивний остеомієліт, постійна незадовільна функція кінцівки або постійний біль) після спроби врятувати кінцівку. Чинний консенсусний підхід щодо ампутації кінцівки після бойової травми полягає в тому, щоб зберегти довжину та васкуляризацію кінцівки, сприяти належному дрениванню рани і з часом досягти покриття і закривання ампутаційної рани.

Провівши аналіз спеціальної (медичної) літератури з піднятої проблеми, можемо зробити наступні узагальнення.

1. В умовах російсько-української війни значна кількість військовослужбовців, в тому числі правоохоронців та цивільного населення

отримують масивні поранення, наслідком котрих часто буває ампутація кінцівок. Правильно організована домедична допомога потерпілому на місці події сприяє в багатьох випадках рятуванню (належному збереженню) як самої відірваної кінцівки, так і підтримання працездатності організму пораненої особи.

2. Першочерговими заходами на місці події при значному ураженні травмованої особи є загальна оцінка стану організму, припинення масивної кровотечі та виклик бригади екстреної медичної допомоги (бойового медика).

3. На особливу увагу заслуговує дотримання належних умов збереження відірваної кінцівки (поміщення її в холодне середовище, захист від інфекцій), а також мінімізація часу на транспортування пораненої особи разом з відокремленим органом до хірургічного відділення територіальної лікарні.

4. В залежності від тривалості та ефективності лікування травмованої особи розрізняють первинну та вторинну ампутацію, на вибір (доцільність) однієї з котрих впливає цілий комплекс медичних показань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII (із змінами в редакції від 02.08.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19> (дата звернення: 19.09.2023).

2. Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 5 липня 2012 року № 5081-VI (із змінами та доповненнями станом на 07.01.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17/page1#Text> (дата звернення: 29.09.2023).

3. Коваль О. Кількість ампутацій в Україні досягла рівня Першої світової війни. URL: <https://ua.news.ua/war-vs-rf/kolichestvo-amputatsij-v-ukraine-dostigli-urovnya-pervoj-mirovoj-vojny> (дата звернення: 02.09.2023).

4. Emergency War Surgery Handbook, 3rd United States Revision 2004. Borden Institute. Walter Reed Army Medical Center, Washington, D.C. Chapter 22: Soft Tissue Injuries. 2004: 22.1-22.14 URL: <https://tccc.org.ua/guide/amputation-evaluation-and-treatment-cpg> (дата звернення: 18.09.2023).

5. Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах : наказ МОЗ України від 09.03.2022 № 441. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0356-22#n36> (дата звернення: 16.09.2023).

6. Вайда Т.С. Долікарська допомога : навч. посібник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 874 с.

7. Про затвердження норм належності медичного забезпечення для підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 20.05.2016 № 396 (в редакції від 20.07.2018 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0796-16#Text> (дата звернення: 15.09.2023).

8. Ампутація: оцінка і лікування. URL: <https://tccc.org.ua/guide/amputation-evaluation-and-treatment-cpg/>. (дата звернення: 18.09.2023).

Оксана Волошина

викладачка кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки Донецького державного університету внутрішніх справ м. Кропивницький, Україна

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану завжди створюють складні виклики для суспільства, які виходять далеко за межі військових операцій. Однією з ключових проблем є забезпечення медичної допомоги тим, хто потребує її найбільше. Воєнний стан може призвести до обмеження доступу до медичних служб, що ставить під загрозу життя та здоров'я незахищених цивільних осіб та порушує їхнє право на найвищий ступінь фізичного та психічного здоров'я.

Запобігання гуманітарній кризі під час воєнного стану вимагає чіткої системи відповідальності за надання медичної допомоги. Однак умови воєнного стану створюють унікальні виклики для забезпечення медичної асистенції, і виникає питання про те, наскільки ефективно може бути здійснене це надання в умовах, коли ресурси та інфраструктура суттєво обмежені.

Питання відповідальності за медичну допомогу в умовах воєнного стану має велике значення як для юридичної, так і для моральної сфер життя сучасного суспільства.

В умовах воєнного стану медичні працівники, як і будь-які інші особи, несуть відповідальність за свої дії. Однак, у зв'язку з особливими умовами, що склалися в країні, до них можуть застосовуватися більш суворі санкції.

Медична допомога – це діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику та лікування хвороб, отруєнь, травм, патологічних станів, а також супровід ними вагітності і пологів [1].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Відповідно до статті 34 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", медичні працівники, які відмовляються надавати медичну допомогу, несуть відповідальність згідно із законом [2].

Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [3].

Відповідальність за надання медичної допомоги в умовах воєнного стану може бути цивільною, адміністративною та кримінальною.

Адміністративна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, яка настає за правопорушення, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП). Відповідно до статті 9 КУпАП, адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [4].

Дисциплінарна відповідальність – форма впливу на порушника трудової та виробничої дисципліни у вигляді дисциплінарного стягнення: догана, переведення на нижчеоплачувану роботу, звільнення [5].

Кримінальна відповідальність є найбільш суворим видом юридичної відповідальності медичних працівників за правопорушення, що вчиняються ними під час здійснення професійної діяльності.

Відповідно до статті 139 Кримінального кодексу України, ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний, згідно з установленими правилами, надати таку допомогу, якщо йому завідомо відомо, що це може мати тяжкі наслідки для хворого, - карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до двох років.

Те саме діяння, якщо воно спричинило смерть хворого або інші тяжкі наслідки, - карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого [6].

В умовах воєнного стану до медичних працівників можуть бути застосовані також спеціальні норми, які передбачені в законодавстві України про воєнний стан. Наприклад, стаття 34 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" передбачає, що медичні працівники зобов'язані надавати медичну допомогу безоплатно всім особам, які потребують її, незалежно від їх громадянства, місця проживання, соціального статусу та інших обставин [2].

У зв'язку з російською агресією проти України в законодавство України про охорону здоров'я було внесено ряд змін, які стосуються відповідальності за надання медичної допомоги в умовах воєнного стану. Наприклад, у статті 12 Закону України "Про охорону здоров'я" було додано положення про те, що медичні працівники, які виконують свої обов'язки в умовах воєнного стану, користуються правами та свободами, гарантованими Конституцією України, а також додатковими гарантіями, встановленими законом [1].

Важливо зазначити, що відмова в наданні медичної допомоги в умовах воєнного стану не завжди є порушенням закону. Наприклад, якщо медичний

працівник перебуває в безпеці, а пацієнт знаходиться в зоні бойових дій, то відмова в наданні медичної допомоги може бути виправданою. Однак, якщо медичний працівник знаходиться в зоні бойових дій і може надати медичну допомогу, то він зобов'язаний це зробити.

Отже, відповідальність за надання медичної допомоги в умовах воєнного стану є важливою гарантією якості та доступності медичної допомоги в цей складний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги», веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3611-17#Text> (дата звернення: 25.11.2023).

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану», веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 25.11.2023).

3. Конституція України, веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.11.2023).

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення, веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 25.11.2023).

5. Міністерство юстиції, веб-сайт. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_23358 (дата звернення: 25.11.2023).

6. Кримінальний кодекс України, веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.11.2023).

Анастасія Крученюк

студентка 2-го курсу групи П-9 Державного університету «Житомирська політехніка», м. Житомир Україна

Наукова керівниця: Катерина Катеринчук – докторка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри права та правоохоронної діяльності факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин Державного університету «Житомирська політехніка», м. Житомир Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

На сучасному етапі в усьому світі постає багато питань з приводу здійснення трансплантації органів, особливо це стосується України в умовах воєнного стану, адже реалізація цього права значно ускладнилася після повномасштабного вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року.

В Україні право на трансплантацію все більше стало розвиватися після прийняття у 2018 році Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» (далі – Закон), який у свою чергу став поштовхом для врегулювання суспільних відносин у цій сфері. Щоб глибше розібратися в темі трансплантація для початку слід дізнатися, що означає цей термін, який визначено у статті 1 цього Закону «трансплантація – спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці анатомічного матеріалу людини від донора реципієнту і спрямований на відновлення здоров'я людини» [1].

В засобах масової інформації є непоодинокі випадки, що в країні під час воєнного стану набирає обертів так звана «чорна» трансплантація. Через те, що на разі в Україні є велика кількість загиблих та недобросовісних лікарів, які з метою отримання прибутку, «використовують» тіла померлих без згоди рідних та близьких для пересадки органів та тканин реципієнтам, які проживають за кордоном [2]. Тим самим порушуючи основні принципи трансплантації зазначені у статті 4 Закону, такі як: «добросовісність; гуманність; анонімність; надання донорських органів потенційним реципієнтам за медичними показаннями; безоплатність трансплантації за кошти державного бюджету для донора та реципієнта; врахування черговості (крім родинного та перехресного донорства); достойне ставлення до тіла людини у разі посмертного донорства; безперервність отримання медичної допомоги особами, яким трансплантовано анатомічні матеріали» [1].

На мою думку, така діяльність є неприпустимою у будь-який час, а особливо під час воєнного стану, коли велика кількість людей не знає, де знаходяться тіла їх загиблих рідних та близьких, а недобросовісні лікарі в свою чергу користуються цією ситуацією для отримання прибутку.

В липні 2023 року у Верховній Раді зареєстрували законопроект № 9482 «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організації надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації», в якому зазначається, що до переліку осіб, що визначено у ч. 4 ст. 17 Закону України

«Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» слід додати осіб у яких забороняється вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів пункт 5 – службовців військових формувань та правоохоронних органів, або їх з'єднань, військових частин, установ та організацій, утворених відповідно до законів України, які визначаються Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України щодо забезпечення додержання правового режиму воєнного стану, захисту безпеки громадян та інтересів держави, які загинули при виконанні ними своїх обов'язків через ушкодження внаслідок воєнних (бойових) дій в Україні або в окремих її місцевостях де введено воєнний стан відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

До початку повномасштабного вторгнення, в Україні тривалий час обговорювали питання про створення подачі прижиттєвої згоди чи не згоди на посмертне донорство в системі «Дія», але на даному етапі цей механізм так і не зміг стати реальним. На разі заява про згоду або незгоду на посмертне донорство чи заява про її відкликання подаються фізичною особою у письмовій формі трансплант-координатору (згідно Закону «трансплант-координатор – працівник закладу охорони здоров'я, бюро судової медичної експертизи, спеціалізованої державної установи у сфері трансплантації органів, тканин та клітин, іншого суб'єкта господарювання, що здійснює діяльність, пов'язану з трансплантацією, до посадових обов'язків якого належить здійснення трансплант-координації» [1]) будь-якого центру трансплантації.

Така можливість змогла б значно полегшити життя рідним померлого, адже їм би не довелося вирішувати питання згоди чи незгоди на посмертне донорство, оскільки сама людини вирішила б це питання за допомогою електронної форми. Тим паче, що деякі рідні не можуть точно знати чи погодився б померлий на такі дії.

За 6 місяців 2023 року було проведено в Україні було проведено 257 трансплантацій органів, в той час як за весь 2022 рік – 384 [4].

«За словами генерального директора Українського центру трансплант-координації Дмитра Ковалю, у 2022 році була пауза в роботі трансплантологічної галузі для перелаштування діяльності під час війни. У пріоритеті було надання допомоги пораненим військовим та цивільним. Починаючи з червня 2022 року, трансплантологія почала «прокидатися» завдяки нашим лікарям, які знайшли сили продовжувати операції з трансплантації органів» [5].

Також Дмитро Коваль зазначив: «вартість пересадки органів в Україні коливається від 700 тисяч до 2 млн гривень за операцію, залежно від органа. Найдешевша – нирка, найдорожчі – легені. Кожен випадок унікальний і може мати різну потребу» [5]. В Україні оплату таких операції здійснює Український центр трансплант-координації, відповідно до договорів з закладами.

Отже, говорячи про трансплантацію органів можна знайти багато хороших моментів такі як: порятунок життя людей, розвиток науки попри повномасштабне вторгнення, а також багато нових ідей для покращення механізмів реалізації даного права людини, які чекають своєї черги. Також не

потрібно забувати і про негативні моменти, наприклад: діяльність «чорних ринків», недобросовісні лікарі, великі черги та інші. Воєнний стан не є перешкодою для реалізації багатьох прав людини, не є виключенням і трансплантація органів чи тканин людини. Наразі потрібно здійснити аналіз чинного законодавства в сфері трансплантації органів чи тканин людини та внести відповідні зміни для врегулювання даного питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини : Закон України від 17 травня 2018 р. № 2427-VIII. Дата оновлення 07.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#n344> (дата звернення: 07.10.2023).
2. Чорна трансплантація під час воєнного стану в Україні? *Чорна трансплантологія в Україні* : веб-сайт. URL: https://fakty.com.ua/vartist_nyrky/ (дата звернення: 08.10.2023).
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організації надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації : Проект Закону України від 12 липня 2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42254> (дата звернення: 07.10.2023).
4. Урядовий портал. *Статистика трансплантації органів в Україні за 2022-2023 р. 2023 р.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-2022-rotsi-ukrainski-likari-provely-na-20-bilshe-orhannykh-transplantatsii-nizh-u-dovoiennomu-2021-rotsi> (дата звернення: 07.10.2023).
5. Робота трансплантологічної галузі після повномасштабного вторгнення? *Трансплантологія під час війни* : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3745508-kilkist-operacij-z-transplantacii-organiv-v-ukraini-zrostaє-popri-vijnu-eksperti.html> (дата звернення: 07.10.2023).

Напрям № 15**Проблемні питання діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану*****Олена Магопець***

кандидатка економічних наук, доцентка, завідувачка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Юлія Мельник

судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Тетяна Криворіз

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 071 «Облік і оподаткування» освітньо-професійної програми «Облік і оподаткування в управлінні підприємницькою діяльністю та державним сектором економіки», Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЄДИНОГО ПОДАТКУ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну Парламентом було увалено та внесено ряд суттєвих змін до податкового законодавства, що передбачали значне послаблення оподаткування для бізнесу й були спрямовані на стабілізацію економіки у воєнний час. Так, зміни до Податкового кодексу України (ПКУ) були внесені Законами України:

- «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-ІХ;
- «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» від 24 березня 2022 року № 2142-ІХ;
- «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» від 01 квітня 2022 року № 2173-ІХ.

Як наслідок, розділ ХХ ПКУ «Перехідні положення» підрозділ 8 було доповнено пунктом 9, в якому зазначено, що з 1 квітня 2022 року до припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України, але не пізніше, ніж до 1 серпня 2023 р. положення розділу ХІV «Спеціальні податкові режими» ПКУ застосовуються з урахуванням таких особливостей [1]:

1. платники єдиного податку першої та другої групи – фізичні особи – підприємці мають право не сплачувати податок;

2. платниками єдиного податку третьої групи можуть бути: фізичні особи – підприємці та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми. При цьому обмеження щодо граничного обсягу доходу та кількості осіб, що перебувають з такими платниками податку в трудових відносинах скасовуються. Отже, суб'єкти підприємницької діяльності, які відносилися до категорії «великих», отримали можливість перейти на сплату єдиного податку третьої групи;

3. ставка єдиного податку третьої групи знижена з 5% доходу до 2% (суб'єкти великого бізнесу отримали можливість замість податку на прибуток за ставкою 18%, сплачувати єдиний податок за ставкою 2%);

4. звітний період для платників єдиного податку третьої групи змінено з календарного кварталу на календарний місяць. Відтак, податкова декларація платника єдиного податку мала подаватися до контролюючого органу у строки, встановлені для місячного податкового (звітного) періоду. Сума податкового зобов'язання, зазначена платником податку в поданій ним податковій декларації, підлягала сплаті впродовж 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку, передбаченого для подання податкової декларації.

Проте, на сплату єдиного податку третьої групи, без урахування обмежень, які визначені п. 291.5 ст. 291 ПКУ не мали можливість перейти:

1) суб'єкти господарювання (юридичні особи та фізичні особи – підприємці), які здійснювали: діяльність з організації, проведення азартних ігор, лотерей (крім розповсюдження лотерей), парі (букмекерське парі, парі тоталізатора); обмін іноземної валюти; виробництво, експорт, імпорт, продаж підакцизних товарів (крім роздрібного продажу паливно-мастильних матеріалів в ємностях до 20 літрів, імпорту автомобілів легкових, кузовів до них, причепів та напівпричепів, мотоциклів, транспортних засобів, призначених для перевезення 10 осіб і більше, транспортних засобів для перевезення вантажів та діяльності фізичних осіб, пов'язаної з роздрібною торгівлю підакцизними товарами); видобуток, реалізацію корисних копалин;

2) страхові (перестрахові) брокери, банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії, інші фінансові установи, визначені законом; реєстратори цінних паперів;

3) представництва, філії, відділення та інші відокремлені підрозділи юридичної особи, яка не є платником єдиного податку;

4) фізичні та юридичні особи – нерезиденти [1].

Такі зміни в механізмі оподаткування на початку війни мали б сприяти зміні величини податкових надходжень до місцевих бюджетів в бік їх зростання, оскільки на відміну від податку на прибуток підприємств, який спрямовується до державного бюджету, єдиний податок зараховується до місцевих бюджетів. За інформацією Міністерства фінансів України щодо виконання доходів місцевих

бюджетів у 2022 р. порівняно із 2021 р. приріст надходжень до місцевих бюджетів єдиного податку склав всього 1,0 млрд. грн., або 2,1%. Виконання плану по надходженню єдиного податку у 2022 р. становить 96,4%, оскільки плановий показник надходжень єдиного податку був затверджений на рівні 49,0 млрд. грн., а фактично надійшло 47,2 млрд. грн. [2]. Впродовж 2022 р. величина надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів суттєво коливалася: від зростання до більше ніж на 50% й до падіння більш ніж на 25% (рис. 1). Звісно, основною причиною таких коливань були зміни податкового законодавства. Насамперед, приріст надходжень від єдиного податку пов'язаний із переходом суб'єктів великого бізнесу на сплату єдиного податку у розмірі 2% замість податку на прибуток за ставкою 18% та ПДВ.

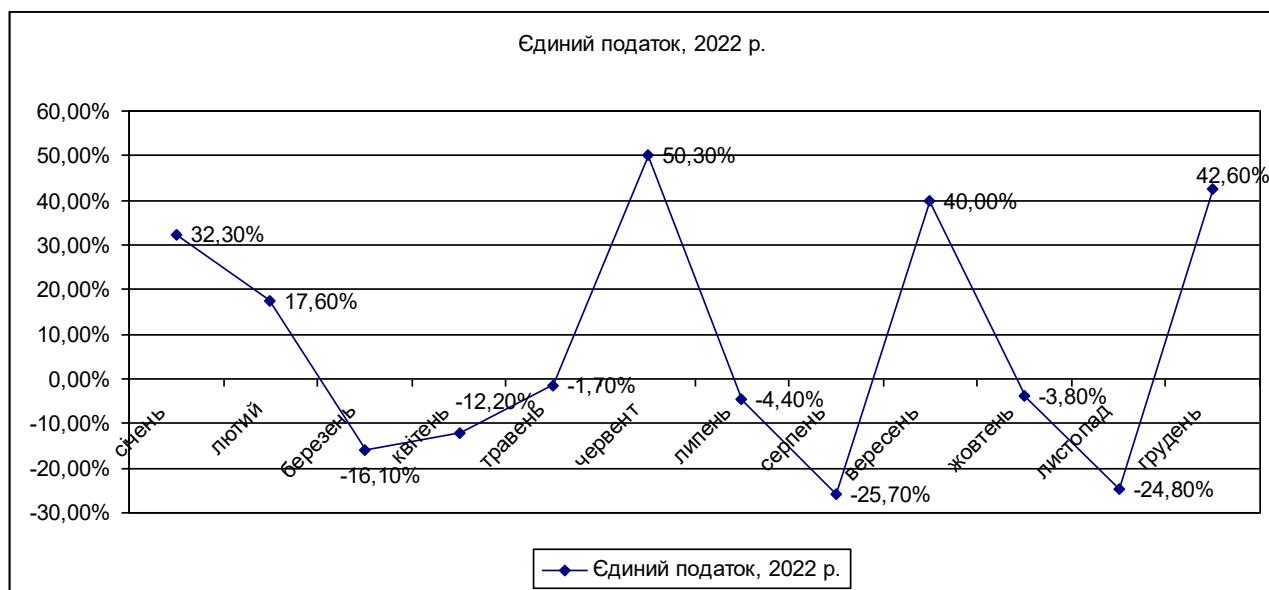


Рис. 1. Динаміка надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів у 2022 р. порівняно із відповідними періодами 2021 р.

В розрізі регіонів сплата єдиного податку у 2022 р. також суттєво відрізняється: від 20,3% приросту в Львівській області до значного зниження величини таких надходжень в Донецькій, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Сумській, Харківській, Херсонській та Чернігівській областях. Очевидно, що це саме ті області, де велися, або ще й досі ведуться бойові дії, що спричинило припинення діяльності окремих суб'єктів господарювання або релокацію бізнесу в інші регіони. В тих регіонах, куди релокувався бізнес, приріст єдиного податку значно перевищує затверджені планові показники на 2022 р. (в Кіровоградській обл. на 8,4%, Львівській обл. на 7,5%, Полтавській обл. на 6,5%, Волинській обл. на 5,4%) та фактичні показники 2021 року [2].

Враховуючи, що відповідно з п. 9 підрозділу 8, розділу XX ПКУ «Перехідні положення» передбачалося, що визначені вище особливості оподаткування єдиним податком будуть застосовуватися не пізніше, ніж до 1 серпня 2023 р., 30 червня 2023 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо

особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» № 3219-ІХ, який визначає процедуру та умови повернення суб'єктів господарювання, які використовували спрощену систему оподаткування до системи оподаткування, на якій вони знаходилися до вибору особливих умов оподаткування. До основних змін Податкового кодексу України, відповідно до Закону № 3219-ІХ, що стосуються механізму справляння єдиного податку та його елементів, та які набувають чинності з 01.08.2023 р., відносяться такі [1]:

1. скасовується можливість для фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб бути платниками єдиного податку третьої групи із застосуванням ставки єдиного податку у розмірі 2% від суми доходу. При цьому платник єдиного податку має право подати заяву про відмову від застосування 2% єдиного податку та вказати, на яку систему оподаткування він бажає перейти, або якщо заява не подається, - то платник автоматично переводиться на систему оподаткування на якій він перебував до обрання 2% єдиного податку;

2. скасовується можливість для фізичних осіб-підприємців платників єдиного податку першої та другої групи не сплачувати єдиний податок (крім тих, податкова адреса яких знаходиться на територіях бойових дій або на тимчасово окупованих територіях України, станом на дату початку бойових дій, або тимчасової окупації);

3. новостворені суб'єкти господарювання, які з дня державної реєстрації обрали спрощену систему оподаткування за ставкою 2 %, автоматично вважаються платниками єдиного податку третьої групи із ставкою єдиного податку у розмірі 5 %;

4. дохід, отриманий у період застосування особливостей оподаткування, не включається до обсягу доходу, визначеного для відповідної групи платників єдиного податку, встановленого п. 291.4 ст. 291 ПКУ;

5. вимоги, встановлені п. 291.4 ст. 291 ПКУ для відповідної групи платників єдиного податку щодо кількості осіб, які перебувають з таким платником податку у трудових відносинах, мають бути виконані до першого числа місяця, наступного за календарним місяцем, в якому платник податку втратив право або самостійно відмовився від використання особливостей оподаткування;

6. суб'єкти господарювання, які у 2023 році використовували спрощену систему з особливостями оподаткування, чинними до 01.08.2023 р. мають право у 2023 році повторно здійснити перехід на спрощену систему оподаткування шляхом подання заяви за 15 календарних днів до початку наступного календарного кварталу та за умови дотримання вимог глави 1 розділу XIV ПКУ.

Враховуючи зміни, які відбулися у механізмі справляння єдиного податку, у табл. 1 наведено основні його елементи та критерії, які визначають можливості перебування суб'єктів господарювання у відповідних групах платників єдиного податку.

Таблиця 1.

Критерії перебування суб'єктів господарювання у 1-3 групах платників єдиного податку та основні його елементи

Критерії та елементи ЄП	Групи платників ЄП		
	ФОП 1 група	ФОП 2 група	ФОП і юридичні особи 3 група
Обмеження за обсягами діяльності	167 мінімальних заробітних плат	834 мінімальних заробітних плат	1167 мінімальних заробітних плат
Дозволені види діяльності	- роздрібний продаж на ринках з торгових місць; - надання побутових послуг населенню за переліком п. 291.7 ПКУ	- послуги платника ЄП; - послуги населенню; - виробництво та/або продаж товарів; - діяльність у сфері ресторанного господарства, крім заборонених видів (пп. 291.4, 291.5 ПКУ)	усі, крім заборонених видів (п. 291.5 ПКУ)
Обмеження за кількістю працівників, осіб	0	≤10	не встановлено
Ставки податку	не >10% прожиткового мінімуму	не >20% мінімальної заробітної плати	3% (платник ПДВ); 5% (неплатник ПДВ)
Звітний період	рік	рік	квартал

Як свідчать дані Міністерства фінансів України за 9 місяців 2023 р. спостерігається позитивна динаміка щодо надходження єдиного податку до місцевих бюджетів. Так, виконання річних затверджених показників по єдиному податку за 2023 р. впродовж січня-вересня 2023 р. досягло позначки 80,4%, а темпи росту надходжень єдиного податку за 9 місяців 2023 р. становлять 119,8% в порівнянні з аналогічним періодом 2022 р. [2], що свідчить про ефективність чинного механізму справляння єдиного податку та дієвість заходів, пов'язаних з трансформаційними змінами його елементів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Податковий Кодекс України: Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI (зі змінами і доповненнями). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page35> (дата звернення 05.10.2023).

2. Виконання доходів місцевих бюджетів. Міністерство фінансів України веб - сайт. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv> (дата звернення 05.10.2023).

Аліна Ткаченко

*курсантка 1 курсу факультету №2 Донецького державного університету
внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна*

*Наукова керівниця: Ольга Мердова – кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна*

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Створення безпечних умов для учнів та працівників є першочерговим завданням засновників і керівників шкіл. Обов'язково у кожному закладі повинно бути укриття, яке розміщується у підвальному приміщенні у складі основної будівлі закладу, або у близькості до 100 метрів. В укритті безпосередньо повинні бути всі можливі умови для навчання та проведення занять під час повітряних тривог. У кожного учня, повинно бути своє робоче місце, де він може спокійно продовжувати засвоювати матеріал, який дає вчитель. Керівництво навчального закладу повинно потурбуватися про забезпечення достатнього освітлення у приміщенні де школярі проводять заняття. Також, потурбуватися за систему водопроводу та каналізації.

Зазначені питання є вельми актуальними в умовах правового режиму воєнного стану, про що яскраво свідчать статистичні дані:

У 67 % шкіл є свої укриття, 13 % використовують об'єкти захисту інших споруд. Не мають укриттів 20 % ЗЗСО. Найбільше таких у Харківській (79 %), Одеській (62 %), Дніпропетровській (54 %) областях. Здебільшого заклади освіти мають найпростіші укриття – 65 % від закладів, в яких відбувалося вивчення. Захисні споруди цивільного захисту мають 17 %, а сховища в спорудах подвійного призначення – 13 %.

Під час вивчення:

- охоплено 185 територіальних громад (з них: 38% (70) – міські, 27% (50) – селищні, 35% (65) – сільські), що становить 12,5% від загальної кількості територіальних громад в Україні;

- відвідано 386 закладів загальної середньої освіти, з яких 187 (49%) розташовані в міській та 199 (51%) у сільській місцевості;

- проведено індивідуальні інтерв'ю з керівниками 428 закладів дошкільної освіти, з яких 140 (33%) – міських, 47 (11%) – селищних, 209 (49%) – сільських, 32 (7%) – зазнали руйнувань внаслідок воєнних дій;

- проведено індивідуальні інтерв'ю з керівниками 195 закладів позашкільної освіти, культури і спорту, з яких 129 (66%) – міських, 41 (21%) – селищних, 25 (13%) – сільських.

Загальна кількість здобувачів освіти в закладах освіти комунальної форми власності територіальних громад, де вивчалася питання, складає 1 247 852 особи (з них: 213 220 (17%) – у ЗДО, 868 051 (70%) – ЗЗСО, 166 581 (13%) – ЗПО), що

становить майже 20% від загальної кількості здобувачів освіти в Україні (за статистичними даними, розміщеними на офіційному вебсайті Інституту освітньої аналітики). Нагадаємо, що WiFi в укриттях мають 1 710 шкіл України. Це 7,44 % від загальної кількості.

Відповідно до інформації, викладеної на офіційному сайті укриття мають відповідати таким вимогам:

- не розміщуватися поруч із великими резервуарами, що містять небезпечні хімічні, легкозайmistі, горючі та вибухонебезпечні речовини, водопровідними та каналізаційними магістралями;

- забезпечені не менше ніж двома евакуаційними виходами, один з яких може бути аварійним ;

- у приміщеннях не зберігається легкозайmistі, хімічні та радіаційно небезпечні речовини, небезпечне обладнання, що не підлягає демонтажу або не може бути демонтоване у термін до 24 годин;

- висота приміщень об'єктів, зокрема дверних отворів, становить не менше 2 м, а до виступаючих частин окремих будівельних конструкцій і інженерних комунікацій – не менше 1,4 м. Ширина дверних отворів становить не менше ніж 0,9 м ;

- отвори при входах (виходах) закриваються посиленими дверима з негорючих матеріалів (металевими або дерев'яними, оббитими залізом) чи захисними екранами (кам'яними, цегляними, залізобетонними) на висоту не менше 1,7 м;

- основні приміщення, призначені для укриття населення, мають примусову або природну вентиляцію;

- об'єкт має перебувати в задовільному санітарному та протипожежному стані (відповідно до норм протипожежних і санітарних правил).

Обладнання укриттів розраховується на безперервне перебування впродовж не менше 48 годин, тож необхідно забезпечити:

- ємності з питною водою (одна особа/2 л на добу);

- контейнери для продуктів харчування;

- виносні баки для нечистот, що щільно закриваються (для неканалізованих будівель і споруд); резервне штучне освітлення (електричні ліхтарі, свічки, газові лампи тощо) та електроживлення;

- первинні засоби пожежогасіння (відповідно до встановлених норм);

- засоби надання медичної допомоги;

- засоби зв'язку та оповіщення (телефон, радіоприймач, інтернет, рекомендовано встановлення Wi-Fi пристроїв);

- шанцеві інструменти (лопати штикові та совкові, ломи, сокири, пилки, ножівки тощо).

біля входних дверей необхідно розмістити табличку розміром 50x60 см із написом «Місце для УКРИТТЯ» .

Отже, у будь-якому випадку головною передумовою навчального процесу є безпека та захист життя учасників освітнього процесу. При організації очного навчання необхідно враховувати місткість укриття (скільки людей можна

розмістити одночасно). Це означає, що школа повинна бути облаштована так, щоб у закладі було стільки дітей, скільки може вмістити укриття. Друге нагальне питання – стан укриття. Адже бачимо неготовність та непристосованість укриттів у частині навчальних закладів. Тим не менш, вони все ще використовуються. Варто зазначити, що сьогодні в Україні немає повноцінних бомбосховищ, не кажучи вже про навчальні заклади. Проводити уроки в укриттях можуть усі школи, що досліджувалися у Житомирській, Кіровоградській, Рівненській областях. Але більш ніж у половини (56 %) такої можливості немає. Наприклад, у школах Чернівецької області взагалі відсутня можливість проводити уроки в укриттях. Адже концепція бомбосховища передбачає спеціальне проектування та будівництво об'єктів, здатних протистояти ракетно-бомбовим ударам. Замість цього прийнято поняття засобів колективного захисту, тобто захисних споруд (складські приміщення, укриття), споруд подвійного призначення (зазвичай використовуються для господарських потреб, але також мають функції укриття), найпростіших укриттів (підвал, підвальне приміщення, тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «Скільки шкіл та садочків мають власні укриття, а хто «бігає до сусідів»: результати з вибірки закладів освіти від ДСЯО». URL: <http://surl.li/odetl> (дата звернення: 25.09.2023).
2. «Безпека під час навчання: рекомендації щодо організації укриття». URL: <http://surl.li/odetn> (дата звернення: 25.09.2023).

Тетяна Фоміна

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Юлія Кузьменко

судова експертка сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Інна Гаєвська

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 071 «Облік і оподаткування» Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

ПОДАТКОВИЙ КОНТРОЛЬ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Світова практика доводить, що основним джерелом формування фінансових ресурсів держави є податки. Сам процес оподаткування носить законодавчо врегульований, примусовий характер. За своєю суттю процес оподаткування передбачає вилучення частини доходів платників податків для забезпечення суспільно-необхідних видатків та реалізації економічної функції держави щодо перерозподілу національного продукту. Інтеграція економік різних держав та інвестиційна конкуренція спонукає уряди країн до розробки та реалізації найбільш ефективних моделей і типів національної податкової політики. Необхідність та стабілізація фінансової системи, забезпечення стійкого надходження бюджетних доходів, дотримання податкової дисципліни як умови якісного виконання фізичними та юридичними особами зобов'язань перед державою, а також існування тіньової економіки в Україні обумовили створення особливого напрямку державного фінансового контролю – податкового контролю [4]. Військова агресія російської федерації проти України, окрім морально-психологічного удару на суспільство, суттєво вплинула на стан та умови ведення бізнесу. Із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року в Україні було введено особливий правовий режим – воєнний стан [5]. Тому було введено ряд обмежень щодо здійснення заходів податкового контролю в Україні.

Метою статті є узагальнення організаційно-правових засад щодо здійснення податкового контролю в Україні з урахуванням вимог правового режиму воєнного стану.

За даними Державної казначейської служби України станом на 01 січня 2023 року органами ДПС забезпечено надходження до зведеного бюджету податків і зборів на суму 1 091 417,8 млн.грн., з яких 698 719,5 млн.грн., або

64,0% – до Державного бюджету. Найбільшу питому вагу у загальній сумі надходжень до державного бюджету складають надходження з: податку на додану вартість – 213 948,0 млн.грн.; податку на доходи фізичних осіб – 148 427,3 млн.грн.; податку на прибуток підприємств 117 049,9 млн.грн.; рентної плати за користування надрами – 81 011,7 млн.грн); акцизного податку – 60 699,1 млн.грн. [1]. Наведені дані підкреслюють важливість та визначальний вплив оподаткування на економіку держави.

Контроль є однією з найважливіших функцій державного управління. Податковий контроль є одним із напрямів державного фінансового контролю, що забезпечує дотримання норм податкового законодавства платниками податків. Від ефективності податкового контролю залежить рівень доходів держави, він виступає гарантією дотримання публічних інтересів, впливає на соціально-економічну стабільність і фінансову безпеку держави.

В Україні поняття податкового контролю закріплено у Податковому кодексу України. Податковий контроль – система заходів, що вживаються контролюючими органами та координуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки, проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи [2].

Податковий контроль здійснюється контролюючими органами, що згруповано на рис.1.

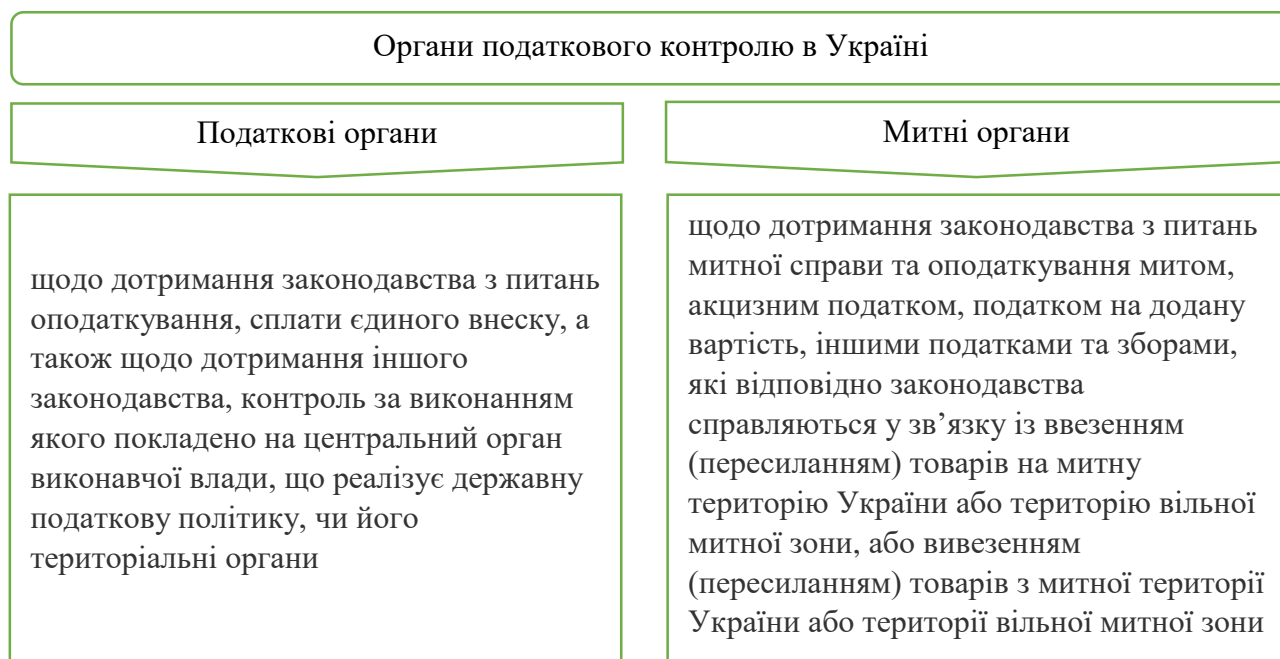


Рис.1. Органи податкового контролю в Україні (побудовано на основі [2])

Інші державні органи не мають права проводити перевірки своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати податків і зборів, у тому числі на

запит правоохоронних органів.

Слід зауважити, що органами стягнення у системі податкового контролю України є виключно податкові органи. Саме вони уповноважені здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску у межах повноважень, а також державні виконавці в межах своїх повноважень. Стягнення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску за виконавчими написами нотаріусів не дозволяється.

Військова агресія росії проти України суттєво вплинула на стан та умови ведення бізнесу. Тому нагальними та очікуваними були представлені владою напрямки стимулювання українського бізнесу у частині оподаткування та впровадження державних і донорських програм, що покликані зберегти робочі місця, підтримати підприємства та відродити економіку країни в цілому. Політика підтримки існуючих суб'єктів господарювання і стимулювання їх діяльності для забезпечення військових потреб призвели до розроблення Урядом країни заходів дерегуляції та лібералізації умов ведення бізнесу в такий складний період [5]. Тому порядок здійснення деяких заходів податкового контролю на період воєнного стану був дещо обмеженим, що врегульовано Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів щодо дії норм на період дії воєнного стану» [3].

На період дії воєнного стану в Україні у частині податкового контролю діють такі обмеження (таблиця 1).

Таблиця 1

Обмеження у здійсненні податкових перевірок в Україні
на період дії воєнного стану

Вид перевірок	Наявність/відсутність обмежень
Документальна планова перевірка	Не розпочинаються, а розпочаті перевірки зупиняються
Документальні позапланова перевірки	Проводиться (за наявності безпечного доступу), якщо розпочато процедуру реорганізації юридичної особи, припинення юридичної особи або фізичної особи - підприємця, закриття постійного представництва чи відокремленого підрозділу юридичної особи, у т.ч. іноземної компанії, організації, порушено провадження у справі про визнання банкрутом платника податків або подано заяву про зняття з обліку платника податків
	Проводяться (за наявності безпечного доступу), якщо платником подано декларацію, в якій заявлено до відшкодування з бюджету податок на додану вартість з від'ємним значенням з податку на додану вартість більше 100 тис. гривень.
Камеральні перевірки	Проводяться
Фактичні перевірки	

З початку запровадження воєнного стану мораторій було введено на більшість податкових перевірок, але їх проведення поступово відновлюється і перелік дозволених, при забезпеченні безпечних умов, збільшується.

Як вже було зазначено, у 2022 році планові та позапланові перевірки було призупинено на період дії воєнного стану з метою зменшення навантаження на

бізнес. Поряд з цим, щойно стало зрозуміло, що війна росії проти України не закінчиться протягом півроку, Міжнародний валютний фонд, з метою зниження фіскального дефіциту, поставив вимогу перед Україною щодо відновлення податкових перевірок. На початку датою відновлення податкових перевірок було 1 січня 2023 року, але на прохання бізнесу її відтермінували на півроку до 1 липня, а потім – до 1 серпня. Останньою датою стало 1 жовтня 2023 року і то стосуватиметься відновлення перевірок тільки виробників підакцизної продукції, грального бізнесу та фінансових компаній.

Не дивлячись на обмеження щодо проведення деяких видів податкових перевірок, у 2022 році вони проводились і за їх результатами відбулось надходження до бюджетів різних рівнів.

Так, за даними Звіту про виконання плану роботи Головного управління ДПС у Кіровоградській області було проведено 719 перевірок, у результаті чого донараховано узгоджених та неузгоджених грошових зобов'язань на суму 95,6 млн.грн. При цьому, документальних планових перевірок було проведено 14 (донараховано 53 679 тис.грн., позапланових – 132 (донараховано 32 590 тис.грн.), фактичних 573 (донараховано 9 286 тис.грн.). Крім того, за результатами проведених у 2022 році різних видів перевірок платниками податків сплачено штрафних санкцій на суму 4 млн.грн. [1].

Отже, податковий контроль є невід'ємною складовою державного фінансового контролю. За допомогою його заходів здійснюється контроль за виконанням своїх обов'язків перед державою суб'єктами бізнесу та громадянами. На період дії воєнного стану заходи податкового контролю дещо послаблені. Перспективи майбутніх досліджень вбачаються нам в узагальненні методичних аспектів здійснення податкового контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт про виконання плану роботи Головного управління ДПС у Кіровоградській області на 2022 рік : Офіційний сайт Головного управління ДПС у Кіровоградській області. URL: <https://cutt.ly/ZwmRzFpw>
2. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://cutt.ly/vwmRxeSY> (дата звернення: 11.10.2023)
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://cutt.ly/bwmRcNFa> (дата звернення: 11.10.2023).
4. Пугаченко О.Б., Фоміна Т.В. Податковий контроль як інструмент запобігання тіньовій економіці. *Стратегічні пріоритети демінізації України у системі економічної безпеки: макро та мікро вимір* : Монографія ; За ред. Черевка О.В. Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А., 2014. С. 259-280, С. 436-441
5. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. Податкове стимулювання діяльності суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану в Україні. *Modern engineering and innovative technologies*. 2022. Issue № 20. Part 2. April / Sergeieva&Co, Karlsruhe, Germany. С. 113-123. URL: <https://cutt.ly/MwmRzjvD> (дата звернення: 11.10.2023).

Анатолій Хромов

*кандидат історичних наук, Голова Державної архівної служби України,
м. Київ, Україна*

ОФОРМЛЕННЯ ДОВІДОК НА ПІДСТАВІ КОПІЙ ОРИГІНАЛІВ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ З ФОНДУ КОРИСТУВАННЯ АБО СТРАХОВОГО ФОНДУ: ВИМОГИ ЗАКОНОДАВСТВА ТА НОВЕЛИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Збройна агресія росії проти України з 2014 року та повномасштабне військове вторгнення російських військ з 2022 року стали вагомим негативним фактором, що вплинув на роботу архівних установ, втрат архівних колекцій, та як наслідок – обмеження прав громадян в доступі до втрачених, пошкоджених та викрадених архівів. Агресор відповідальний і за супутні втрати та ризики для архівів. Так, внаслідок підриву росіянами Каховської ГЕС було втрачено міський архів в окупованій Голій Пристані. Вода є одним із тих факторів, який є найбільш небезпечним для збереження архівних документів. Зокрема відомо, що архів у Голій Пристані було повністю затоплено, після чого будівля впала. Ця втрата є непоправною, тому що документи підтоплені та знаходяться під завалами. Окупанти не вжили жодних заходів з евакуації цих документів [3]. Значних втрат внаслідок крадіжок зазнали фонди Державного архіву Херсонської області, також фіксуються втрати архівної інформації в районних міських архівних відділах Київської, Миколаївської, Харківської, Запорізької, Донецької областей.

Незважаючи на те, що держава Україна у 2022 році зробила набагато більше для збереження архівної спадщини, ніж у 2014 році, загальні втрати архівів сукупно є достатньо великими. У часи повномасштабного російського вторгнення за період 2022-2023 років ризики втрат архівних документів оцінюються до 2 відсотків від загального обсягу Національного архівного фонду України. До того ж у 2014 році внаслідок тимчасової окупації окремих районів Донецької, Луганської областей, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя було втрачено близько 8 відсотків довоєнних фондів [3].

Доцільно зазначити, що статтею 18 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» встановлено, що архівні установи у порядку, визначеному законодавством, надають документи Національного архівного фонду для користування фізичним та юридичним особам, створюють для цього відповідний довідковий апарат; видають архівні довідки, копії документів та іншим шляхом задовольняють запити фізичних і юридичних осіб [1]. Пунктом 4.6.1. Правил роботи архівних установ України уточнено, що запити виконують у формі архівної довідки, копії, витягу, що оформлюється або переоформлюється архівом на підставі документів, *що зберігаються безпосередньо в архіві (виділено курсивом автором статті)*, в архівних підрозділах навчальних закладів, підприємств, установ і організацій, за даними військкоматів, органів прокуратури, Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України [2].

Зважаючи на виклики та реалії роботи архівів в умовах зовнішньої агресії Державна архівна служба України з 2019 року цілеспрямовано проводить політику щодо задоволення інформаційних потреб суспільства та надання доступу до архівної інформації [4; 5] якщо не до оригіналів архівних документів, то до їх цифрових копій в режимі онлайн. Так, 14 травня 2021 року Укрдержархів представив онлайн доступ до 2698 сканкопій аркушів архівних фондів Державного архіву Луганської області, що були відтворені з мікроплівок страхового фонду документації [6]. Пізніше, 16 липня 2021 року Державна архівна служба України представила онлайн проєкт «Архіви Криму», де було забезпечено доступ через мережу інтернет до близько 400 тисяч цифрових копій з фондів Державного архіву Автономної республіки Крим та Державного архіву м. Севастополя, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях [7].

Ці заходи мали важливе значення для поновлення конституційних прав громадян на доступ до ретроспективної архівної інформації. Водночас залишалось неврегульованим питання можливої легалізації та офіційного використання цифрових копій архівних документів для вирішення соціально-правових питань суспільства.

Враховуючи зазначене вище Державна архівна служба в ініціативному порядку розробила проєкт наказу Міністерства юстиції України «Про внесення змін до деяких нормативно-правих актів Міністерства юстиції України щодо оформлення архівних довідок (копій, витягів)» [8]. Метою нормативно-правового акта було унормування оформлення архівними установами інформаційних документів на підставі цифрових копій оригіналів архівних документів з фонду користування або страхового фонду. А в поясненнях чітко вказана необхідності прийняття акта, бо внаслідок збройної агресії російської федерації проти України зазнали руйнувань приміщення архівних установ, безповоротно знищено деякі оригінали архівних документів та архівні фонди. На територію РФ або на тимчасово окуповані нею території України агресором незаконно переміщено значну частину архівів з деокупованих територій України. Водночас інформація частини безповоротно втрачених або незаконно переміщених оригіналів архівних документів збережена у формі їх цифрових копій, створених для страхового фонду та фонду користування. Крім того, оформлення архівними установами інформаційних документів на підставі цифрових копій оригіналів архівних документів сприятиме збереженню вказаних документів.

Затверджений наказ запроваджує певні новели в архівному законодавстві, зокрема: в Правилах роботи архівних установ України [2] впроваджено використання нових термінів та надано їх визначення (метадані цифрової копії архівного документа, фонд користування документами, цифрова копія архівного документу), а також надано їх визначення; запроваджено нову облікову форму (книга та картотека обліку цифрових копій документів, створених архівною установою на основі копій документів страхового фонду та цифрових копій архівних документів, оригінали яких втрачені (невиправно пошкоджені або внаслідок незаконного вивезення)).

Але найголовнішим є те, що новим актом передбачено, що тепер «інформаційні документи можуть видаватись архівами з фонду користування або страхового фонду на підставі копій із страхового фонду або фонду користування, які обліковані відповідно до законодавства, за формою, наведеною в додатку 37 [8]. Інформаційні документи, видані архівами на підставі копій з фонду користування або страхового фонду, обов'язково мають містити такі реквізити: облікові або метадані фонду користування або страхового фонду, адресний рядок пошуку в інформаційній системі; у випадку безповоротної втрати або викрадення оригіналів також зазначаються відомості про акт, яким встановлено втрату/відсутність оригіналу документів. У випадку знаходження державної архівної установи на тимчасово окупованій території і неможливості виконання інформаційних запитів громадян Укрдержархів може визначити іншу державну архівну установу тимчасовим зберігачем фонду користування та/або страхового фонду, якому делегується право видавати інформаційні документи» [6].

Враховуючи останні новели законодавства архівні установи отримають дієвий механізм видання офіційних архівних довідок, копій та витягів на документи, що постраждали чи були викрадені російським агресором, що у свою чергу матиме позитивний вплив на соціально-правовий захист громадян України, особливо з числа внутрішньо переміщених осіб.

Практична реалізація запроваджених змін потребує видання Державною архівною службою України розпорядчого акта, якою саме державною архівною установою буде тимчасово зберігатися, обліковуватися та використовуватися для надання довідок, витягів та завірених копій з цифрового фонду користування документів, що належать до фондів тимчасово окупованих державних архівів Криму. Логічним, на нашу думку, є надання цих повноважень Центральному державному аудіовізуальному та електронному архіву як утримувача інтернет-ресурса, на якому вже згадані 400 тисяч цифрових копій кримських архівів представлено онлайн. Щодо практичного застосування згаданих новел архівними установами Луганської, Донецької, Харківської, Херсонської, Миколаївської та інших постраждалих внаслідок збройної агресії областей – затверджений наказ чітко зазначив процедуру та шлях його реалізації. Найголовнішою умовою залишається наявність страхових цифрових копій або мікрофільмів документів Національного архівного фонду, що ще раз підкреслює важливість оцифрування архівів як одного із пріоритетів діяльності Державної архівної служби України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виклики війни: робота українських архівістів в умовах воєнного стану. Офіційний веб-портал Державної архівної служби України. URL: <https://archives.gov.ua/ua/2023/06/20> (дата звернення: 21.08.2023).
2. Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24.12.1993 р. №3814-XII (зі змінами)/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12> (дата звернення: 21.08.2023).

3. Про затвердження Правил роботи архівних установ України: Наказ Міністерства юстиції України від 08.04.2013656/5 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0584-13> (дата звернення: 21.08.2023).
4. Попова Л. М., Хромов А. В. Повноваження та завдання центральних державних архівів. Аспекти безпеки державного сектору: управління та публічне адміністрування в процесі державно-приватного партнерства : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Харків, 19 жовт. 2021 р. Харків, 2021. С. 5-11.
5. Попова Л. М., Хромов А. В. Інформатизація суспільства: основні тенденції та загрози національній безпеці. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.) / МВС України, МОН України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2021. С. 77-79.
6. (Не) втрачені архіви Луганщини. Матеріали прес-конференції в Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3243767-ne-vtraceni-arhivi-lugansini.html> (дата звернення: 21.08.2023).
7. (Не) втрачені архіви Криму. Матеріали прес-конференції в Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3280443-ne-vtraceni-arhivi-krimu.html> (дата звернення: 21.08.2023).
8. Про внесення змін до деяких нормативно-правих актів Міністерства юстиції України щодо оформлення архівних довідок (копій, витягів). Наказ Міністерства юстиції України від 16.08.2023 №1418/40474 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE40474?an=1&hide=true> (дата звернення: 21.08.2023).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВО- ЕКСПЕРТНОЇ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**Збірник матеріалів
засідання № 6 постійно діючої Міжнародної
науково-практичної конференції
(м. Кропивницький, 12 жовтня 2023 року)**

Редактор Коломоєць О.Д.

Верстка Чудна С.М.

Зверстано в ТОВ «Центрально-Українське видавництво»
Україна, 25006, м. Кропивницький, вул. Т. Карпи, 69
т.: (0522) 24-25-96, 0979641741, ел. пошта: zuv2@ukr.net

Надруковано на власному обладнанні Кіровоградського НДЕКЦ МВС

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції від
15.12.2011 р., серія ДК № 4234

Підписано до друку 15.11.2023 р. Формат 60x84 1/16
Папір офсетний.
Гарнітура Cambria
Ум. друк, арк. 6,6
Наклад 200 примірників.